

افغانستان

د ديموکراسي او جمهوريت په کلونو کې

۱۹۶۳ — ۱۹۷۸

ليکوال

عبدالغفار فراهي

۱۳۸۲ — ۲۰۰۳

Ketabton.com

contact: info@ketabton.com

عبدالغفار فراهي

يو

د کتاب په هکله نوري څرگندونې

د محترم ډاکټر فا روق اعظم د ليک يوه برخه

د ۲۰۰۱ کال د دسمبر د مياشتې ۲۵ - لندن - انگلستان

د ښاغلي عبدالغفار فراهي کتاب ((افغانستان ديموکراسي او جمهوريت په

کلونو کې)) مي ووايه او لاندي نظر پر وړاندي کوم :

پر کتاب ايجمالي نظر:

زما د فراهي صاحب دغه کتاب خوښ سو . زه يې يوه لويه ښيگڼه د ژبې ساده گي او عام فهمي بولم . دا کار يې نه دی کړی چې د مطالبو د وړاندي کولو تر څنگ خلگو ته د ژبې د سوچه توب يا رموزو درس هم ورکړي او په دې ډول لوستونکي مغشوش کړي .

د کتاب بله ښيگڼه داده چې مؤلف يوازي واقعيات نه دي رانقل کړي بلکه خپل نظريي هم پر ورکړی دی . سپری پوهيږي چې په هغو واقعياتو کې چې دی حاضر وو خان ته يې يو څوک ويل او که د نورو منابعو څخه يې څه را اخستي هم دي کونښن يې کړی دی چې د خپل مطلب لپاره يې استخدام کړي . ده د تاريخ ليکونکي کار ندی کړی چې صرف واقعيات بيانوي او قضاوت نورو ته پرېږدي ، بلکه د يوه څيړونکي په شان يې کار کړی دی .

د کتاب د ليکلو ډول يې هم د پيرو نورو ليکوالانو سره فرق لري . ځای ځای ټوکه او شعر پکښې راغلی چې د کتاب لوستل يې له ستومانیه ژغورلی دی .

څلورم ښه والی يې دادی چې په کتاب کې فراهي صاحب خان ندی پرسولی . زه دا د هر چا يو طبعي حق گڼم چې په ټولنه کې خائنه سم موقف ولټوي او يا په خپل کتاب کې دا وښيي چې ده ټولني او يا کومي خاصي مسألي ته څه گټور کار کړی دی . خو

ځيني ځلگ په دي کار کي ډير افراط کوي . فراهي صاحب تر ډيره ځايه پخپل طبيعي حدودو کي تللی دی .

او آخر ، آخر د اهميت په لحاظ نه ، ما تر اوسه بل دا ډول کتاب ندی لوستی چي د ولسي جرگي د مهمو مسایلو په باره کي او يا د حکومت سره د دولت ددغه مهم رکن روابط په کوم تفصيل چي فراهي صاحب يي يادونه کړيده بحث سوئی وي . اميد دی چي دده دغه ابتکار د نورو وکيلانو لپاره ښه پيلامه وي .

مؤلف په عام ډول د ولسي جرگي دفاع کوي او په اجراءاتو کي حکومتونه ملامتوي دی پاچا او حکومتونه په ولسي جرگي کي په لاسوهنه متهموي . نوموړي مسایلو ته د يوه وکیل په حيث او د ولسي جرگي له نظره کتلي دي او حق پجانب هم دی دا ځکه خپله وکیل وو ، خو کاشکي د هغه وخت د حکومت يو غړی هم په دي باره کي څه وليکي چي هغوی د ولسي جرگي او وکيلانو سره څه مشکلات درلودل څو مسایل او اړخونه يي روښان سي او راتلونکي ولسي جرگي او حکومتونه گټه ځني واخلي . زه چي وگران هیواد افغانستان ته د ولسي نظام راتگ يو عاجل او مبرم ملي ضرورت گڼم ، دا کتاب پيموکراسی ته خدمت او په هغه مرحله کي يي د ولسي جرگو او حکومتونو د تعامل په برخه کي يو گټور اثر او مؤخذ بولم .

... مؤلف ليکلي دي چي امريکايانو د ۱۹۵۰ په لسيزي کي له افغانستانه مکرر غوښتي وه چي د سنډو په نظامي تړون کي ورسره شامل سي ، خو سند يي ندی ذکر کړی . زما معلومات دادي چي امريکايانو ته هغه وخت افغانستان نه اقتصادي ، نه ستراتيژيکي او نه لوجستيکي اهميت درلود . منزوي موقعيت او د روس سره اوږد سرحد افغانستان د روس د نفوذ په ساحه کي امريکايانو قبول کړی وو او فکر يي کاوه چي که هر وخت روس وغواړي افغانستان په آسانۍ نيولای سي . دوی نه په دننه افغانستان کي د کمونيزم خطر او نه له دباندې څخه د روس د حملي گواښ ليدی نو ځکه يي هره نظا مي مرسته و افغانستان ته ، د روس بي ځايه پارونه بلل چي امريکايانو دا نه غوښتل .

يوې پيري مهمې خو تل له نظره غورخول سوی مسألې ته چې مؤلف اشاره كړېده هغه د پوونده (كوچيانو) مسأله ده . دې ملي موضوع ته بايد جدي توجه وسي او زه دې خبرې ته د مؤلف توجه په اخر كې زه مؤلف ددغه گټور كتاب په ليكلو ستايم او نور توفيق ورته غواړم او ويونكي يې و ويلو ته هڅوم . په درناوي

د محترم عبدالجليل وجدي د ليك يوه برخه

د ۲۰۰۲ كال د مې د مياشتې ۲۰ - ټورنټو - كاناډا

يوه كتاب ته كتنه :

((افغانستان د ديموكراسي او جمهوريت په كلونو كې)) د يوه په زړه پوري او گټور كتاب نوم دی چې د ۱۳۸۰ كال په ژمي كښي خپور شوی او په همدې وختونو كښي زما لاس ته راغلی دی . د كتاب ليكوال محترم عبدالغفار فراهي دی چې په خپله هم په ولسي جرگې كښي د فراه د بالابلوك د خلكو د وكيل او يو فعال پارلماني غړي په توگه د ديموكراسي په منځني بهير كښي د رول خاوند دی . د حقوقو او سياسي علومو په ساحه كښي د ليكوال لوړ تحصيلات ، د بهرنيو چارو په وزارت ، همدارنگه په ځينو هيوادو كښي ، په افغاني سفارتونو يا فونسلگريو كښي مهمو ماموريتونو او ديپلوماټيکو تجربو ، د يوه داسي پير ښه كتاب د ليكلو د پاره د محترم فراهي صلاحيت نور هم زيات كړی دی .

په كتاب كې څرگنده شوی ده چې د افغانستان د اوسنيو غمجنو حالاتو اصلي عاملينو د ديموكراسي او جمهوريت په دور كې پيره كړندی وده كړې وه ، له دې خبرې څخه څرگندېږي چې له ديموكراسي څخه زموږ تالي ښي نه وي يا دا چې ديموكراسي له مور څخه ښي تالي نه درلودلي .

مور فكر كاوه لا وايو چې ولسواكي د افغانستان په تاريخ او فرهنگ كې ژوري جرړي لري . دا غټه خبره يواز زموږ عقیده نه ده ، بلکې د ختيځ او هم د لويديځ پوهانو او مفكرينو پير ځله دا خبره راسره منلي هم ده . سره له دې هم له نوي راوستل شوي ديموكراسي څخه مور ته لږ خوري ، خو زښتي ترخي تجربې او نتيجې راپاته شوي

دي زموږ ملي روښانفکرانو (مشروطه غوښتونکو ، وېښو ځلميانو او داسي نورو) د نورو ملتونو د نهضت غوښتونکو په څير د پيموکراي يا جمهوريت د راوستلو په لاره کي ، سر او مال بښندلی دی ، خو مبارزي يي له بده مرغه پر خپل وخت دومره بريالی نه وي . وروسته بيا البته د ټولني او زماني د تحول غوښتونکي روحيي غوښته وه چي پيموکراسي او جمهوريت دواړه په نسبي توگه په کراره کراری کي د پاچهي کورنی له لويو دروازو څخه د خيرات په کاسو کي راووزي ، په کتاب کي دغه پرامتيک غوندي کيفيت په ښه توگه ښودل شوی دی .

دلته تر ټولو غټه پوښتنه داده ، چي په يوه فطرتا پيموکراتيکي ټولني کي يوه پيموکراسي او يو جمهوريت ولي داسي ناکامه سي چي زياتونه يي پير ځله له گټو څخه زيات شي ؟ ښايي دا پوښتنه پير جوابونه لري ، خو تر ټولو جامع جواب يي د يوي عنعنوي ټولني له مزاج سره د يوي نوي او په بل ځای کي د راتوکيدلي سيلسي پديدي دپير گړندي حرکت نه برابريدل وي . په کومه ټولنه کي چي د ((انتقاد)) او ((پيغور)) تر منځ پوله پيره نرمه او نري وي او رقابت پکي ژر د تربرولي يا تربگني بڼه غوره کړي . نو په داسي يوه ټولنه کي د پرمختگ د گړندي کولو دوه مهم عوامل ((انتقاد)) او ((رقابت)) کله چي په منفي توگه تعبير شي ، د خلگو د پښو زولاني گرځي .

زموږ کورونه او بيا زموږ د ټولو شريک لوی کور (هيواد) پير ځله د تربروليو بي ځايه او بي گټي سياليو وران کړی دي . په نولسمه بيا شلمه پيړی کي د هيواد د پيرو بدبختيو ستر مسؤليت د تربگنيو په غاړه هم پروت دی . همدې تربگنيو د تره زامن ، بلکي وروڼه ، پلرونه او زامن په خطرناکو شخړو کي سره مخامخ کړي دي ، او له بده مرغه د سياسي تربروليو لمن زموږ د ژوندانه زماني ته هم راغزيدلي ده . د فراهي صاحب په دي کتاب کي څرگنديږي چي د سوغاتي پيموکراسي يو مخ د پاچا د تره د زوی محمد داود خان د سياسي فعاليتونو مخ نيوی و ، او هڅه شوي وه چي ده ته د پاچاهي کورنی د ځينو امتيازاتو په ورکولو سره ، دی له ځينو سياسي حقوقو څخه په احترامانه توگه محروم کړي . خو په مقابل کي محمد داود خان هم د خپلو مټو، پښو او ارادو د آزادولو لپاره د جمهوريت وسله چي د کتاب ليکوال يي بي لزومه کودتا

بولي تر لاسه كړه .له دي كبله چي ډيموكراسي او جمهوريت دواړه د لنډي مودي د هدفونو لپاره له لويو ورونو څخه را ايستل شوي او لورل شوي پالي وي ، دواړه به

نيمه پنځه

لاري كي نيمگړي پاته شوي دي او د يوي مشهوري محاورې له مخي ء هر شي چي نيمگړي شي بلا گرځي ء ځكه خو د كتاب ليكوال په څغرده ليكي چي د افغانستان دغه پنځلس كلن تاريخ د هيواد دورستيو ډيرو پيښو ننشأ ده .

د كتاب د مطالعي څخه مور پوهيدلای سو چي له عنعنوي ولسواكي سره د سوغاتي ډيموكراسي مخامخ كيدل د ټكر غوندي يو حالت درلود ، لكه چي فراهي ليكلي دي :د ۱۹۶۴ كال د اساسي قانون د تسويد كمپټي د افغانستان عنعنوي لوي جرگي ته په درنه سترگه نه دي كتلي . دوی د لوي جرگي اصالت ته لويه صدمه ورسوله .

... چي د لوي جرگي په شكل او محتوا كي دي تغييراتو هغه له خپل اصلي مقام څخه چي تر دولت هم اوچته وه را ټيټه كړله ، او له بده مرغه هغه په ورسنيو سياسي لوبو كي نوره هم د بيلو بيلو ډلو د لاس آله وگرځيدله چي ډيره بي خايه يي استعمال او استهلاك كړه .

... زه په داسي حال كي چي محترم فراهي ته دداسي په زړه پوري او گټور كتاب د ليكلو له امله مباركي وركوم ، له لوستونكو څخه هم هيله كوم چي د افغانستان له اوسنيو او پرونيو مهمو پيښو څخه د ضروري خبرتيا لپاره دا كتاب په غور او ځير سره مطالعه كړي . په درناوی

د محترم محمد علم بڅركي د ليك يوه برخه

د ۲۰۰۲ كال د اپريل د مياشتي ۳ - فينډال - هالنډ

محترم عبدالغفار فراهي !

ستاسي د افغانستان كتاب چي د ډيموكراسي او جمهوريت په باب او د پنځلس كلونو تذكر پكښي ځای سوي دی ، يو د هغو كتابو څخه دی چي ما ورته بيخي ډير

ضرورت درلود . ځکه په دې وخت کې د ارواښاد بېنوا صاحب نقش په پارلمان کې ما ته پیر په کار وو . په دې وخت کې مور وه بېنوا صاحب ته ځنې مشورې ورکولې چې په پارلمان کې داسې داسې وه وایه او وکه .

دغه رنگه دا زمانه د افغانستان په دیموکراتیک نقش کې یو ټاکلی حیثیت لري ، په پیره بیا د چپیانو د کړو له نقطه نظره . او هغه د رامپارټس ترجمه چې مي ولوستله نو د موضوع په اهمیت مي سترگي روڼې سوي ، ما پیر کوشش درلود چې دا مضمون پیدا کم خو تر پایه موفق نه سوم ، خو دادی اوس مي ستاسو په کتاب کې ولوستی ، ددې کتاب یو لوی صفت دادی چې هره موضوع یې تر جز او تام پورې تشریح کړېده چې دا د ډاکومنټ ډ پاره د یوه لیکونکي سره پیره مرسته کوی ، او یو مراجعوي کتاب دی ، لکه پکشنري او یا بل کوم مهم کتاب .

بل ، د محمد هاشم میوندوال په باب پیر هغه مطالب پکښې ځای سوي دي ، چې زه په هغو خبر نه وم . څرنگه چې خیال لرم د ډ مترقي دیموکراتیک حزب ډ په باب هم څه ولیکم نو دا نوشته ما ته پیره غنیمت سوه ، په پیره بیا چې د کتاب په پای کې د مهمو پېښو اختصاري پیشلیک راوړل سوی دی .

که مي پیره ستاینه نه وي کړي نو زه به دا کتاب یوه لنډه انسایکلوپېډیا و

بولم د افغانستان او ددغه پنځلس کلو د دیموکراسی او جمهوریت د دوری .

په درناوي

پیر تفاوت سنه په انسان کې د معنا په لحاظ

واړه مشغول دي ځیني ځان ځیني جهان جوړوي

(الفت)

افغانستان

د ديموکراسي او جمهوريت په کلونو کې

۱۹۶۳ - ۱۹۷۸

ليکوال

عبدالغفار فراهي

۱۳۸۲ - ۲۰۰۳

د کتاب پیژندنه

نوم : افغانستان ، د دیموکراسي او جمهوریت په کلونو کي

لیکونکي : عبدالغفار فراهي

خپرونکي : دانش کتابتون ، قصه خواني بازا ، پیښور

د تلیفون نمبر ۲۵۶۴۵۱۳

کال : ۲۰۰۳

د چاپ شمیر : دریم چاپ

تعداد : زر ټوکه

پر کتاب نوی کتنه سوي ده ، پر نوي مطالب پر کتاب علاوه سوي دي

د کتاب ټول حقوق له لیکوال سره خوندي دي

لومړی

د کتاب د مطالبو لنډيز

حاضر کتاب عبدالغفار فراهي د خپلو خاطراتو په حيث په څه د پاسه درې سوه مخونو کې ليکلې او د لوستلو له پاره يې خپلو هيوادوالو ته وړاندي کوي .

تر سريزې او يادونې وروسته د کتاب په پيل کې هغه مسايل څېړل سوي دي چې په شلمې پېړۍ کې د افغانستان په برخه وو او د افغانستان د خارجي سياست په غوره کولو کې يې مؤثر نقش لوبولی دی ، لکه ځيني سيمي چې د افغانستان څخه جلا کړه سوي وي ، د پېورنډ کرښه ، د پښتونستان موضوع ، په سيمي کې نظامي اتحاديې او د عدم انسلانگ نهضت .

د محمد داود خان د صدارت دورې ته هم يوه لنډه کتنه شوې ده .

په کتاب کې د ديموکراسۍ دورې پنځه حکومتونه په لازم تفصيل ليکل سوي دي . محمد موسی شفيق چې په ۱۹۷۲ کال د روم په مشورتي غونډې کې د صدر اعظم په حيث وټاکل سو ، محمد ظا هر شاه غوښتل چې دده په وسيله ديموکراسي نظام په نوي مجرا کې واچوي ، ولې پاچا خپل دغه هدف ته و نه رسيد .

په کتاب کې ددغه پنځلس کلن سياست تاريخ هغې پېښې څېړل شوي دي چې ليکوال په خپلو سترگو ليدلي او يا د هغو په واقعيت خبر سوې و . ليکوال په ديارلسمې تقينې دورې کې د ولسي جرگې وکيل و ، ده د ولسي جرگې پيرې پېښې لکه د محمد ظاهر شاه او صدر اعظمانو سره د وکيلانو کتنې ، حکومتونو ته د نه اعتماد رايې ، په ولسي جرگې کې د پښتو ژبې موضوع ، د هلمند د اوبو معاهده ، د صنعتي بانکونو قانون د وکيلانو د حاضرې معضله او داسې نور مطالب په پير تفصيل ليکلي دي چې تر اوسه بل ليکوال پر دغو مطالبو باندې کوم اثر نه دې ليکلي .

د کتاب د ضمايمو په برخې کې د پېورنډ د موافقتنامې متن ، د ديارلسمې تقينې دورې د وکيلانو او سناتورانو نومونه او د رامپار تس د مجلې د هغې مقالې يوه برخه چې د شهيد محمد ها شم ميوندوال دښمنانو دده پر ضد تبليغوله ، درج سوي دي .

ليکوال وايي چي د ۱۹۶۴ کال اساسي قانون او ديموکراسي دوره د محمد ظاهر شاه داسي يو سيا سي حرکت و چي ده ددغي لاري څخه تر دیرش کاله انزوا وروسته د افغانستان دولتي چاري په خپل لاس کي واخستي او په دغه طريقه يي محمد داود خان د دولت له جرياناتو څخه ليري وساتي . محمد ظا هر شاه په هيواد کي د کامي ديموکراسي مخه هم نيولي وه ، ده د اساسي قانون مقيم قوانين لکه د اجزاو او اجتماعاتو قوانينو ته د انفاذ اجازه نه ورکوله ، ده د ولايتي جرگو او بنارواليو انتخابات خنډولي وو . کله چي د ۱۹۶۴ کال د اساسي قانون ۲۴ مه ماده د محمد داود خان پر خلاف په لوي جرگي کي لا پراخه کړه سوه ، نو محمد داود خان دي نتيجي ته ورسيد چي په شا هي دولت کي دده پر ضد دسيسي کيږي او دی د پاچا څخه د دښمني تر سرحده خوادې سو .

محمد داود خان د شاهي اردو د کښته رتبه صاحبمنصبانو په مرسته د ۱۹۷۳ کال د جولای د مياشتي پر ۱۷ نيټي کودتا وکړه او سلطنتي نظام ته يي خاتمه ورکړه . ده تر کودتا يو کال وروسته خپل د کودتا ډير ملگري ددولت څخه و ايستل او د جمهوري دولت په اساسي قانون کي يي پرته له خپل ملي انقلاب د حزب څخه د نورو اجزاو فعاليت غيرقانوني اعلان کړ . ده د شوروي اتحاد څخه د ليريوالي پالسي غوره کړه . محمد داود خان د ۱۹۷۷ کال د اپريل د مياشتي پر ۱۳ نيټي د برژنيف سره لفظي ټکر وکړ او د عدم انسلاک د نهضت څخه يي د کيويا د ايستلو هڅي پيل کړي . دی د ايران او عربي هيوادونو له لاري ، غربي نړی ته ورنژدي سو . محمد داود خان دپورنډ د کرښي او د پښتونستان د موضوع د حل کولو جدي خبري د ذوالفقار علي بوتو او جنرال ضيا الحق سره پيل کړي ، ولي دده ټول اقدامات نيمگړي پاته سوه ، په دي چي د ۱۹۷۸ کال د اپريل د مياشتي پر ۲۷ نيټي د خلق او پرچم ډلو دده پر ضد کودتا وکړه او محمد داود خان د خپلي کورني د ۱۷ غړو سره په شهادت ورسيد او افغانستان د تباهي کندي ته ولويد .

څرنگه چي په دغه کتاب کي به يي ولولې دافغانستان داوسنيو غمجنو حالاتو اصلي عاملينو ديموکراسي او جمهوريت په دورو کي ډيره سريع وده کړي وه چي ددغو

دواړو دورو د مسایلو ټول اړخونه په دغه کتاب کې خپرل شوي دي او لوستل یې
پیر گټور دي . په درناوي - د کتاب خپرونکي مؤسسه

پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ

کانکورډ - امریکا - سېپتمبر ۲۰۰۰

يو نظر

په دې نژدې وختونو کې د فکر او قلم خاوند افغانانو د وطن ، جامعي او تاريخ د
بيلو بيلو اړخونو په اړه خپل تجارب ، افکار او نظريات درسالو او کتابونو په بڼه
وړاندي کړي دي دغومره پير آثار چې په دغې مودې کې ددوی له دماغونو نه راوتلي
دي ، په بلې ورته دوره کې په دغومره شمير راوتلي نه دي . په نتيجه کې زموږ
هڅوب يا فرهنگ پير شتمن شوی دی .

ددغسې آثارو په لړ کې يو هم د محترم عبدالغفار فراهي دی په نامه د افغانستان
دديموکراسي او جمهوريت په کلونو کې . ما دغه اثر پخوا له دې چې خپور شوې وي
ولوست . په لوستلو کې يې راته څرگنده شوه چې دا يو پير مهم اثر دی . غټ اهميت
بي په دې کې دې چې هغه يو رښتینی اثر دی . په هغه کې پيښي يا د پيښو هغې برخې
بيان شوي چې د مؤلف په نظر رښتيا او مهمې دي . ده په دې ډول خپل اثر دباور وړ
او ارزښناک گرزولې دی . په دغه اثر کې په عمده ډول په ولسي جرگې کې يعنې چيرته
چې دې وکیل و دده تجارب بيان شوي - يعنې هغې پيښې چې ده په خپله حس کړي
يا يې له خپلو همکارانو نه اوریدلي دي او ده دغه پيښې په احتياط سره بيان کړي دي او
خپل ځان يې پکې غټ او مهم ښوولې نه دي ، سره له دې چې ده په ولسي جرگې کې
د يوه مخکښ وکیل په شان رول لوبولې دي . ليکونکې په خپل اثر کې په دې باندې لنگر
اچوي چې پيښې داسې بيان کړي چې لوستونکي هغسې پري پوه شي لکه چې خپله دی
پري پوهیږي . دغه اثر که څه هم د مؤلف له نظره بيان شوی ، په هغه باندې نه څرخي

. څرنگه چې لیکونکې په ولسي جرگې کې د فراه د بالابلوک وکیل و ، او څنگه چې ده هلته مخکېنه رول لوبولې . او څنگه چې دی یو تعلیم کړې شخص او دوطن او جهان له جریاناتو سره علاقمند و او پخوا تر هغه یې دولتي مامور په حیث دننه په هیواد او دباندې وظایف تر سره کړي دي هغه د خپلې موضوع په اړه مهم معلومات راغونډ کړي او هغه یې په دغې مجموعې کې په روانه ، طبیعي او محاوره یي پښتو کې لوستونکو ته وړاندې کړي دي . په دی ډول دغه لیکنه هر هغه پښتو لوستونکې د هغې لوستلو ته هڅولی شي چې له افغانستان ، افغانانو او دهغو له تاریخ سره علاقه لري . په دغسې روانه پښتو کې او ددغسې مهمې موضوع په اړه دا لومړنې اثر دې چې ما لوستې دی .

ددغه اثر بل لوی اهمیت د هغه په موضوع کې یعنی د قانوني پاچایي په اړه دی . د قانون د حکومت له نظره د پاچا محمد ظاهر شاه قانوني پاچایي دوره د پاچا امان الله او د پنځوسمې لسيزې لنډې دموکراسي نه وروسته پیره مهمه دوره ده . په دغې دورې کې ولسي جرگه او په مجموع کې مقننه قوه تر اجرائیوي قوې یا حکومت نه د بنیادي لواحقو په ایستلو کې دمخه وه . پیر شمیر قانوني لایحې یې وایستلې چې د بناروالیولایحه او د سیاسي گوندونو لایحه یې د نوي نظم د لا دموکرات کیدو او اغیزمن کیدو د پاره بنیادي لایحې دي . خو پاچا د خپلو حکومتي مشاورینو په شپارښتنه د هغو له لاسلیک کولو نه ډډه وکړه . دوی ویریدل چې که دغې لایحې قانوني شي ددوی قدرت به کم شي . داسې ښکاري چې پاچا او د هغه مشاورین د هغه اساسي قانون په باب چې په خپله د پاچا په نوښت ایستل شوې و ، رښتني نه وو قانوني حکومت ته د دوی نه رښتین توب د نورو عواملو په ډله کې یو عامل شو چې دموکراسي ورو ورو د انارشې په لور روانه شي . د انارشې د پیدا کیدو بل عمده عامل د ځینو حکومتونو هغه ناتواني وه چې وېي نه شوه کولې نویو مسایلو او نویو غوښتنو ته اغیزمن ځوابونه ورکړي کومې چې د قانوني حکومت ، دموکراسي او آزادي له برکته پیداکیدلي او غیر قانوني مگر پیژندل شویو فعالو گوندونو په تیره افراطي گوندونو هغه په زیاتیدونکې ډول غټولي . له همدې امله حکومتونو تر آخره پورې کومه

هغه انارشي چي په تعليمي مؤسيسو په تيره په پوهنتون کي پيدا شوې وه بي اغيزي کولی ونه شوه . صدر اعظم محمد هاشم ميوندوال ته موقع ورکړه نه شوه چي دا او دغسي نوري اساسي کشالي هواري کړي او موسي شفيق ته هغه وخت د صدارت مقام ورکړ شو ، چي وخت له وخت نه تير و . دوی دواړو د خپل اقتدار په لنډو دورونو کي ونبودله چي د غټو مسايلو د حل کولو د پاره کفايت او د هيواد او د نظام د آينده لپاره بنيادي فکرونه لري . البته پخواني پاچا به چي په دغي دوري کي په دولتي چارو کي له خپل واک نه پوره کار اخسته ، د خان د پاره دلايل ولري ، خودی چي هر څومره دلايل هم ولري له دي نه انکار نه شي کيدلې چي ده سلطنت له حکومت نه هغسي چي په اساسي قانون کي منسجل شوی و ، بيل نه کړ . حتي په خپله بي د ولسي جرگي په چارو کي ، چي په دغه اثر کي په کراتو راغلی ، لاسوهني وکړي . او په دي ډول بي خپل خان ته او د خپل سلطنت مقام ته مسؤوليتونه او شکونه متوجه کړل . زه به دلته د بيلگي په ډول د ژبو د پيشنهاده په هکله چي په ۱۹۷۱ کال کي بي د شپږوو مياشتو له پاره ولسي جرگه دوه ځايه کړي وه ، دغسي لاسوهني ته اشاره وکړم . مؤلف ليکي ((دولت او حکومت ... د تالار وکيلان هم دي ته نه پرېښودل چي خپل نصاب تکميل کړي او دغه موضوع يکجانيه په تصويب ورسوي)) خو هغه وخت چي پاچا او نوي صدر اعظم غوښتل له ايران سره د هلمند د اوبو په اړه دولسي جرگي موافقت تر لاسه کړي د پخوا پر خلاف بي کونښن وکړ ، د ژبو موضوع په اتفاق سره حل شي دلته نو ((پاچا او صدر اعظم دواړو د ژبو د پيشنهاده مخالفو وکيلانو ته سپارښتنه وکړه چي د ولسي جرگي عمومي غونډي ته حاضر شي . دوی تر شپږ مياشتو اعتصاب نه وروسته غونډي ته حاضر شول .... او دغه پيشنهاده درايو په اتفاق په تصويب ورسيدی .)) ليري ليدونکي او رښتني واکمنان او لويان قوانين نه ماتوي په تيره چي په خپله بي ايستي وي . که واکمنان او چارواکي قوانين رعايت نه کړي نور په تيره مخالفان بي هيڅکله رعايت نه کوي . په دغسي فضا کي د قانون حکومت بيخ نه نيسي او جامعه نه مدني کيږي .

لکه چي دمخه مي وويل دغه اثر د هغه چادې چي دولسي جرگي په جرياناتو باندي

پوه ، له خپلي وظيفي سره علاقمند او په پارلماني طرز باندې معتقد و . په دې حال کې دا طبيعي ده چې ولسي جرگه به دلته په ښه رڼا کې کتل شوي وي ، يعني د هغې او د وکيلانو په اجراءاتو او فعاليتونو باندې به لنگر اچول شوي وي ، او په نيمگړو خواوو باندې به يې څه نه وي ليکل شوي ، خو ليکونکې چې په دې اړه څه ليکي پير مهم دي . د مثال په ډول دده په فعالې برخې اخستلو سره نږدې څلوېښتو وکيلانو د ملي مسايلو په برابر کې گډ دريځ ښولې وو دې ليکي ، ((دا يوه سياسي ډله نه وه . دوی کومه رهبري نه درلوده . د هيواد د هيڅ حزب يا ټولني سره يې اړيکې نه درلودلې . دوی د سلطنت يا بل مقام څخه الهام نه اخستې . دوی په کوم ء واحد ء قوم يا سمت پورې تړلي هم نه وو . بلکه دا دريځ د افغانستان د اکثر و ولايتونو د وکيلانو د مشترک تفاهم څخه جوړ شوي و . دوی يو د بل سره تحريري يا شفاهي تعهد نه درلود . د تصاميمو په وخت کې ددوی شمير ثابت هم نه و په حقيقت کې دا د وکيلانو داسې ټولنه وه چې د تصاميمو په وخت کې به يې ملي گټې په نظر کې نيولي .)) دغه حرکت چې د وکيلانو په خپل نوښت منځ ته راغلی ، او د ليکونکې په وينا مخ په قوي کيدو ، څرگندوي چې ولسي جرگه د چارواکو له لاسوهنو او نورو نيمگړتياوو سره سره په ملي قوت باندې بدلېده او قانوني او پارلماني طرز نضج نيوه . دغه حرکت داسې ښيي چې ملي پيوستون په پارلمان کې مخ په ټينگيدو وو . ددغه حرکت او تمايل يو مظهر شخص مؤلف هم دی . دی وايي چې پخوا له دې چې د وکالت د گټلو د پاره د خپلي سيمې په خلکو وگرزي هغوي دومره ښه نه پيژندل لکه چې تر هغه وروسته يې و پيژندل . د ليکونکې دغه اعتراف څرگندوي چې يو څوک د وکيل په حيث نظر ديه چې د هغه محل خان يا ملک يا مشر او يا تعليميافته متنفذ دولتي مامور وي ، د خپل محل خلگ لا ښه پيژني او په اړتياوو او غوښتنو او دود دستور باندې يې لا ښه پوهيږي . ټول يا زياتره وکيلان به هم همدغسې وي . نو د انتخابي اوردو مبارزو په نتيجه کې وکيل کيدل ، او بيا په شورا کې په ملي مسايلو کې له همفکره وکيلانو سره گډ دريځ نيول هم د ملي پيوستون تمايل ښيي او هم دغسې وکيلان د ملت او حکومت تر منځ د ښې پوهاوي او نژدې والي واسطه کيدلای شي دغه حال دا هم ښيي چې په افغانستان

کي پارلماني طرز عملي او مطلوب دی . خو چي حکومتي چارواکي ددغه تمایل له قوي کيدلو سره مرسته وکړي . که دوی دغسي وکړي ملي پيوستون او قانوني او پارلماني طرز به رينسي وغزوي او ورو ورو به د کلتور برخه وگرزي . خو حکومتي چارواکو دغسي سلوک غوره نه کړ . په نتيجه کي گډ دريځه وکيلان د نورو وکيلانو په شان هغسي ناکام شول لکه چي په پنځوسمي لسيزي کي وکيلان او دويين زلميانو حرکت چي هغه ته ورته گوندي معتدل ملي حرکت و ناکام شول ، او ددوی په ناکامي سره قانوني حکومت او داسي هم اعتداليون له اعتباره ولويدل او بر عکس د قانوني طرز مخالفان او افراطيان لا فعال شول . ددغو او هم داراز د نورو عواملو له امله قانوني پاچايي د محمد داود په کودتا سره نسکوره شوه او جمهوري نظام يي پر ځای ودرول شو ، چي هغه هم په دغه اثر کي په لنډ ډول بيان شوی دی .

تاسي دي تصادف ته وگورئ چي په معاصر افغانستان کي د عصري کيدو اصلاحي دورې دري ځله په قوت سره راغلي او هر يوه يي له لسو کلونو وروسته ختمه شوه . په دي تفاوت چي د امير شير علي خان دوره د انگریزانو په يرغل سره ختمه شوه ، او د پاچا امان الله خان او پاچا محمد ظاهر شاه قانوني دوره په خپله د افغانانو له خوا ختمه شوه .

په پای کي وایم چي په دغه اثر سره د قانوني پاچايي لس کلنه دوره نوره هم واضحه شوه ، له دي امله يي لوستل د ټولو هغو کسانو د پاره ضروري دي چي غواړي ددغي مهم دورې په واقعيتونو باندي ښه پوه شي . څومره به ښه وي چي که د مؤلف د ولسي جرگي همکاران او داسي هم د وخت د حکومتونو متصدیان ، د هغه په شان خپل تجارب او معلومات را ټول او خپاره کړي . پخواني وکیل محترم محمد علم فيض زاد لا دمخه د جرگه های بزرگ ملي افغانستان په نامه يو غږ اثر کښلې ، داسي هم نوميالي ژورناليست محترم صباح الدين کشککي دده قانون اساسي په نامه يو کتاب ليکلي . ددغو او نورو وړو ليکونو له برکته مور اوس هم ددغي مهمي دورې په اړه يو څه پوهیږو . خو مور دپته اړيو چي د هغي په ټولو اړخونو باندي په تفصيل سره پوه شو ، تر څو وويلي شو چي څوک ، څنگه ، ولي او چيرته خطا وتل او قانوني پاچايي ولي

له انكشاف نه ولويده او ختمه شوه . د محترم فراهي دغه اثر په دغي برخي كي له
لوستونكو سره مرسته كوي ، له دي امله بي هم د لوستلو سپارښتنه كوم .

پاى

اهدا

دا کتاب خپل محترم پلار
ارواښاد دین محمد خان
ته اهدا کوم

مننه

لاندي دوستانو او زما د فاميل غړو ددغه كتاب د تكميلولو په برخي كې زما سره مؤثري مرستي كړي دي چې زه دلته ددوی څخه د زړه له كومي مننه كوم .

- بناغلي غلام محي الدين زرمالوال ، پوهاند پاكټر محمد حسن كاكړ او كانديد اكادميسن ظا هر افق دغه كتاب تر خپریدلو دمخه لوستی دی او ماته بي پيري بني مشوري راكړي دي .

- د پاكټر ضا من مومند او نورو دوستانو د كتابخانو څخه مي استفاده كړې ده .

- زما ورور عبدالواحد فراهي ، زما لور گلالي فراهي د كتاب د ليكلو په ټولو مرحالو كې زما سره لازمي مرستي كړي دي .

- زما زامنو عبدالجبار فراهي ، بريالي فراهي ، زما لور توريپكې فراهي او د ورجينيا د سنټرويل د عامه كتابخاني غړي Eric Timpson د كمپيوټر او د كتاب د عكسونو په برخي كې زما سره مرسته كړي ده .

فراهي

د مطالبو فهرست

مخ	عنوان
۱	سريزه
۶	يادونه
	لومړې برخه
	لومړې فصل
۱۴	الف - هغه مسايل چي په شلمې پېړي كې د افغانستان په برخه وو
۱۵	۱ - هغه سيمي چي د افغانستان څخه بيلي شوي دي
۲۲	۲ - د پيورنډ د كرښي موافقتنامه
۲۶	۳ - افغانانو د پيورنډ كرښه نه ده منلي
۳۰	۴ - د نړۍ د هيوادونو سره د افغانستان سياسي مناسبات
۳۴	۵ - د پښتونستان موضوع
۴۳	۶ - د نظا مي اتحاديو په وجه افغانستان تر نور فشار لاندې راغى
۴۵	۷ - د عدم انسلاک نهضت
	دوهم فصل
۵۱	ب - د محمد داود خان د صدارت دوره
۵۲	۱ - د محمد داود خان حكومت
۶۱	۲ - د صدارت څخه د محمد داود خان استعفا
۶۴	۳ - د محمد داود خان تر استعفا وروسته د پاچا سره دده مناسبات
	دوهمه برخه
	درېم فصل
۶۹	ج - ديموكراسي دوره
۷۰	۱ - د ديموكراسي دورې پيل
۷۰	۲ - اساسي قانون

۷۲ ۳ - د تسويد کمیټې افغاني لوي جرگې ته تغيير ورکړی دی

مخ	عنوان
۷۶	۴ - مطبوعات
۷۹	۵ - سيا سي گوندونه
۸۷	۶ - د پاکټر محمد يوسف حکومت
۹۱	۷ - د عقرب ددريمي پيښه
۹۲	۸ - د محمد هاشم ميوندوال حکومت
۹۸	۹ - د نور احمد اعتمادي حکومت
۱۰۲	۱۰ - د پل خشتي په مسجد کي د ديني علماو غونډې
۱۰۵	۱۱ - پاکټر عبدالظا هر د يوه عبوري حکومت مشر و
۱۰۹	۱۲ - محمد موسي شفيق څنگه صدر اعظم سو؟
۱۱۵	۱۳ - پاکټر عبدالصمد حامد ولي صدر اعظم نه سو؟
۱۱۷	۱۴ - د محمد موسي شفيق حکومت
۱۲۱	۱۵ - د محمد موسي شفيق د حکومت اجراءات
۱۲۴	۱۶ - ديموکراسي دورې ته يوه کتنه دريمه برخه څلورم فصل
۱۳۲	د - تقنينيه
۱۳۳	۱ - د ديموکراسي دورې شورا
۱۳۴	۲ - دولسمه تقينيه دوره
۱۳۷	۳ - د ديارلسمي تقينيه دورې ولسي جرگه
۱۴۰	۴ - زه څرنگه وکيل سوم
۱۴۴	۵ - د پاچا سره د وکيلانو دوي کتنې
۱۴۷	۶ - د وکيلانو گډ دريځ

- ۷- د نور احمد اعتمادي سره کتنه ۱۵۱
۸- د ولسي جرگي اداري هيأت ۱۵۳

مخ	عنوان
۱۵۵	۹- د صنعتي بانک د قانون سره د وکيلانو مخالفت
۱۶۱	۱۰- حکومت د احزابو د قانون سره مخالف و
۱۶۳	۱۱- حکومت د وکيلانو د مصونيت حدود ټا کل
۱۶۵	۱۲- د سر آهنگ يوه خبره
۱۶۷	۱۳- د اطلاعاتو او کلتور وزير ته د نه اعتماد رايه
۱۶۹	۱۴- د نور احمد اعتمادي حکومت ته د نه اعتماد رايه
۱۷۰	۱۵- د ډاکټر عبدالظاهر سره د وکيلانو کتنه
۱۷۲	۱۶- زما پارلماني وينا
۱۷۵	۱۷- د محمد موسي شفيق يوه ټوکه
۱۷۷	۱۸- د معارف او عالي تحصيلاتو قانون
۱۸۰	۱۹- حکومت د وکيلانو په بدنا مولو کي لاس درلود
۱۸۴	۲۰- وکيلانو ته د حج سهيمي
۱۸۵	۲۱- د ژبو مسأله پر ولسي جرگي تحميل سوې وه
۱۹۴	۲۲- د وچ کالي په وخت کي ولسي جرگي نصاب نه درلود
۱۹۶	۲۳- د محمد داود خان سره کتنه
۱۹۸	۲۴- حکومت د وکيلانو په حاضریدلو خوشحاله نه و
۲۰۰	۲۵- د ولسي جرگي په ارتباط يوه ټوکه
۲۰۲	۲۶- د سپين ږرو جلبيانو موضوع
۲۰۴	۲۷- د محمد موسي شفيق سره کتنه
۲۰۷	۲۸- د سيستان د سيمي او د هلمند د اوبو تاريخي سوابق
۲۱۰	۲۹- د هلمند د اوبو معاهده په ولسي جرگي کي

- ۳۰ - زما وينا ۲۱۳
۳۱ - د هلمند داوېو د معا هدي په باب څو خبري ۲۱۶
۳۲ - د هلمند د اوېو د معاهدي په هكله د ميوندوال وينا ۲۱۷

څلورمه برخه

مخ	عنوان
	پنځم فصل
۲۲۰	۵ - د جمهوريت دوره
۲۲۱	۱ - د محمد داود خان کودتا
۲۲۵	۲ - د شورا منحل كيدل
۲۲۵	۳ - پاچا ژر استعفا وكړه
۲۲۷	۴ - آیا سلطنتي كورني د کودتا كونكوو په هويت خبر وو؟
۲۲۸	۵ - مركزي كميټه
۲۳۱	۶ - د جمهوري نظام مؤثر اشخا ص
۲۳۶	۷ - د محمد هاشم ميوندوال د کودتا اتهام
۲۳۹	۸ - د محمد هاشم ميوندوال په باب څو نوري خبري
۲۴۲	۹ - د جمهوري دولت اصلاحي پروگرام
۲۴۴	۱۰ - اساسي قانون
۲۴۵	۱۱ - لويه جرگه
۲۴۶	۱۲ - د ملي انقلاب گوند
۲۵۰	۱۳ - په ايران كي افغاني كارگران
۲۵۲	۱۴ - پر جمهوري نظام ولي کودتا وسوه؟
۲۵۳	۱۵ - كورني ستونزي
۲۵۵	۱۶ - د ايران سره د افغانستان منا سيات
۲۶۰	۱۷ - د محمد داودخان او برژنيف لفظي ټكر

۲۶۴	۱۸ - د عدم انسلاک د نهضت څخه د کیوبا د ایستلو پیشنهاد
۲۶۷	۱۹ - د پاکستان سره د افغانستان مناسبات
۲۷۰	د پای خبري
	ضمیمي
	عنوان
	مخ
۲۷۸	۱ - مهمي نيتي
۲۸۵	۲ - د ديارلسمي تقنيني دوري منتخب وکيلان
۲۹۴	۳ - د گډو دريځ وکيلان
۲۹۵	۴ - د ديارلسمي تقنيني دوري سناتوران
۲۹۷	۵ - د ډيورنډ د موافقتنامي انگريزي متن
۳۰۰	۶ - د ډيورنډ د موافقتنامي ژباړه
۳۰۳	۷ - مأخذونه په پښتو او دري
۳۰۴	۸ - د عکسونو او نورو اسنادو پيژندنه
۳۰۶	۹ - مأخذونه په انگريزي
۳۰۷	۱۰ - تر لومړي چاپ وروسته ځيني څرگندونې

بسم الله الرحمن الرحيم

سريزه

زه د پير وخت څخه په دې فكر كي وم كه ما ته يو وخت ميسر سي چې زه د خپلو سترگو ليدلي حالات د مخه تر هغه چې د ذهن او حافظې په زهول اخته سم د كا غذ پر مخ وليكم . ولي زه په دې نه پوهيدلم چې د حالاتو دغه ليكنه د كوم ځاى څخه پيل كړم .

پير خلگ د خپلو سترگو ليدلي حالات د خپلو خا طراتو تر عنوان لاندي د وړكتوب د مرحلي څخه پيل كوي خو ما دا كار په دي دليل و نه كولاى سو چې زه د وړكتوب څخه داسي خاطرات نه لرم چې نورو ته يي د لوستلو له پاره وړا ندي كړم په دي ارتباط صرف دومره ليكلاى سم چې زه د فراه د نوزو د قوم په يوي مخورې او مړي كورنې كي زيږيدلى او لوى شوى يم . تر لومړنيو زده كړو وروسته مي په خپل لگښت په كابل كي د حبيبي ليسه او د حقوقو پوهنځى لوستى دى ، تر تحصيل وروسته مي د خارجه چارو په وزارت كي د سياسي مدير ، د ايران په مشهد كي جنرال قونسل او په واشنگتن كي دافغاني شارژدافير په توگه كار كړى دى، د ۱۹۶۹ كال څخه بيا تر ۱۹۷۳ كال پوري د ديارلسمي تقنيني دورې په ولسي جرگي كي وكيل وم او په ۱۹۸۸ كال كي ديوه كال له پاره د راستنيدونكو چارو وزير هم وم .

د سپه سالار شاه محمود خان د صدارت د دورې ديمو كراسي ، د محصيلينو اتحاديه او د اوومي دورى شورا زما په ياد نه دي چې پر هغو باندي څه مطا لب و ليكم ما خپله ليكنه د ۱۹۵۳ كال د محمد داود خان د صدارت د وخت څخه پيل كړې ده چې په دغه كال كي ما د حبيبي د ليسې په اتم ټولگي كي زده كړه كوله . ولي په حقيقت كي د ديمو كراسي او جمهوريت دورې د دي كتاب اصلي موضوع تشكيلوي . څوك چې د افغانستان د ديموكراسي او جمهوريت پر دغه پنځلس كلن

سياسي تاريخ باندي ليکنه کوي ، دې مجبور دې چې د محمد داود خان د صدارت دوره هم تشریح کړي ، په دې دليل چې د دغو دواړو دورو ريښې د محمد داود خان د صدارت په دورې کې ښخې شوي دي .

د دغې ليکنې په سر کې ځنې هغه مطالب چې د افغانستان سرنوشت په هغو پورې تړلی دی لکه د پيورنې کرښه ، د پښتونستان موضوع د عدم انسلاک نهضت او داسې نور مطالب په پير اختصار سره ليکل سوي دي .

ددغه کتاب پيل د محمد داود خان د صدارت دوره او پای يې د محمد داود خان د جمهوريت دوره ده ، چې دغو دواړو مرحلو ته د محمد داود خان د حکومت کولو دورې ويل کيدای سي .

د محمد داود خان د صدارت د دورې کارونه چې د افغانانو د ملي هيلو سره يې مطابقت درلود او په هغې دورې کې د افغانستان بين المللي حيثيت پير لوړ سو او افغانستان د لويو ناپيلو هيوادونو په پلې کې ودریدی . په دغې دورې کې پيري خارجي مرستې افغانستان ته جذب سوي ، چې د دغو مرستو په وسيله په هيواد کې پيري اقتصادي او صنعتي پروژې په کار ولويدلې . په هيواد کې اجتماعي نهضتونه پيل سوه ، افغانستان د پر مختيا پر لوري وړاندي ولاړ چې د پيرو وطنوالو په نظر د دغې دورې پر مختگونو محمد داود خان د هيواد د لويو مشرانو لکه زمان شاه دراني او اعليحضرت امان الله خان په قطار کې ودروي . ولي د محمد داود خان دوهم حکومت چې د يوې بي وختې او بي لزومي کودتا په وسيله قدرت ته ورسيدی او پير ژر د خپلو ملگرو او نورو هيواد والو او خارجي هيوادونو مخصوصاً شوروي اتحاد سره په مشکلاتو اخته سو ، چې د دغو مشکلاتو په نتيجه کې د خلق او پرچم پلو کودتا وکړه او محمد داود خان د خپلې کورنې د اوولسو غړو سره په شهادت ورسيدی او زموږ هيواد د لويو مصيبتونو سره مخامخ سو .

د محمد داود خان د حکومت کولو د دواړو دورو په منځ کې د ديموکراسي لس کلنه دوره راځي که څه هم په دغو لسو کلونو کې په افغانستان کې پنځه

مختلف حکومتونه جوړ سوی او له منځه تللي دي ، ولي په حقيقت کي دغه لس کلنه دوره په هیواد کي د محمد ظاهر شاه د کار کولو دوره ده چي د دغه کتاب لويه برخه تشکیلوي . د کتاب په دغي برخي کي پير مطالب د دیارلسمي تقينني دوری د ولسي جرگي پر اجراآ تو ليکل سوي دي چي په دغو پاڼو کي ولسي جرگي ته د پاچا لارښوونه په څرگند ډول ليدله کيږي .

په دي کي شک نسته چي د پخواني پاچا او محمد داود خان د حکومت کولو دورو مثبت او منفي ټکي درلودل چي پيرو ليکوالانو هغه څپرلي دي او ځينو ليکوالانو پر دغو دورو باندي پنډ کتابونه ليکلي دي ، زه په خپل وار سره پر دغه پنځلسو کلونو باندي خپل مشا هدا ت ليکم او په حاضر کتاب کي يي هیواد والو ته وړاندي کوم او هيله من يم چي د دوی د توجه وړ به و گرځي .

دلته د دي خبري ليکل ضروري بولم چي گران لوستونکي

په دی پوه سي چي زه دواړو شخصیتونو ارواښاد محمد داود خان او محمد ظا هر شاه ته په درنه سترگه گورم او په دی عقیده يم (څوک چي کلي په نامه لري نو يو خوی تر نورو ښه لري) څرنگه چي دوی دواړو د هیواد په پيري مشکلي او حسا سي تا ريخي مرحلي کي زمون د لرغوني هیواد افغانستان رهبري پر غاړي درلوده ، نو ځکه د ديموکراسي او جمهوريت د تطبيق په وخت کي د دوی څخه ځيني اشتباه گاني سوي دي چي هغه مطالب په دغه حاضر کتاب کي څپرل شوي دي .

دغه کتاب چي د ۱۹۶۳ کال څخه بيا تر ۱۹۷۸ کال پوري د افغانستان پر پنځلس

کلني تاريخي دورې باندي رڼا اچوي دغه لاندي خصوصيات لري :

- د افغانستان دغه پنځلس کلن سياسي تاريخ چي د هیواد د ورسديو پيرو پيښو

او حوادثو منشأ ده ، تر هغو پوري چي څوک په دغو دورو سم پوه نه سي ، زما په عقیده د افغانستان په اوسنيو غمجنو حالاتو ښه نه سي پوهيدلای .

- په دغو دورو کي افغانستان د انزوا خارجي سياست پري اښي و او په جهاني

مسايلو کي يي د آزاد قضاوت لاره غوره کړې وه .

- په دغو دورو کي په افغانستان کي ديموکراسي راغلي او په هیواد کي سياسي

احزابو پير سريع رشد كړی وو او يو د بل ضد خارجي مفكورو افغاني جا معي ته لاره پيدا كړي وه .

- د افغانستان په تاريخ كې د اول وار له پاره په دغو دورو كې په هيواد كې دوې كودتا گاني سوي دي .

- په دغه كتاب كې ما د افغانستان د ديارلسمې تقنيني دورې د ولسي جرگې هغه پيښې څيړلي دي چې تر اوسه كوم بل ليكوال پر دغو پيښو باندې څه نه دي ليكلي .
- كله چې ځيني گران لوستونكي په دغه كتاب كې د ديارلسمې تقنيني دورې د ولسي جرگې برخه لولي دوی به حتما دا تصور وكړي چې ما د دغې دورې د وكيانو دفاع كړې ده ، ولي چې د دغې دورې وكيان په افغاني جامعي كې په قاچاقيرې او رشوت خورې مشهوره سوي وو ، او ځينو افغانانو به ويل چې وكيان خپلو ملي مسؤوليتونو ته توجه نه كوي او د دوی مجلس ته د نه حاضریدلو په وجه به ولسي جرگې نصاب نه درلود ، ولي زه په اطمینان سره دا ليكم چې د ولسي جرگې د ټولو وكيانو په برخه كې د با زار او كوڅو پورته اتهامات حقيقت نه لري ، ما د ديارلسمې تقنيني دورې د ولسي جرگې په ارتباط پير مطالب په دغه كتاب كې څيړلي دي او زه هيله كوم چې هغه مطالب په يوڅه دقت سره ولوستل سي .

ته شا هډ د ښو او بدو د جهان بي

څه چې گوري كه بي نه وايي سزا سته (۱)

- ما په دغې ليكنې كې تر خپله وسه كوښښ كړې دې چې د هيواد د پيښو دغې دورې په پيري بي طرفي او پوره امانت دارې سره وڅيرم .
- په دغه كتاب كې نه چا ته بد ويل سوي دي او نه هم د چا بي ځايه ستاينه سوي ده ، هغو وطنوالو چې د دغو دورو په پيښو كې برخه درلوده د دوی نومونه په پيري امانت دارې سره ذكر سوي دي .

دلته دامطلب د يادولو وړ بولم چې په دغو پنځلسو كلونو كې د افغانستان په حكومت او شورا كې پيري پيښې تيري سوي دي چې پر هغو باندې څو كتابونه ليكل كيداى سي ، ولي دلته ما پيري هغه پيښې را اخستي دي چې زما په مخ كې تيري سوي

دي او يا زه د هغو په واقعيت خبر سوئ وم ، نو که په دغو پاڼو کې (زما) کلمه پيره راغلي وي ، هيله من يم چې هغه زما خود خواهي يا خود ستايي تعبير نه کړي ، بلکه هغه د يوه راوي او عيني شاهد خاطرات و بولئ چې د هيواد د سياسي تاريخ پر يوي حساسي مرحلي باندي يې دخپلو سترگو ليدلي حالات دلته ثبت او وړاندي کړي دي دلته دامطلب هم د يادولو وړ بولم چې دغه کتاب ځکه په طبعي ، رواني او محاوره يي بڼستو ليکل سوې دې چې زه نه غواړم چې په خپلي ليکني کې داسي کلمات استعمال کړم چې عام لوستونکي په هغو ونه پوهيږي . بي خايه به نه وي که په دغه ارتباط دلته خپله يوه مشاهده وليکم :

د افغانستان د خارجه چارو وزارت ، افغاني سفارتونو او سياسي نماينده گيو ته دوه قسمه خپروني ليرلي چې يوه عادي او بله محرم يا سري خپرونه وه . دديموکراسي دورې په وروستيو کلونو کې د خارجه چارو وزارت د محرم د کلمي پر ځای د بهير کلمه انتخاب کړې وه . څرنگه چې د خارجه وزارت پير مامورين ددغي کلمي په معنا نه پوهيدل ، ما د خارجه وزارت د معين سيد وحيد عبدالله په غوښتنه د بڼستو ټولني د رقيس ارواښاد محمد صديق روهي څخه پوښتنه وکړه چې آيا د بهير کلمه د محرم خپروني له پاره مناسبه کلمه ده او که يه ؟ ده زما په جواب کې وويل چې بهير يو محلي لغات دې چې په هيڅ صورت د محرم په معنا نه استعماليري . تر دغي مشوري وروسته د خارجه چارو وزارت د بهير کلمه د محرم خپروني څخه حذف کړه . د کتاب د دريم چاپ لوی خصوصيت دادی چې پير نوي مطالب چې ما وروسته پيدا کړي او د کتاب په بيلو برخو کې مي پر پخوانيو مطالبو علاوه کړي دي ، چې د کتاب په پيل کې نوي څرگندوني ، د هلمند د اوبو د معاهدي په ارتباط د محمد هاشم ميوندوال وينا ، د شورا تاريخچه ، د ولسي جرگې په باب نوري خبري او د محمد داود خان د کورنی د شهيدانو نمونه د ياد شوو مهمو مطالبو څخه دي .

په پای کې زه د ټولو لوستونکو او مخصوصا د ديارلسمي تقنيني دورې د ولسي جرگې د وکيلانو څخه چې دا ليکنه لولي صميمانه هيله کوم چې که د پيښو په تفصيل کې څه لروالي يا زياتوالي د دوی په فکر راغلي وي ، زه خوشحاليږم چې که ما په هغو

ټکو خبر کړي . په درناوي عبدالغفار فراهي
ورجينيا - امریکا - د ۲۰۰۱ کال د جنوري مياشت

يادونه

الف : ځني افغانان په دي عقیده دي چې که محمد داود خان د کودتا لاره نه وای پرانستلي او په افغانستان کي بي نظامي کودتا نه وای کړې نو د خلق او پر چم ډلو به د ثور په کودتا لاس نه وای پوري کړې او زموږ هیواد به په اوسنيو مصیبتونو نه وای اخته سوې . ولي يو لړ نور افغانان په دي عقیده دي چې که د ديموکراسي د لسو کلو نو په دورې کي د اساسي قانون متمم قوانين لکه د سياسي احزابو ، اجتماعاتو او داسي نور قوانين نافذ سوې وای او د افراطي چپو او بښو گوندونو پر ځای د معتدلو ملي گوندونو د رشد او تکامل له پاره زمينه برابره سوې وای نو بيا به محمد داود خان ته هم گرانه وای چې په افغانستان کي بي کودتا کړې وای .

گران لوستونکي په دي پوهيږي چې په ۱۹۷۹ کال کي زموږ په گا ونډې هیواد، ايران کي آيت الله خميني قدرت ته ورسيد او تر هغه يو کال د مخه په ۱۹۷۸ کال کي په افغانستان کي خلق او پر چم کودتا کړي وه ، چې دا دواړي پيښي تصادفي نه وې بلکه دواړو پيښو عمده تاريخي عوامل درلودل چې په افغانستان او ايران کي د دغو تاريخي عواملو څو ټکي دلته د مثال په توگه وړاندي کيږي :

۱ - په ايران کي : کله چې د ۱۹۵۱ کال د می په مياشت کي ډاکټر محمد اقبال مصدق د متحدې جبهې او د تودې د حزب په مرسته په ايران کي صدر اعظم سو ده د خپل دوو کالونو او دوو مياشتو د صدارت په دوران کي د ايران د تيلو صنعت ملي کړ او د پارلمان له لاري څخه يي د ايران د پاچا محمد رضا پهلوي صلاحيتونه پير محدود کړه ، څو په آخر کي د ايران پاچا مجبور سو چې د ايران سلطنت پريردي او بغداد ته ولاړ سي . ولې څو ورځي وروسته د ۱۹۵۳ کال د آگست د مياشتي پر ۱۹ نيټي جنرال زاهدي د CIA په رهبري د ايران د پاچا په گټه کودتا وکړه د دغي

کودتا په نتیجه کې د ایران پاچا بیرته قدرت ته ورسید (۲)

په ایران کې دغه کودتا د CIA د نماینده Kermit Roosevelt له خوا رهبري کیدله ، د دغې کودتا فلم همیشه د امریکا په تلویزیون کې بنسول کېږي . په دغه تلویزیوني فلم کې (کریمیت روزولت) وایي ((ما د کرج د کوچني ښار څخه په لاریو کې پیر خلگ چې د ایران د پاچا په گڼه یې شعارونه ورکول د تهران ښار ته را انتقال کړه او وروسته مې په نظامي عملیاتو لاس پورې کړ .))

دلته دا مطلب د لیکلو وړ بولم چې د سي . آی . آی . دغه نماینده ، پخوا په جنوبي امریکا کې څو نوري کودتا گاني هم رهبري کړي وي .

د ایران پاچا د خپل سلطنت په پاته کلونو کې په پیر شدت سره د چپو قوتونو په ترټولو او کمزوره کولو اخته و ، چې د ایران د پاچا د دغه عمل په نتیجه کې د تودې د گوند پیر غړي د ایران څخه و وتل او پیر نور یې و وژل سوه او ځیني نور یې بندیان سوه چې په پای کې د تودې گوند پر پیرو کوچنیو ډلو و ویشل سو . (۳)

د ایران پاچا د ایران په جا معي کې د تودې د گوند تصفي او محوه کولو ته دومره متوجه و چې دوه ویشت کاله وروسته کله چې په ۱۹۷۵ کال کې ده د رستا څیز د حزب د جوړولو اقدام وکړ ، ده په هغه محفل کې چې د رستاڅیز د حزب د رسمي تاسیس په ارتباط جوړ شوی و داسي و ویل ((د تودې ډله بي وطنه ده او تردې وروسته په ایران کې د دوی ځای به محبس وي او یا به پاسپورتونه اخلي او د ایران څخه به وزي))

د چپو عناصرو او مخصوصا د تودې د حزب د غړو په مقابل کې د ایران د پاچا د دغه شدید عمل په نتیجه کې د ایران ځیني چپ او دیمو کرات عناصر مجبور سوه چې ربري پریردي او دیني مدرسو ته مخه کړي او د آیت الله تالقاني او نورو مذهبي مشرانو سره ملگري سي . د ایران په مطبوعاتو کې به دغو اشخاصو ته اسلامي ما ر کسپستان ویل کیدل،

د ایران د پاچا د دغه یو اړخیز عمل په نتیجه کې د ایران مذهبي حلقو د ایران په تحصیل یا فته او منورو قشرونو کې داسي نفوذ وکړ څو چې د ایران سلطنت ته یې

پير لوی خطر متوجه کړ . د مثال په توگه ، د ايران په پيرو بنارونو کې د پوهنتونونو او ښوونځيو ځوانو شاگردانو د رستاخيز د حزب او د ايران د پاچا د سپين انقلاب او په ايراني جامعي کې د فساد په مقابل کې پراخه مبارزه پيل کړه . ايراني ځوانانو په سر کې پر سينما گانو ، بانکونو او د شراب خرڅولو پر مغازو باندې بريدونه کول

او ددغو ځايونو بنسټيزي به يې په کا يوو وپشتلي . د مشهد په ښار کې افغاني جنرال قونسلگرې ته مخا مخ د شراب خرڅولو يوه مغازه وه چې په ۱۹۷۷ کال کې د يوې ډلې ځوانو شاگردانو له خوا دغه مغازه په ډبرو و وپشته سوه چې دمغازې ټولې بنسټيزي يې ور ماتې کړې او پير ژر دغه شاگردان دامنيتي قوو له خوا محاصره سول څو شاگردان و نيول سوه اما پير شاگردان د افغاني جنرال قونسلگرۍ د باغچې د لارې څخه په نورو کوڅو کې خپاره سوه . په ۱۹۷۸ کال کې د عامو ځلگو او شاگردانو مظا هرو په ايران کې شدت پيدا کړ او شپاړس مياشتي وروسته د ايران پاچا مجبور سو چې د ايران خاوره پرېږدي او مصر ته ولاړ سي . د ۱۹۷۹ کال د فبروري په مياشت کې آيت الله خميني قدرت ته ورسيد . (۴)

۲ - په افغانستان کې : زمور په هيواد افغانستان کې د ۱۹۱۹ کال د فبروري د مياشتې پر ۲۲ نيتي اعليحضرت امان الله خان د افغانستان پاچا سو چې د ۱۹۲۹ کال د جنوري د مياشتې تر څورلسمې نيتې پورې يې په افغانستان کې سلطنت وکړ . ده د سلطنت په وخت کې وروسته تر هغه چې افغانستان خپل استقلال واخست ، ده په هيواد کې د معارفو ، مطبوعاتو ، عمرانې چارو او د افغاني جامعي په نورو چارو کې اصلاحي ريفور مونه پيل کړه ، د ده د اصلاحاتو لمرې مرحله چې د ۱۹۱۹ کال څخه بيا تر ۱۹۲۳ کال پورې رسيزي پيره بريالې وه ، ولې د ده د اصلاحي پروگرامونو په دوهمې مرحلې کې د خارجي هيوادونو په لمسونه ، ارتجاعي قوتونو په هيواد کې عکس العملونه ايجاد کړه څو چې وروسته خبره دې ځای ته ورسیده چې حبيب الله کلکاني د خپلو دريو سوو ملگرو په مرسته د هيواد پای تخت ونيوی او اعليحضرت امان الله خان د کند هار د لارې څخه د افغانستان پرېښوولو ته مجبور

سو . د دغي پيښې په نتيجه كې تر پيره وخته په افغانستان كې تنويري چاري او اجتماعي نهضتونه خا موشه سوه .

د اعحضرت محمد ظاهر شاه د سلطنت په دور كې بيرته په هيواد كې تنويري او اجتماعي چارو ته توجه وسوه و لې د دغو پروگرامونو په تطبيق كې پيري اشتباهگاني سوي دي ، د مثال په توگه :

- د ۱۹۵۹ كال د آگست د مياشتي پريو ديرشمي نيټي د محمد داود خان د صدارت په وخت كې د بنخو مخ لځې اعلان سو چي په كندهار كې د دغه اجتماعي نهضت په مقابل كې قيام وسو ، چي د هغه وخت حكومت د برچي په زور د كندهار د خلكو د دغه مخالفت مخه ونيوله .

- د افغانستان د ديمو كراسي په دوري كې په ۱۹۶۸ كال كې د اصلاح په ورځ پاڼي كې د (مرد نه زنه) تر عنوان لاندي يو كاريكاتور خپور سو چي د پيرو افغانانو په فكر د دغه كاريكا تور هدف حضرت پيغمبر ء ص ء ته اشاره وه .

- په همدغه كال كې د پر چم په جريدي كې پر لينين درود ويل سوې و ، د پورته ناوړه اعمالو په نتيجه كې په ۱۹۷۰ كال كې د هيواد د پيرو برخو علماوو د درو څلويښتو ورځو له پاره د پل خشتي په مسجد كې را غونډ سوي وو چي په هيواد كې د چپو افكارو او د دولت د نشراتي پاليسي پر ضد يي خطابي وركولي . د افغانستان په دولتي او حكومتي حلقو كې د ديني علماوو دغه عمل د امان الله خان د وخت د حالت سره مشابه بلل كيدي . دوی د ديني علماوو دغه حرکت يو ارتجاعي عمل او هغه يي د خارجي هيوادونو په لمسونه با له .

د افغانستان دولت او حكومت د ديني علماوو غوښتنې و نه منلي او د دوی پر ضد يي د پير شدت څخه كار واخستې او د شپې له خوا څخه يي ټول علما په زوره د مسجد څخه و ايستل او دوی يي په عسكري لاريو كې واچول او مربوطه ولايتونو ته يي ورسول او په ولاياتو كې يي د ټولو څخه داسي تعهدنامي واخستي چي ، وروسته تر دي به دوی په داسي اجتماعاتو كې برخه نه اخلي .

د ديني علماوو پر ضد د حكومت د دغه شديد عمل څخه د هيواد چپو احزابو

پیره گټه پورته کړه ، څرنګه چې د هیواد چپو احزابو د دیمو کراسې په دورې کې پیر
رشد کړې و او د پوهنتون او لیسو په شاگردانو کې یې پیر پلویان درلودل ، نو پیر
ژر دغه چپ احزاب د افغانستان اردو ته متوجه سوه او په اردو کې یې هم پیر ژر
نفوذ وکړ چې په لږ وخت کې یعنی په ۱۹۷۸ کال کې خلق او پرچم پلو د اردو په
مرسته کودتا وکړه چې د دغې کودتا په نتیجه کې افغانان یو د بل سره په جنګ اخته
سوه ، او زموږ هیواد د لوی تبا هې سره مخامخ سو .

پورته مثالونه دا ثابتوي چې که د افغانستان او ایران دولتي مشرانو په افغانستان
او ایران کې د دواړو هیوادونو د عینې شرایطو سره سم یو متوازن ملي سیاست غوره
کړې وای ، د دې امکان موجود و چې په دغو دواړو هیوادونو کې به د کین او بڼې اړخ
د تحولاتو مخه نیوله سوې وای او دواړو هیوادونو به سالمه وده کړې وای .

که افراط دې که تفریط یو د بل سر خوري

هر یو بل ته قبر کن د بل اجل دې (۵)

ب : د تاریخ په اوږدو کې افغانستان د خپل تاریخي موقعیت په وجه همیشه د خپل
شمالي او جنوبي ګاونډیانو د منافعو قرباني سوې دی . په تیرو دوو پېړیو کې د
افغانستان په برخه کې د انګریزانو پالسي داوه چې روسان او بیا وروسته شورویان
باید د افغانستان د لاري ددوی مستعمیري یعنی هند ته داخل نه سي . نو ځکه دوی د
افغانستان څخه د یوې حایلي او متروکې منطقي په حیث استفاده کوله او د خپلې دغې
پالسي د تحقق له پاره یې پیري سیمي د افغانستان څخه بیلې کړې ، د دیورند او
ګندمک معاهدې یې پر افغانستان باندي تحمیلی کړې . تر دوهم جهاني جنګ وروسته
چې زموږ په سیمو کې د انګریزانو ځای امریکایانو ونیوی ، نو پخوانی پالسي تغیر و
موندی ، په سر کې د نظامي اتحادیو د لاري د افغانستان د ګاونډیانو په وسیله ، د
شوروي اتحاد محاصره پیل سوه ، ولي د ثور د ۷ تر کودتا وروسته یې افغانستان د
تلکي په حیث استعمال کړ او قطبي خرس یې په دغې تلکي کې داسي راشکیل کړ
چې په هغه هیواد کې مسلط سوسیالستي نظام یې د ابد له پاره د تاریخ په کندی کې
واچوی . ولي په اوسنی پېړی کې غربی نړی د منځني آسیا د تیلو او ګازو سرشارو

ذخېرو ته د رسيدلو له پاره د افغانستان په شمالي گاونډيو ملکونو کې پراخي هڅې پيل کړې دي چې ددغو ذخېرو پايب لايښونه به د افغانستان د لاري بحر ته غزول کېږي ولي اوس هم جنگ خپلي او بيدفاع افغانان په خپل راتلونکي هيڅ نه پوهيږي او د نامعلوم سرنوشت په انتظار کې دي (٦)

ج : په ١٩٦٣ کال کې هغه وخت چې د ايران د پا چا محمد رضا پهلوي په منځگړيتوب د افغانستان او پاکستان سيا سي منا سبات بيرته عادي سوه نو په هغې افغاني ډلې کې چې د تورخم له لاري څخه يې پيښور ته سفر وکړ زه هم شامل وم دغو دولتي ما مورينو په پيښور کې افغاني قونسلگري پرانستله ، د افغانستان او پاکستان تر منځ بې تجارتي او ترانزيتي منا سبات بيرته عادي کړه .

کله چې زه د اول وار له پاره په پيښور کې مقيم سوم او د صوبه سرحد ځيني سيمي مي وليدلې چې په هر کلې کې بريښناوه ، د جنبلو صحي اوبه هر چا ته مهيا وې ، هلته سپرکان پاخه وو او د اورگاډي پټلې د هغه ولايت هر کنج ته غزول سوي وو د کرنې طريقه يې هم پوره پر مخ تللې وه ، د هغه ولايت په ټولو سيمو کې د غلو او ميوو پوره پريمانې وه ، پير لوی پوهنتون او نوري تعليمي مؤ سيسي د خوا نانو د زده کړې له پاره جوړې سوي وې ، په ښارو نو کې آزاد اخبارونه خپرېدل او په مختلفو وختو نو کې د پيښور په ښار کې سيا سي اجتماعات کيدل چې دا ټول د پرمختگ او د تمدن نښې زما له پا ره پيري نوې او جا لبي وې .

ما يوه ورځ يوه پيښوري دوست ته چې د طب ډاکټر و په حسادت سره و ويل چې دلته ستا سئ د ژوند کولو له پاره پير عصري وسايل برابر سوي دي ولي زموږ په هيواد کې پير کار نه دې سوې ، نو په دغه وجه موږ د ژوند کولو پير وسايل په لاس کې نه لرو .

دغه ډاکټر زما پر خبرو د تبصرې کولو په وخت کې زما څخه داسې پو ښتنه وکړه ((آيا افغانان د خپل اوسني ژوند څخه خوښ دي او که عصيان يې کړئ دې او په خپل هيواد کې يې بې امنيتي راورې ده ؟))

ما ده ته په جواب کي و ويل چې زموږ په هیواد کي د غلو او د اړه ما راتو شمیر پیر لږ دې . افغانان د خپل هیواد هرې سیمي ته په پیر اطمینان سره سفر کوي ، نارینه او ښځي خارجي سیلا نیان ، زموږ په ټول هیواد کي خپاره دي ولې د دغو بهرني اتیاعو سر او مال ته څوک تاوان نه رسوي ، او حتی میلمه پالنه یې هم کیږي ، زما تر خبرو وروسته دغه ډاکټر ما ته وویل ((ستا د خبرو څخه داسي ښکاري چې ستا سي د هیواد خلگ په خپل اوسني ژوند خوشحاله دي)) ده زیاته کړه ((زه تاسو افغانانو ته یوه مشوره در کوم او هغه دا چې تا سي باید پام وکړې چې په خپل هیواد کي بي خایه لاسونه و نه وهی او پریردې چې ستا سي هیواد په کراره سره آباد سي او په راتلونکو کلونو کي به د هو سا ژوند خا وندان سی))

زه چې اوس د خپل هیواد او سني بده ورځ وینم ، نو ما ته هر وخت د هغه ډاکټر پورته حکیمانه مشوره را په یاد سي ، او په دي فکر کي سم چې آیا ولې مور افغانان پخوا په دي خبره نه بو هیدلو چې په خپل هیواد کي بي خایه لاسونه و نه وهو !

په تیرو دیرشو کلونو کي زموږ په هیواد کي هر راز لاسونه و وهل سوو ، هلته نیمگړې دیمو کراسي راغله ، وروسته له هغه د سرطان د ۲۶ او دثور د ۷ کودتاگاني و سوي ، چې د وروستي کودتا په نتیجه کي د شوروي سري لښکري زموږ په پاك هیواد ور ننوتلي او د افغانستان خپل وا کي د منځه ولاړه . د شوروي تر نظامي اشغال وروسته زموږ هیواد د شرق او غرب د نړې د لویو قوتونو د حرب میدان وگرزیدې ، د لسو کلو نو تر جنگ وروسته ، د افغانانو په سر ښندنه او جهاد په افغانستان کي شوروي ما ته و خوړله او په کښته سترگو زموږ د هیواد څخه و ووت .

ولي د تا سف خای دادې چې په افغانستان کي یوه جهاني اشغا لگر قوت ماته وخوړله او د هغه رقیب بل جها ني قوت خپل هدف ته ورسیدې چې د شوروي تر ماتي او ټو ټي کیدلو وروسته ، د خیر پر غونډی کښینا ست او د یو سیل بین حیثیت بي غوره کړ ، د جنگ خپلي افغانستان مقدرات اوس د سیمي د هیوادونو په لاس کي دي او اوس عرب او عجم زموږ په هیواد کي لاسونه وهي او د ژوند کولو هر څه بي د

افغانانو څخه واخستل چې د شوروي اتحاد د ناروا تجاوز په نتیجه کې ، په لکونو افغانان مړه یا ټپیان سول او زموږ هیواد د خاورو سره برابرسو ۰ په ملیونونو افغانانو خپل هیواد پرې ایښې دې او په پرديو هیوادونو کې یې سروڼه پناه کړې دي او د خپل هیواد له پاره هیڅ نه سي کولای .

چا یې پلو لیدلې نه وو اوس د جمرود پر لوري ځي سر تور سروڼه (۷)
زما په عقیده اوس مور ټولو او مخصوصا چيز فهمو افغانانو ته په کار دي چې په خپلو کې سره متحد سو او د پرديو هیوادونو دلاس وښي مخه ونیسو او د یوه واحد او سر لوړې افغانستان په فکر کې سو .

د دي برخي یادداشتونه

- ۱- الفت ، گل پاچا ، د الفت مرغلري ، مخ ۲۷
- ۲- ابرا همیان ، اړوند ، ایران د دوو انقلابونو تر منځ ، مخ ۲۷۹
- ۳- همدا اثر ، مخ ۲۴
- ۴- زما مشاهدات
- ۵- د الفت مرغلري ، مخ ۳۸۶
- ۶- زما مشاهدات
- ۷- د مجاهد ولس مختلفي گڼي

لومړي برخه

لومړی فصل

الف : هغه مسایل چې په شلمې پېړۍ کې

د افغانستان په برخه شوي وو

۱ - هغې سیمې چې د افغانستان څخه بیلې سوي دي

زموږ لرغوني هیواد افغانستان چې د مختلفو مدنیتونو او کلتورونو لکه د منځني ختیځ ، منځنۍ آسیا ، د هند د نیمې وچې ، لیرې ختیځ او د پامیر له لارې څخه د چین د سنکیانګ د ایالت سره په ارتباط کې واقع سوی دی او پیر مهم ستراتیکې موقعیت یې لرلی دی ، نو ځکه د تاریخ په اوږدو کې همیشه د مختلفو لښکرګڼیو او فتوحاتو په وچه ، متأثر شوی هم دی .

د اتلسمې پېړۍ په پیل کې د افغانستان سرحد د هرات څخه تر کشمیره ، او د آمو د رودڅخه تر عربي بحیرې پورې رسیدی . ولې د افغانستان اوسني سرحدات د نولسمې پېړۍ په وروستي لسيزي او یا د شلمې پېړۍ په پیل کې جوړ سوي دي (۱)
د افغانستان په څنګ کې انګریزانو چې د هند په نیمه وچه کې د یوه استعماري

هيواد په بڼه ، خپلي منگلي بسخي کړي وي او د هند پر طلايي مستعمري باندې تود راغلي وو او نه يې غوښتل چې بل استعماري هيواد د دوی سره په دغه ثروت کي شريک سي . نو دوی د دروو خواو څخه هند ته د ننوتلو لاري تړلي وي ، د هند د شمال خوا ته د هماليا غر هم هند ته د مهاجمينو د دخول مانع و . چې په وچه کي يوازي يوه لاره د هند دمداخل په حيث په شمال لويديز کي موجوده وه چې هغه لاره د افغانستان په لاس کي وه .

د تاريخ په اوږدو کي په استثنا د عربو او انگريزانو نور ټول د نړې مهاجمين د افغانستان له لاري څخه ، هند ته ورننوتلي دي . د بلي خوا څخه کله چې انگريزانو د (پاني پت) په جنگ کي د افغانستان نظامي قوت او په هند کي د افغانانو معنوي نفوذ وليدی نو دوی دي نتيجي ته ورسيدل چې په را تلونکي کي په خپله افغانستان د انگريزانو د منافعو له پاره لوی خطر وي . (۲)

کله چې انگريزانو په پنجاب کي د زمان شاه نظامي حرکات او د افغانانو سره د هنديانو د مرستي تما يلات وليدل نو د دوی حدس او گمان په يقين بدل سو او انگريزانو خپل ټول قوت افغانستان ته متوجه کړ .

په سرکي انگريزانو د افغانستان په پاره کي (تدا فعي سيا ست) غوره کړ او هند ته يې د افغانستان د ورننوتلو مخه ونيوله ، وروسته د انگريزانو دا پالسي په (تعرضي سيا ست) واوښتله چې دوی خپل دغه وروستي سيا ست په مختلفو شکلونو په افغانستان کي عملي کړی دی .

لنډه يې دا چې په افغانستان کي د انگريزانو سيا ست دا وو چې افغانستان با يد تجزيه او ټوټي کړل سي ، افغانان په خپلو کي په نفاق او کورني جنگ اخته سي ، او افغانستان د انگريزانو د لاس پوڅو حا کمانو تر کنترول او اداري لاندي راوستل سي ، او د ضرورت په وخت کي افغانستان د دوی له خوا نظامي اشغال کړل سي .

د انگريزانو اصلي هدف دا و چې افغانستان يو کمزوره ، محتاجه او د دنيا څخه منزوي او يوه متروک هيواد په څير و سا تل سي او په افغانستان کي د نوي فرهنگ او تمدن د را تولو مخه و نيوله سي ، انگريزا نو ، خپله پورتنې طرحه د اتلسمي پيړي په

وروستي نما يې کي (د زمان شاه دوره) او بيا د شلمي پېړۍ تر منځنيو پوري (د دوهم جهاني جنگ تر پا په) په مختلفو شکلونو په افغانستان کي تطبیق کړي وه ۳

انگریزانو د افغانستان د کمزوره کولو په غرض خپل تدا فعي سيا ست داسي پیل کړ ، دوی دخپلو نمایندگانو John Malcolm او Sir Harford Jones په وسیله پېري نظامي او مالي مرستي د ایران پا چا فتح علي شاه ته وړاندې کړي. انگریزي معلمین او مهندسين يې د ایران په اردو کي وگمارل ، ایراني قاجاري دولت يې دي ته تشویق کړ چې افغاني د خراسان ولایت اشغال کړي .

د انگریزانو د دغو اقداماتو په نتیجه کي د ایران قاجاري دولت د فرانسې د دولت سيا سي هیأت د ایران څخه وشاره ، انگریزانو د ایران د دولت څخه وغوښتل چې د ایران د لاري څخه ، هند ته د هر اروپا يې هیواد د لښکرو مخه ونیسي . ایرانیان باید افغانی لښکري پري نږدي چې پر هند باندي حمله وکړي ، که چيري د افغانستان پا چا زمان شاه پر هند باندي د حملي اراده وکړي ، باید د ایرن قاجاري دولت د افغانستان پر خاوري تجاوز وکړي او د خراسان ولایت ونیسي ، انگریزان د خپلي جاسوسي دستگاه په وسیله په افغانستان کي دننه په دي بریا لي سول چې د افغانستان دولت مات کړي او د افغانستان پاچا له منځه یوسي ، د زمان شاه رقیب یاغي شاهزاده محمود د ایرانیانو له خوا تجهیز او افغانستان ته و لیرل سو ، د انگریزانو د دغه فعالیت په نتیجه کي زمان شاه وژل سو او د افغانستان مرکزی دولت د منځه ولاړ ، په افغانستان کي سيا سي او اداري خلا ایجاد سو ، په هیواد کي داخلي جنگونه پیل سو او د ایران قاجاري دولت د خراسان ولایت و نیوې ، وروسته بیا انگریزانو خپله تعرضي نقشه چې د افغانستان د تجزيې او ټوټي کولو له پاره جوړه سوې وه عملي کړه . (۴)

د پنجاب مها را جا (رنجت سنگه) چې په ۱۷۹۹ کال کي د زمان شاه له خوا د پنجاب د والي په حیث مقرر سوې و د زمان شاه تر پاچاهي وروسته چې افغانستان په کورني جگړه اخته سو ، رنجت سنگه د انگریزانو په تحریک او حمایه ، پنجاب د یوه خپلواک هیواد په حیث اعلان کړ .

په ۱۸۱۲ کال کې د اټک کلا ، د پنجاب سیکانو و نیوله
په ۱۸۱۸ کال کې د ملتان ولایت د سیکانو واکدارانو و نیوې
په ۱۸۱۸ کال کې د کشمیر ولایت د سیکانو له خوا اشغال سو
په ۱۸۲۱ کال کې دیره غازي خان او دیره اسماعیل خان د سیکانو حکومت و نیوې .
په ۱۸۳۳ کال کې د پېښور ولایت د سیکانو د حکومت له خوا اشغال سو .
پورتنې سیمې چې د افغا نستان د خاوري برخې وې او د پنجاب مهارا جا رنجت
سنگ له خوا نیولې شوي وې . په ۱۸۳۲ کال کې د هغه تړون له مخې چې په
شکار پور کې د افغا نستان د مخلوع پاچا شاه شجاع او رنجت سنگه تر منځ عقد
شوې و ، دغې سیمې په پنجاب پوري و تړلې شوي .
په ۱۸۴۳ کال کې د سند ولایت د افغا نستان څخه جلا او د انگریزانو حکومت
و نیوې .
د بلوچستان ولایت د ۱۸۵۴ کال څخه بیا تر ۱۸۷۶ کال پوري په تدریج سره
انگریزانو اشغال کړ .
په ۱۸۸۴ کال کې د (مرو) ولایت د تزاری روس له خوا و نیول سو .
په ۱۸۷۹ کال د مې د میاشتي پر ۲۶ د گندمک د معاهدي مطابق د (فوشنج) څخه تر
(کورک) پوري ، (کرم) او (لنډې کوتل) د امیر محمد یعقوب خان له خوا
انگریزانو ته ور کړل سول .
په ۱۸۸۵ کال کې د (پنجه) سیمه تزاری روسیې و نیوله .
په ۱۸۷۲ کال کې د سیستان د ولایت یوه برخه د انگریزي حکم له خوا د ایران دولت
ته ورکړه سوه (۵)
په اتلسمې پېړۍ کې هغه دولت چې په افغا نستان کې د ابدالیانو د کورنۍ له خوا
جوړ سوې و ، او دغه دولت خپله خارجي پالسي د افغا نستان د طبعي حدودو مطابق
تثبته کړي وه ، ولي په نولسمې پېړۍ کې چې ابدالي دولت د منځه ولاړ او د هغه پر
خای د محمد زوو حکومت منځ ته راغی ، د هیواد ساحه د هري خوا څخه مخصوصا

د ختيز او جنوب له خوا غوڅه سوه تر څو چې اوسنۍ شکل يې اختيار کړ او افغانستان د سند د رود د بحري غاړې څخه پر شا و تمبول شو او په وچه کې يو محصور هيواد سو . (٤)

لومړني تبصره : د افغانستان جنوبي او جنوب شرقي سرحد چې (١٥١٠) ميله دې په ١٨٩٣ کال کې د ډيورنډ د کرښې په وسيله تثبیت شو

د افغانستان شمال لې سرحد چې ١٤٨١ ميله کيږي ، لويه برخه يې په ١٨٩٦ کال کې د پخواني روسي دولت سره تثبیت شو .

د افغانستان غربي سرحد چې (٥٥٠) ميله کيږي ، په ١٩٣٥ کال کې د ايران د دولت سره تثبیت سوې دې .

د افغانستان په شمال شرق کې د واخان په سيمي کې د افغانستان سرحد چې (٥٠) ميله دې په ١٩٦٤ کال کې د چين د هيواد سره تثبیت شو .

دوهمه تبصره : روسانو د ١٨٨٥ کال د مارچ د مياشتې پر ٣٠ نيټې په يوې خونړۍ جگړې کې چې په هغې کې (٨٠٠) افغانان په شهادت ورسيدل ، د پنځده علاقه و نيوله . د ډيورنډ د بيوگرافي کتاب دغه پيښه داسې تشریح کوي .

روسان په ١٨٨٤ کال کې د (مرو) په اشغال سره د افغانستان سرحد ته نور هم نژدې سول ، کله چې روسانو د مرکزي آسيا ريلوي اعمار کړه او بخارا ، سمرقند او تاشکند د دغې امپراتورې يوه برخه سوه نو انگرېزان دې نتيجه ته ورسيدل چې اوس روسان په پيرې آسانې سره د مخکې او د بحر له لارې څخه ډير نژدې قطعې د افغانستان شمال غربي سرحد ته راوړلای سي ، او برتانوي هند تر لوی خطر لاندې راځي ، نو انگرېزانو روسانو ته پيشنهاد وکړ چې بايد د افغانستان شمال غربي سرحد چې (٢٢٦) ميله کيږي ، بيا د سره څخه تثبیت کړل سي ، چې د دغه کار له پاره د انگرېزانو له خوا د ميچر جنرال Sir Peter Lamsden په مشرې يو لوی او مجهز هیأت د کوټې ، نوشکي ، هلمند او فراه له لارې څخه د ١٨٨٤ کال د نومبر په مياشت کې د هرات د ولايت د کوهسان ولسوالې ته ورسيدې . او د روسانو له

خوا جنرال Zeienoi د هغه هیواد د هیات مشري پر غاړه درلودله ، انگریزانو او روسانو پخوا دا منلي وه چې په دغې سرحدی سیمې کې هره ساحه چې د هر هیواد په لاس کې وي ، هغه ساحه به د هغه هیواد د خاوري یوه برخه وي . چې د پنځده علاقه د افغانستان په تصرف کې وه او د انگریزي هیات مشر لمزدن پخپله پنځده ته ورغلې و او ده داموضوع تا ئید کړې وه ، په دغې منطقي کې د افغانانو او روسانو پیر نظامي قوتونه خای پر خای سوي وو او دواړو خواو پر دغې منطقي با ندي جنگ ته آماده گي نیوله ، د افغانانو نظامي قوت چې (۸۰۰) سپاره او (۱۲۰۰) پلي عسکر وو په دې لاندې ډول د جنگ په محاذ کې خای پر خای سوي وو .

الف : د جبهې په کینې خوا کې د جنرال غوث الدین خان تر قوماندې لاندې د هرات د سپرو قوه وه چې یو توپ یې هم درلود .

ب : د جبهې په منځ کې د نایب سالار عبد الرحیم په مشرې د پیا ده عسکرو قوه وه

ج : د جبهې بښې خوا ته د کرنیل شاه مراد خان په مشرې د پیا ده عسکرو قوه وه .

د : په آفتیبه کې د خاصه دارانو ډله ، او دوه توپو نه تعبیه سوي وو .

ه : پنځه خفیف توپونه د پل خشتي په شمال شرقي خوا کې خای پر خای سوي وو .

د افغانانو اسلحه (دهن پوره) توپک وو چې اکثر دغه توپک د باران د اوریدلو

په وجه د کاره لویدلي وو . ولي روسانو پیر لوي او مجهز نظامي قوت د افغانانو په

مقابل کې درولې و . د افغانانو او روسانو د نظامي قوتونو موقعیت په هغې نقشي کې

خرگندیري چې د دغه کتاب په ضمیمه پاڼو کې راغلي ده .

روسان د مارچ د میا شتي پر ۳۰ نیټې پر پل خشتي باندې د کشک د رود

خڅه تیر سول او په زوره یې پنځده اشغال کړه . په دغې جگړې کې د کرنیل شاه

مرادخان په شمول اته سوه افغانان په شهادت ورسیدل .

د پورنې د بیوگرافي په کتاب کې دا هم لیکل سوي دي چې د جنگ د محاذ

افغانانو به ویل چې انگریزانو غوښتل چې افغانان او روسان سره وجنگوي ، او دوی

افغانان د جنگ له پاره پیر تشویقول ، ولي دوی هیڅ راز مرسته د افغانانو سره

نه ده کړې .

د پنجدې د حادثې په وخت کې امير عبدالرحمن خان د برتانوي هند د ويسرا (لارې دوفرين) په بلنه په راولپنډې کې و . د ډيو رنډ د قوله په دغه کتاب کې ليکل سوي دي چې ((مور ته د پنجدې د حادثې خبر د شپې له خوا ناوخته راوړسید او زه په هغه شپه امير عبدالرحمن خان ته ورغلم او ده ته مي د پنجدې په جنگ کې د افغانانو د ظالمانه وژل کيدلو او مخصوصا د افغاني جنرالانو د وژل کيدلو خبر ور کړ . ولي امير عبدالرحمن خان د دغې پېښې سره علاقه ونه ښووله او ما ته يې په جواب کې وويل چې ما ته تکليف مه راکوه . او دايې هم و ويل چې د دوو سوو يا درو زروو افغانانو وژل کيدل اهميت نه لري او ديوه يا دوو جنرالانو وژل کيدل تر هغه لا هم بې اهميته دي په دې چې افغان نستان ډير جنرالان لري.))

د پنجدې حادثې انگريزان او روسان د جنگ سرحد ته نژدې کړل چې په پای کې د ۱۸۸۵ کال د دسمبر د مياشتې پر ۱۰ نېټې د (لارې سلسبري) او د روس د سفير له خوا په لندن کې يوه معا هده لاس ليک سوه چې د دغې معا هده پر اساس د پنجدې سيمه روسانو ته ورکړه سوه او د ذوالفقار تنگی د افغان نستان د خاورې يوه برخه سوه (د ډيورنډ د بيوگرافي کتاب مخونه ۱۳۳ تر ۱۵۰)

دريمه تبصره - د گندمک معا هده : وروسته تر هغه چې امير شير علي خان د کابل څخه مزار شريف ته ولاړ، او د ۱۸۷۹ کال د فبروري د مياشتې پر ۲۱ نېټې په مزار شريف کې وفات سو ، د ده زوی محمد يعقوب خان خان په کابل کې د افغانستان د امير په حيث اعلان کړ . چې وروسته ده د انگريزانو سره يوه معا هده لاس ليک کړه . دغه معا هده د امير محمد يعقوب خان او د انگريز (لوويس کيوناري) تر منځ د جلال آباد د ښار په ۲۹ ميلۍ کې د گندمک په کلي کې لاس ليک سوې ده . (۷)

د دغې معا هده په وجه د افغان نستان ملي حاکميت او د خاورې تما ميت ته لويه صدمه ورسيدله .

۲ - د ډیورنډ د کرښې موافقتنامه

د ۱۸۹۳ کال د نومبر د میاشتې ۱۲ نیټه

د برتانوي هند د خارجه چارو وزیر Henry Mortimer Durand د یوه هیأت په مشرۍ د ۱۸۹۳ کال د اکتوبر د میاشتې پر دوهمې نیټې کابل ته ورسید . انگریزانو د مخه تر هغه چې د ډیورنډ د موافقتنا مې په باب د افغا ني مقا ماتو سره خبرې وکړې دوی د افغا نستان په سرحداتو کې وضعه په خپله گټه مغشوشه کړه ، دوی په سرحدې سیمو کې د اقوامو تر منځ خونړې جگړې پېښې کړې ، انگریزانو د توري د قوم یوه قبيله ، دي ته تشویق کړه چې د نورو اقوامو په مخکو کې د (پتاله) په نامه یوه نوې واله و کارې چې دغه کار د هغه ځای د اقوامو تر منځ لوی اختلاف را پیدا کړ . چې مقا بل لورې دخپل حق د دفاع له پاره راو پاڅیدل او یو لوي خونړې جنگ ومبښت .

په ختیځو سیمو کې انگریزانو اعلانونه خپاره کړه او په دغو اعلانونو کې دوی خپلو سرحدې معاش خورو ته لیکل وو چې ، د هغه چا معاش به دوه برابره سي څوک چې د انگریزانو دولت ته یو اطاعت لیک وړاندې کړي . هغه وخت چې امیر عبدالرحمن خان دغه اعلانونه ولوستل ، نو یې خپل سپاه سالار غلام حیدر خان ته و لیکل ((که د انگریزانو هیله او فریب او د پیسو پا شل په مسلما نانو کې نه وای ، دوی نه سوای کولای چې د هند اسلامي هیواد و نیسي ، بیا د سند د رود څخه چې د افغانستان طبعي سرحد دی را تیر سي پېښور ، دیره جات او د سند سیمه ونیسي او د افغا نستان خاوره د افغانستان د دولت سره و ویشي)) (۸)

دننگرهار په سرحد کې هم انگریزانو خلگ تحریک کړه چې د (مچني) په سیمې کې یوه واله و کارې او د هغه ځای د خلگو تر منځ دښمني ایجاد کړې . انگریزانو همیشه هڅه کوله چې د خپلو اجیرانو په وسیله د ډیورنډ د کرښې په دواړو غاړو کې بي امنیتي جوړه کړي او امیر عبدالرحمن خان دي ته مجبور کړي چې د یوې

جناح دفاع وکړي . د مثال په توگه : کله چې د شینوارو او اتمانزو تر منځ جنگ پېښ سو . امیر عبدالرحمن خان د سرحد د پورې خوا پر متجاوزینو باندي هجوم ور وړ . د پورنې هیأت څلویښت ورځي په کابل کې پاته سو ، خبري پیري سپري او په کراره پر مخ تللي . انگریزانو سرحد ته نژدې نڅا مي قوتونه د تیار سۍ په حالت کې درولي وو . امیر عبدالرحمن خان ته د انگریزانو پیشنهاد داو چې د دوی جوړه سوي موافقتنامه او نقشه باید لاس لیک کړي چې د نه امضا په صورت کې به د دواړو هیوادونو سیا سې مناسبات پرې سې . دریم حالت موجود نه و . امیر عبدالرحمن خان د خان د بقا له پاره دغه موافقتنامه لاس لیک کړه . ده د افغانستان د خلگو سره مشوره نه ده کړي . امیر عبدالرحمن خان حتی خپل د دربار ما مورین په دغه موضوع نه دي خبر کړي . ده وړه یا لویه جرگه چې د افغانستان د خلگو نما ینده گي وکړي نه وه را غوښتي (۹)

د پورنې د کرښې د موافقتنامې څخه د انگریزانو اصلي هدف داو چې که روسان د افغانستان د لاري څخه د هند د نیولو اراده وکړي او یا د امیر عبدالرحمن خان تر مرگ وروسته په افغانستان کې د انگریزانو پر ضد ملي مبارزې پیل سې نو دوی به په پیر سرعت سره د کابل ، غزني او کند هار ستره تیزیکي لاري تر خپل کنترول لاندې وروړي (۱۰)

پورنې د خپلو خا طراتو په کتاب کې لیکي چې د هند برتانوي هیأت و وظیفه درلوده چې امیر عبدالرحمن خان دي ته تشویق کړي چې خپل عسکر د (روشن) او (شغنان) د سیمو څخه چې د بخا را یوه برخه ده او په ۱۸۷۳ کال کې روسانو ته ورکړه سوې ده ، ویا سې . او هم دي هیات وظیفه درلوده چې د امیر عبدالرحمن خان د خوابدي چې د کورک د غره د تونل او په نوي چمن کې د ریلوې پر جوړولو بي ښکاره کړي وه له منځه یوسي . د انگریزي هیأت اصلي او مهم هدف د هند د شمال غربي سرحد یعنی د پورنې د کرښې تثبیت و .

پورنې د خپل سفر په ارتباط لیکي ((مور د ۱۸۹۳ کال د سېتمبر د میاشتي په نیمايي کې د پېښور څخه حرکت وکړ او زموږ هیأت په لنډۍ کوتل کې د سپه سالار

غلام حيدر خان له خوا پذيرايي سو ، د جلال آباد ، جگدلك او لته بند د لاري څخه كابل ته ورسيدو او په ۱۸۹۳ كې د بابر د مقبرې او د چهل ستون د قصر تر منځ واقع و ، ځاى پر ځاى سوو. په كابل كې د اوسيدو په وخت كې زمونږ تشويش دا و چې كه په دغه وخت كې امير عبدالرحمن خان مړ سي او يا و وژل سي نو يقينا مور به د كيونا ري او د ده د ملگرو په سر نوشت گرافتا ر سو)) دې ليكي ((په كابل كې مذاكرات پير بطي وو د امير د اسلحه جوړولو ما هر MR. Pyne چې امير ته پير نژدې و ، زمونږ سره پيره مرسته و كړه . ده به هميشه امير ته مشوره وركوله چې دى يا د د انگرېزي هيات خبري و مني)) دى اضافه كوي ((يوه ورځ ما د مستر بن څخه پوښتنه وكړه چې ولي امير د سرحد پر موافقتنا مې باندي ژر تصميم نه نيسي ؟ ده زما په جواب كې و ويل چې امير پير عمده تصاميم د يكشنبو په ورځو كې نيسي . د مستر بن خبره رښتياوه چې پيري ورځي وروسته امير په يوې يكشنبې كې د موافقتنا مې منلو ته تيار سو)) (۱۱)

د پيورنډ د كرښې موافقتنا مه د ۱۸۹۳ كال د نومبر د ميا شتي پر ۱۲ نيټې امضا سوه دغه موافقتنا مه اوه مادي او يوه نقشه لري . دا موافقتنا مه د واخان څخه بيا د ايران تر سرحد پوري چې (۱۵۱۰) ميله يا (۲۲۵۵) كيلو متره كيږي د افغانستان ختيز او جنوبي حدود داسي تشرېح كوي (۱۲)

د پيورنډ كرښه د واخان څخه پيل كيږي چې (اسما ر) او پورته وادي تر (چنگ) پوري به د امير عبدالرحمن خان تر ادارې لاندي وي ، ولي امير به په (دير) ، (سوات) ، (باجوړ) ، (چترال) او (با شگل) په سيمو كې هيڅكله مداخله نه كوي په وزيرستان كې د (برملي) سيمه امير ته وركوله كيږي ولي امير بايد د (وزيرو) او (دوږو) په نورو سيمو كې مداخله ونه كړي . په بلوچستان كې د (چاغي) پر اوبه لرونكي سيمي باندي چې امير ادعا درلوده ، امير د خپل ادعا څخه تيريږي او دغه مهمه سيمه انگرېزانو ته پرېږدي . د چمن په سيمي كې پر (نوي چوڼي) باندي چې امير ادعا درلوده ، دې د خپلي ادعا څخه تيريږي ، او د (سركي تيلري) په اوبو كې به امير خپله برخه به په پيسو رانيسي .

په دغې سیمې کې به د سرحد کرښه داسې وي چې کرښه به د ځواکه عمران ء د غره پر سر تیره سي . او دا کرښه به د (پشا کوتل) سره نژدې چې د انگریزانو خاوره ده تیرېږي . وروسته دغه کرښه په هغه استقامت ځي چې (مرغه چمن) او د (شیرو اوبه) چیننه افغانستان ته پرېږدي . وروسته دا کرښه د نوي چمن او افغاني تانې (لښکرو) تر منځ تیرېږي . دا کرښه بیا د ریلوي ستیشن ته ځي او د هغو تپو څخه تیرېږي چې اصلي بولدک بلل کېږي ، او د دغه ځای څخه د جنوب خوا ته داسې کرېږي څو بیرته د ځواکه عمران د غرونو سلسلې ته ورننوزي . دا کرښه د انگریزانو د (گواشه) سیمې او د هغه افغاني سپرک تر منځ اورېږي چې ښوراوک ته ځي .

د پورنډ په موافقتنا مي کي دا هم لیکل سوي دي .

۱ - وروسته تردې به انگریزان د هغو حربې مهماتو د ورود ممانعت نه کوي چې افغانستان ته وړل کېږي (۱۳)

۲ - انگریزان به پر پخوانیو ۱۲ لکو کلدارو امداد چې هر کال به یې امیر ته ورکولې ، شپږ لکه نورې کلداري اضافه کوي (۱۴)

امیر عبدالرحمن خان د دغې موافقتنا مي په لاس لیک سره څو میلیونه افغانان د افغانستان څخه بیل کړه ، امیر عبدالرحمن خان هغه موافقتنامه لاس لیک کړه کومه چې انگریزانو جوړه کړې وه ، چې امیر حتی یوه جمله هم پر دغې جوړې سوي موافقتنا مي باندې علاوه نه کړه (۱۵)

ځني مؤرخین لیکي چې امیر عبدالرحمن خان دغه موافقتنا مه د دې له پاره امضا کړه چې دا کرښه د برتانوي هند د سرحد په حیث نه بلکه د امیر د جنوبي او جنوب شرقي ساحي حدود تثبیتول (۱۶)

امیر عبدالرحمن خان د پورنډ د کرښې موافقتنا مه امضا کړه ولي ده د موافقتنامې ضمیمه نقشه ځکه نه ده امضا کړې په دې چې دی د هغې نقشې د ځینو ټکو سره موافق نه و .

تبصره : د پورنډ د موافقتنا مي متن چې د کتاب په ضمیمه پاڼو کې سته د

پوهاند محمد حسن کا کر د نا چاپه یوه اثر څخه اخستل شوي ده .

۳ - افغانانو د پورنډ کړنښه نه ده منلي

کله چې د افغانستان خلگ د پورنډ د موافقتنا مي د لاس ليک څخه خبر سو ل دوی د د دغي موافقتنا مي سره خپل مخالفت خرگند کړ . د آزاد سرحد خلگو د انگریزانو پر ضد خپلو مبارزانو ته تر هغه وخته ادامه ورکړه تر څوچي انگریزان د هند د نيمي وچي څخه و وتل . دوی د دغي موافقتنا مي منلو ته حاضر نه سو ل . د افغانستان خلگ د دغي موافقتنا مي څخه نفرت لري (۱۷)

د وزیرستان خلگو چې د افغانستان او انگریزانو په دریم جنگ کي د دښمن ملا ماته کړي وه ، کله چې دوی د پورنډ د موافقتنا مي په لاس ليک خبر سو ل ، دوی په پکتیا کي د امیر والي سردار گل احمد خان ته د خپل نماینده د وازي خوا د (کشور خان) نومي سپري په لاس یو ليک ولیږي چې په هغه ليک کي داسي ليکل سوي و :
په وزیرستان کي د انگریزانو هوا خواهان وايي چې امیر عبدالرحمن خان د انگریزانو د نماینده پورنډ سره یوه موافقتنامه لاس ليک کړي ده چې د پورنډ په خوښه يي د (وانه) سیمه د انگریزانو دولت ته ورکړي ده . که دا خبره رښتیاوي نو مور تا په دي خبر وو چې د وزیرو قوم د انگریزانو د دولت اطاعت نه کوي ، دوی د سردار څخه هیله و کړه چې د دغي موضوع رشتیا او درواغ دوی ته و وايي ، چې وروسته هره فیصله چې د وزیرو قوم لازمه و باله هغه به عملي کړي . سردار گل احمد خان د وزیرو د قوم په جواب کي و ليکل چې ، ده ته د ویش د کړنښي د تثبیت اطلاع نه ده ورکړه سوي او که د دواړو هیوادونو تر منځ د ویش د ليکي تصفیه راغلي وي نو دا خلگ چې تا سي ته کوم مطلب وايي دوی باید د خپل قول د اثبات له پاره مهر سوې سند په لاس کي ولري . که دوی مهر سوې سند و نه لري ، تا سي د دوی خبرې په ذهن کي مه ساتي او ددوی خبري رښتیا مه بولي .

هغه وخت چې امیر عبدالرحمن خان د وزیرو د قوم او خپل والي په مکاتباتو

خبر سو ، ده خپل والي او خپل د واقعاتو ليکونکي خلیفه نور محمد ته و ویل چې د

وزيرو قوم ته و وایا ست چي بيله د (مرغه) او (برمل) د سیمو څخه چي د وزیرو او مسعودو سیمي دي ، نور ټول وزیرستان تر دي وروسته په انگریزانو پوري تعلق لري په دي چي په دا تیرو څوارلسو کلونو کي تا سي زه پیر په تکلیف کړې يم او هر څومره نصیحت چي به مي تا سي ته کاوه ، گټه يي نه کوله او په آخر کي زه مجبور سوم چي ستا سي سیمه انگریزانو ته ورکړم (۱۸)

انگریزانو چي د موافقتنا مي پر ضد د آزاد سرحد د خلگو مقاومت ولید ، نو يي د امیر عبدالرحمن خان څخه غوښتنه و کړه چي د سرحد د کرښي يوه نقشه د امیر له خوا ټولو سرحدي سیمو ته واستوله سي څو د پېورنډ د کرښي ددواړو خواوو اوسیدونکي په واقعیت خبرسي . امیر د انگریزانو دا غوښتنه و منله او په سرحدي ټولو سیمو کي يي اعلانونه خپاره کړه چي متن يي داسي دي :

د انگریزانو يو هیات د هند د خارخه وزیر هنري مارتیمر پېورنډ په مشرۍ کابل ته راغلې و ، زمور تر منځ داسي يوه موافقتنا مه لاس ليک سوه :

د (درواز) ، (روشان) ، (شغنان) او (واخان) په سیمو کي به د سرحد کرښه د ۱۸۷۳ کال د موافقتنا مي مطابق وي ، د واخان څخه به دغه کرښه کافرستان او چترال ته ځي وروسته به د (سنډک) څخه تیریري ، د هغه ځایه څخه به کرښه د مومندو په غرونو کي چي د مومندو او باجوړو تر منځ پراته دي تیریري . وروسته د سرحد کرښه د (لوارگي کوتل) او (اشکار علي) ته رسیږي . دا کرښه وروسته سپین غره ته څیږي چي د افریدو او شینوارو اقوام سره جلا کوي . د سکپام په نامه د سپین غره پر لور څوکه به علامه نصیږي . بیا دا کرښه (ځاځیو) ، (چمکنیو) (خوستیو) او (باتورو) ته ور ځي . وروسته د سرحد کرښه د (خوست) او (دور) پولو ته رسیږي او د هغه ځایه څخه (برملو) او (وزیرو) ته ځي چي برمله افغانستان ته پریږدي . کرښه د هغه ځای څخه (تروه) او (کا کرستان) او د هغه ځای غرونو ته چي سلیمان خیل ، کا کړاو وزیر سره بیلوي رسیږي ، وروسته د سرحد کرښه د (تره کو) ، (اندرو) او (توخو) اقوامو سیموته ور ننوزي او د هغه ځای غرونو ته چي د دغو درو قومونو او کا کرستان ویش دي رسیږي . تر دغه ځای وروسته د

سرحد کرښه په بلوچستان کې نوي چمن ، نوشکي ، چاغي او تر ملک سپاه کوه پوري ځي .

د امير عبدالرحمن خان ټولي خوارې او اعلاميې د خلگو په کرارولو کې مؤثر واقع نه سوې . د سرحد د خلگو مبارزو ادامه پيدا کړه . د موافقتنا مي د لاس ليک کولو په دوهم کال کې د مسعودو قوم په وانه کې د انگریزانو پر لښکرو باندي برید وکړ او د انگریزانو یو ټولې عسکر یې و وژل او د انگریزانو چوڼي ته یې اور واچاوه . ۱۵۰ میله توپک یې په غنیمت یووړل . انگریزان پیر وار خطا سوه چي خپل د حفاظت له پاره یې د اټک څخه څلور غونډه مجهز عسکر راوستل . د مسعودو قوم د ملا پیونده په مشرۍ څو واره پر انگریزانو حملي وکړې او دوی ته یې پیر تاوانونه ورسول انگریزان پر شا ولاړل . د هند وپسرا په خپله پیښور ته ورغې سرحدي سیمي او لنډي کوتل یې ولیدل انگریزانو د مومندو په سیمو کې اشتهارات خپله کړه او په هغو کې یې خلگو ته د پیسو پیشنهاد و کړ ، خلگو د ملا قدیم په مشرۍ د انگریزانو غوښتنه و نه منله او په ء موسي خیلو ، ء گدا خیلو او ء عیسي خیلو ء کې یې د انگریزانو د هوا خواهانو کورونو ته اوروڼه واچول . انگریزانو ، ء حلیمزو ء ، ء ترنگزو، ء عیسي خیلو او نورو اقوامو ته اطلاع ورکړه چي د مومندو غرنی سیمه په انگریزانو پوري تړلي سوي ده او وروسته تر دي باید ددغو ځایونو خلگ د افغانستان سره خپلي اړیکي و شکوي، حلیم زو د هډي ملا نجم الدین ته مراجعه وکړه ، ده د سعید محمد خان اوسلطان محمد خان په وسیله د انگریزانو پر ضد تبلیغات پیل کړه ، ملایان او قومي مشران د خلگو سره یو ځای سوه ملا نجم الدین چي په آزادو مومندو کې مرکز نیولی و په ټول سرحد کې یې د انگریزانو پر ضد جهاد اعلان کړ . خلگو په پیښور او دیره جاتو کې د انگریزانو پر ځایونو حملي پیل کړې . انگریزانو ملا نجم الدین ته پیشنهاد و کړ چي که دې د انگریزانو پر ضد د خپلي مبارزي څخه لاس واخلي او د مومندو قوم انگریزانو ته تابع کړي ، دوی به د مومندو د ټولو سیمو مالیه ده ته ورکړي . ملا نجم الدین د انگریزانو دا پیشنهاد رد کړ او په پښتني نورو سیمو کې لکه یوسفزې ، سوات تر کاکړستان پوري ټول خلگ یې د انگریزانو پر ضد و پارول .

امير عبدالرحمن خان چي د پيورنډ د موافقتنا مي پر خلاف د خلگو مبارزي وليدي ، وروسته دی هم د دغي موافقتنا مي سره مخالف سو او د موافقتنا مي پرضد بي مخالفت پيل کړ. ده د سرحد د مجا هدينو سره مرستي کولي ، هغوي ته به بي پيسي او اسلحه ورکوله او د پيرو سيمو خلگ يي د انگريزانو پر ضد و پا رول امير د انگريزانو پر ضد جهادي پاني خپرې کړي چي د امير عبدالرحمن خان دا وروستي دريځ د سرحد په مجا هدينو کي مؤثر واقع سو او امير د سرحد مجا هدينو ته نژدي سو . ده مشهور مجا هدين لکه د هډي ملا نجم الدين او ملا پيونده وزيرې او داسي نور کابل ته ور و بلل او په کابل کي يي دوی پير و نا زول .

داوي د امير عبدالرحمن خان په زمانه کي د پيو رنډ د کرنيي پر ضد د سرحد د خلگو مبارزي چي په اختصار سره و ليکل سوي .

د دي مبحث په پای کي دا مطلب د يادولو وړ دې چي په وچه کي د محصور افغانستان له پاره بحر ته يوه لاره هميشه د افغانستان د پاچاهانو آرزو وه چي په مختلفو وختونو کي د غو پاچاهانو د تجارت او ترانزيتي مشکلاتو په وخت کي دغه آرزومندي بنکاره کړي ده . د مثال په توگه :

په ۱۸۸۲ کال کله چي امير عبدالرحمن خان د انگريزانو د يوه هيات منلو ته حاضر نه سو نو سمدلاسه د هند انگريزي ويسرا افغانستان ته د نظامي تجهيزاتو پر راوړلو باندي بنديزونه وضع کړل (۱۹)

امير عبدالرحمن خان په تاج التواريخ کي په دغه ارتباط ليکلي دي چي ((په هند کي انگريزي حکومت زما هغه توپونه چي په خپلو پيسو مي په هند کي را نيولي دي افغانستان ته د راوړلو اجازه نه راکوي او هم انگريزانو د افغاني تاجرانو د خينو مالونو لکه وسپنه ، فولاد او مسو د راوړلو مخه هم نيولي ده . دوی وايي چي کيدلای سي چي د دغو اجنا سو څخه په حربي تجهيزاتو کي کار واخستل سي . انگريزان وايي چي تر هغو پوري چي د افغانستان سره پر خپلي دوستی مطمئن نه سي ، افغانستان ته به د داسي اموالو د وړلو اجازه ور نه کړي)) (۲۰)

٤ - د نړۍ د هیوادونو سره د افغانستان مناسبات

د ١٩١٩ کال د مارچ د میاشتي پر دریمه نیټه اعلیحضرت امان الله خان د افغانستان استقلال اعلان کړ. تر استقلال یوه میاشت وروسته د امان الله خان په لارښوونه د افغانستان یو هیأت د محمد ولي خان په مشرې شوروي اتحاد، اروپایي هیوادونو او امریکا ته سفر وکړ. دغه هیأت دنده درلوده چې د نړۍ د لویو هیوادونو سره د مستقل افغانستان سیاست ټینګ کړي او د هغو هیوادونو سره تجارتي او فرهنګي قرار دادونه لاس لیک کړي. هغه وخت چې افغاني هیأت مسکو ته ورسید د شوروي اتحاد مشر لینن او د شوروي د خا رجه امورو کمیسار ګورګي وچرین د افغاني هیأت سره ولیدل او سمدلاسه یې د افغانستان توی خپلواک هیواد په رسمیت وپیژندی وروسته د ١٩١٩ کال د مارچ د میاشتي پر ٢٧ نیټې د افغانستان او شوروي تر منځ د دوستې د تړون د خبرو له پاره د شوروي یو هیأت کابل ته سفر وکړ. په دغه وخت کې د برتانوي هند یو هیأت هم د افغانستان سره د مشروطي سولي د تړون د مذاکراتو له پاره کابل ته رسیدلې و. د افغانستان خپلواک هیواد خپل د یوه بل ګاونډی هیواد ایران سره هم د ښو مناسباتو غوښتونکی و. ولې په دغه وخت کې د ایران سره د سیاستی اړیکو د ټینګولو امکان په دې دلیل موجود نه و چې ایران د انګریزانو تر مستقیم نظا می اشغال لاندې و. افغانستان د ایران سره خپل د سیاسي مناسباتو ټینګیدل یوه بل وخت ته وځنډول (٢١)

افغاني هیات د فرانسې، ایتالیا او جرمني د هیوادونو له خوا ښه استقبال سو، دوی د دغو هیوادونو سره څو قرار دادونه هم لاس لیک کړل. د ترکیي دولت د افغانستان خپلواک هیواد په رسمیت وپیژندی په نظا می، ښوونې او روزنې او صحي چارو کې یې د افغانستان سره مرستې پیل کړې.

د افغانستان په برخه کې د برتانوي هند او لندن تر منځ د نظریاتو اختلاف و. برتانوي هند د افغانستان د خپل واکې سره موافقه درلوده په داسې حال کې چې د لندن نظر دا و چې افغانستان باید د انګریزانو د نفوذ په ساحه کې پاته سي او د

شوروي د نفوز څخه ليري و ساتل سي . انگريزانو دخپلي دغي مفكوري مطابق په نړيواله سطحي ديپلوماتيك اقدامات پيل كړل او د نړې د هيوادونو څخه يي غوښتنه وكړه تر څو چي د افغانستان او انگريزانو تر منځ د سولي تړون لاس ليك نه سي د نړۍ هيوادونه بايد د افغانستان دولت په رسميت و نه پيژني (٢٢)

كله چي افغاني هيات په ايتاليا كي و ، انگريزان مطلع سول چي د ايتاليا دولت تصميم نيولې دې چي د افغانستان خپل واك دولت په رسميت و پيژني او د افغانستان سره قونسلې او تجارتي عهد نا مي لاس ليك كړي . انگريزانو د ايتاليا پر حكومت سمدلاسه احتجاج وكړ . په لندن كي افغاني هيات د انگريزانو د ساړه استقبال سره مخامخ سو . د انگريزانو خارجه وزير Lord Curzon د محمد ولي خان په غوښتنه د افغاني هيات سره وليدل ، ولي دې د افغاني هيات سره د خبرو كولو له پاره حاضر نه سو او د محمد ولي خان دا غوښتنه يي و نه منله چي دې به د امان الله خان ليك د انگريزانو پاچا King George ته وړاندي كړي . محمد ولي خان ته و ويل سوه چي د امان الله خان ليك بايد په لندن كي د برتانوي هند دفتر ته و سپاري . چي په دغه ارتباط په كابل كي د افغانستان خارجه وزير محمود طرزي د انگريزانو پر خارجه وزير هنري دابز باندي چي په دغه وخت كي په كابل كي و احتجاج و كړ . وروسته افغاني هيات د لندن څخه پاريس ته ولاړ . او هلته يي د امريكا د سفير ء كمبل والاس ء سره وليدل . دوى د امريكا سفير ته و ويل ((مور د افغانستان د خارجه وزير له خوا د امريكا د خارجه وزير په نامه يو ليك د خانه سره راوړې دې او غواړو چي واشنگتن ته سفر وكړو چي دا ليك د امريكا خارجه وزير ته وړاندي كړو . او افغاني هيات غواړي چي د افغانستان د خپلواكي رغ په واشنگتن كي د امريكا دولت ته ورسوي او د امريكا د دولت څخه د دواړو هيوادونو تر منځ د دوستانه مناسباتو د ټينگولو غوښتنه وكړي)) د امريكا سفير دمخه تر هغه چي د افغاني هيات سره و گوري ، په پاريس كي د انگريزانو سفير Lord Hardinge ته د افغاني هيات د غوښتنې اطلاع وركړه او پر دغي موضوع باندي يي د انگريزانو د نظر غوښتنه وكړه . دانگريزانو سفير د امريكا سفارت ته په يوه ليك كي داسي و ليكل .

په پاریس کې افغاني هیأت د فرانسې د جمهور رئیس او خارجه وزیر ام. بریند سره لیدلي دي ، نو په دغه لحاظ تاسې نه سې کولای چې د افغاني هیأت سره و نه گورې ، ولي د انگریزانو حکومت نه غواړي چې د نړې هیوادونه د افغاني هیأت سره قراردادونه لاس لیک کړي . د انگریزانو سفیر په خپل لیک کې زیاته کړې وه چې د انگریزانو په نظر افغانستان واقعي آزادي نه لري او تر اوسه د انگریزانو تر سیاسي نفوذ لاندې دی ولي پیر ژر به انگریزان او افغانان د سولي موافقي ته ورسیري . د امریکا سفیر پورتنې مطلب واشنگتن ته مخابره کړ چې د امریکا د سفیر دغه لارښوونه په امریکا کې د افغاني هیأت د سرې پذیرایي موجبات برابر کړل .

کله چې افغاني هیأت د ۱۹۲۱ کال د جولای د میاشتي پر ۱۲ نېټې نیویارک ته ورسیدې ، نو یې په هغه بندري ښار کې د گمرکي مقاماتو له خوا پذیرایي و سوه . افغاني هیأت د جولای د میاشتي پر ۲۰ د امریکا د خارجه وزیر چارل ایون هگز سره وکتل او په همدغه ورځ یې د امریکا د جمهور رئیس Harding سره هم کتنه و کړه . د امریکا خارجه وزیر ، جمهور رئیس ته په پاریس کې د امریکا د سفارت رالیبرل سوي مطالب ټول ويلي وو . ده جمهور رئیس ته دا هم ويلي و چې افغانستان د روس د بلشویک نظام سره دوستانه اړیکې ټینګې کړي دي او شورویانو د افغانستان سره د یوه ملیون طلايي روبلو مرسته کړې ده . افغاني هیأت د امان الله خان لیک د امریکا جمهور رئیس ته او د محمد طرزي لیک د امریکا خارجه وزیر ته وړاندې کړل . افغاني هیأت دواړو ته و ویل چې د افغانستان نوې خپل واک هیواد د امریکا د دولت سره د ښو سیاسي اړیکو او تجارتي معاملاتو غوښتونکې دې . د امریکا جمهور رئیس او خارجه وزیر دواړو افغاني هیأت ته ښه راغلی و وایه او زیاته یې کړه چې د امریکا د دولت سره د سیاسي مناسباتو ټینګیدل د امریکا د کانګرس په تصمیم پورې اړه لري او د امریکا حکومت په دغه برخه کې هیڅ نه سې کولای (۲۳)

افغاني هیأت د امریکا او اروپا تر سفر وروسته بیرته کابل ته ورستون سو . امریکا ته د افغاني هیأت د سفر د نتایجو په باب ، د هیأت د غړو تر منځ د نظر اختلاف موجود و . د هیأت ځینو غړو دا یو کامیابه سفر باله ولي د هیأت پيرو غړو

چي د هغو په جمله کي فيض محمد خان زکريا هم شامل و د افغاني هيات دا سفر بي يو نا کامه سفر و باله . فيض محمد خان زکريا د ترکيي په Vakit نومي اخبار کي داسي ليکلي و چي ((د امريکا دولت د افغانستان سياسي پيژندنه په نيويارک کي د عيسويانو د اتحاديي د مرکزي دفتر په غوښتنه رد کړې ده))

Poulada ليکي چي ، واقعيت دادي کله چي په پاریس کي د انگریزانو د سفیر نظريات واشنگتن ته ورسيدل نو د امريکا دولت د افغانستان په برخه کي خپله پالسي داسي عياره کړه چي د انگریزانو دولت د هغه غوښتنه کړې وه . (٢٤)

٥ - د پښتونستان موضوع

د پښتونستان موضوع چي د پيورني د موافقتا مي او د گندمک د تړون څخه را پيدا سوې ده ، دغه مسنله هم لکه د کشمير موضوع د انگریزانو د استعمار ميراث دی چي د درو و گاونډي هيوادونو تر منځ بي د نفاق تخم پا شلی دی .

د پښتونستان مسنله چي په تيرو پنځوسو کلونو کي کله د پښتنو د خود اراديت د حق په نامه او کله د پښتونستان د آزادي په نامه او کله هم د پښتنو او بلوڅو د سياسي سرنوشت په نومونو د افغانستان په خارجي سياست کي ځای درلود ، داسي پيل سوي ده .

په ١٩٣٠ کال کي د گړدي ميز تر کنفرانس وروسته ، افغانستان پيش بيني وکړه چي په هند کي به يو مسؤل حکومت منځ ته راسي او افغانستان په دي پوهيدی چي انگریزان به قبایلي سيمي او صوبه سرحد بيرته افغانستان ته په دي دليل ورته کړي چي د دوی په دغه اقدام سره به د هند راتلونکي حکومت پيرضعيفه سي . (٢٥)

په دغه ارتباط په ١٩٤٧ کال کي د پوهني وزير نجيب الله خان په خپلي راديوبي وينا کي و ويل ((د افغانستان حکومت د ١٩٣١ او ١٩٣٤ کلونو تر منځ څو واره د انگریزانو حکومت ته و ويل چي د افغانستان ماوراي سرحد سيمي بايد د هند د خاوري يوه برخه و نه شميرله سي)) ده دا هم و ويل ((کله چي انگریزانو هندیانو ته د هند د قدرت ژر انتقال و مانه، دوی زمور د مراجعاتو په جواب کي و ويل ، چي دا کار

هغه وخت کیدای سې چې په هند کې اساسي تغیرات را منځ ته سې (((۲۶)
په ۱۹۴۴ کال کې چې په دوهم عمومي جنگ کې د متحدینو کامیابي یقیني سوه ، نو
د هند څخه د انگریزانو وتل قاطعیت و موند . په دغه وخت کې د افغانستان حکومت
انگریزانو ته و ویل چې د پخوانیو امیدوار یو پر اساس باید د افغانستان د حکومت سره
پر مربوطه مسایلو مشوره وسي ، په دې چې هغه تغیرات چې د هند په نیمه وچه کې
پېښیږي ، هغه د پورنو د کرنې د شرقي او جنوبي سیمو پر اوسیدونکو پښتنو باندې
اثر کوي ، ولي د انگریزانو جواب هیڅکله د قناعت وړ نه و (۲۷)
ځني تبصرې په هغه وخت کې د هند د وروستي وېسرا Lord Mountbatten له
خوا شوي دي ، ده په ویل چې ((د افغانستان غوښتونو ته هغه وخت توجه کیري چې
هند آزادې ته ورسیري)) (۲۸)

د افغانستان حکومت پر دیپلوماتیکو اقداماتو علاوه ، د قبایلي مشرانو او د خدایي
خدمتگارانو د تحریک سره هم تماس نیولې و . په ۱۹۴۲ کال کې چې په جهانی
جنگ کې انگریزان پیر زپل سوي وو ، او د هند نیمه وچه د جاپان له خوا تر تهدید
لاندې وه په دغه وخت کې یوه افغاني هیات د چار سدې د فیض آباد کلي ته چې د
ترونگزو د حاجي (فضل واحد) کلي و ، ورسیدې . افغاني هیات د نژدې دیرشو
پښتني مشرانو سره خبرې وکړي ، د دوی د خبرو موضوع دا وه چې که انگریزان په
جنگ کې مغلوب سې نو څه به پېښه سې ؟ هلته دا فیصله هم وسوه چې انگریزانو ته
باید و ویل سې چې وروسته تر دې پښتانه به خپله ، خپله دفاع کولای سې . هلته د
پښتنو د اتحاد په برخه کې هم یوه فیصله و سوه (۲۹) په ۱۹۴۶ کال کې خان
عبدالغفار خان د انگریزانو د کابینې د دې فیصلي سره ، چې صوبه سرحد به د پنجاب
یوه برخه وي ، کلک مخالفت و کړ . (۳۰)

د خان عبدالغفار خان ورور پاکېر خان ، صوبه سرحد ته (د لارډ بیتن) د
مسافرت په وخت کې و ویل چې د هند د تقسیم په صورت کې به صوبه سرحد ، د
پاکستان یوه برخه نه وي . (۳۱)

د صوبه سرحد یوه وزیر قاضي عطا الله خان د اول وار له پاره د پښتونستان موضوع

په علني ډول ياده كړې ده ، ده ويلي و چې پښتانه بايد يو مستقل هيواد و لري (۳ ۲)
د ۱۹۴۷ كال د جون په مياشت كې (مهاتما گاندي) د هند ويسرا ته په خپل يوه

ليك كې د (پټانستان) موضوع تائيد كړې وه . (۳ ۳)

د ۱۹۴۷ كال د فبروري د مياشتې پر ۲۰ نيټې د انگرېزانو صدراعظم Attlee د
يوي ابلاغيي په ترڅ كې و ويل چې، هند به د ۱۹۴۸ كال د جون په مياشت كې آزادي ته
ورسيږي . (۳ ۴)

د كانگرس او مسلم ليگ احزابو او د هند ويسرا موافقه وكړه چې د هند نيمه وچه
به تجزيه كيږي . د ۱۹۴۷ كال د جون د مياشتې پر دريمي نيټې د برتانيې پارلمان د
هند د تجزيي موضوع و منله . د صوبه سرحد په ارتباط داسې فيصله و سوه چې
صوبه سرحد به د رفرندم له لارې ، په هند يا پاكستان پورې تړل كيږي (۳ ۵)

خرنگه چې انگرېزانو د خدايي خدمتگارانو غوښتنه و نه منله ، نو دوى په رفرندم
كې برخه وانه خسته . د رفرندم انتخابات د ۱۹۴۷ كال د جولای د مياشتې پر
شپږمې نيټې پيل او د لسو ورځو له پاره يې ادامه و مونده . دا رفرندم د دين پر
اساس وسو چې د يوه سندوخ په څنگ كې قرآن شريف او د بل سندوخ په څنگ كې
Granth اېبسيودل سوې و .

رفرندم يوازي د صوبه سرحد په اداري ساحو پورې منحصر و چې په سلو كې
يې نه څلويښت د هغو سيمو اوسيدونكو ، په دغه رفرندم كې برخه وانه خسته . د آزاد
سرحد او بلوچستان په سيمو كې رفرندم و نه سو .

د رفرندم نتايج داسې وو

۵ ۷ ۲ ۷ ۹ ۸	د صوبه سرحد ټولي رايې
۲ ۸ ۹ ۲ ۴ ۴	د پاكستان د الحاق په گټه رايې
۲ ۸ ۷ ۴	د هند د الحاق په گټه رايې
۲ ۹ ۲ ۱ ۱ ۸	د ټولو رايې وركونكو شمير
۲ ۸ ۰ ۶ ۸ ۰	د نه گډون كونكو شمير

په سلو كې يو پنځوس څلگو په رفرندم كې برخه اخستي وه (۳ ۶)

پاکستان او هند د ۱۹۴۷ کال د آگست په میاشت کې آزادي ته ورسیدل، د رفرندم د نتایجو پر اساس د صوبه سرحد د پښتنو سیمې د پاکستان یوه برخه سوه، او د پښتنو مساله د افغانستان او نو ظهوره پاکستان د اختلافاتو، بارز ټکې سو چې دا پیر کلونه کېږي چې ادامه لري.

د هند او پاکستان تر آزادي وروسته د سردار محمد هاشم خان د صدارت په وخت کې د ډیورنډ د کرښې پورې خوا اوسیدونکو پښتنو د سر نوشت د تعیین غوښتنه د انگریزانو د دولت څخه شوې ده خو انگریزانو د افغانستان دغې غوښتنې ته مثبت جواب نه دی ورکړی. وروسته چې دغه غوښتنه د پاکستان د دولت څخه وسوه، پاکستانیانو د افغانستان دغه غوښتنه په خپل کورنې چارو کې مداخله وبلله. په هغه حساس وخت کې چې په جهاني جنگ کې د افغانستان حکومت د بیطرفي موقف غوره کړې و، تر جنگ وروسته افغانستان د هغو هیوادوالو د سر نوشت په ارتباط چې په ورستیو کلونو کې د افغانستان څخه بیل کړه شوي وو، مؤثر تدابیر

ونیول. د ۱۹۴۴ کال د نومبر په میاشت کې د وزیرانو د مجلس یوې غونډې د خارجه وزارت یو پیشنهاد تصویب کړ. په دغه پیشنهاد کې لیکل سوي و چې کوم تغییرات چې تر جهاني جنگ وروسته په هند کې پیښیږي، د دقت وړدي او په پیشنهاد کې دا هم لیکل سوي و چې، د سبا ورځې د هند په هیواد کې، د سرحد د پښتنو د مدغم کیدلو مخه باید و نیوله سي، او د انگریزانو حکومت باید دا لاندې ټکو ته توجه وکړي. (۳۷)

۱ - د انگریزانو حکومت باید تعهد وکړي چې د هند د آزادي په وخت کې به آزاد سرحد کې د پراختیا هڅې و نه کړي.

۲ - د انگریزانو د حکومت څخه دي تعهد واخستل سي چې د سرحدی قبایلو د امنیت له پاره دي د افغانستان د دولت سره نظامي او مالي مرستې وکړي او د بلوچستان په سیمې کې دي یو بندر افغانستان ته ورکړي.

۳ - د افغانستان او انگریزانو دولتونه دي تعهد وکړي چې د سرحدی خلکو د

- آرامي ، پرمختيا او مدنيت په برخه كې به يو د بل سره صميمانه همكاري كوي .
- ۴ - د افغانستان او انگريزانو حكومتونه دي يو پر بل باندي د نه تعرض يو لس كلن تړون لاس ليك كړي او دواړه هيوادونه بايد په هره برخه كې خپل روابط او همكاري ، روښانه كړي .
- ۵ - كله چې هند آزادي ته ورسيرې افغانستان ته دي د افغانانو پخواني سيمي د هغو سيمو د اوسيدونكو په خوښه بيرته ورکړه سي .
- دغه پيشنهاد په كابل كې د انگريزانو مختاروزير Sir Giles Sevre ته ورکړه سو . ده يو كال وروسته د ۱۹۴۵ كال د سېتمبر د مياشتي پر ۱۹ نيټې ، د افغانستان پيشنهاد ته داسي جواب ليكلی و :
- ۱ - په هغه تړن كې چې په ۱۸۹۳ كال كې د انگريزانو د حكومت او امير عبدالرحمن تر منځ لاسليك سوې و ، د پېورنډ د كرښي ختيزي برخي د آزاد سرحد په شمول په برتانوي هند پوري تړل سوي دي . اوس د انگريزانو حكومت مجبور نه دې چې پر خپلي سيمي باندي د نه حا كميت اطمينان يوه بل هيواد ته ورکړي . او د داسي ابلاغيي نشريدل د پېورنډ د تړون اهميت له منځه وړي .
- ۲ - د نړي نوي انكشافات د سيمي پر هيوادونو باندي تاثير كوي ، انگريزان په پرنسيپ كې موافقه لري چې د افغانستان د دولت سره دي نظا مي او مالي مرستي و سي .
- ۳ - نظا مي اتحاديي او د نه تجاوز تړونونه د نړي په عمومي سولي پوري اړه لري چې دا ما مول د هيوادونو په سيمه ايزو تعهداتو سره نه سي تا مينيدلای .
- ۴ - د بلوچستان په سواحلو كې داسي بندر نه سته چې هغه افغانستان ته ورکړه سي كوم بندر چې اوس هلته سته هغه د بلوچستان د امنيت له پا ره جوړ سوې دې .
- ۵ - ولي انگريزانو په دي برخه كې چې د هند د آزادي په صورت كې بايد هغه سيمي چې پخوا د افغانستان څخه جلا كړل سوي دي بيرته افغانستان ته ورکړه سي څه نه وو ليكلي .
- په وروستيو مذاكراتو كې چې د ۱۹۴۷ كال د جون په مياشت كې په لندن كې د

افغانستان د مختار وزير سردار محمد نعيم خان او د انگريزانو د صدر اعظم ارنست بيون سره و سوي ، بيون ويلي و چي ، د سرحد موضوع د هند دموضوع يوه برخه ده چي بايد پر دغي موضوع باندي د هندي مقاماتو سره خبري و سي . سردار محمد نعيم خان ده ته ويلي و چي د رايو ورکولو هغه طريقه چي انگريزان په سرحدي سيمو کي عملي کوي د افغانستان نه ده خوښه ولي چي په داراز رايو ورکولو کي د سرحد خلگ مجبور دي چي په پاکستان يا هند پوري و تړل سي . دوی نه سي کولای چي خپل مستقل هيواد و لري ، او دوی نه سي کولای چي په افغانستان پوري و تړل سي . (۳۸)

صدر اعظم سپه سالار شاه محمود خان ، د امريکا د سفر څخه د راتلو په وخت کي په لندن کي توقف و کړ . ده د ۱۹۴۷ کال د جون د مياشتي پر ۳۰ نيټي په يوه ملاقات کي د انگريزانو صدر اعظم ارنست بيون ته و ويل چي په پاکستان پوري د صوبه سرحد پر الحاق باندي افغانان خواشيني سوي دي . افغانستان د هند په نيمه وچه کي د دوو دومينيونوسره مخالف نه دې ولي د آزادې په مجوزه پلان کي پښتنو ته د خپلي خوښي د حکومت جوړولو حق نه دې ورکړه سوي . ده ته په جواب کي ارنست بيون ويلي و چي هغه وخت چي د پاکستان دومينيون په کار پيل وکړي افغانستان او پاکستان کولای سي چي د صوبه سرحد موضوع په دوستانه ډول سره حل کړي .

د ۱۹۴۷ کال د سېپتمبر په مياشت کي د پاکستان د گورنر جنرال خاص نماينده نواب زاده سعدالله خان کابل ته سفر وکړ . افغاني مقاماتو غوښتل چي د انگريزانو د صدر اعظم د توصيې پر اساس د صوبه سرحد پر موضوع د ده سره خبري وکړي . ده افغاني مقاماتو ته و ويل چي ده ته د داسي خبرو اجازه نه ده ورکړه سوي او ده صرف د لاندي اهدافو د تحقق په غرض کابل ته سفر کړې دې .

۱ - د انگريزانو د سفارت څخه هغه اسناد او اموال واخلي چي په پاکستان پوري اړه لري .

۲ - د پاکستان سفارت په کابل کي پرانيزي .

نواب زاده سعدالله خان دا هم و ويل چي د پاکستان دولت خان د انگيزانو د دولت وارث بولي . هغه تړون چي په ۱۹۲۱ کال کي د افغانستان او انگيزانو تر منځ لاس ليک سوی دی ، په هغه تړون کي د پيورنډ کربنه تائيد سوي ده ، پاکستان دغه تړون د افغانستان او پاکستان تر منځ مرعي الاجرا بولي . افغاني مقاماتو ده ته په جواب کي ويلي و چي پخواني تړونونه افغانستان د انگيزانوسره لاس ليک کړي و ، اوس بايد د پاکستان سره نوي تړونونه لاس ليک سي . په پای کي پر ځينو ټکو موافقه وسوه او افغانستان لازمه و بلل چي دمخه تر هغه چي د دواړو هيوادونو تر منځ سياسي مناسبات ټينگ سي افغانستان بايد خپل نماينده د خبرو له پاره کراچي ته و ليري .

افغانستان نجيب الله خان د خبرو له پاره کراچي ته واستاوه . ده د ۱۹۴۷ کال د نومبر د مياشتي پر ۱۷ نيټي په کراچي کي د پاکستاني مقاماتو سره خبري پيل کړي ده په کراچي کي د امريکا د شا رژ دافير مسټر لوويس سره هم وليدل او هغه ته يي

د سرحد پر موضوع باندي د افغانستان دريځ تشریح کړ . نجيب الله خان د پاکستان د سکرتجنرال اکرام الله سره د خبرو په وخت کي و ويل چي افغانستان آرزو نه لري چي د سرحد پښتانه د پاکستان څخه بيل کړي ، بلکه افغانستان غواړي چي پښتانه د ننه په پاکستان کي يوه مشخصه صوبه او داخلي آزادي و لري څو خپل سياسي وحدت او قومي هوويت له لاسه ورنه کړي او د پاکستان په نورو صوبو کي ورک نه سي . د پاکستان سکرتر جنرال ، نجيب الله خان ته و ويل چي پاکستان غواړي چي د افغانستان په مرسته د سرحد د موضوع له پاره د حل يوه لاره پيدا کړي .

په ۱۹۴۹ کال کي د پاکستان گورنر جنرال خواجه ناظم الدين په پيښور کي و ويل چي آزاد سرحد د پاکستان نه بيليدونکي برخه ده . د خواجه ناظم الدين دغي وينا د افغانستان او پاکستان د مناسباتو په تاريخ کي يو نوی باب خلاص کړ ، چي تر دغي وينا وروسته د دواړو هيوادونو تر منځ ، سور جنگ پيل سو . (۳۹)

د پيورنډ د کربني د پوري خوا پښتنو سره د افغانستان د خواخوږی څو ټکي

دلته راورل کيږي :

- د امير حبيب الله خان د سلطنت په وخت کي د آزاد سرحد د پښتنو سره د خون شريکي او ورور گلوي علايقو پر بنا دوستانه او د خپلوې مناسيات پالل کيدل او په مهمو سياسي تصاميمو کي د سرحد د خلگو سره مشوره کيده . لکه چي په کال ۱۹۱۵ کي د سرحد پښتانه هم هغي لويي جرگي ته رابلل سوي وو چي په لومړي جهاني جنگ کي بي د افغانستان بي طرفي تثبيت کړه .

- د اعليحضرت امان الله خان د سلطنت په وخت کي د سرحدي قبایلو سره د افغانستان سياسي او فرهنگي علايق ورځ په ورځ ټينگيدل او د آسيا په دغه سيمه کي بي د مسلمانانو د آزادي او ملي خپلواکي جنده پورته کړي وه .

- د محمد نادرشاه د سلطنت په وخت کي د سرحدي اقواموسره دوستانه علايق پالل کيدل ، محمد نادر شاه په (۱۹۳۱) د ۱۳۱۰ هـ ش کال د سرطان په مياشت کي د ملي شورا په افتتاحيه وينا کي و ويل ((۰۰۰ کولای سو و وايو چي سرحدي اقوام او مور د مذهب او قوميت په لحاظ يو شې يو . بسايي چي انگريزانو به د افغانستان سره د سرحدي اقوامو همدردې او د دوی سره د افغانانو ورور گلوي د پير و پخوانيو کلونو څخه ليدلي او تجربه کړي وي . مور د دغي همدردې څخه انکار نه سو کولای . د سرحدي اقوامو آرامي هروخت زموږ هيله ده)) (۴۰)

- اعليحضرت محمد ظاهر شاه د ۱۳۲۶ هـ ش کال (۱۹۴۷) افغانستان د خپلواکي د جشن په وينا کي په دي ارتباط و ويل ((... مور د آزادو قبایلو د سرنوشت څخه ببعلاقي پاته کيدلای نه سو، دوی ته بايد بي له قيد او شرطونو څخه د خپل سرنوشت د ټاکلو حق ورکړه سي))

پاکستان په ۱۹۴۹ کال دجون په مياشت کي خان عبدالغفار خان او د پښتنو نور مشران بنديان کړه ، په قبایلي ايجنسيو کي بي خپل عسکري قوتونه تقويه کړه ، او د افغانستان او پاکستان تر منځ د سولي د خبرو امکانات د منځه ولاړه .

افغانستان د ماوراي سرحد د پښتنو د حقوقو په ارتباط خپلي پالسي ته تغيير ورکړ چي د افغانستان په نوي پالسي کي د پښتنو د خپلي خوښي د آزادي د حق

غوښتنه تائيد كړه سوه .

په ۱۹۴۹ كال د آگست د مياشتي پر ۱۲ نېټي د افریدیو د قوم په مركز يعني تيرا كې د قبايلي اقوامو له خوا يوه جرگه جوړه سوه ، په دغې جرگې كې نه يوازي د پښتونستان ږغ پورته سو بلکه د پښتونستان نوم او بيرغ په دغې جرگې كې تثبيت سو دافغانستان دولت د قبايلي اقوامو د دغې فيصلې ملاتړ و كړ . تر دغې جرگې وروسته هر كال د آگست د مياشتي ۱۳ نېټه د پښتونستان د ورځي په نامه په ټول افغانستان كې نماخه كیده .

د قبايلي اقوامودغه جرگه د پاکستان د عكس العمل موجب سوه . پاکستان پر مغلگي باندي چي د افغانستان خاوره ده ، بمباري وكړه .

په ۱۹۴۹ كال د آگست دمياشتي پر ۱۲ نېټي دافغانستان حكومت لويه جرگه راوغوښته دغې جرگې د ۱۸۹۳ كال د پيورنډ موافقتنامه د ۱۹۰۵ كال د امير حبيب الله خان سره د انگریزانو عهد نامه ، د ۱۹۱۹ كال د راولپنډي د سولي معاهده ، د ۱۹۲۱ كال د افغانستان او انگریزانو تر منځ عهد نامه ، لغوه كړي . دا ټول تړونونه په هغو سيمو پوري اړه لري چي د افغانستان او پاکستان تر منځ د نزاع موجب سوي دي . دغې لويې جرگې د پښتونستان د موضوع ملاتړ و كړ ، د افغانستان حكومت ته يې توصيه وكړه چي دغې ملي موضوع ته خاصه توجه و كړي .

وروسته د ۱۹۵۵ كال لويې جرگې د افغانستان حكومت ته واك وركړ چي د سينتو د نظامي اتحاديي د احتمالي حملي د مخنوي په خاطر دي د افغانستان له پاره وسله برابره كړي ، په دغه اساس د افغانستان حكومت د شوروي اتحاد او چكوسلواكيا څخه د نظامي مرستو غوښتنه وكړه . (۱ ۴)

د پښتونستان موضوع د افغانستان د راتلونكو حكومتونو د خارجي سياست اساس وگرځيدې د افغانستان د دغه سياست په مقابل كې د پاکستان د حكومت له خوا په وچه كې محصور افغانستان د ترانزيتي اموالو د نقل او انتقال په لاري كې ، رنگارنگ مشكلات ايجاد سوه چي افغانستان د خپل خارجي تجارت او انكشافې پروژو د سامان آلاتو د راوړلو له پاره مجبور سو چي يو بل همسايه هيواد شوروي

٦ - د نظامي اتحاديو په وجه افغانستان تر فشار لاندې راغی

تر دوهم جهاني جنگ وروسته په آسيا کې لاندې دوي نظامي اتحاديې جوړې سوي چې هدف يې په دغې سيمې کې د شوروي اتحاد د نفوذ مخنيوی و . د افغانستان دوه گاونډي هيوادونه لکه پاکستان او ايران د دغو اتحاديو غړې وو . دواړو نظامي اتحاديو په وچه کې محصور افغانستان له پاره پيري سياسي او اقتصادي ستونزې پيدا کړې او د افغانستان د خارجي سياست په تغيير کې يې مؤثر رول ولوباوه .

١ - د CENTO نظامي اتحاديې : په ١٩٥٥ کال کې د عراق او ترکيې تر منځ يو نظامي تړون لاس ليک سو ، چې د بغداد د اتحاديې په نامه يې شهرت درلود . يو کال وروسته پاکستان ، ايران او انگريزان په دغې اتحاديې کې شامل سوه . امريکا د مشاهده غړې په توگه د دغې اتحاديې سره همکاري کوله . په ١٩٥٨ کال په عراق کې نظامي کودتا و سوه په ١٩٥٩ کال کې عراق د دغې اتحاديې څخه و وت او د اتحاديې مرکز انقرې ته انتقال سو ، چې وروسته د سينتو يا مرکزي اتحاديې په نامه ياديدی . حسنين هيکل ليکي ، په هغه وخت کې چې په عراق کې کودتا وسوه جمال عبدالناصر په يوگوسلاويا کې و . دغې کودتا د سيمي حالات پير بحراني کړه او ددې امکان موجود و چې امريکايان او انگريزان به خپلې قواوې په بيروت او عمان کې پلي کړي . د حالاتو سره د مقابلې په غرض جمال عبدالناصر سمدلاسه مسکو ته سفر وکړ . ده په مسکو کې د خرسچف د بوي پوښتنې په جواب کې وويل چې ((مون د عراق په کودتا خبروو او اوس د سينتو د اتحاديې ټول اسناد د مصر لاس ته ورغلي دي)) شورويانو غوښتل چې دغه اسناد دوی ته ورکړه سي ولي جمال عبدالناصر ونه منله . (٤٣)

امريکايانو غوښتل چې افغانستان هم د دغې اتحاديې غړی سي ، خو افغانستان د ايران او پاکستان سره په مناسباتو کې ستونزې در لودلي . ايران د هلمند د رود د

اوبو څخه پيري اوبه غوښتي په داسي حال کي چي افغانستان د ايران دا غوښتنه نه سوه پر ځای کولای . پاکستان د پښتونستان پر موضوع باندي د افغانستان سره خبرو ته نه حاضریدي .

د افغانستان سياسي موقف داو تر څو چي د ايران او پاکستان سره اوسني مشکلات موجود وي ، افغانستان نه سي کولای چي د دغو هیوادونو سره په اتحادیو کي شامل سي او افغانستان نه سي کولای چي د یوه جهاني قوت يعني شوروي اتحاد په مقابل کي و دريري چي د هغه سره (۱۴۸۱) میله اورد سرحد لري .

د سینتو نظامي اتحادیه د معینواهدافو له پاره چي امریکایانو او انگریزانو غوښتل . جوړه سوې وه . خو د اتحادیي نورو غړو د غربي نړي اهداف په نظر کي نه نیول . دوی خپل اقتصادي او تخنیکي ودي ته متوجه وو ، نو ځکه په ۱۹۶۱ کال کي دغه اتحادیه منحل سوه او پر ځای یي د منطقوي انکشاف او همکاری اتحادیه R.C.D. جوړه سوه ، چي غړي یي ایران ، پاکستان او ترکیي هیوادونه وو .

په ۱۹۶۳ کال کي افغانستان د ایران څخه د اقتصادي مرستو غوښتنه و کړه . ولي ایرانانو افغانستان ته و ویل تر هغو چي افغانستان په (آر . سي . پي) کي شامل نه سي تر هغو به د افغانستان سره اقتصادي مرستي و نه سي .

۲ - SEATO سیاتو نظامي اتحادیه په ۱۹۵۴ کال کي تاسیس سوه ، دا اتحادیه د آسیا د جنوب ختیز هیوادونو د مجموعي امنیت د پاره جوړه سوې وه . پاکستان ، فلپین ، تایلند ، استرلیا ، نیوزیلند ، امریکا ، انگریزان او فرانسې هیوادونه په دغي اتحادیي کي غړیتوب درلود . ولي د سیمي مهمو هیوادونو لکه هند ، اندونیزیا ، برما او مالیزی په دغي اتحادیي کي نه وو شامل سوي . (۴ ۴)

د اتحادیي د یوه تړون پر اساس کمبودیا ، لاوس او جنوبي ویتنام ، د اتحادیي تر نظامي چتر لاندې راوړل سوي وو . د ویتنام په جنگ کي د اتحادیي ټولو غړو د جنوبي ویتنام دفاع و نه کړه ، یوازي امریکا ، استرلیا ، نیوزیلند او فلپین جنوبي ویتنام ته عسکر و لیږل .

پاکستان د سیاتو د نظامي اتحادیي څخه پر مستفید سو ، پاکستان د اتحادیي په

ټولو غړو دا و منله چې د ډيورنډ کرښه د پاکستان بين المللي سرحد دی .
په ۱۹۷۵ کال کې چې جنوبي او شمالي ویتنام سره یوځای سو ه په ۱۹۷۷
کال کې د سیاتو اتحادیه منحل سو ه . (۴۵)

۷ - د عدم انسلاک نهضت

د نړې تر استعمار لاندې سیمو کې د مظلومو انسانانو د وحدت او همکاري هڅې
ډیر اوږد او روښانه تاریخ لري ، چې دلته یې د لیکلو گنجایش نه سته . تر جهانی
دوهم عمومي جنگ وروسته د اندونیزیا په شمول په آسیا او افریقا کې ، ډیر هیوادونه
آزادی ته ورسیدل . د آزادي په وخت کې د اندونیزیا او هالینډ د لښکرو تر منځ
خونړې جگړه پېښه سو ه .

د ۱۹۴۹ کال د جنوري په میاشت کې پنځلسو آسیایي هیوادونو په نوي ډلې کې
یوه غونډه وکړه . په دغې غونډې کې دغو هیوادونو فیصله وکړه چې د هالینډ په مقابل
کې به واحد دریځ غوره کوي . دغو هیوادونو دا فیصله هم وکړه چې په ملگرو ملتونو
کې به د منځگړو په حیث خپلو همکاريو ته ادامه ورکوي . دغو هیوادونو د نړې د
ستونزو د حل په لاره کې مخصوصا د کوریا د جنگ په ختمولو کې فعاله برخه
واخستله . د هند صدر اعظم جواهر لال نهرو ، د اول وار له پاره د هیوادونو دغې
همکاري ته د مثبتې بې طرفي نوم ورکړ . (۴۶)

د اندونیزیا صدر اعظم Ali Sastromidjojo لومړنې دولتي مشر و چې
په ۱۹۵۳ کال د اگست په میاشت کې د خپل هیواد په پارلمان کې د آسیایي او
افریقاني هیوادونو د بنې همکاري غوښتنه وکړه . د دغې وینا پر اساس د ۱۹۵۴ کال د
اپریل په میاشت کې د اندونیزیا ، هند ، پاکستان ، سیلون او برما صدر اعظمانو ، د
کولمبو په ښار کې یوه غونډه وکړه . هلته دوی فیصله وکړه چې یوه بله غونډه به د
اندونیزیا د Bogor په ښار کې وکړي .

د بوگور په غونډې کې تصمیم و نیول سو چې د باتدوونگ کنفرانس ته ځني آسیایي
او افریقاني هیوادونه را و بلل سي او لاندې ټکو ته باید توجه و سي :

د دریمې نړې پر پرابلمونو به خبرې کيږي - پر نژادي توپیر او استعمار باندې به بحث کوي - د آسیایي او افریقایي هیوادونو تر منځ به همکاري جلبوي او د نړې د سولې سره به مرسته کوي .

د ۱۹۵۵ کال د اپریل د میاشتې د ۱۸ تر ۲۴ نېټې پورې د اندونیزیا د Bandung په ښار کې لاندې ۲۷ هیوادونو د باندونګ په تاریخي غونډې کې برخه واخسته .
افغانستان ، برما ، کمبودیا ، سیلون ، چین ، مصر ، حبشه ، گولډ کوسټ ، هند ، اندونیزیا ، ایران ، عراق ، اردون ، لاوس ، لبنان ، لیبیا ، نیپال ، شمالي ویتنام ، پاکستان ، فلپین ، سعودي عربستان ، سوډان ، سوریه ، تایلنډ ، ترکیه ، جنوبي ویتنام او یمن . (۴۷)

د باندونګ په کنفرانس کې افغانستان فعاله برخه واخسته په دغه کنفرانس کې د افغاني هیات مشري ، سردار محمد نعیم خان پر غاړه درلوده .
د گډ ژوند پنځه اصولونه چې د باندونګ د کنفرانس له خوا تصویب سوه په لاندې ډول وو :

۱ - یو د بل د خاورې بشپړتیا او ملي حاکمیت ته به احترام کوي

۲ - یو پر بل به تعرض نه کوي

۳ - یو د بل په کورنیو چارو کې به مداخله نه کوي

۴ - یو د بل سره به مرسته کوي

۵ - په سولې کې به ژوند سره کوي

دلته دا خبره د یادولو وړ ده چې پورته اصولونه یو کال پخوا د ۱۹۵۴ کال د اپریل د میاشتې پر ۲۹ نېټې ، د تبیت په مورد کې د جواهر لال نهرو او چو وین لای له خوا دغه پنځه اصولونه منل سوي وو .

حسنین هیکل په خپل اثر کې لیکي چې ((ټاکل سوي وه چې د ۱۹۵۶ کال د مارچ په میاشت کې د آسیایي او افریقایي هیوادونو د غورځنګ دوهمه غونډه ، دوهم باندونګ ، په الجزایر کې جوړ سي . شورویانو ادعا کوله چې دوی یو آسیایي هیواد دی او باید د الجزایر په غونډې کې برخه واخلي ، ولي چینایانو به ویل چې شوروي

اتحاد يو اروپايي هیواد دی او په دغه کنفرانس کې د گډون حق نه لري ، چې په دغه وجه ددغه غورځنگ غړي پر دوو ډلو وویشل سوه . د چین صدر اعظم چاوان لای په کنفرانس کې د برخي اخستلو له پاره قاهري ته رسیدلې و چې د جون د میاشتي پر ۹ ۱ نیټې هواري بومدین د بن بلا پر ضد په الجزایر کې کودتا وکړه او د آسیایي او افریقایي هیوادونو د غورځنگ دغه غونډه و ځنډیدله (((۸ ۴)

شپږ کاله وروسته د ۱۹۶۱ کال د سېتمبر د میاشتي په لومړي ورځ د ناپیلو هیوادونو بل کنفرانس د یوگوسلاویا په مرکز بلگراد کې جوړ سو . په دغه کنفرانس کې د افغاني هیات مشري محمد داود خان پر غاړه درلوده .

د بلگراد کنفرانس د سیمي پر اساس نه بلکه د عدم انسلاک د اصولو پر اساس جوړ سوې و . هغه هیوادونه چې د نظامي اتحادیو غړي وو دغه کنفرانس ته دعوت نه سوه . د افریقا هغه هیوادونه چې د فرانسې سره یې نژدې اړیکي درلودل په دغه کنفرانس کې د اشتراک څخه محروم سوه . پاکستان او ایران دواړه ، کنفرانس ته و نه بلل سوه .

د بلگراد په کنفرانس کې د اشتراک له پاره د استریا ، سویډن ، آیرلینډ او لاتیني امریکا څلوروو هیوادونو ته بلن لیکونه استول سوي وو . د دغو هیوادونو څخه کیوبا یو لوی هیات کنفرانس ته لیرلې و . برازیل ، بولوویا او اکوادور ، د مشاهد غړو په ډول په کنفرانس کې برخه واخسته .

د بلگراد په کنفرانس کې لاندې ۲۴ هیوادونو گډون در لود :

افغانستان ، د الجزائر جلاوطن حکومت ، برما ، کمبودیا ، گیني ، کیوبا ، قبرس ، حبشه ؛ گانا ، گیني ، هند ، اندونیزیا ، عراق ، لبنان ، مالي ، مراکش ، نیپال ، سعودی عربستان ، سومالیه ، سوډان ، تونس ، عربي امارات ، یمن او یوگوسلاویا . (۹ ۴)
اوس دغه کنفرانس ۱۱۳ اصلي او ۱۳ مشاهد او ۲۷ میلمانه غړي لري اوس د دغه نهضت په کنفرانس کې ۲۴ بین المللي مؤسسي برخه اخلي چې د هغو د جملي څخه ۶ مشاهدي او ۱۸ میلمني مؤسسي دي . (۵۰)

۸ - د شورا لنډه تاریخچه

د افغانستان لومړي شورا په ۱۹۳۰ کال د سېپتمبر په میاشت کې د محمد نادر خان د سلطنت په وخت کې جوړه سوې وه ، دغې شورا (۱۱۱) غړي درلودل . د شورا ریس عبدالاحد خان مایار د پاچا له خوا انتصاب کړ سو ، پر دغه انتصاب باندي مشهوره ملي مبارز د کندهار وکیل ارواښاد عبدالعزیز خان الکوزي اعتراض وکړ ، او ده د شورا د ریس ټاکل د کیلانو خپل کار بللی و ، چې ددغه اعتراض په وجه بابا عبدالعزیز خان د شورا د غړیتوب څخه و ایستل سو ، په سر کې دی خارجه وزارت ته ولیږل سو او وروسته بندي کړ سو او (۱۳) کاله په محبس کې پاته سو او هلته یې پیري روحي او جسمي شکنجې ولیدلي (۵۱)

د شورا اوومه دوره د افغانستان د پارلماني مبارزاتو په تاریخ کې خانگړی ځای لري ددغې دورې د ملي مبارزینو شمیر (۵۰) کسانو ته رسیدی . پوهاند عبدالحی حبیبي میر غلام محمد غبار ، گل پاچا الفت او عبدالرحمن محمودي په دغې دورې کې وکیلان وو . د اوومې دورې ریس عبدالهادي خان داوي و .

د شورا لومړی ۱۱ دورې هره یوه د (۳) کلونو له پاره وه ، تر ۱۹۶۴ کال وروسته د دیموکراسی په دورې کې ، شورا به (ولسي جرگې او مشرانو جرگې) دواړو ته ویل کیدل ، چې (۱۲) او (۱۳) تقنیني دورې به د (۴) کلونو له پاره وي . په دغو دوو تقنیني دورو کې به د ولسي جرگې د غړو شمیر (۲۱۶) وکیلان وو .

د شورا او ولسي جرگو ريسان لاندي کسان وو :

عبدالاحد خان مایار ، عبدالهادي خان داوي ، عبدالرشید خان الکوزی ، محمد نوروز خان ، پاکټر عبدالظاهر او پاکټر محمد عمر وردگ .

د شورا دغه ۱۳ تقنیني دورې د محمد داود خان په کودتا سره پای ته ورسیدلي

د لومړي فصل یادداشتونه

۱ - مروت ، فضل الرحيم ، په افغانستان کې د کمونیزم ظهور او تکامل ، د کتاب د

مقدمي څخه .

- ۲ - غبار ، مير غلام محمد ، افغانستان در مسير تاريخ ، لومړې ټوك، مخ ۴ ۴ ۴
- ۳ - همدا اثر ، مخ ۴ ۴ ۴
- ۴ - همدا اثر ، مخ ۴ ۴ ۶
- ۵ - همدا اثر ، مخ ۷
- ۶ - همدا اثر ، مخ ۴ ۴ ۵
- ۷ - مروت ، پورته ياد شوي اثر، مخونه د ۷ څخه تر ۹ پوري
- ۸ - غبار ، پورته ياد شوي اثر ، مخ ۶ ۸ ۷
- ۹ - همدا اثر ، مخ ۶ ۸ ۸
- ۱۰ - كاكړ ، محمد حسن ، سياسي تاريخ... مخ ۱ ۱ ۱
- ۱۱ - سايكس ، پرسي ، د ډيورنډ بيوگرافي ، مخونه ۲۰۵ څخه تر ۲۱۷
- ۱۲ - مروت ، ذكر شوي اثر ، مخ ۳ ۲
- ۱۳ - غبار ، ذكر شوي اثر ، مخ ۶ ۹ ۲
- ۱۴ - مروت ، ذكر شوي اثر ، مخ ۳ ۱
- ۱۵ - كاكړ ، ذكر شوي اثر ، مخ ۱ ۱ ۲
- ۱۶ - همدا اثر ، مخ ۱ ۶ ۱
- ۱۷ - غبار ، ذكر شوي اثر ، مخ ۶ ۹ ۰
- ۱۸ - همدا اثر ، مخ ۶ ۹ ۶
- ۱۹ - مروت ، ذكر شوي اثر ، مخ ۳ ۱
- ۲۰ - مبارز ، عبدالحميد ، تحليل واقعات سياسي افغانستان ، مخ ۲ ۸ ۱
- ۲۱ - پولادا ، افغانستان او امريكا ، مخ ۳ ۶
- ۲۲ - همدا اثر ، مخ ۳ ۸
- ۲۳ - همدا اثر ، مخ ۴ ۰
- ۲۴ - همدا اثر ، مخ ۴ ۱
- ۲۵ - مروت ، ذكر شوي اثر، مخ ۲ ۷ ۰

- ۲۶ - مروت ، همدا اثر ، مخونه د ۲۷۰ څخه تر ۲۷۱
- ۲۷ - همدا اثر ، مخ ۲۷۰
- ۲۸ - همدا اثر ، مخ ۲۷۱
- ۲۹ - همدا اثر ، مخ ۲۷۱
- ۳۰ - همدا اثر ، مخ ۲۷۲
- ۳۱ - همدا اثر ، مخ ۲۷۳
- ۳۲ - همدا اثر ، مخ ۲۷۳
- ۳۳ - همدا اثر ، مخ ۳۰۶
- ۳۴ - همدا اثر ، مخ ۲۷۳
- ۳۵ - همدا اثر ، مخ ۲۷۳
- ۳۶ - همدا اثر ، مخ ۲۷۳
- ۳۷ - نعيم ، محمد عزيز ، د مجاهد ولس د ۱۹۹۶ کال د جولای د میاشتي گڼه
- ۳۸ - نعيم ، د مجاهد ولس د ۱۹۹۶ کال د سېتمبر د میاشتي گڼه
- ۳۹ - همدا اثر .
- ۴۰ - خلمې ، محمد ولي ، د افغانستان او روسيې د سيا سي روابطو لنډه تاريخچه
مخ ۱۸۰
- ۴۱ - غوث ، عبدالصمد ، د افغانستان سقوط ، مخ ۷۳
- ۴۲ - مبارز ، ذکر شوي اثر مخ ۲۸۱
- ۴۳ - هيكل ، حسين ، ابوالهول او کميسار ، د محمد آصف اکرام ژباړه په ۱۹۶۷ کال
کي خپور شوی ، مخونه ۹۶ تر ۱۰۴
- ۴۴ - د امريکا دايرت المعارف ، شپږم ټوک ، مخ ۱۸۷
- ۴۵ - همدا اثر ، ټوک ۲۵ مخ ۳۴۲
- ۴۶ - د مارلين لورانس تصحيح ، بيطرفي او عدم انسلاک ، مخ ۴
- ۴۷ - همدا اثر ، مخ ۲۴۶
- ۴۸ - هيكل ، ذکر سوي اثر مخ ۱۵۱

۴۹ - د لورانس ذکر شوې اثر ، مخ ۹ ۲

۵۰ - د نانا سفرنا ؛ د خطابي متن ، د عدم اسلاك نهضت ، مخ ۲

۵۱ - غبار - ذکر شوی اثر - مخ ۱۰۴ دوهم ټوک

دوهم فصل

ب : د محمد داود خان د صدارت دوره

۱ - د محمد داود خان حکومت

۱۹۵۳ - ۱۹۶۳

ارواښاد محمد داود خان د سردار محمد عزيز خان زوی دی ، په ۱۹۰۹ کال په کابل کې زیږیدلی دی . ده متوسطه تحصیلات د استقلال په لیسې کې سر ته رسولې دي . په فرانسې کې یې د مهندسي په څانګې کې درس وپلې دی او د کابل په نظامي تعلیمګاه کې یې نظامي زده کړه کړې ده .

دی په ۱۹۳۴ کال د مشرقي د ولایت ، نایب الحکومه سو . په ۱۹۳۵ کال د کندهار د ولایت د نایب الحکومه په حیث مقرر سو ، د ۱۹۳۹ کال څخه تر ۱۹۴۷ کال پورې د مرکزي قواوو قوماندان و . په ۱۹۴۸ کال کې د یوه کال له پاره داخله وزیر سو ، د څه مودې له پاره په پاریس کې افغاني سفیر و . د ۱۹۴۹ کال څخه تر ۱۹۵۳ کال پورې د شاه محمود خان په کابینې کې د دفاع وزیر و .

محمد داود د ۱۹۵۳ کال د سېتمبر پر شپږمې نېټې ، د کابینې په جوړولو مؤظف

کړ سو . دی یو وطن پرست او د عیاشي او رشوت خوري څخه یو مبرا افغان و ، صادق مسلمان او پیر باتقوا و . دی د رهبري سوي اقتصاد طرفدار و او په عين حال کي يي زمينداري او خصوصي سرمايه داري هم تقويه کوله . دی د هغو کسانو سره چي امتيازات يي د خان له پاره غوښتل ښه نه و ، حتي ده د خپل فاميل د امتيازاتو سره مخالفت کاوه ، ده د خپل نامه څخه د والاحضرت لقب رسما ليري کړی و .

محمد داود خان غوښتل چي د افغانستان څخه یو مترقي ، د سياسي ، اقتصادي او اجتماعي پلوه پر خپلو پښو ولاړ هیواد جوړ سي . ده غوښتل چي په هیواد کي دي افراط او تفریط وړک سي او د ژوندانه په وسیلو کي د منظمو اقتصادي او سياسي پلانونو په جوړولو سره تعديلات منځ ته راسي .

په خارجي سياست کي ده د افغانستان د گوشه گیري او عنعنوي منزوي سياست څخه د نيکمرغه او هوسا ژوند کولو په هڅه مخ وړاوه . (۱)

په دغه وخت کي چي محمد داود خان د افغانستان صدر اعظم سو په نړي او سيمي کي پير لوی او عظیم تحولات رامنځ ته شوي وو .

د دوهم جهاني جنگ په نتیجه کي المان ، جاپان او ایتالیا ماته و خورله ، د نړی دوه نور استعماري قوتو نه لکه انگریزان او فرانسه په جنگ کي پير متضرر سوه او خپل مستعمرات يي له لاسه ورکړه . دوو نورو جهاني قوتونو لکه امریکا او شوروي اتحاد په نړی کي ظهور و موند .

امریکا چي د جنگ د میدان څخه ليري و ، په جنگ کي پير متضرر نه سو . امریکا د لویدیزي اروپا د هیوادونو په حمایه او آزادولو کي لویه برخه واخسته . د جاپان د یوریشیما او نگا سا کي پر ښارونو يي اتومي وسله استعمال کړه او جاپان يي د جگړي پریښوولو ته مجبور کړ . په جنوب ختیز کي يي تر فلپین پوري د جاپان متصرفات و نیول .

شوروي اتحاد هم د یوه فاتح هیواد په بڼه پر ختیزی اروپا او نیمایي کوریا باندي مسلط سو . چین چي د شوروي اتحاد متحد و هغه هم په دغه وخت کي خپل انقلاب ثمر ته ورساوه . (۲)

امريکا او شوروي اتحاد چي په دوهم جهاني جنگ کي سره متحد وو تر جنگ وروسته پر جهاني مسابلو يو د بل رقيبان سول ، هر يوه غوښتل چي د نړي هيوادونه تر خپل سياسي او اقتصادي نفوذ لاندې ورولي .

د انگريزانو د دوهم جهاني جنگ د وخت صدر اعظم Wiston Churchill د ۱۹۴۶ کال د مارچ د مياشتي پر پنځمي نېټي ، د امريکا د ۲۰ مې مېنځني ډول په ويسټمنسټر کالج کي په خپل يوې مشهورې وينا کي چي د وسپنيزه بردي په وينا شهرت لري ، د نړي ټول هيوادونه د کمونيزم راتلونکو خطرونو ته متوجه کړه . چې تر دغې وينا وروسته په نړي کي سوېر جنگ پيل سو . (۳)

امريکايانو د لويديزي اروپا د بيا ودانولو له پاره د مارشال پلان جوړ کړ ، چي د دغه پلان په وسيله يې په لږ وخت کي يعني د ۱۹۴۷ کال څخه تر ۱۹۵۲ کال پوري جنگ زپلي لويديزه اروپا پر خپلو پښو و دروله .

امريکايانو د دي له پاره چي په نړي کي د شورويانو د نفوذ او پراختيا مخه و نيسي ، د شوروي اتحاد پر شا او خوا يې د NATO, SEATO, CENTO نظامي اتحاديي جوړي کړي دا اتحاديي د غربي اروپا ، منځني آسيا او د آسيا تر جنوب ختيز پوري د يوه ځنځير په شکل سره تړلي سوي وې ، چي پاکستان او ترکيه د دغه ځنځير د اتصال کړي وې . شورويانو د ناتو د اتحاديي سره د مقابلي له پاره ، د ختيزي اروپا د هيوادونو په گډون د وارسا نظامي اتحاديي جوړه کړه .

د بلي خوا څخه تر جهاني جنگ وروسته پير آسيابي او افريقايي هيوادونه چي پخوا د اروپايانو تر استعمار لاندې وو ، آزادي ته و رسيدل ، په دغو خپلواکو هيوادونو کي پير تکړه ملي مبارزين لکه د مصر جمهور رئيس جمال عبدالناصر ، د اندونيزيا جمهور رئيس عبدالرحيم سوکارنو او د هند صدر اعظم جواهر لال نهرو قدرت ته و رسيدل .

نوو آزاد سوو هيوادونو د خپل اقتصادي پرمختيا او ملي حاکميت د خوندي ساتلو له پاره فيصله و کړه چي د ختيز او لويديز قوتونو په نظامي او مفکوروي پلو تېلو کي نه شامليري . او د خان له پاره يې د عدم انسلانک لاره غوره کړه ، دوی په دي فکر کي

سوه چي آزاد شوي هيوادونه بايد يو د بل سره نژدي سي ، آزاد قضاوت ولري او په جهاني مسايلو کي فعاله برخه واخلي . په دغه اساس د عدم انسلاک د نهضت لومړې غونډه په ۱۹۵۵ کال کي په باندونگ کي جوړه سوه .

په شوروي اتحاد کي چي د ستالين تر مړيني وروسته يو څه تحولات راغلي وو ، دوی نوو آزاد سوو هيوادونو ته د نژديوالي په غرض ، په خپل خارجي سياست کي د گډ ژوند پالسي غوره کړه . څرنگه چي د عدم انسلاک مفکوره د خارجي استعمار او استثمار پر ضد مفکوره وه او په نظامي اتحاديو کي د شمول مخالف و ، نو دا دواړه ټکي د شورويانو د تانيد وړ وو خو غربي هيوادونو دا دواړه ټکي په خپل ضد بلل . شورويانو د ناپيلو هيوادونو سره اقتصادي او فرهنگي مرستي پيل کړي او د دغه نهضت د پياوړي کولو له پاره بي پيري هلي ځلي و کړي .

د دوهم جهاني جنگ په نتيجه کي د هند نيمه وچه هم آزاده سوه ، او د هند او پاکستان هيوادونه هم جوړ سوه . څرنگه چي د نړي په پيرو سيمو کي د انگريزانو ځای امريکايانو و نيوي نو په دغه اساس پاکستان د امريکا يو متحد هيواد سو .

په دغي مرحلي کي افغانستان د دوو لويو قطبونو تر منځ چي امريکا او شوروي اتحاد وو واقع سو . افغانستان ته پيره مشکله سوه چي يوي خوا ته ولاړ سي او د بل جهاني قوت په مقابل کي و دريري . د پورته ذکر سوو علتونو په وجه ، افغانستان خپل پخواني ځنثي عنعنوي خارجي سياست پرېښووی ، او د نوو آزاد سوو هيوادونو په پله کي و دريد او په ۱۹۵۵ کال کي يي د باندونگ په کنفرانس کي فعاله برخه واخستله .

څرنگه چي په دغه وخت کي د سيمي سياسي او نظامي حالاتو تغيير کړي و ، افغانستان د خپل استقلال ، د خاوري تماميت او ملي امنيت د ساتلو له پاره مجبور سو چي د امريکا څخه د وسلو د رانيولو غوښتنه و کړي ، ولي امريکا ، افغانستان ته د نظامي مرستو د ورکولو څخه پډه و کړه . دوی افغانستان ته و ويل ، ترهغو چي افغانستان د پاکستان سره مخالف وي ، امريکا د افغانستان سره نظامي مرستي نه سي کولای .

په ۱۹۵۴ کال کې د امریکا د جمهور رئیس مرستیال Richard Nixon افغانستان ته سفر و کړ او د افغانستان سره یې د نظامي مرستو مخالفت اعلام کړ او د امریکا مرستي یوازي د هلمند د ناوي د انکشاف مرستو ته محدودې پاته سوي .

د امریکا د خارجه وزارت مرستیال George McGhee په خپل کتاب کې لیکلي دي چې ((په ۱۹۵۱ کال کې سردار محمد نعیم خان ما ته و ویل چې زه نن د دي له پاره ستا دفتر ته راغلی یم چې د نظامي مرستو په ارتباط ستاسې سره خبرې وکړم ، چې که امریکا د افغانستان له پاره نظامي مرستو ته حاضر نه سي ، افغانستان مجبوره دې چې د نظامي مرستو له پاره د شورویانو سره خبرې وکړي) دی اضافه کوي چې (ما سمدلاسه خپل سکرتر ته و ویل چې د شوروي اتحاد د سفارت د تلیفون نمره پیدا کړي او ما ته یې راکړي ، ده دا کار وکړ . ما د شوروي د سفارت د تلیفون نمره پر کاغذ و لیکله او هغه می سردار محمد نعیم خان ته ورکړه)) (۴)

افغانستان د امریکا خځه تر هغه وخته مخ وانه پراوه ، تر څو چې امریکا د افغانستان مخالف هیواد ، پاکستان سره پيري نظامي او نوري مرستي وکړي .

د امریکا خارجه وزیر John Foster Dulles چې د عدم انسلاک د نهضت د بنمن و ، په ۱۹۵۶ کال د جون د میاشتي پر ۹ نیټې په یوگوسلاویا کې وویل ((هر هغه هیواد چې د امریکا ملگرې نه وي هغه هیواد د امریکا د بنمن دی)) دده په قول تر هغو چې افغانستان د سینتو د اتحادیې غړی نه سي ، امریکا افغانستان د خپل ملگرو په لیست کې نه شاملوي .

محمد داود خان په پیره میرانه مقاومت و کړ او د نړي د ناپیلو هیوادونو سره و درید او په دي لاري کې یې لوی گامونه واخستل . دی مجبور سو چې د مرستو له پاره شوروي اتحاد ته مخ وړوي . ده په ۱۹۵۳ کال کې د شوروي اتحاد صدر اعظم بولگانین او د کمونسټ گوند منشي خرسچف افغانستان ته دعوت کړه . شوروي اتحاد سل ملیونه پالره په دوه نیم فیصده تکتانه ، افغانستان ته پور ورکړ . افغانستان لومړنی اقتصادي پلان پیل کړ ، چې په هغه کې د کابل د بنار د سپرکانو قیر ، د خښلو د اوبو شبکې ، د کابل د سیلو اعمار ، د جنگلک فابریکې ، د اوبو بندونه ، د برق

توليدات ، د لويو لارو جوړول، د سالنگ تونل ، د کابل هوايي ميدان او څو نورې پروژې جوړې سوي .

وروسته تر هغه دوهم اقتصادي پلان ته توجه و سوه ، د دغه پلان د تطبيق له پاره د فني پرسونلو او متخصصينو کمبود و . د دغې نقيصې د رفع کولو له پاره د معارف پير فارغان د تحصيل په غرض شوروي اتحاد او د شرقي اروپا نورو هيوادونو ته د تحصيل له پاره واستول سول . او په عين حال کي افغاني محصلين ، هند او غربي اروپا ته هم و ليږل سول . محمد داود خان غوښتل چي د ټولو هيوادونو سره ، ښه مناسبات ولري خو ځني هيوادونه د امريکا تر تاثير لاندې وو ، نو ځکه يې د افغانستان سره لازمي مرستي نه کولي . (۵)

په ۱۹۵۵ کال کي د پاکستان مرکزي حکومت ، په لويديز پاکستان کي يو يونټ اعلان کړ ، په دغه يونټ کي صوبه سرحد او بلوچستان دواړه په پنجاب پوري وتړل سول . په کابل ، جلال آباد او کندهار کي د يو يونټ پر ضد مظاهري و سوي او مظاهره کونکي د پاکستان په سفارت ورننوتل ، د سفارت ښيښي يې ماتې کړې او د هغه هيواد بيرغ ته يې اور واچاوه .

پاکستان په مقابل عمل لاس پوري کړ، پاکستانيان په پيښور کي په افغان بيلپنگ ورننوتل او د هغې ودانې په دهليزو نو کي يې د تفنگچي فيرونه وکړه .

دلته دامطلب د ليکلو وړ دې چي په (افغان بيلپنگ) کي د افغاني قونسلگرې او وکالت التجاري دفترونه وو ، د پاکستانيانو تر تجاوز وروسته افغان بيلپنگ يې د مرکز د اجازي څخه په پيښور کي د افغاني مامورينو له خوا رنگ او ترميم کړ سو چي په دغه وجه د تجاوز آثار د منځه ولاړه . په پيښور کي د افغاني مامورينو دغه عمل د خارجه چارو د وزارت د انزجار باعث سو ، خارجه وزارت د عبدالرحمن پژواک په مشري يو هيات پيښور ته وليږي ، د تحقيق په وخت کي قونسل غلام حسن ساپي د ملامتي با ر پر وکيل التجار عبدالرزاق فراهي واچاوه او وکيل التجار د سردار محمد نعيم خان تر پير قهر او غضب لاندې راغي او د کاره څخه ليري کړ سو .

د دغه کال د سبتمبر په مياشت کي د سعودي عربستان ، مصر او عراق د دوستانه

هڅو په نتیجه کې ، په کابل ، جلال آباد او پېښور کې د افغانستان او پاکستان بیرغونه د دواړو هیوادونو د گډ هیات له خوا ، جگ کړل سوه .

په ۱۹۵۵ کال کې په کابل کې یوه لویه جرگه جوړه سوه ، دغې لویې جرگې حکومت ته توصیه وکړه چې د نظامي اتحادیو د احتمالي تجاوز د مخنیوي په خاطر باید د افغانستان اردو تقویه سي . دغې لویې جرگې د افغانستان د خارجي سیاست په تغییر کې مهم رول ولوباوه .

په ۱۹۵۶ کال د اگست د میاشتي پر ۲۵ نېټې د وسلو اخستلو لومړې قرار داد د شوروي اتحاد او چکوسلواکیا سره لاس لیک سو .

په ۱۹۵۶ کال کې د افغانستان او چین تر منځ سیاسي مناسبت ټینګ سوه ، د چین هیواد د افغانستان سره اقتصادي او تخنیکي مؤثري مرستې وکړې .

په ۱۹۵۶ کال کې د افغانستان او امریکا تر منځ د هلمند د ناوې د پراختیا له پاره د یو نیم ملیونودالرو په اندازه د یوه پور قرار داد لاس لیک سو .

په ۱۹۵۸ کال کې غربي المان د افغانستان سره د قدر وړ مرستې وکړې .

په ۱۹۵۸ کال کې صدر اعظم محمد داود خان ، امریکا ته سفر وکړ . ده هیله درلوده چې امریکا به افغانستان ته نظامي مرستې ورکړي ، ولي امریکا پر خپل موقف ټینګ پاته سو او د افغانستان سره یې نظامي مرستې و نه کړې .

په ۱۹۵۹ کال کې افغانستان د فرانسې او جاپان ، او په ۱۹۶۰ کال کې د ایتالیا سره اقتصادي او فرهنګي قرار دادونه لاس لیک کړه .

د ۱۹۵۹ کال د نومبر په میاشت کې د امریکا جمهور رئیس ایزن هاور کابل ته سفر وکړ .

په ۱۹۶۱ کال کې محمد داودخان د ناپیلو هیوادونو په غونډې کې چې په بلګراد کې جوړه شوي وه ، برخه واخستله .

د امریکا په مرستو کې د کابل - کندهار او سپین بولدک د لویو لارو ساختماني چارې ، د کابل - تورخم لویه لاره ، د کابل پوهنتون ودانې او د هلمند د ناوې د پراختیا پروژې شاملې وي .

افغانستان ته د شوروي اتحاد د پورونو اندازه د ۱۹۵۶ کال څخه تر ۱۹۶۵ کال پوري ، يونيم ملياردو دالرو ته ورسیده . (۶)
په پای کې دا مطلب د ذکر وړ دي چې د افغانستان په دوهم اقتصادي پلان کې د تیلو او گازو تولید ته د اولیت حق ورکړ سو .

د محمد داود خان د حکومت ترکیب

۱۹۶۳-۱۹۵۳	محمد داود خان	صدر اعظم
۱۹۶۳-۱۹۵۳	علي محمد خان	لومړې مرستیال
۱۹۶۳-۱۹۵۳	سردار محمد نعیم	دوهم مرستیال
۱۹۶۳-۱۹۵۳	سردار محمد نعیم	خارجہ وزیر
۱۹۵۳-۱۹۵۳	جنرال محمد عارف	د دفاع وزیر
۱۹۶۳-۱۹۵۳	محمد داود خان	
۱۹۵۵-۱۹۵۳	محمد داود خان	داخله وزیر
۱۹۵۸-۱۹۵۵	عبدالحکیم شاه عالمي	
۱۹۶۳-۱۹۵۸	سید عبدالله خان	
۱۹۵۵-۱۹۵۳	نه و	عدلیه وزیر
۱۹۶۳-۱۹۵۵	سید عبدالله خان	
۱۹۵۷-۱۹۵۳	عبدالملك عبدالرحیمزې	د مالیې وزیر
۱۹۶۳-۱۹۵۷	عبدالله ملکيار	
۱۹۵۴-۱۹۵۳	عبدالرؤف حیدر	د تجارت وزیر
۱۹۵۷-۱۹۳۵	عبدالملك عبدالرحیمزې	
۱۹۵۸-۱۹۵۷	عبدالله ملکيار	
۱۹۶۳-۱۹۵۸	غلام محمد شیرزاد	

۱۹۵۵-۱۹۵۳	پاکٹر عبدالمجید خان	د پوهنی وزیر
۱۹۶۳-۱۹۵۵	پاکٹر علی احمد پوپل	
۱۹۵۵-۱۹۵۳	عبدالحکیم شاہ عالمی	د فواید عامی وزیر
۱۹۶۳-۱۹۵۵	محمد کبیر خان	
۱۹۵۵-۱۹۵۳	پاکٹر غلام فاروق خان	د روغتیا وزیر
۱۹۵۸-۱۹۵۵	پاکٹر عبدالظاهر خان	
۱۹۵۴-۱۹۵۳	عبدالحکیم شاہ عالمی	د مخابراتو وزیر
۱۹۶۳-۱۹۵۴	محمد مرید خان	
۱۹۶۳-۱۹۵۳	پاکٹر محمد یوسف خان	دکانو وزیر
۱۹۵۸-۱۹۵۳	میر محمد یوسف خان	د کرنی وزیر
۱۹۶۳-۱۹۵۸	غلام حیدر عدالت	
۱۹۵۵-۱۹۵۳	صلاح الدین سلجوقی	د مطبوعاتو مستقل رئیس
۱۹۵۶-۱۹۵۵	محمد ہاشم میوند وال	
۱۹۶۰-۱۹۵۸	سید قاسم رشتیا	
۱۹۶۳-۱۹۶۰	محمد آصف سہیل	
۱۹۶۳-۱۹۵۷	محمد داؤد خان	د پلان وزیر
— —	سید شمس الدین مجروح	د قبایلو مستقل رئیس

۲ - د صدارت څخه د محمد داود خان استعفا

د ۱۹۶۳ کال د مارچ د میاشتې ۷ نیټه

پیر افغانان د محمد داود خان د استعفا دلیل دا بولي چې د افغانستان د صدارت په چوکي کې د پاچا اکاگان او د اکا زامن په نوبت مقرریدل ، چې تر محمد داود خان وروسته د مارشال شاه ولي خان د زوی ، سردار عبدالولي نوبت و او محمد داود خان نه غوښتل چې سردار عبدالولي د افغانستان صدر اعظم سي ، نو ده پاچا ته پېشنهاد وکړ چې د ۱۹۳۱ کال پر اساسي قانون تجدید نظر وسي ، په هیواد کې دې دیموکراسي راسي او خلگو ته دې د حزب جوړولو اجازه ورکړه سي .

دغه پله افغانان په دې عقیده هم دي ، چې د دیموکراسي په صورت کې به محمد داود خان یو لوي حزب جوړ کړې وای او د دغې لارې به دې بیرته قدرت ته رسیدلې وای او د یوه ملي قاید په څیر به یې د پیر وخت له پاره قدرت انحصار کړې وای . (په ۱۹۵۹ کال کې محمد داود خان د حقوقو د پوهنځي د شاگردانو په یوې ټولني کې چې زه هم هلته حاضر وم ، و ویل چې اوس د دې وخت رارسیدلې دې چې په هیواد کې د اقتصادي تحولاتو تر څنگ ، اجتماعي تحولات هم راورپل سي .)

محمد داود خان د ۱۳۴۱ ه . ش . کال د سرطان د میاشتې پر ۹ نیټې (۱۹۶۲) کال اعلیحضرت محمد ظاهر شاه ته یو پېشنهاد وړاندې کړ ، ده پر اساسي قانون داسي تجدید نظر پېشنهاد کړې و :

۱ - د قانون پوهانو یوه ټولنه دې جوړه سي ، چې د مشروطه شاهي پر اساس ، پر اساسي قانون باندې د سره کتنه وکړي او د اساسي قانون نوي مسوده دې ، حکومت ته وړاندې کړي .

۲ - د انتخاباتو او اساسي قانون نور متممه قوانین دې جوړ سي او حکومت ته دې

و سپارل سي .

۳ - د قوانينو د تصويب له پاره دي لويه جرگه راوغوښتله سي .

۴ - د قوانينو تر تصويب وروسته به په هيواد كې انتخابات كيږي .

۵ - نوي شورا به د يوه يا دوو احزابو پر اساس جوړيږي . د نوي شورا تر پرانستلو وروسته به اوسنۍ حكومت استعفا كوي او نوي حكومت به د چارو واك په لاس كې اخلي .

پاچا د ۱۳۴۱ هـ ش كال د سنبلې د مياشتې پر ۱۲ مي نيټې د محمد داود خان پيشنهاد ته داسې جواب و ليكي ((زه په پرنسيپ كې د ديموكراسي د راتلو سره موافقه لرم په دي چي دا كار زما د پلار محمد نادر خان د آرزوگانو څخه و)) پاچا د دغه كار عملي كيدل په بل وخت كې او د نوروو كسانو په وسيله ممكن بللي و . محمد داود خان د ۱۳۴۱ كال د جدي د مياشتې پر ۲۴ مي نټې ، د پاچا ليك ته په دي مفهوم جواب ليكلي و :

۱ - د افغانستان شاهي به مشروطه وي ، حكومت به پارلماني وي ، په هيواد كې به ديموكراسي راځي .

۲ - په اساسي قانون كې به د سلطنتي كورني حدود تثبيتيږي .

۳ - په اساسي قانون كې به فردي آزادي او شخصي ملكيت تضمينيږي .

۴ - په اساسي قانون كې به د دوو احزابو موجوديت پيشبيني كيږي . په پارلمان

كې به د اكثريت حزب مشر ، د پاچا له خوا د حكومت په جوړولو ماموريت مومي .

۵ - دولت پر تقنيه ، قضائيه او اجرائيه قواوو وپشل كيږي .

۶ - يو شمير پوهان به د اساسي قانون د تسويد له پاره توظيف كيږي .

۷ - د اساسي قانون د تصويب له پاره به لويه جرگه راوغوښتله كيږي .

۸ - سياسي احزابو ته به د فعاليت اجازه ورکوله كيږي .

پاچا د محمد داود خان وروستي ليك ته جواب و نه وايه او محمد داود خان د ۱۹۶۳ كال د مارچ د مياشتې پر دريمي نيټې ، خپله استعفا پاچا ته وړاندي كړه او پاچا د ده استعفا و منله او د ده استعفا يې د دغه كال د مارچ د مياشتې پر ۷ نيټې

اعلام کړه . او د ده پر ځای ډاکټر محمد يوسف خان د افغانستان د صدر اعظم په حيث و ټاکل سو . (۸)

ډاکټر محمد يوسف په ۱۹۸۸ کال کې په يوې مصاحبې کې داسې ويلي دي ((د سلطنتي کورني د زورورو اشخاصو له خوا په دغې کورني کې بې اتفاقي راغلي وه)) دی وايي ((پاچا غوښتل چې په کراره ، خان د اکاگانو او د اکا د زامنو د تاثير څخه وياسي او په اصطلاح ء تشخص ء و کړي)) دې رياتوي (د کورني بل غړې ، سردار عبدالولي هم غوښتل چې څه کارونه ده ته ور و سپارل سي . محمد داود خان غوښتل چې حزب جوړ کي او د حزب له لاري څخه بېرته قدرت ته و رسيږي)) دی زياتوي ((محمد داود خان د ديموکراسي په ارتباط پاچا ته يو پېشنهاد وړاندي کړ محمد داود خان ما ته و ويل چې پاچا زما پېشنهاد د خانه سره جلال آباد ته وړې دي او ما ته يې جواب نه دې راکړي او ما پرون استعفا وکړه)) دی دا هم وايي چې ((پاچا غوښتل چې محمد داود خان په خپله استعفا وکړي او په دغه طريقه خان د ده د شره څخه خلاص کړي)) (۹)

۳- تر استعفا وروسته د محمد داود او پاچا مناسبات

دالاندي ټکي د ديموکراسي پر راوړلو باندي د پاچا او محمد داودموافقه نښي .
- ډاکټر محمد يوسف د خپل صدارت د وخت په لومړۍ وينا کې ويلي دي چې د ده حکومت هغه اهداف په نظر کې نيسي چې محمد داود خان يې پېشنهاد کړې و (۱۰)
- محمد داود خان د صدارت ماني ته ورغی او د ډاکټر محمد يوسف حکومت ته يې مبارکي و ويله . (۱۱)
- محمد داود خان په هغې وداعيه ميلمستيا کې گډون وکړ چې د ده په وياړ جوړه سوې وه . (۱۲)
- محمد داود خان او سردار محمد نعيم خان ، د شهزاده محمد نادر د واده په مراسموکې برخه اخستي وه . د دغو مراسموعکس په دولتي ورځ پاڼو کې خپور سوی دی . (۱۳)

- د پل چرخي د نظامي تاسيساتو ځيني نقشي محمد داود خان ترتيب کړي وي چي تر استعفا وروسته محمد داود خان په خپله د دغو نقشو د تطبيق څارنه کوله .
- په قرغه کي د سپورمې د رستورانن نقشه محمد داود خان جوړه کړي ده او تر استعفا وروسته ده د دغي نقشي د تطبيق مراقبت کړی دی .
- د ديموکراسي په وخت کي د پاچا او محمد داود خان مناسبات پير ژر داسي خراب سوه چي وروسته دوی يو د بل سره شخصي مراوده هم نه درلوده .
- زما د وکالت په وخت کي په ۱۹۷۰ کال کي پاچا د يو صحبت په ضمن کي ما ته و ويل ((د محمد داود سره زما فاميلي روابط پري سوي دي او دا څلور کاله کيږي چي ما خپله خور چي د محمد داود ميرمن ده ، نه ده ليدلي))
- د ديموکراسي د تطبيق په وخت کي د پاچا او حکومت ځينو اجراآتو محمد داود خان خوابدې کړې و . د مثال په توگه :
- د پاکېر محمد يوسف حکومت د بنديانو د احوال معلومولو له پاره يو هيات وټاکي ، د دغه هيات خبر په مطبوعاتو کي خپور سو . دا خبر داسي تعبير سو چي گواکي د محمد داود خان حکومت پير خلگ غير قانوني بنديان کړي دي .
- تر استعفا وروسته محمد داود خان ، يوه ورځ د خان عبدالغفار خان د ليدلو له پاره د صدارت د گلخاني ماڼي ته ورغلی و . د هغه ځای مؤظفو اشخاصو محمد داود خان ته د قصر د ننوتلو اجازه نه وه ورکړي . خو پښتونستاني حساب خان چي هلته حاضر و دوی ته محمد داود خان معرفي کړی و . دوی په جواب کي ويلي و چي ((مور ته امر شوی دی چي هېچا ته د ننوتلو اجازه ورنه کړو)) وروسته خان عبدالغفار خان د عذر غوښتلو له پاره د محمد داود خان کور ته ورغلی و . (٤١)
- رشتيا ليکي ، کله چي پاچا د محمد داود خان پيشنهاده سید شمس الدين مجروح ته ورکړه ، نو ده ته يي ويلي و چي د محمد داود خان پيشنهاده د نورو اسنادو په جمله کي تر غور لاندې و نيسي . پاچا دا هم ويلي وه چي د اساسي قانون د تسويد کميته ، بايد هيڅ خاص پيشنهاده په نظر کي و نه نيسي ، دغه کميته چې هرڅه د نن او سبا افغانستان له پاره لازم بولي په نوي اساسي قانون کي دي درج کړي ه

- د ۱۹۶۳ کال د مارچ په میاشت کې ، کله چې د اساسي قانون د تسويد د کميټي غړي اعلان سوه ، د هغو په جمله کې حتي د محمد داود خان يوه ملگري ته هم ځای نه ورکړه شوی او په دې کميټي کې څو داسي اشخاص تعين سوي وو چې محمد داود خان هغوي ته په ښه سترگه نه کتل .

- د تسويد او مشورتي کميټو له خوا د اساسي قانون د متن جوړول د ۱۹۶۴ کال د مې د میاشتي په لومړۍ ورځ پای ته ورسيدل . ډاکټر محمد يوسف د اساسي قانون مسوده د يوه ليک په ضميمه د ډاکټر علي احمد پوپل په و سيله محمد داود خان ته وړاندي کړه . (۱۶)

محمد داود خان چې د دغې مسودي پير مواد د خپل پخواني پيشنهاده سره موافق بلل هغه ټول يې تانيد کړه . يوازي پر دوو ټکو باندي يې خپل نظر په دې مفهوم صدر اعظم ته و ليکې :

۱ - د مسودي د ۸۹ مادي په ارتباط محمد داود خان ليکلي وو ((په ولسي جرگي کې د اکثريت حزب مشر ، د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور کيږي))

۲ - د مسودي د ۲۴ مې مادي په ارتباط ، محمد داود خان ليکلي وه ((د پاچا د اکا زامن د سلطنتي کورني غړي نه دي . د پاچا خور تر هغه وخته د سلطنتي کورني غړي ده چې واده يې نه وي کړی)) (۱۷)

- په نوي اساسي قانون کې د محمد داود خان دواړه پيشنهاده ونه و نه منل سوه . د ۲۴ مې مادي په لومړۍ فقرې کې د پاچا د اکا زامن ، د سلطنتي کورني غړي و بلل سوه ، د همدغې مادي په دريمي فقرې کې و ليکل سوه چې د سلطنتي کورني غړي په سياسي احزابو کې برخه نه سي اخستلای ، صدر اعظم يا وزير نه سي کيدلای ، د شورا او ستري محکمي غړيتوب نه سي تر لاسه کولای .

د اساسي قانون مسوده د ۱۹۶۴ کال د سېتمبر د میاشتې پر نهمې نېټې ، لوي جرگې ته وړاندي سوه . په لويې جرگې کې د محمد داودخان د مخالفينو په تحريک ، پر ۲۴ مې مادي يو بل داسي قيد علاوه سو چې ((د سلطنتي کورني غړي د تل له پاره

د دي کورني غړی دی)) دا قيد د هغو شایعاتو په نتیجه کي پر ۲۴ مې مادي علاوه سو
چي ځينو اشخاصو تبلیغ کاوه چي که محمد داود و نه غواړي چي د سلطنتي کورني
غړی وي ، دی کولای سي چي خان د دغي کورنی څخه و باسي (۱۸)

د اساسي قانون تر تصویب وروسته محمد داود خان متیقن سو چي د ده پر ضد
په دولت کي دسیسي کیږی ، نو دې د سلطنتي نظام دبنمن سو .
په هغه وخت کي محمد داود خان نه غوښتل چي د افغانستان پاچا سي ده ارزو
درلوده چي د سیاسي حزب د جوړولو له لاري څخه ، لکه هر یو بل افغان د خپل هیواد
په چارو کي برخه واخلي .

دلته دا پوښتني مطرح کیدای سي :

- دا چا ته معلومه ده چي هغه حزب چي محمد داود خان جوړاوه ، هغه حزب به
حتما د افغانستان په شورا کي اکثریت چوکي گټلي وای ؟

- سلطنت ولي ټینگار کاوه چي حتما محمد داود خان د ده د آرزو پر خلاف ، د
سلطنتي کورني غړی وي ؟

- که محمد داود ته اجازه ورکړه سوي وای چي د خپل هیواد په سیاسي چارو کي
بي برخه اخستي وای آیا ده به کودتا کړي وای ؟

- که د افغانستان ټولو اتباعو ته د محمد داود خان په شمول د سیاسي فعالیت
اجازه ورکړه سوې وای او ټولو افغانانو د سیاسي مبارزو له لاري څخه د خپل هیواد
په چارو کي برخه اخستي وای ، دا یوه سمه لاره وه او امکان لري چي په هغه صورت
کي به په افغانستان کي د وروستیو بدو حادثاتو مخه هم نیوله سوی وای .

داو تر استعفا وروسته د محمد داود خان او محمد ظاهر شاه تر منځ د مناسباتو
داستان چي په پورته تفصیل وړاندې سو .

یوه ټوکه :

کله چي ډاکټر محمد یوسف صدر اعظم سو ، دی د خپلي کابینې د غړو سره د

يولسمي تقنيني دوري د شورا عمومي غونډې ته ورغی . په دغې غونډې کې د پلخمرې وکیل سردار عبدالرشید خان چې د مارشال شاه ولي خان نژدې دوست و ، د محمد داود خان د حکومت پر وزیرانو باندې انتقادونه وکړل ، په دغه سبب د شورا غونډه متشنجه شوه . د شورا رئیس پاکټر عبدالظاهر د شلو دقیقو له پاره تفریح اعلان کړه . د تفریح په وخت کې ، یوه وزیر چې عسکري جنرال و ، پاکټر عبدالظاهر خان ته و ویل ((پاکټر صاحب ! ستاسې شورا پیره بې نظمه ده)) پاکټر عبدالظاهر خان چې ظریف او حاضر جوابه سړې و ده ته بې په جواب کې و ویل ((بلې جنرال صاحب ! په رښتیا چې هیڅ عسکري قشله داسې بې نظمه نه وي)) (۱۸)

د دوهم فصل یادداشتونه

- ۱- ځلمې ، ذکر شوې اثر ، مخ ۱۷۲
- ۲- فرهنگ ، میر محمد صدیق ، افغانستان در پنج قرن اخیر ، مخ ۴۷
- ۳- د چرچل وینا چې په ۱۹۴۶ کال د مارچ پر ۵ د امریکا د مزوري د ایالت د ویسټمنیسټر په کالج کې کړې وه .
- ۴- پولادا ، ذکر شوې اثر ، مخ ۱۴۸
- ۵- مبارز ، ذکر شوې اثر ، مخ ۱۸۹
- ۶- مبارز ، ذکر شوې اثر ، مخ ۱۹۶
- ۷- فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، مخ ۴۷۷
- ۸- حق شناس ، شیر احمد نصري ، دسایس و جنایات روس در افغانستان ، مخونه ۱۳۳ او ۱۴۳
- ۹- مجله خراسان ، مخ ۲۲
- ۱۰- کشککي ، صباح الدین ، دهه قانون اساسي ، مخ ۱۵
- ۱۱- خاطرات سیاسي سید قاسم رشتیا ، مخ ۱۵۱

- ۱۲ - کشککي ، ذکر شوې اثر ، مخ ۱۲
- ۱۳ - همدا اثر ، مخ ۱۴
- ۱۴ - زما مشاهدات
- ۱۵ - رشتيا ، ذکر شوې اثر ، مخ ۱۵۶
- ۱۶ - همدا اثر ، مخ ۱۷۷
- ۱۷ - د اساسي قانون مسوده چي محمد داود خان ترتيب کړي وه .
- ۱۸ - د يوه وکیل په قول

دوهمه برخه

دریم فصل

ج : د دیموکراسي دوره

۱ - د دیموکراسي دورې پیل

په افغانستان کي دیموکراسي دوره د صدارت څخه د محمد داود خان تر استعفا وروسته د ۱۹۶۴ کال د اساسي قانون په انفاذ سره پیل سوه چي د لسو کلونو له پاره يي ادامه ومندله .

تر دي دمخه د شاه محمود خان د صدارت په وخت کي هم په هیواد کي ، دیموکراسي راغلی وه ، چي هغه دیموکراسي د صدر اعظم په شفاهي امر راغله او د ده په شفاهي امر له منځه ولاړه .

د دیمو کراسي دغه نوی نهضت په افغاني جامعي کي د راز راز عکس العملونو سره مخا مخ سو . پيرو افغانانو مخصوصا ځوان نسل د هغه بڼه استقبال وکړ . د

هيواد په لويو ښارونو کې مظاهري کيدلي ، په کابل کې آزادي جريدې خپرېدې ،
پرسياسي جمعيتونه جوړ سوه او دولت پر دروو مستقلو قوو لکه اجرائيه، تقنينيه او
قضائيه و وېشل سو .

د دولسمې او ديارلسمې تقينې دورو د شورا له پاره ، په هيواد کې آزاد انتخابات
وسوه چې د افغانستان خلگو خپل نماينده گان شورا ته واستول . په دغې دورې کې
پنځه حکومتونو د ولسي جرگې څخه د اعتماد رايه واخسته .

د دغې دورې لويه نقيصه دا وه چې د اساسي قانون مټمټم قوانين لکه د احزابو
اوجتماعاتو او داسې نور قوانين چې تفصيل يې د کتاب په بلي برخې کې ليکل سوی
دی ، د ديموکراسي دورې تر پایه ، توشيح او نافذ نه سوه .
دغه دوره د محمد داود خان په کودتا سره پای ته ورسيدله .

۲ - اساسي قانون

درې هفتې وروسته تر هغه چې صدر اعظم ډاکټر محمد يوسف په کار پيل وکړ
د ده په پېشنهاد د پاچا له خوا اوه کسيزه کمیته د نوي اساسي قانون د تسويد له پاره
و ټاکله سوه چې نومونه يې دا دي :

سيد شمس الدين مجروح د مشر په توگه ، ډاکټر مير نجم الدين انصاري ،
ډاکټر عبدالصمد حامد ، محمد موسي شفيق ، سيد قاسم رشتيا ، مير محمد صديق
فرهنگ او حميدالله علي .

د تسويد د کميټې لومړې غونډه د ۱۹۶۳ کال د مارچ د مياشتې پر ۱۳ نيټې د
عدليې په وزارت کې جوړه سوه . کمیټې د اساسي قانون د تسويد کار د ۱۹۶۴ کال د
فبرورې په مياشت کې پای ته ورساوه او د تصويب له پاره يې د وزيرانو مجلس ته
وراندې کړ . د وزيرانو مجلس فيصله وکړه چې دغه مسوده دي ، مشورتي کمیټې ته
وراندې سي .

مشورتي کمیټه د ۲۸ غړو څخه جوړه سوې وه چې نومونه يې دا دي :
عبدالهادي داوی ، صلاح الدين سلجوقي ، عبدالمجيد خان زابلي ، خليل الله
خليلي نور احمد اعتمادي ، پوهاند محمد اصغر خان ، ډاکټر محمد آصف سهيل

محمد قدیر تره کی ، میر غلام محمد غبار ، پاکتر عبدالقیوم رسول ، احمد علی ، کهزاد ، عبدالرشید لطیفی ، امیرالدین شنسب ، صدیق الله رشتین ، غلام سرور رحیمی ، میرمن معصومه عصمتی ، بیغله کیرا نورزایی ، محمد هاشم مجددی ، محمد کریم نزیهی ، محمد ابراهم عقیفی ، محمد شاه ارشاد ، مولوی عبدالرب ، لعل محمد کاکړ ، مولوی غلام نبی کاموی ، پاکتر عبدالواحد سربای ، عبدالکریم احراری ، محمد ظاهر خدران ، پاکتر خلیل احمد ابوی .

مشورتي کمیټي د ۱۹۶۴ کال د مارچ د میاشتي په لومړي ورځ په کار پیل وکړ او په یوې میاشتي کې یې خپل کار پای ته ورساوه .

دواړو کمیټو د لوي جرگي د راغونښتو وخت ، د ۱۹۶۴ کال د دوېي موسم ، تثبیت کړ . دوی د لوي جرگي د غړو پر ترکیب هم یوه فیصله وکړه . دوی د افغانستان د عنعنوي لوي جرگي ، ترکیب او ماهیت ته تغییر ورکړ . دوی د لوي جرگي د غړو ترکیب او شمیر په لاندې ډول تثبیت کړ :

- د یولسمې تقنیني دورې د شورا غړي ۱۷۶
- د هرې انتخابي حوزې څخه به یو یو انتخابیږي ۱۷۶
- د اعیانو د مجلس غړي ۱۹
- د تمیز غړي ۵
- د حکومت غړي ۱۴
- د تسوید د کمیټي غړي ۷
- د مشورتي کمیټي غړي ۲۵
- د پاچا له خوا انتصاب شوي غړي ۳۴
- د ټولو شمیر ۴۵۶

د اگست د میاشتي پر ۱۴ نیټې د اساسي قانون مسوده په ورځ پاڼو کې خپره سوه او د ۱۹۶۴ کال د سېتمبر د میاشتي پر نهمې نیټې لویه جرگه د پاچا له خوا د سلامخاني په ماڼي کې پرانسته سوه . نوې اساسي قانون د دغه کال د سېتمبر د میاشتي پر ۲۰ مه د لويې جرگې له خوا تصویب سو او د اکتوبر د میلشتي پر لسمې

نيټي د پاچا له خوا توشيح او نافذ سو .

مير غلام محمد غبار ، استاد صلاح الدين سلجوقي او ډاکټر محمد آصف سهيل ، د مشورتي کميټي په غونډو کي ، برخه وانه خسته .

سيد قاسم رشتيا ليکي ((زه د مير غلام محمد غبار کور ته د دي له پاره ورغلی وم چې دده څخه غوښتنه وکړم چې د مشورتي کميټي په غونډو کي برخه واخلي)) رشتيا زياتوي چې ((غبار زما په جواب کي و ويل چې زه د دغه جريان په حقيقت او د هغو کسانو په صداقت اطمینان نه لرم چې دغه جريان يې منځ ته راوړی دی)) غبار زياته کړه چې ((زما په فکر داهم لکه د شاه محمود خان د وخت يو عوام فريبانه لوبه ده چې زه نه غواړم چې د دغي صحنې لوبغاړی وه سم))

رشتيا زياتوي چې ((زه نه پوهيرم چې دا کلمات د مير غلام محمد غبار فکر تمثيولي او که د ده عدم رضانيت ، زما او د فرهنگ په مورد کي ښکاره کوي چې داسي يو مهم ابتکار مو په لاس کي اخستی دی)) (۱)

۳ - د تسويد کميټي لويي جرگي ته تغير ورکړی دی

د ۱۹۶۴ کال د اساسي قانون د تسويد کميټي د افغانستان عنعنوي لويي جرگي ته په ښه سترگه نه دي کتلي ، دوی د لويي جرگي اصالت ته لويه صدمه رسولي ده . د نړي ټول هيوادونه په خپلو تاريخي اثارو وياړي او هغو ته په درنه سترگه گوري او ځکه چې ژوندي قومونه خپل تاريخ نه خرابوي . د مصر ، يونان او ايتاليا او د نړي نور هيوادونه ، خپل تاريخي آثار په پخواني شکل ساتي . انگريزان خپل د اساسي قوانينو عنعنه ساتي ، په چين کي زاړه ديوالونه ، خپل د عظمت ښه بولي . د نړي هيڅ هيواد داسي نه دي کړي چې خپل تاريخي افتخارات وران کړي او دليل دا راوړي چې د عصر د ايجاباتو سره برابر نه وو .

محمد علم فيض زاد په خپل اثر کي ليکلي دي چې ((د اساسي قانون د ۷ ۸ مادي په وسيله د افغانستان عنعنوي لويه جرگه د منځه وړل سوی ده دی زياتوي چې (دوی د دي له پاره چې د هيواد په چارو کي اوږد لاس ولري، په لويي جرگي کي يې د ملت د نماينده گانو برخه لږه کړي ده)) (۲)

صباح الدين كشمکي ليکي چي ((لويه جرگه يوه افغاني پدیده ده چي د نړۍ په نورو ټولنوکي د هغي مثال نه دی لیدل سوی)) دې زیاتوي چي ((د ۱۹۶۴ کال په اساسي قانون کي د لويي جرگي ماهيت او د غړو ترکیب ته تغییر ورکړه سوی دې)) دې دا هم ليکي چي (دوی په حقیقت کي ، د نوي سیستم په اساسي قانون کي ، خان د هغي مؤسيسي د شره څخه خلاص کړی دی ، چي د هغي غړي د افغاني جامعي مخور او بانفوزده خلگ وو)) (۳)

د افغانستان په معاصر تاریخ کي دا لاندي لويي جرگي او مهمي قومي جرگي د پام وړ دي :

- په ۱۷۰۹ کال کي د کندهار د کوکران مهمه قومي جرگه وه چي د هغي جرگي غړو ميرويس نيکه د خپل مشر په حيث و ټا کی . چي د هغه وخت د امنيتي شرايطو په وجه دا جرگه په پټه جوړه سوه .

- په ۱۷۴۷ کال کي د کندهار د شیر سرخ په مزار کي يوه لويه جرگه جوړه سوه چي په دغي جرگي کي احمد شاه ابدالي د افغانستان د پاچا په حيث و ټا کل سو او صابر شاه ملنگ د تاج پر ځای د غنمو وړی د ده پر بگری نصب کړ .

- د ۱۸۴۱ کال د نومبر د میاشتي په لومړی ورځ د کابل په ښار کي يوه مهمه قومي جرگه جوړه سوه، دا جرگه د افغان او انگليس د لومړي جنگ په وخت کي جوړه سوه چي دغي جرگي سردار نواب خان د مجاهدينو د رنيس او نائب امين الله خان لوگري د ده د مرستيال په توگه و ټا کل .

- په ۱۹۱۵ کال کي د امير حبيب الله خان په وخت کي يوه لويه جرگه جوړه سوه دغي جرگي په لومړي جهاني جنگ کي د افغانستان بي طرفي تصويب کړه . په دغي جرگي کي ۵۴۰ نمايندگانو برخه درلوده .

- په ۱۳۰۱ ه ش کال کي (۱۹۲۲) د امان الله خان په وخت کي په جلال آباد کي يوه لويه جرگه جوړه سوه . په دغي لوي جرگي کي د هغه وخت ځيني قوانين په تصويب ورسيدل . د جوي شرايطو له کبله د هيواد د ځينو سيمو نمايندگانو په دغي لويي جرگي کي برخه نه وه اخستي .

- په ۱۹۲۴ کال کې د امان الله خان په وخت کې په کابل کې یوه لویه جرگه جوړه سوه . په دغې جرگې کې د امان الله خان د وخت اساسي نظام نامه تصویب سوه .
- په ۱۹۲۸ کال کې د امان الله خان په وخت کې په پغمان کې بله لویه جرگه جوړه سوه . په دغې جرگې کې د هغه وخت د اصلاحاتو پروگرام تصویب سو . په دغې جرگې کې د هیواد ۱۱۰۰ نمایندگانو برخه اخستي وه .
- په ۱۹۳۱ کال کې د محمد نادر خان په وخت کې یوه لویه جرگه جوړه سوه . په دغې جرگې کې ، د محمد نادر خان سلطنت او د هغه وخت اساسي اصول تصویب سول .
- په ۱۹۴۱ کال کې د محمد ظاهر شاه د سلطنت په وخت کې یوه لویه جرگه جوړه سوه . دغې لویې جرگې ، په جهاني جنگ کې د افغانستان بې طرفي تصویب کړه .
- په ۱۹۴۹ کال د اګست د میاشتي پر ۱۲ د پښتنو د خود ارادیت د حق د تائید په غرض ، په کابل کې یوه لویه جرگه جوړه سوه . په دغې تاریخي لویې جرگې کې د ۱۸۹۳ کال د پیورنډ موافقتنامه ، د ۱۹۰۵ کال د مارچ د میاشتي د ۲۱ نیټې د امیر حبیب الله خان سره د انګریزانو عهد نامه ، د ۱۹۱۹ کال د راولپنډي د سولي تړون او د افغانستان سره د انګریزانو د ۱۹۲۱ کال معاهده، لغوه سوي . دغه ټولو اسنادو په هغو سیمو پورې اړه درلودلې چې د افغانستان او پاکستان تر منځ د اختلافونو موجب سوي دي . (۴)
- د ۱۹۵۵ کال لویې جرگې حکومت ته واک ورکړ چې د افغانستان اردو تقویه کړي او د نړي د هر هیواد څخه چې یې لازم و بولي وسله تر لاسه کړي ، چې په دغه اساس د افغانستان حکومت د شوروي اتحاد او چکوسلواکیا څخه د نظامي مرستو غوښتنه وکړه .

۴ - مطبوعات

- په ۱۹۵۱ کال کې د شاه محمود خان د صدارت په وخت کې د اوومي دورې دشورا له خوا د مطبوعاتو قانون په تصویب ورسید . د دغه قانون پر اساس څو ملي

جریدي لکه انگار ، ولس ، وطن ، ندای خلق ، نیلاب او آئیني په نشراتو پیل وکړ . پنځلس کاله وروسته د افغانستان د دوهمي دیموکراسي په دورې کې په ۱۹۶۴ کال کې د پاکیز محمد یوسف د انتقالي حکومت په وخت کې د مطبوعاتو قانون په تقنیني فرمان نافذ سو . ددغه قانون پر اساس په کابل کې ، نژدې دیرشوو جریدو په نشراتو پیل وکړ چې دځینو مشهورو جریدو نومونه په لاندې ډول دي :

۱ - د افغان جریده : دا یوه مستقلة جریده وه چې په خپلو نشراتو کې یې ملي مسایلو ته پوره توجه کوله او په هیواد کې یې ډیر لوستونکي درلودل . د دغې جریدې مسؤل مدیر او د امتیاز خاوند محمد حسن ولسمل و . د افغان جریدې د ۱۹۷۱ کال د سېتمبر د میاشتې پر ۶ نیټې په نشراتو پیل وکړ . په ۱۹۷۳ کال کې درې ورځي دمخه ترهغه چې د ایران صدر اعظم امیر عباس هویدا د هلمند د اوبو د معاهدې د لاس لیک له پاره کابل ته سفر کړې و ، و تړله سوه .

۲ - د مساوات جریده : دا جریده د محمد هاشم میوندوال د مترقي دیموکرات د جمعیت نشراتي اورگان و . دې جریدې ډیرې علمي او تحقیقي مقالې خپرولې . دا جریده د نور احمد اعتمادې د حکومت په مخالف قطب کې واقع سوه . د دغې جریدې د امتیاز خاوند ، په سر کې عبدالشکور رشاد او وروسته محمد شریف ایوبي و . د جریدې مسؤل مدیر ، په اول کې محمد رحیم الهام او تر ده وروسته عبدالغني میوندي و . د دغې جریدې د ۱۹۶۶ کال د جون د میاشتې پر ۲۴ مه په نشراتو پیل وکړ او د ۱۹۷۱ کال د سېتمبر پر ۲۶ مې نیټې و تړله سوه .

۳ - د روزگار جریده : دا یوه مستقلة جریده وه چې ښې اقتصادي مقالې یې خپرولې دغې جریدې په خپلې څلور کلني نشراتي مودې کې همیشه ، ملي مسایلو ته توجه درلوده . د دې جریدې د امتیاز خاوند او مسؤل مدیر محمد یوسف فرنډ و . د دغې جریدې د ۱۹۶۹ کال د اکتوبر د میاشتې پر ۲۸ مې په نشراتو پیل وکړ او په ۱۹۷۳ کال کې و تړله سوه .

۴ - د افغان ملت جریده : دا جریده د افغان ټولنپال ولس واک د جمعیت ، نشراتي اورگان و . دې جریدې د افغانستان په پښتني سیمو کې ډیر لوستونکي درلودل . د

دغي جریدي د امتیاز خاوند ، انجینیرغلام محمد فرهاد ، او مسؤول مدیر قدرت الله حداد و . دې جریدي د ۱۹۶۶ کال د اپریل د میاشتي پر پنځمې نیټې په نشراتو پیل وکړ او د ۱۹۶۷ کال د مې د میاشتي پر ۱۲ نیټې یې په کابل کې نشرات بند سول اوس دا جریده په اروپا کې خپرېږي .

۵ - د ملت جریده : د دغي جریدي د امتیاز خاوند فدا محمد فدایي و ، (فدا محمد فدایي او دده ملگري د افغان ملت د گوند څخه جلا شوي وو) دملت جریدي د ۱۹۷۱ کال د سېتمبر د میاشتي پر ۲۶ مې په نشراتو پیل وکړ او د ۱۹۷۲ کال د جون د میاشتي پر ۱۰ مه و تړله سوه .

۶ - د کاروان ورځپاڼه : د دغي ورځپاڼي د امتیاز خاوند صباح الدین کشکي او مسؤول مدیر عبدالحق واله و . دا یوه مشهوره ورځپاڼه وه چې هره ورځ به یې خبرونه او تازه اطلاعات خپرول . دې ورځپاڼي په کابل کې پیر لوستونکي درلودل . د کاروان ورځپاڼي د ۱۹۶۸ کال د سېتمبر د میاشتي پر ۲۴ مه په نشراتو پیل وکړ .

۷ - د خلق جریده : د دغي جریدي د امتیاز خاوند نور محمد تره کی او مسؤول مدیر بارق شفيعي و . دا جریده د دیموکرتیک خلق د جمعیت نشراتي اورگان و دغي جریدي د ۱۹۶۶ کال د اپریل د میاشتي پر ۱۱ مه په نشراتو پیل وکړ، د ۱۹۶۶ کال د مې د میاشتي پر ۱۶ مه و تړله سوه .

۸ - د پرچم جریده : د دغي جریدي د امتیاز خاوند سلیمان لایق او مسؤول مدیر په سر کې سلیمان لایق او وروسته میر اکبر خیبر و . دا جریده د پرچم د اړخ نشراتي اورگان و د ۱۹۶۸ کال د مارچ د میاشتي پر ۱۴ مه یې په نشراتو پیل وکړ او د ۱۹۶۹ کال د جولای د میاشتي پر ۱۵ مه و تړله سوه .

۹ - د شعله جاوید جریده : د دې جریدي د امتیاز خاوند او مسؤول مدیر پاکیز عبدالرحیم محمودي و . دا جریده د دیموکرا سي نوین د جمعیت نشراتي اورگان و چې د ۱۹۶۶ کال د جولای د میاشتي پر ۱۰ مه یې په نشراتو پیل وکړ او د ۱۹۶۸ کال د اپریل د میاشتي پر ۴ مه و تړله سوه .

۱۰ - د پیام وجدان جریده : د دغي جریدي د امتیاز خاوند او مسؤول مدیر

- عبدالرؤف ترکمني و ۰ دا جریده ایران ته متمایله مذهبي جریده وه ، د ۱۹۶۶ کال د جولای د میاشتی پر ۲۴ می نیټی بی په نشراتو پیل وکړ .
- ۱۱ - د گهڼخ جریده : د دغي جریدي د امتیاز خاوند او مسؤول مدیر منهاج الدین گهڼخ و ۰ دا د کمونیزم ضد یوه مذهبي جریده وه چې د ۱۹۶۸ کال د جولای د میاشتی پر ۱۳ مه بی په نشراتو پیل وکړ .
- ۱۲ - د ترجمان جریده : د دغي جریدي د امتیاز خاوند ډاکټر عبدالرحیم نوین او مسؤول مدیر علي اصغر بشیر و ۰ دا یوه انتقادي بی طرفه جریده وه چې ډیر لوستونکي بی درلودل ، دي جریدي د ۱۹۶۸ کال د اپریل د میاشتی پر ۱۸ می نیټی په نشراتو پیل وکړ .
- ۱۳ - د مردم جریده : د دغي جریدي د امتیاز خاوند سید مقدس نگاه او مسؤول مدیر غلام محي الدین تفویض و ۰ د ۱۹۶۶ کال د می د میاشتی پر ۱۱ نیټی بی په نشراتو پیل وکړ او د دغه کال د جون د میاشتی پر ۱۵ مه و ترله سوه .
- ۱۴ - د ملي اتحاد جریده : د دغي جریدي د امتیاز خاوند او مسؤول مدیر عبدالحکیم مژده و ۰ دي جریدي د ۱۹۶۹ کال د جولای د میاشتی پر ۱۵ می نیټی په نشراتو پیل وکړ .
- ۱۵ - د ملي جبهې جریده : د دغي جریدي د امتیاز خاوند او مسؤول مدیر عبدالرب اخلاص و ۰ دي جریدي د ۱۹۶۸ کال د سېتمبر د میاشتی پر ۳۰ مه په نشراتو پیل وکړ او د ۱۹۶۹ کال د جون د میاشتی پر ۱۵ مه و ترله سوه .
- ۱۶ - د صدای عوام جریده : د دغي جریدي د امتیاز خاوند ډاکټر عبدالکریم فرزانه او مسؤول مدیر، محمد عارف حنیفي و چې د ۱۹۶۸ کال د مارچ د میاشتی پر ۲۷ نیټی بی په نشراتو پیل وکړ او د ۱۹۶۹ کال د جون د میاشتی پر ۲۰ مه و ترله سوه (۵)

۵ - سیاسي ډلي

بي خايه به نه وي که د دي مبحث په سر کي د شاه محمود خان د صدارت په

دوران کي سياسي احزابو ته يوه لنډه کتنه و سي .

په دغي دورې کي په کابل ، کندهار او ننگرهار کي ، ځينو منورينو څو سياسي احزاب جوړ کړل ، پير چيز فهمه افغانان دغو احزابو ته ورغله . څرنگه چي په دغه زمانه کي خارجي يو د بل ضد مفکورو افغاني جامعي ته لاره نه وه پيدا کړي او په هيواد کي يوازي پر افغاني معيارونو سياسي احزاب جوړيدل ، نو دغه ټول احزاب که څه چي يو د بل څخه جلا وو ، ولي دغو ټولو احزابو مشترک اهداف تعقيبول . دوی په عمومي ډول د سياسي آزاديو ، اجتماعي عدالت ، ملي حکومتونو او پارلماني حقوقو غوښتنه کوله .

د افغانستان د هغه وخت حکومت په افغاني سياسي احزابو کي د خارجي اجيرانو د نفوذ کلکه څارنه کوله ، او د هر سياسي حزب د صالحو او ملي اشخاصو ستاينه به يي هم کوله . د مثال په توگه :

د ويښو ځلميانو د حزب يو غړي ښاغلی غلام محي الدين زرمالواي وايي چي په ۱۹۴۸ کال کي محمد داود خان چي په هغه وخت کي داخله وزير و ، د ويښو ځلميانو د حزب څو غړي خپل دفتر ته ور و بلل . ده د دغه حزب غړو ته و ويل چي ((دوی بايد په خپل حزب کي خارجي اجيرانو ته ځای ور نه کړي)) ده زياته کړي وه چي ((زه باور لرم چي د ويښو ځلميانو نور غړي لکه گل پاچا الفت ، که يو پک توپک د ده په لاس کي وي او ده دا پک توپک زما پر خوا نيولي هم وي زه اطمینان لرم چي دی پر ما باندي پک نه کوي))

د دغي دورې سياسي احزاب په لاندې ډول دي :

۱ - د ويښو ځلميانو حزب : دغه حزب په ۱۹۴۷ کال کي جوړ سوې دې . لاندې

اشخاص په کندهار ، ننگرهار او کابل کي د دغه حزب مهم غړي دي :

پوهاند عبدالحي حبيبي ، گل پاچا الفت ، عبدالرؤف بينوا ، فيض محمد انگار ، غلام محي الدين زرمالوا ، محمد رسول پښتون ، عبدالهادي توخي ، محمد انور اڅکزی ، عبدالشکور رشاد ، قيام الدين خادم ، قاضي بهرام ، غلام جيلاني ، محمد ابراهم خواخوږې ، نور احمد شاکر ؛ عبدالرزاق فراهي ، محمد علم بخرکی ، عبیدالله ساپی ،

آغا محمد کرزی ، عبدالصمد ویسا ، غلام حسن ساپی ، نور محمد تره کی ، فتح محمد خټگر او داسي نور .

د وینسو ځلمیانو د حزب منشي په سر کي عبدالرؤف بینوا و ، تر ده وروسته عبدالرزاق فراهي د دغه حزب منشي سو . د دي حزب نشراتي اورگان د انگار جریده وه چي فیض محمد انگار یي د امتیاز خاوند و . د انگار جریدي د ۱۹۵۱ کال د مارچ په میاشت کي په نشراتو پیل و کړ او د دغه کال په اپریل کي و ترله سوه ټول یوه میاشت او ۲۲ ورځي خپریدله . وروسته د ولس جریده د دغه حزب نشراتي اورگان شو چي گل پاچا الفت یي د امتیاز خاوند و . د ولس جریده د ۱۹۵۱ کال څخه بیا تر ۱۹۵۳ کال پوري خپریدله . (۶)

۲ - د وطن حزب : دغه حزب په ۱۹۵۰ کال کي په کابل کي تاسیس سوی دی او مؤسس غړي یي دادي :

میر غلام محمد غبار ، سرور جويا ، میر محمد صدیق فرهنگ ، فتح محمد میرزاد نورالحق هیرمند ، برات علي تاج او عبدالحی عزیز . میر غلام محمد غبار د دغه حزب رئیس او عمومي منشي و . د دغه حزب مشهور غړي په لاندې ډول دي :
محمد اکبر پامیر ، علي احمد نعیمی ، عبدالحلیم عاطفي ، میر علي احمد شامل ، محمد آصف آهنگ ، ډاکټر ابوبکر ، ډاکټر عبدالقیوم رسول ، ډاکټر غلام فاروق ، غلام حیدر پنجشیري ، علي محمد خروش او داسي نور .

د دغه حزب نشراتي اورگان د وطن جریده وه چي په ۱۹۵۱ کال کي یي په نشراتو پیل وکړ . د دغي جریدي د امتیاز خاوند میر غلام محمد غبار او مسؤل مدیر په لومړي سر کي علي محمد خروش او وروسته میر محمد صدیق فرهنگ و ، دا جریده د ۱۹۵۲ کال د فبروري په میاشت کي و ترله سوه . (۷)

۳ - د خلق حزب : دغه حزب په ۱۹۵۰ کال کي د ډاکټر عبدالرحمن محمودي په مشرې په کابل کي جوړ سو ، د حزب منشي محمد نعیم شایان و . د دي حزب مشهور غړي په لاندې ډول دي :

مولوي خال محمد خسته ، مولوي فضل الرب ، عبدالحمید مبارز ، محمد یوسف

آيينه ، نور علم مظلوميار ، غلام احمد رحمانی ، ماگه رحمانی ، محمد ظاهر محسنی ، ولي محمد عطایي او داسي نور .

د دغه حزب نشراتي اورگان د ندای خلق جریده وه چې د امتیاز خاوند یې ډاکټر عبدالرحمن محمودي ، او مسؤول مدیریې ولي محمد عطاني و . دې جریدي د ۱۹۵۱ کال د اپریل په میاشت کې په نشراتو پیل وکړ او د دغه کال د جولای په میاشت کې وتړله سوه . (۸)

۴ - ملي دیموکرات حزب : دغه حزب په ۱۹۵۰ کال کې په کابل کې جوړ سوي دې . د دې حزب رهبري د محمد داود خان په لاس کې وه . د حزب منشي ډاکټر عبدالقیوم او په بل روایت محمد هاشم میوندوال و . دغه حزب په افغاني جا معي کې د ملي کلوپ په نا مه شهرت درلود دملي دیموکرات د حزب مشهور غړي ، عبدالمجید خان زابلي ، فیض محمد زکریا ، علي محمد خان او داسي نور لوړ رتبه مامورین وو . دغه حزب نشراتي اورگان نه درلود ، کله چې په ۱۹۵۳ کال محمد داود خان د افغانستان صدر اعظم سو ، نو دغه حزب له منځه ولاړ . (۹)

یوه ټوکه :

ما اوریدلي وه چې د ملي دیموکرات د حزب غونډو ته د هیواد مشهوره ریاضیدان ډاکټر عبدالغفار کا کړ ، چې د سیاست سره یې علاقه نه درلوده هم بلل سوې و . ده په ټوکی د غونډي د غړو څخه پوښتنه کړي وه چې ، د دغو غونډو شاملینو ته ، حق الزحمه ورکوله کیږي او که یه ؟ ده ته په جواب کې ویل سوې و چې ، دا یو ملي خدمت دی او دلته هیچا ته حق الزحمه نه ورکوله کیږي . پوهاند کاکړ دوی ته ویلي و چې ((زه یو معلم یم او په هغه ځای کې چې چا ته اجرت نه ورکول کیږي زه هغه ځای ته نه ورځم)) وروسته ده د دغه حزب په نورو غونډو کې برخه نه وه اخستي .

د دیموکراسي دورې مشهوره سیاسي جمعیتونه په لاندې ډول وو :

۱ - د مترقي دیموکرات سیاسي جمعیت : دغه ساسي جریان په ۱۹۶۶ کال د اگست په میاشت کې د محمد هاشم میوندوال په ابتکار جوړ سو . د مترقي دیموکرات ډلي ، په خپلي مرامنا مي کې اسلام ، مشروطه شاهي ، دیموکراسي او د

افغانستان د شرایطو سره سم د یوه سوسیالیستي نظام تایید کاوه . افغاني مشهور سياسي مبارزين لکه د کندهار د وینو ځلمیانو پله د دغه جریان سره ملگري سوه ، د دولت پیر لوړ رتبه مامورین هم دغه جریان ته ورغله ، د دیموکرات مترقي مرانامه د خارجه چارو په وزارت کي تایپ سوي او د وزیرانو په غونډي کي په تصویب رسیدلي وه . ولي څه موده وروسته د صدارت مرستیال نور احمد اعتمادي او څو نورو وزیرانو د دغه جریان سره مخالفت پیل کړ .

په ۱۹۷۵ کال کي ما د نور احمد اعتمادي څخه چي په دغه وخت کي په مسکو کي افغاني سفیر و پوښتنه وکړه چي ، تاسي ولي په آخر کي د مترقي دیموکرات د جریان سره مخالفت پیل کړ ؟ ده زما د پوښتنې په جواب کي وویل ((هغه وخت چي د وزیرانو غونډي د مترقي دیموکرات مرانامه په تصویب ورسوله د وزیرانو غونډي دا فیصله هم کړي وه چي دغه مرانامه دي د حکومت د کړنلاري په توگه ولسي جرگي ته وړاندي سي . ولي محمد هاشم میوندوال د شورا د تعطیل په وخت کي دغه تصویب سوې متن د یوي حزبي مرانامي په شکل په کابل راډیو کي ولوست ، چي په دغه دلیل مور د نوموړي سياسي جریان څخه بیل سوو))

کله چي محمد هاشم میوند وال د صدارت د وظیفې څخه استعفا وکړه د

مترقي دیموکرات د گوند پیر غړي د دغه جریان څخه و وتل .

۲ - د افغان ټولنپال ولسواک سياسي جريان يا (جمعیت) : دغه سياسي پله په افغاني جامعي کي د افغان ملت په نامه شهرت لري . دا سياسي پله په ۱۹۶۶ کال د مارچ د میاشتي پر اتمې نیټې د دیپلوم انجینر غلام محمد خان فرهاد تر مشري لاندې جوړه شوی ده . د افغان ملت سياسي جريان د افغانستان پخواني عظمت ته په درنه سترگه گوري او د هیواد د ملي دودونو د ساتلو کلک ملاتړ کوي . د دغه جريان نشراتي اورگان د افغان ملت په نامه یادیږي .

د افغان ملت گوند اوس هم فعال دي چي تر انجینر فرهاد وروسته پاکټر محمد امین واکمن د دغه گوند رئیس سو ، په ۱۹۹۶ کال کي پاکټر انورالحق احدي د افغان ملت د کنگرې له خوا د دغه گوند د رئیس په حیث و ټاکل سو، چي اوس هم د

نوموړي گوند رهبري پر غاړه لري .

د افغان ملت گوند د هیواد په پیرو سیمو ، مخصوصا په ننگرهار ، کندهار ، پکتیا او د وردگو په ولایتونو کې پیر پلویان لري .

۳ - د اسلامي ځوانانو سیاسي جریان : دا جریان په ۱۹۶۵ کال کې د استاد غلام محمد نیازی په مشرې په کابل پوهنتون کې جوړ سو ، چې پیر ژر په هیواد کې خپور سو . انجینر گلبدین حکمتیار او استاد برهان الدین رباني او داسې نور د دغه جریان غړي وو .

دغه اسلامي جمعیت د کابل پوهنتون او د هیواد په ښارونو کې د اسلام پلوي کوله ، د کمونیزم او الحاد سره یې مبارزه پیل کړې وه . دغه جمعیت د افغانستان د جهاد په وخت کې ، د شوروي اتحاد د اشغال په مقابل کې ، د افغاني مجاهدینو رهبري پر غاړه درلوده . (۱۰)

۴ - د خلق دیموکراتیک جریان : د دغه سیاسي جریان لومړۍ کانګرس چې ۲۷ غړي یې درلودل ، د ۱۹۶۵ کال د جنوري د میاشتې په لومړي ورځ په کابل کې غونډه وکړه او د دغه جریان د مرکزي کمیټې اوه اصلي او څلور علي البدل غړي یې و ټاکل . مرکزي کمیټې نور محمد تره کې د دغه جریان د عمومي منشي او بېرک کارمل یې د منشي په حیث و ټاکل . دغه سیاسي جریان د مسکو د خط د کمونیزم ملاتړ کاوه . دغه جریان په ۱۹۶۷ کال کې د خلق او پرچم پر پلو و ویشل شو . یو کال وروسته د سازا په نامه بله پله د ظاهر بدخشي په مشرې د خلق د جناح څخه بېله سوه . ظاهر افق د خپلو ټاکلو افکارو او عقایدو پر اساس پیر ژر د خلق د جریان څخه جلا سو . په ۱۹۷۷ کال کې خلق او پرچم بیرته سره یو ځای سول . په ۱۹۷۸ کال کې د کودتا د لاري څخه قدرت ته ورسیدل .

۵ - د دیموکرات نوین سیاسي ډله : دغه جریان په هیواد کې د خپل نشراتي اورگان ، شعله جاوید په نامه شهرت درلود . دې جریان د چین د خط د کمونیزم پیروي کوله . د دیموکرات نوین ډلې ، مشخصه رهبري نه درلودله ولي ډاکټر عبدالرحیم محمودي ، انجینر محمد عثمان او صادق یاري د دغه سیاسي جریان

مشران بلل کیدل .

۶ - د صدای عوام سیا سی جریان یا (جمعیت) : دغه ډله په ۱۹۶۵ کال کي د هرات د ولایت د زنده جان د ولسوالي د وکیل ډاکټر عبدالکریم فرزانه له خوا جوړه سوي ده . د دي جریان مشهور غړي میرمن معصومه عصمتي ، ذبیح الله عصمتي او داسي نور کسان وو .

۷ - د ملي جبهې ډله : دغه سیاسي ډله د خلیل الله خلیلي له خوا جوړ سوې ده دا یوه معتدله سیاسي ډله وه ، چې د دولت پیر لوړ رتبه مامورین دغي ډلي ته ورغلي وو . د خلیل الله خلیلي په شمول د دغه جریان څو غړي ، د دولسمي تقنیني دورې د ولسي جرگې وکیلان وو . په ولسي جرگې کي حکومت ته د اعتماد د رایې په وخت کي د دغه جریان او د منتخب صدر اعظم ډاکټر محمد یوسف تر منځ لفظي مشاجره پېښه شوې ده .

کله چې خلیل الله خلیلي په جدي کي سفیر سو ، تر ده وروسته د دغه جریان رهبري پوهاند محمد اصغر او عبدالحمید مبارز کوله .

۸ - د ملي اتحاد ډله : دا یوه معتدله سیاسي ډله وه چې په هیواد کي یې د دیموکراسي او مشروطه شاهي حمایه کوله . دغي ډلي په سرکي د مردم او وروسته د ملي اتحاد په نامه نشراتي اورگان درلود . د دغه سیاسي جریان مشران محمد اسحق عثمان او ډاکټر امان الله رسول وو .

۹ - د اساسي قانون ډله : دا ډله رسماً نه وه اعلان سوي ولي دي ډلي سیاسي فعالیت درلود . د دغه جریان په مقدماتي غونډې کي ډاکټر عبدالظاهر ، سید شمس الدین مجروح ، ډاکټر عبدالقیوم او سید قاسم رشتیا او نورو برخه درلوده رشتیا لیکي چې ده ته ډاکټر محمد یوسف د دغي غونډې په ارتباط داسي ويلي وه چې (اوس د حزب جوړولو موضوع خصوصي جنبه لري او باید د هغه محرمیت و ساتل سي) (۱۱) کله چې ډاکټر محمد یوسف مستعفي شو ، دغي ډلي ، خپل سیا سي فعالیت متوقف کړ .

په ۱۹۶۸ کال کي دغي ډلي د (مفاهمي) په نامه د میر محمد صدیق فرهنگ په

مشري د ده په کور کي څو غونډي و کړي ، يو تعداد تعليم يافته گانو په دغو غونډو کي برخه اخستي وه . په کابل کي داسي ويل کيدل چي د اساسي قانون د تسويد د کميټي ټول غړي د دغه جريان ملگري دي . غلام محي الدين زرمالوال ، محمد ولي خلبي او ما ته ، دغه جريان ته د شموليت بلنه راکړه سوي وه چي مور دري واره د مفاهمي غونډو نه نه يو ورغلي . په هغو ورځو کي زه د ولسي جرگي د وکالت له پاره کانديد وم او د مفاهمي د جريان د غونډو په ټولي دوري کي په فراه کي وم . کله چي شپږ مياشتي وروسته زه بيرته کابل ته راغلم دغه جريان منحل سوي و .

د محمد موسي شفيق په حکومت کي د مفاهمي د غونډو څو غړي د معينانو په حيث مقرر سول چي د شفيق دا مقرري بنسبي چي دی هم د دغه جريان ملگري و . دي اساسي پوښتونو ته تر اوسه هيچا سم جواب نه دی ورکړی چي آیا د ۱۹۶۴ کال د اساسي قانون د تسويد کميټي ولي د اجتماعاتو قانون تسويد نه کړ ؟ يا د سياسي احزابو قانون چي په ۱۹۷۰ کال کي د شورا د مختلط کمسيو له خوا و منل سو ولي پاچا توشيخ نه کړ ؟ يا په هيواد کي جوړو سوو جريانونو ولي په دولتي اداراتو او پوهنتون کي په خلاص لاس جلب او جذب کاوه ، او ددوی ممانعت نه کيدی ؟

د ۱۹۶۴ کال د اساسي قانون ۳۲ مه ماده په دي برخه کي داسي حکم کوي :

لومړي فقره : د افغانستان اتباع د جايزو او سوليزو مقاصدو د تامين له پاره چي د ځانه سره وسله ونه لري ، د قانون د احکامو مطابق د دولت د قبلي اجازي څخه پرته د اجتماع حق لري .

دوهمه فقره : د افغانستان اتباع حق لري چي د مادي او معنوي مقاصدو د تامين له پاره د قانون د احکامو مطابق جمعيتونه جوړ کړي .

درېمه فقره : د افغانستان اتباع حق لري چي د قانون د احکامو مطابق سياسي احزاب جوړ کړي په دي شرط چي :

۱ - د حزب د بنيادي فعاليتونو اهداف او مفکوري بايد د اساسي قانون د مندرجاتو سره تناقض و نه لري .

۲ - د حزب تشکيلات او مالي منابع بايد علني وي .

د ديمو کراسي دوري باخبره اشخاص د پاکټر عبدالصمد حامد په شمول په دي عقیده دي چي که پاچا د احزابو قانون توشیح کړی وای ، د افراطي بنسې او کين اړخ د مفکورو خاوندانو د قانون مطابق نه سو کولای چي په هیواد کي د سياسي فعالیت اجازه تر لاسه کړي . داسي بنسکاري چي د هیواد کين او بنسې احزابو د حزب د جوړولو په برخه کي د اساسي قانون د ۳۲ مي مادې د دريمي فقري پر ځای ، د دوهمي فقري د حکم څخه استفاده کړي وه او د افغانستان دولت په آگاهانه ډول نژدي لس کاله ددغي قانوني حيلي مخه نه وه نيولي ، ولي دولت غوښتل چي د محمد موسي شفيق په وسيله ددغه عمل ممانعت وکړي ولي دا ډير نا وخت سوی و په دي چي د افغانستان اکثر خوانان په بنسې او کين احزابو کي متعهد سوي وو چي د حکومت د هر اقدام په مقابل کي يي شديد عکس العمل بنسکاره کاوه . ځني افغانان په دي عقیده دي چي که محمد داود خان کودتا نه وای کړي ، ددي احتمال موجود وو چي د شفيق د حکومت په مقابل کي به ديموکراتيک خلق يا بلي سياسي ډلي په کودتا لاس پوري کړی وای .

د سياسي جمعيتونو په ارتباط د افغانستان عامو خلگو داسي فکر کاوه چي ، دغي سياسي ډلي د سلطنتي کورني سره تړلي دي او د ضرورت په وخت کي دا ډلي تر کنترول لاندي راتلای سي . دوی استدلال کاوه چي ، کين اړخ ډلي د محمد داود خان او سردار محمد نعيم سره ارتباط لري او د بنسې اړخ ډلي د مارشال شاه ولي خان او سردار عبدالولي سره نژدي اړيکي لري او د افغانستان پاچا د دغو بنسوي او کينيو ډلو تر منځ ، بي غرضه ناست دې او د خاموش اکثریت اراده تمثيولي .

څرنگه چي په عمل کي ثابته شوه د عامو خلگو دغو خبرو او شایعاتو حقيقت نه درلود ، او څرنگه چي وروستيو پيښو و بنسوله ، پر دغو ټولو ډلو باندي سلطنتي کورني کنترول نه درلود او يا وروسته يي خپل کنترول د لاسه ورکړې وي ، او په عمل کي هري سياسي ډلي د خپل بين المللي تمايلاتو او عقيدې پيروي کوله چي د ثور کودتا او وروستيو حادثاتو دغه مطلب په اثبات ورساوه . (۱۲)

۶ - د پاکټر محمد يوسف حکومت

۱۹۶۳ - ۱۹۶۵

پاکټر محمد يوسف خان د محمد حسن زوی ، په ۱۹۱۴ کال کي په کابل کي زيريدلی دی . دی د امانی ليسي څخه فارغ التحصيل شوی او د فزيک په څانگه کي بي د المان څخه دکتورا اخستي ده . تر څه مودې معلمي وروسته دی د ساينس د پوهنځي رئيس سو ، د پوهني په وزارت کي بي د مسلکي تدريساتو د رئيس او معين دنده هم تر سره کړي ده . د محمد داود خان په کابيني کي د کانو د وزارت وزير و . پاکټر محمد يوسف د ۱۹۶۳ کال د مارچ د مياشتي پر ۱۳ مي نيټي د اعليحضرت محمد ظاهر شاه له خوا د حکومت په جوړولو مؤظف کړه شو ، په دغه وخت کي دی ۴۹ کلن و .

د پاکټر محمد يوسف خان د حکومت اساسي دنده د افغانستان د ۱۹۳۱ کال پر اساسي قانون باندي نوی کتنه او د افغانستان او پاکستان د سياسي روابطو بيا ټينگيدل وو .

د پاکستان سره د مناسباتو په برخه کي د ايران پاچا محمد رضا شاه پهلوي د محمد داود خان تر استعفا د مخه د افغانستان او پاکستان تر منځ ، د منځگړيتوب پيشنهاد کړی و . د پاکټر محمد يوسف د حکومت په پيل کي يو افغاني هيات د سيد قاسم رشتيا په مشري چي نور احمد اعتمادي هم د دغه هيات مهم غړی و ، تهران ته سفر و کړ . د پاکستان له خوا هم يو هيات د ذوالفقار علي بوتو په مشري تهران ته رسيدلې و .

په تهران کي د دواړو هياتونو تر منځ مذاکرات پيل سول . په دغو مذاکراتو کي فيصله و سوه چي د افغانستان او پاکستان تر منځ دي سياسي مناسبات بيرته ټينگ سي ، تجارتي او ترانزيتي فعاليتونه دي د سره ونيول سي . ولي د اختلاف پر اصلي ټکي چي د پښتونستان موضوع وه هيڅ خبري و نه سوي ، د پښتونستان پر موضوع باندي د دواړو هيوادونو اختلافات پر خپل ځای پاته سوه . په عمل کي وروسته د افغانستان په حکومتي نشراتو کي د سيا سي پالسي تغير راغی . د پښتونستان پر

موضوع باندي پخواني تاريخي موقف چي د هغه ځای د پښتنو له پاره د خود اراديت د حق غوښتنه وه ، بېرته راژوندي کړه سوه .

د ډاکټر محمد يوسف انتقالي حکومت

د نوي اساسي قانون مطابق د انتقالي حکومت دوره يو کال او ۱۳ ورځي تثبيت سوی وه چي د ۱۳۴۴ ه ش کال د میزان د میاشتي پر ۲۲ نيټي (۱۹۶۵) چي د اعليحضرت محمد ظاهر شاه د تولد ورځ وه ، دغه دوره پای ته رسیده .
د اساسي قانون د ۱۲۶ مې مادې د حکم مطابق ، انتقالي حکومت دغه وظائف سر ته ورسول .

- د انتخاباتو ، اساسي تشکيلاتو ، مطبوعاتو او قضايي تشکيلاتو او صلاحيتونو قوانين يې ترتيب کړه ، او د پاچا تر توشيح وروسته نافذ سول .
- د احزابو او ولايتي جرگو قوانين يې ترتيب کړه او د تصويب له پاره يې د دولسمې دورې د شورا ، ولسي جرگې ته وړاندي کړه .

د ډاکټر محمد يوسف دريم حکومت

په ۱۹۶۵ کال کي ډاکټر محمد يوسف بيا د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور کړ سو . ده ولسي جرگې ته د اعتماد د رايو اخستلو له پاره مراجعه وکړه ، په ولسي جرگې کي د ډاکټر محمد يوسف حکومت ته د راي ورکولو په لاري کي خنډونه پيښ سول ، ولي د ده حکومت د عقرب د میاشتي پر دريمه ورځ د ولسي جرگې څخه د اعتماد رايه واخسته . په دغه ورځ په کابل کي د عقرب د دريمي حادثه پيښه سوه ، د دغې حادثې په نتيجه کي دري ورځي وروسته د ډاکټر محمد يوسف حکومت مستعفي شو او د ده پر ځای محمد هاشم ميووند وال د حکومت په جوړولو مؤظف کړه سو .

ډاکټر محمد يوسف په خپلي یوی مصاحبي کي ويلي دي ((وروسته تر هغه چي د صدارت څخه د محمد داود خان استعفي پاچا ومنله ، نو ده غوښتل چي ما د افغانستان د صدر اعظم په حيث وټاکي ، کله چي ده دغه غوښتنه زما څخه وکړه ، ما په جواب کي پاچا ته وويل چي تر محمد داود خان وروسته په افغانستان کي حکومت

کول آسانه کار نه دی ، ځکه نو ما ته د صدارت د مقام مکمل صلاحیتونه باید راکړه سي ، څرنگه چې په هغه وخت کې پاچا پر ما باندې پیر اعتماد درلود ، نو ده زما دغه غوښتنه و منله او د صدارت د وظیفې ټول صلاحیتونه یې ما ته راکړه ، ولي وروسته تر هغه چې ما احساس کړه چې د صدارت صلاحیتونه زما څخه سلب سوي دي ، پر هغه سربیره چې ما د عقرب د میاشتي په دریمه ورځ د ولسي جرگې څخه د اعتماد رایه اخستي هم وه ، بیا هم ما استعفي وکړه)) (د خراسان مجله د ۱۹۸۸ کال د کتوبر د میاشتي ۶)

د ډاکټر محمد يوسف د حکومت ترکیب

۱۹۶۵ - ۱۹۶۳	ډاکټر محمد يوسف	صدر اعظم
۱۹۶۴ - ۱۹۶۳	عبدالله ملکيار	لومړې مرستيال
۱۹۶۴ - ۱۹۶۳	ډاکټر علي احمد پوپل	دوهم مرستيال
۱۹۶۵ - ۱۹۶۴	ډاکټر عبدالظاهر	د صدر اعظم مرستيال
۱۹۶۵ - ۱۹۶۳	جنرال خان محمد خان	د دفاع وزير
۱۹۶۵ - ۱۹۶۳	ډاکټر محمد يوسف	خارجي وزير
۱۹۶۳ - ۱۹۶۳	سيد عبدالله	داخلي وزير
۱۹۶۵ - ۱۹۶۳	ډاکټر عبدالقيوم	
۱۹۶۴ - ۱۹۶۳	عبدالله ملکيار	د ماليي وزير
۱۹۶۵ - ۱۹۶۴	سيد قاسم رشتيا	
۱۹۶۵ - ۱۹۶۳	سيد شمس الدين مجروح	د عدليي وزير
۱۹۶۳ - ۱۹۶۳	ډاکټر محمد يوسف	د کانو وزير
۱۹۶۵ - ۱۹۶۳	انجينر محمد حسين مسا	
۱۹۶۵ - ۱۹۶۳	ډاکټر محمد ناصر کشاورز	د کرني وزير
۱۹۶۵ - ۱۹۶۳	جنرال محمد عظيم	د فوايد عامي وزير
۱۹۶۴ - ۱۹۶۳	ډاکټر علي احمد پوپل	د پوهني وزير

۱۹۶۵-۱۹۶۴	ڊاڪٽر محمد انس	
۱۹۶۴-۱۹۶۳	سيد قاسم رشتيا	د مطبوعاتو وزير
۱۹۶۵-۱۹۶۴	محمد هاشم ميوندوال	
۱۹۶۵-۱۹۶۳	محمد سرور عمر	د تجارت وزير
۱۹۶۳-۱۹۶۳	عبدالحي عزيز	د پلان وزير
۱۹۶۵-۱۹۶۳	عبدالله يفتلي	
۱۹۶۴-۱۹۶۳	ڊاڪٽر عبدالرحيم	د روغتيا وزير
۱۹۶۵-۱۹۶۴	ڊاڪٽر عبدالظاهر	
۱۹۶۳-۱۹۶۳	ڊاڪٽر عبدالقيوم	د مخابراتو وزير
۱۹۶۵-۱۹۶۳	ڊاڪٽر محمد حيدر	
۱۹۶۳-۱۹۶۳	سيد شمس الدين مجروح	د قبائلو مستقل رئيس
۱۹۶۵-۱۹۶۳	گل پاچا الفت	

(۱۳)

۷ - د عقرب د دريمي حادثه

په ۱۹۶۵ کال کي ڊاڪٽر محمد يوسف د دوهم وار له پاره د پاچا له خوا د حڪومت په جوړولو مامور ڪړ سو . ده ولسي جرگي ته د اعتماد د رايي له پاره مراجعه وکړه د ولسي جرگي پيرو وکيلانو د خليل الله خليلي د ملگرو په شمول د ده د حڪومت سره موافقه نه درلوده . د عقرب په دوهمه ورځ د حقوقو د پوهنځي شاگردان ولسي جرگي ته ورغله او د هغي جرگي د تالار ټولي چوکي يي و نيولي ، ځينو شاگردانو د ولسي جرگي په تالار کي ڊاڪٽر محمد يوسف ته چکچکي هم وکړي ، په حقيقت کي ڊاڪٽر محمد يوسف غوښتل چي د شاگردانو د فشار له لاري څخه د ولسي جرگي څخه د اعتماد رايه واخلي . (۱۴)

په دغه ورځ حڪومت ته د اعتماد د رايي تصميم و نه نيول سو ، ولسي جرگي د

اعتماد رایه بلي ورځي ته وځنډوله . په دغه ورځ ولسي جرگي فيصله وکړه چې د سبا ورځي د اعتماد درايو غونډه به سرې وي ، او سا معينو ته د ولسي جرگي تالار ته د ننوتلو اجازا نه و رکوله کيږي .

د ۱۹۶۵ کال د اکتوبر د مياشتي ۲۵ مه د عقرب د مياشتي دريمه ورځ وه ، د شورا د ماني په مخ کي پير محصلين ور ټول سوي وو . دوی ته په لوپ سپيکر کي وويل سول چې د ولسي جرگي د نن ورځي غونډه سرې ده او تاسي د ولسي جرگي تالار ته نه سي داخلیدلای . (۱۵)

تر دوو زرو پيرو شاگردانو د ولسي جرگي د سرې غونډي پر ضد احتجاج وکړ . د سهار پر نهو بجو چې پاکټر محمد يوسف د خپل کور څخه صدارت ته تي ، د ده موټر د يوې پلي شاگردانو له خوا و درول سو ، ده ته يي د ولسي جرگي د سرې غونډي شکايت وکړ . وروسته شاگردانو د حبيبيي د ليسي هنداري ماتي کړي ، د پاکټر يوسف کور ته نژدي عسکرو پر شاگردانو فبرونه وکړه چې څه نا څه دري کسان هلته و وژل سوه . د دغي سيمي د امنيت واک د سردار عبدالولي په لاس کي و ، پيرو افغانانو دې د نوموړي حادثي مسؤول وباله .

۸ - د محمد هاشم ميوندوال حکومت

۱۹۶۷_۱۹۶۵

محمد هاشم ميوندوال د ملا عبدالحليم زوی دې چې په ۱۲۹۸ ه ش کال (۱۹۱۹) کي د مقر په ولسوالي کي زيږيدلی دی . په ۱۳۲۱ ه ش کال (۱۹۴۲) کي د حبيبيي د ليسي څخه فارغ التحصيل سو ، وروسته د هرات د اتفاق اسلام د جريدي مدير سو ، په دغه وخت کي محمد هاشم ميوندوال پرديس تخلص کاوه .

محمد هاشم ميوندوال د خارق العاده استعداد خاوند و ، ده د افغانستان په دولت کي په مهمو چوکيو کي کار کړی دی . دی دري واره د مطبوعاتو مستقل رئيس يا وزير مقرر سوی دی ، او دوه واره په کراچي کي افغاني سفير و ، په واشنگتن کي يي د مستشار او لوی سفير په حيث کار کړی دی ، په خارجه وزارت کي معين و ، د څه

وخت له پاره د پاچا مطبوعاتي مشاور هم و . محمد هاشم ميوندوال د ۱۹۶۵ کال د اکتوبر مياشتي پر ۳۰ نېټي د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مؤظف کړ سو ۱۶ محمد هاشم ميوندوال خپله کابينه او د حکومت کړنلاره د نومبر د مياشتي پر دوهمه ورځ ولسي جرگي ته وړاندي کړه ، او د ولسي جرگي څخه يې د اعتماد رايه واخسته . څرنگه چې په دغه وخت کي د عقرب د دريمي حادثه پېښه سوې وه ، محمد هاشم ميوندوال په خپله د شورا د يو شمير وکيلانو سره د کابل پوهنتون ته ولاړ او د پوهنتون په اديتوريم کي يې د وژل سوو وطنوالو روح ته دعا وکړه او د پوهنتون محصلينو ته يې وعده ورکړه چې د عقرب د دريمي د پېښي عاملينو ته به سزا ورکړي د دغي واقعي بنديان به خوشي کړي ، محصلينو ته به د اتحاديي د جوړولو اجازه ورکړي .

په دغه تعهد سره د محمد هاشم ميوندوال څخه د پوهنتون ټول شاگردان خوشحاله سول او دی يې په چکچکو استقبال کړ . څرنگه چې د عقرب د حادثي تر شا لويو لاسونو کار کاوه ، نو محمد هاشم ميوندوال خپله وعده تر سره نه کړه . (۱۷) د ۱۹۶۵ کال د نومبر د مياشتي پر ۱۴ نېټي د شوروي اتحاد يو هيات د هغه هيواد د صدر اعظم د مرستيال په مشري د کشک ، تورغونپي ، هرات او کندهار د لويي لاري د پرانستلو له پاره کابل ته سفر وکړ . د ۱۳۴۴ ه ش کال د جدي د مياشتي پر ۲۴ نېټي (۱۹۶۵) د شوروي اتحاد صدر اعظم کاسيگين د هند څخه د بيرته راتلو په وخت کي په کابل کي تم سو ، ده د پاچا او محمد هاشم ميوندوال سره وليدل او ميوندوال يې هغه هيواد ته دعوت کړ . محمد هاشم ميوندوال د ۱۹۶۶ کال د فبروري د مياشتي پر اوله نيټه شوروي اتحاد ته سفر وکړ . د ۱۳۴۵ ه ش کال د عقرب د مياشتي پر ۲۲ نېټي (۱۹۶۶) د شير خان بندر او دوشي د سپک د قبر اچولو کار چې ۲۱۴ کيلو متره وو ، پای ته ورسيدی او رسما پرانستل سو .

د ميوندوال د حکومت په وخت کي د امريکايانو سره يو شمير اقتصادي او تعليمي تړونونه لاس ليک سو . د کابل او کندهار د سپک د جوړولو چاري يې چټکي کړي . د ۱۳۴۵ ه ش کال د سرطان په مياشت (۱۹۶۶) کي د کابل او کندهار سپک چې د

امريکايي انجینرانو له خوا ، تسطیح او اسفلت سوی و په رسمي توگه پراستل سو محمد هاشم میوندوال د ۱۹۶۷ کال د مارچ د میاشتي پر ۲۳ نیټي ، امریکا ته رسمي سفر وکړ او د دریم اقتصادي پلان له پاره یې د امریکا څخه د مرستو غوښتنه وکړه د ۱۹۶۷ کال د اگست د میاشتي پر څلورمې نیټي ، امریکا د ارغنداب او هلمند د ناوي د کرنې د پروژو له پاره د څلور نیمو ملیونو پالرو مرستي وعده وکړه .

محمد هاشم میوندوال د خپل صدارت په وخت کي د مترقي دیموکرات په نامه یو گوند جوړ کړ چې د مساوات جریده د دغه گوند نشراتي اورگان و (۱۸) د میوندوال د صدارت په وخت کي د هیواد د پوونډو (کوچیانو) په گټه د څارویو محصول معاف کړ سو . څرنګه چې پوونډو د کال په سر او پای کي خپلي میني بدلولي نو په ځینو سیمو کي دوی مجبوره کیدل چې څو واړه د خپلو څارویو محصول ورکړي ، چې د میوندوال دغه ابتکار دوی د لوی مشکل څخه خلاص کړه .

د میر غلام محد غبار مشهور اثر (افغانستان در مسیر تاریخ) د محمد هاشم میوندوال د صدارت په وخت کي چې عبدالرؤف بینوا د مطبوعاتو وزیر و ، په دولتي مطبعي کي چاپ کړ سو . کتاب د مطبعي څخه لا نه و وتلی چې محمد هاشم میوندوال مستعفي سو او دده پر ځای نور احمد اعتمادی صدر اعظم سو ، د نوي حکومت په امر دغه کتاب په مطبعي کي قید کړه سو ، ولي حشمت خلیل غبار د کتاب څلویښت ټوکه د مطبعي څخه وه ایستل چې یو ټوک یې ما ته هم راکړ . ددغه کتاب دري زرو ټوکو ته د نور محمد تره کي په وخت کي د مطبعي څخه د وتلو اجازه ورکړه سوه . د محمد هاشم میوندوال له پاره د Ramparts په نامه د یوي امریکايي مجلي یوه مضمون سیاسي مشکلات پیدا کړه . دغي مجلي د زراعت په څانګي کي د یوه افغاني محصل عبداللطیف هوتکي د قوله لیکلي و چې ((زه په ۱۹۶۱ کال کي د افغاني محصلینو د اتحادیې د مشر ضیا همایون نورزوی او د سي.آی.اې د یوه ایجنټ له خوا داسي تشویق کړه سوم ، چې کله افغانستان ته ولاړ سم هلته د دغي اداري له پاره کار و کړم)) هوتکي دا ادعا هم کړي وه چې ((د مالیې د وزارت د خزاینو اوسنې رئیس ضیا همایون نورزوی او د افغانستان د دولت یو گڼ شمیر کلیدي مامورین چې

په امریکا کې یې تحصیل کړی دې د سي . آی . آی له خوا تربیه یا تلقین سوي دي ، چې ځني دغه مامورين د کابيني په سطحه کې دي) (۱۹)

د محمد هاشم میوندوال مخالفینو لکه د اساسي قانون ډلې او ځینو چپو جریانونو د رامپارټس د مجلې دغه مضمون د محمد هاشم میوندوال پر ضد ډیر تبلیغ کړ، تر څو چې محمد هاشم میوندوال او د ده ملگري مجبور سول چې د رامپارټس د مجلې دغه مضمون ترجمه او د مساوات په جريدې کې یې نشر کړي . دوی یوه لویه اشتباه وکړه ، هغه اشتباه دا وه چې دوی د رامپارټس د مجلې د مضمون هغه برخه نشر نه کړه چې د افغانستان د دولت په مامورینو پورې یې اړه درلوده . دغې اشتبا د محمد هاشم میوندوال له پاره جدي ستونزې راپیدا کړې . د میوندوال مخالفینو د رامپارټس د مجلې دغه گڼه پیدا کړی وه او دوی په دې ښه پوهیدل چې د مساوات جريدې د دغه مضمون یوه برخه نه ده نشر کړې . دوی ادعا کوله چې د مساوات جريدې د محمد هاشم میوندوال نوم ، د مضمون د ترجمې څخه حذف کړی دی ، په داسې حال کې چې د میوندوال د مخالفینو دغې ادعا حقیقت نه درلود ، په دې چې د محمد هاشم میوندوال نوم په دغه مضمون کې نه و لیکل سوی .

په ۱۳۴۶ ه ش کال (۱۹۶۷) کې د محمد هاشم میوندوال حکومت د سیاسي او اقتصادي مشکلاتو سره مخامخ سو . د پوهنتون او ښوونځیو شاگردانو او یو شمیر د فابریکو کارگرانو په خپلو مظاهرو سره ، د ورځني عادي چارې مختلې کړې . په ولسي جرگې کې د محمد هاشم میوندوال مخالفو وکیلانو ، د ده د حکومت پر اجراتو انتقادونه وکړه . د محمد هاشم میوندوال صحي حالت هم ډیر خراب و ، ده د کولمو د انسداد د ناروغې ، درې واړه عملیات کړي وو چې څلورم عملیات ته هم ضرورت و چې د ۱۹۶۷ کال د اکتوبر د میاشتې پر ۱۱ نېټې مستعفي سو (۲۰)

تبصره : د رامپارټس سیاسي مجله د ۱۹۶۲ کال څخه بیا تر ۱۹۷۵ پورې د امریکا د شمالي کلفورنیا د برکلی په ښار کې خپریدله . دغې مجلې د ۱۹۶۷ کال د اپریل د میاشتې د گڼې په ۲۳ او ۲۴ مخونو کې د دغې مجلې د محرر له خوا تر دې عنوان

لاندې چې (څرنګه سي.آی.ای د خارجي شاگردانو څخه ځاینان جوړوي) په یوه مخصوص راپور کې چې درې برخې یې درلودلې ، د یوه افغاني محصل عبداللطیف هوتکي له قوله پورته مطالب لیکلي دي . ما د امریکا د ورجینیا دایالت د جورج میسن د پوهنتون په کتابخاني کې دغه مضمون د مکرو فلم څخه لوستی دی . دلته دا مطلب د لیکلو وړ بولم چې د رامپارتس د مجلې په دغه مضمون کې یوازې د ضیا همایون نورزوی نوم لیکل سوی دی ، د بل افغاني مامور نوم په دغه مضمون کې نه دی ذکر سوی . که څوک د رامپارتس د مجلې دغه مضمون و لولي ، په دې به متیقین سي چې عبداللطیف هوتکي دغه مضمون د محمد هاشم میوندوال په ارتباط نه دی لیکلی ، او نه هم محمد هاشم میوندوال په امریکا کې درس لوستی دی . د مضمون د متن څخه داسې ښکاري چې په خپله هوتکي د امریکا د ویزې د دفتر سره مشکلات درلودل او دی د امریکا د حکومت څخه شاکي دی چې پورته ټول مطالب په دغه مضمون کې تشریح سوي دي . د رامپارتس د مجلې د دغه مضمون هغه برخه چې د افغانانو په ارتباط لیکل سوی ده د کتاب په ضمیمه پاڼو کې لوستلای سي .

د محمد هاشم میوندوال د حکومت ترکیب

۱۹۶۷-۱۹۶۵	محمد هاشم میوندوال	صدر اعظم
۱۹۶۷-۱۹۶۵	نور احمد اعتمادي	لومړۍ مرستیال
۱۹۶۶-۱۹۶۵	عبدالستار شاليزي	دوهم مرستیال
۱۹۶۷-۱۹۶۵	جنرال خان محمد	د دفاع وزیر
۱۹۶۷-۱۹۶۵	نور احمد اعتمادي	خارجې وزیر
۱۹۶۶-۱۹۶۵	عبدالستار شاليزي	داخله وزیر
۱۹۶۷-۱۹۶۶	انجنیر احمدالله	
۱۹۶۷-۱۹۶۵	عبدالله یفتلي	د ماليې وزیر
۱۹۶۷-۱۹۶۷	عبدالکریم حکيمي	

۱۹۶۶-۱۹۶۵	عبدالحكيم طيبي	د عدلي وزير
۱۹۶۷-۱۹۶۶	ډاکټر محمد حيدر	
۱۹۶۷-۱۹۶۷	ډاکټر محمد احسان تره کي	
۱۹۶۵-۱۹۶۵	محمد هاشم ميوندوال	د پوهني وزير
۱۹۶۷-۱۹۶۵	ډاکټر محمد عثمان انوري	
۱۹۶۶-۱۹۶۵	انجينر احمدالله	د فوايد عامي وزير
۱۹۶۷-۱۹۶۶	انجينر محمد حسين مسا	
۱۹۶۵-۱۹۶۵	انجينر عبدالصمد سليم	د کانو وزير
۱۹۶۵-۱۹۶۵	انجينر محمد اکبر رضا	د کرني وزير
۱۹۶۵-۱۹۶۵	محمد هاشم ميوندوال	د مطبوعاتو وزير
۱۹۶۷-۱۹۶۵	محمد عثمان صدقي	
۱۹۶۷-۱۹۶۷	عبدالرؤف بينوا	
۱۹۶۷-۱۹۶۵	ډاکټر نور علي	د تجارت وزير
۱۹۶۷-۱۹۶۶	ډاکټر عبدالحكيم ضيايي	د پلان وزير
۱۹۶۷-۱۹۶۷	عبدالله يفتلي	
۱۹۶۵-۱۹۶۵	محمد عثمان انوري	د روغتيا وزير
۱۹۶۷-۱۹۶۵	پيغله کبرا نورزايي	د روغتيا وزيره
۱۹۶۶-۱۹۶۵	ډاکټر محمد حيدر	د مخابراتو وزير
۱۹۶۷-۱۹۶۶	عبدالکریم حکيمي	
۱۹۶۷-۱۹۶۷	ډاکټر محمد انس	مشاور وزير
۱۹۶۷-۱۹۶۷	عبدالله يفتلي	مشاور وزير
۱۹۶۷-۱۹۶۵	محمد خالد روښان	د قبايلو مستقل رئيس

(۲۱)

۹ - د نور احمد اعتمادي حکومت

نور احمد اعتمادي د سردار غلام محمد خان زوی او د سردار عبدالقدوس خان اعتمادالدوله لمسی دی . هغه وخت چې د ده نیکه په کندهار کې د هیواد د خپلواکي د بیرته اخستلو د جبهې د لوی قوماندان په حیث ، کارکاوه په ۱۲۹۹ هـ ش کال (۱۹۲۰) کې په کندهار کې زیږیدلی دی . دی یو شریف افغان و چې د ظلم او بي عدالتي څخه یې ښه نه راتله .

نور احمد اعتمادي د استقلال په ليسي کې زده کړه کړې وه ، د پوهني په وزارت کې یې په کار پیل کړی دی ، وروسته د خارجه وزارت مامور سو ، په خارجه وزارت کې یې په مهمو چوکيو کې کار کړې دې . ده په کراچي ، اسلام آباد ، روم او مسکو کې د افغانستان د سفیر په حیث وظيفه اجرا کړې وه . دی یو ورزیده دیپلومات و او د محمد هاشم میوندوال په حکومت کې ، د صدر اعظم مرستیال او خارجه وزیر و . نور احمد اعتمادي د ۱۹۶۷ کال د نومبر د میاشتي پر لومړی نیټې د پاچا له خوا د کابینې په جوړولو مامور کړ سو ، د ده لومړي حکومت د ۱۹۶۷ کال د نومبر په میاشت کې د دولسمې تقنیني دورې د ولسي جرگې څخه د اعتماد رایه واخسته . د دوهم حکومت په ۱۹۶۹ کال کې د دیارلسمې تقنیني دورې د ولسي جرگې څخه د اعتماد رایه واخسته .

نور احمد اعتمادي د دیموکراسي په وخت کې تر هر بل صدر اعظم پیر اوږد حکومت کړی دی . د دیموکراسي دوره لس کاله او څلور میاشتي وه ، د دغې دورې څخه ، یوازي نور احمد اعتمادي ، دري کاله او اته میاشتي د افغانستان صدر اعظم و . د نور احمد اعتمادي حکومت په هیواد کې د دغو مشکلاتو سره مخامخ سو :

- د پوهنتون او معارف د شاگردانو ، مظاهري او اعتصابونه
- د پل خشتي په مسجد کې ، د مذهبي علماو اعتراضیه احتجاج
- دولسي جرگې سره ، نه تفاهم او عدم همکاری
- د محمد هاشم میوندوال او مترقي دیموکرات د گوند سره مجادله
- د مترقي دیموکرات د گوند یوه غړي د موسې کلا وکیل عبدالرؤف بینوا ، د نور احمد اعتمادي د دوهم حکومت د اعتماد درايې په غونډې کې ، د ده د حکومت پر

اجرا آتو نیوکي وکړي کله چې بینوا د خپل پارلماني وینا یوه برخه د پښتو څخه دري ته را اړوله ، نو ده په کنایي سره نور احمد اعتمادي ته داسي و ویل :

یا یار قدیم غم کهن باید گفت

لابد به زبان او سخن باید گفت

پورته څلور عمده معضلي وي چې د نور احمد اعتمادي حکومت يي مشغوله وساتۍ او د ده د مثبتو کارونو مانع سو . د نور احمد اعتمادي د حکومت ټوله دوره په مجادلي او ناراميو سره تیره سوه ، تر څو چې د ده حکومت په ولسي جرگي کي د نه اعتماد درايي سره مخامخ سو . او د ۱۹۷۱ کال د مې په میاشت کي مستعفي سو او د ده پر ځای پاکټر عبدالظاهر د افغانستان صدر اعظم سو . (۲۲)

یوه ټوکه

د نور احمد اعتمادي د لومړي حکومت په دواړو کلونو کي د دولتي پروژو یوازي مطالعه کیدله . حکومتی اخبارونو به په دغه ارتباط لیکل چې حکومت د پروژو په برخه کي اول فکر کوي او بیا وروسته عمل کوي .

د نور احمد اعتمادي د دوهم حکومت په پیل کي د پکتیا د صبریو او احمدزو تر منځ خونړي جگړه پېښه سوه ، چې په کابل کي ویل کیدل چې حکومت په دغو جگړو کي لاس لري . یوه ورځ د گل پاچا الفت څخه چا پوښتنه و کړه چې حکومت ولي دغه کار کوي ؟ الفت په ټوکه ده ته و ویل چې ((حکومت دوه کاله فکر کاوه او کار يي نه کاوه ، اوس کار کوي خو فکر نه کوي))

د نور احمد اعتمادي د لومړي حکومت ترکیب

۱۹۶۹-۱۹۶۷	نور احمد اعتمادي	صدر اعظم
۱۹۶۹-۱۹۶۷	پاکټر علي احمد پوپل	لومړي مرستيال
۱۹۶۹-۱۹۶۷	عبدالله يفتلي	دوهم مرستيال
۱۹۶۹-۱۹۶۷	جنرال خان محمد	د دفاع وزير
۱۹۶۹-۱۹۶۷	نور احمد اعتمادي	خارجہ وزير

۱۹۶۹-۱۹۶۷	ډاکټر محمد عمر وردک	داخه وزير
۱۹۶۹-۱۹۶۷	محمد انور ضيايي	د ماليي وزير
۱۹۶۹-۱۹۶۷	ډاکټر محمد اصغر	د عدليي وزير
۱۹۶۸-۱۹۶۷	انجينر عبدالصمد سليم	د کانو وزير
۱۹۶۹-۱۹۶۸	انجينر محمد حسين مسا	
۱۹۶۹-۱۹۶۷	انجينر محمد اکبر رضا	د کرني وزير
۱۹۶۸-۱۹۶۷	انجينر محمد حسين مسا	د فوايد عامي وزير
۱۹۶۹-۱۹۶۷	ډاکټر علي احمد پوپل	د پوهني وزير
۱۹۶۹-۱۹۶۹	ډاکټر محمد اکرم	
۱۹۶۹-۱۹۶۷	ډاکټر محمد انس	د اطلاعاتو او کلتور وزير
۱۹۶۹-۱۹۶۷	ډاکټر نور علي	د تجارت وزير
۱۹۶۹-۱۹۶۷	ډاکټر عبدالصمد حامد	د پلان وزير
۱۹۶۹-۱۹۶۷	پيغله کبرا نورزايي	د روغتيا وزيره
۱۹۶۹-۱۹۶۷	انجينر محمد عظيم گران	د مخابراتو وزير
۱۹۶۹-۱۹۶۷	ډاکټر عبدالواحد سرايي	مشاور وزير
۱۹۶۹-۱۹۶۷	سيد مسعود پوهنيار	د قبايلو مستقل رئيس

د نور احمد اعتمادي د دوهم حکومت ترکیب

۱۹۷۱-۱۹۶۹	نور احمد اعتمادي	صدر اعظم
۱۹۷۱-۱۹۶۹	عبدالله يفتلي	لومړې مرستيال
۱۹۷۱-۱۹۶۹	ډاکټر عبدالقيوم	دوهم مرستيال
۱۹۷۱-۱۹۶۹	جنرال خان محمد	د دفاع وزير
۱۹۷۱-۱۹۶۹	نور احمد اعتمادي	خارجه وزير

۱۹۶۹-۱۹۷۱	انجینر محمد بشیر لودین	داخله وزیر
۱۹۶۹-۱۹۷۱	پاکٹر محمد امان	د مالی وزیر
۱۹۶۹-۱۹۷۱	عبدالستار سیرت	د عدلی وزیر
۱۹۶۹-۱۹۷۱	امان الله منصور	د کانو او صنایعو وزیر
۱۹۶۹-۱۹۷۱	پاکٹر عبدالقیوم	د پوهنی وزیر
۱۹۶۹-۱۹۷۱	عبدالحکیم	د کرنی وزیر
۱۹۶۹-۱۹۷۱	انجینر محمد یعقوب لعلی	د فواید عامی وزیر
۱۹۶۹-۱۹۷۱	پاکٹر محمود حبیبی	د اطلاعاتو او کلتور وزیر
۱۹۶۹-۱۹۷۱	پاکٹر محمد اکبر عمر	د تجارت وزیر
۱۹۶۹-۱۹۷۱	پاکٹر عبدالواحد سرابی	د پلان وزیر
۱۹۶۹-۱۹۷۱	پاکٹر محمد ابراهیم مجید سراج	د روغتیا وزیر
۱۹۶۹-۱۹۷۱	انجینر محمد عظیم گران	د مخابراتو وزیر
۱۹۶۹-۱۹۷۱	غلام علی آنین	مشاور وزیر
۱۹۶۹-۱۹۷۱	میرمن شفیقه ضیایی	مشاوره وزیر
۱۹۶۹-۱۹۷۱	سید مسعود پوهنیار	د قیابو مستقل رئیس

(۲۳)

۱۰ - د پل خشتي په مسجد کي د دیني علماوو غونډې د تاریخ په اوږدو کي د افغانستان پاچاهانو خلگو ته دا حق نه وو ورکړی چې د حکومت پر اجرائو انتقادونه وکړي چې په نتیجه کي عامو خلگو به همیشه ویل چې ((دا د سرکار کار دی او په مور پوري اړه نه لري))

کله چې په ۱۹۶۴ کال کي د پاچا په اراده د پاسه څخه د افغانستان خلگو ته د

دیموکراسي حق ورکړ سو، خو د افغانستان خلگ په دي نه پوهیدل چي د دیموکراسي څخه څنگه استفاده وکړي؟ د افغانستان دولت او حکومت د دیموکراسي د سالم رشد له پاره لازم تدابیر و نه نیول او حتي دوی د اساسي قانون منتم قوانین هم نافذ نه کړه. چي په پای کي ځینو اشخاصو او پلو د دغي سياسي خلا څخه ناوړه استفاده وکړه او خبره دي ځای ته ورسیده چي د افغانستان ملي او اسلامي مقدساتو ته د دیموکراسي تر نامه لاندې، سپکاوی پیل سو. د مثال په توگه :

- په ۱۹۶۸ کال کي د صدر اعظم نور احمد اعتمادی څخه د استیضاح په غونډي کي چي زه هم د سامع په حیث حاضر وم، د بادغیس د مرغاب د ولسوالې وکیل غلام رباني شملزي صدر اعظم ته و ویل چي په مسکو کي د غلام سخي غیرت په نامه یوه افغاني محصل قرآن شریف ته اهانت کړی دی او حکومت باید د دغي موضوع تحقیق وکړي خو حکومت د دغي موضوع پوښتنه و نه کړه.

- په ۱۹۶۸ کال کي د اصلاح په حکومتي ورځپاڼي کي د (مرد نه زنه) تر عنوان لاندې یو کاریکاتور خپور سو، چي ځینو خلگو به ویل چي د دغه کاریکاتور هدف حضرت پېغمبر ء ص ء دې. د اصلاح د ورځپاڼي دغه کاریکاتو د غربي المان د مطبوعاتو څخه اخستل شوې و چي دغه کاریکاتو، په اول کي د اسرایلو په مطبوعاتو کي خپور شوی و.

- د کابل په سینماگانو کي د حضرت یوسف په نامه یو فلم په نمایش ایښودل شوی و چي د دغه فلم ځیني برخي د اسلام پر ضد وې.

- د پرچم په جریدي کي پر لینن درود ویل سوی و.

د پورتني اسلام ضد نشراتو او پیښو خبرونه، د افغانستان شورا او د هیواد عامو خلگو ته ورسیدل. د ۱۹۷۰ کال د اپریل او مې په میاشتو کي د هیواد د پیرو سیمو ملایان او طالبان د پل خشتي په مسجد کي د ۳ ۴ ورځو له پاره سره یو ځای سوه، دوی په دغه مسجد کي د دولت او حکومت پر ضد خطابي ورکولي او د دغو علماوو یو مشر مولوي فیضاني و چي هلته یي اسلامي احکام بیانول. په مسجد کي د علماوو

او عامو خلگو شمیر مخ پر زیاتیدو و ، د کابل بناریانو د دیني علماو سره پیره همدردی و بنسوله ، سوداگرو او عاموخلگو به هره ورځ پخه پوډي مسجد ته وروړه . حکومت به غیر مستقیم طور د دیني علماوو د ځینو مشرانو سره خبري وکړي ، ولي دغه خبري ناکامي سوي . په دي دلیل چي د دیني علماو غوښتني ، هره ورځ پیریدلي څو په پای کي دوی پیري پراخي غوښتني وړاندې کړي . دوی په هیواد کي د اسلامي شریعت او حنفي مذهب ، د کا مل تطبیق غوښتنه کوله . دوی د پوهني د وزارت د تعلیمي نصاب او د نجونو د تحصیل موضوع او د اسلامي حجاب مساله هم مطرح کړه .

د افغانستان دولت او حکومت د دیني علماوو دغه اعتصاب او غوښتني د امان الله خان د وخت د حالاتو سره مشابهه و بللي نو د دوی غوښتني یي و نه منلي . حکومت فیصله وکړه چي د علماوو دغه حرکت ، د برچي په زور خاموشه کړه سي . د شپي له خوا کله چي علما بیده وو ، عسکري منظم ټولگي د پل خشتي په مسجد ورننوتل او دوی یي په زوره په عسکري لاریو کي واچول او مربوطه ولایاتو ته یي ورسول په ولایاتو کي د دوی څخه په دي مفهوم تعهد نامي واخستل سوي چي (تردې وروسته به د خپل ولایت څخه بل ولایت ته سفر نه کوي او په اعتصابونو کي به برخه نه اخلي)

د افغانستان پاچا محمد ظاهر شاه ، د دي له پاره چي د دیني علماوو پر ضد د حکومت دغه شدید عمل په شورا کي بد انعکاس و نه کړي ، ده په خپله د شورا د ټولو غړو سره ولیدل . زه هم د فراه او نیمروز د وکیلانو په پلي کي د پاچا حضور ته ورغلی وم ، پاچا د دیني علماوو د دغه اعتصاب او پراخو غوښتنو غندنه وکړه . پاچا وکیلانو او سناتورانو ته توصیه وکړه ، چي که په شورا کي د دغي موضوع په ارتباط څوک ناوړه اقدامات کوي د شورا غړي باید د هغه مخه و نیسي . د پاچا تر فرمایشاتو وروسته د نیمروز د ولایت سناتور متقاعد پگروال شیر محمدخان د نورو په نمایندگي پاچا ته پاډ گیرنه ورکړه .

د پل خشتي په مسجد کي د دیني علماو د تحصن په برخه کي د کابل په محافلو کي راز راز تبصرې کیدي .

- ځينو په استدلال کاوه چې په وروستيو کلونو کې په هيواد کې پيره بي بندوباري راغلي ده ، اوس د دي وخت رارسيدلې دې چې د دغه آفت مخه بايد و نيوله سي .

- ځيني کسان په دي عقیده وو چې د ديموکراسي په دورې کې په پوهنتون او دولتي اداراتو کې د چپو ډلو د نفوذ له پاره پيره زمينه برابره سوې ده ، د شوروي اتحاد او نورو سوسيالستي هيوادونو سره د افغانستان اقتصادي او کلتوري اړيکي پيري پراخي شوي دي او افغانستان د نړي د نورو هيوادونو څخه ليري کيږي ، چې د هيواد دغه پالسي د افغانستان د عدم انسلاک د موقف سره برابره نه ده .

- ځينو اشخاصو به ويل چې د علماوو په صفوفو کې خارجي عناصرو نفوذ کړی دی ، چې د هغو په لمسونه دوی غواړي چې په افغانستان کې د ټولو نهضتونو مخه و نيسي ، او بيرته توره ارتجاع په هيواد کې مسلطه کړي ، چې د امريکا په شمول د څو هيوادونو نومونه به ياديدل چې دوی د دغو اعتصاباتو و شا ته ولاړدي .

يوه ټوکه : د ديني علماوو د اعتصاب په وخت کې يوه شپه د امريکا په سفارت کې د دغه هيواد د سفير ټيمون ټيم له خوا يوه ميلمستيا شوی وه ، دغي ميلمستيا ته نساغلی عبدالستار شاليزي هم بلل سوې و . د خبرو په ترڅ کې د امريکا سفير عبدالستار شاليزي ته ويلي و ((زيره دي پري ايښي ده ، لکه چې د ملايانو څخه بيريدلی بي !)) عبدالستار شاليزي چې ظريف او حاضر جوابه سپری دی ، ده ته په جواب کې ويلي و ((زه د ملايانو څخه نه يم بيريدلی ، بلکه په کابل کې خلگ وايي چې هر هغه څوک چې زيره ولري تاسي هغه ته پيسي ورکوی)) د امريکا سفير په جواب کې ويلي و ((مور پيسي نه لرو)) عبدالستار شاليزي ده ته ويلي و ((که ستاسي وروستې خبره چې تاسي پيسي نه لری ، رښتيا وي نو ما خپله خبره بيرته واخسته)) وروسته دوی دواړو خندلي وو . (٢٤)

١١ - د ډاکټر عبدالظاهر حکومت

١٩٧١ — ١٩٧٢

١٢٢

ډاکټر عبدالظاهر د عبدالقادر ابراهم خیل زوی دی ، په ۱۲۸۹ هـ ش کال (۱۹۱۰) کې د لغمان په ولایت کې زیږیدلی دی ، په ۱۳۱۰ هـ ش کال (۱۹۳۱) کې د حبیبي د لېسې څخه فارغ التحصیل سو او په ۱۳۱۸ هـ ش کال (۱۹۳۹) کې د امریکا د کولمبیا د پوهنتون څخه دوکتورا واخسته ، ده د دولت په لویو چوکيو کې کار کړی دی . په ۱۳۳۴ هـ ش کال (۱۹۵۵) کې دی د روغتیا د وزارت د کفیل په حیث مقر سو . ډاکټر عبدالظاهر په کراچي او روم کې د افغاني سفیر په حیث هم کار کړی دی . دی د شورا د یوولسمي او دوولسمي دورو د ولسي جرگو رئیس و . دی د ۱۹۶۴ کال د لوی جرگې رئیس هم و ، چې په دغې جرگې کې د دیموکراسي دورې اساسي قانون تصویب شوی دی . ډاکټر عبدالظاهر یو مؤدب ، خوش طبعه او د بدو څخه بیزاره افغان و (۲۵)

ډاکټر عبدالظاهر د ۱۹۷۱ کال د جون د میاشتي پر ۸ مې نیټې د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور کړ سو . د ده حکومت د دغه کال د جولای د میاشتي پر شپږمې نیټې د ولسي جرگې څخه د اعتماد رایه واخسته ، چې د ۱۹۷۲ کال د سبتمبر د میاشتي تر ۲۴ مې نیټې پورې صدر اعظم و . د ده د څوارلسو میاشتو صدارت په حقیقت کې یو داسې عبوري حکومت و ، چې د حکومت ډیر صلاحیتونه د صدارت د مرستیال ډاکټر عبدالصمد حامد او خارجه وزیر محمد موسي شفیق په واک کې وو .

دی په دغې لنډې مودې کې د لاندې ستونزو سره مخامخ و :

- د پوهنتون شاگردانو او استادانو ، د ده د حکومت څخه د نویو قوانینو د انفاذ غوښتنه کوله چې دغه معضله ده ته د نور احمد اعتمادې د حکومت څخه ور پاته سوې وه . د دې موضوع تفصیل د کتاب په بلي برخې کې لیکل سوې دی .

- د ژبو موضوع چې د کتاب په بل ځای کې تشریح سوې ده .

- د وچ کالي په وخت کې د لوري او قحطي موضوع .

د غلي د قحطي وړانونکي حادثه چې د طبیعت د ناسازگاریو او حکومت د عدم رسیدگیو له کبله زموږ د هیواد د غور ، بادغیس ، او نورو سیمو پر خلگ د لوري له

لاسه مړه سول ، دوی خپل اولادونه خرڅ کړه ، پيرو خلگو د خپلو مینو څخه کډي وکړي او د هیواد نورو سیمو ته مهاجر سوه .

حکومت د صدارت په چوکاټ کي د کار په مقابل کي د غنمو د ویش یوه اداره د مشاور وزیر عبدالستار سیرت تر مشرې لاندې جوړه کړه ، چي له دغي لاري څخه حکومت غوښتل چي د لوري د ملي فاجعي سره مبارزه وکړي .

پاچا او حکومت ته راپورونه ورسیدل چي د هیواد په ځینو سیمو کي مخصوصا د بادغیس او غور په ولایتونو کي پير خلگ د لوري څخه مړه سوی دي او د دغو سیمو پيرو خلگو د هیواد نورو سیمو ته هجرت پیل کړی دی .

د حقایقو د معلومولو له پاره پاکټر عبدالصمد حامد د یوه لوی هیات په مشري د هرات ، بادغیس او غور ولایتونو ته سفر وکړ . هغه وخت چي دولتي هیات د هرات ښار ته ورسید په زرگونو وري خلگ د بادغیس د ولایت او د هرات د ولسواليو څخه د هرات ښار ته مهاجر سوي وو . د دغه هیات یوه غړي د دغي موضوع جریان ما ته داسي ويلي دي . (۲۶) :

په زرگونو خلگ د بادغیس او نورو سیمو څخه د هرات ښار ته ورغلي وو ، د هرات ښاریانو پر دغو ورو مهاجرو باندي پخه پوږي و ویشله ، خو هراتیانود حکومت څخه دا غوښتنه هم کوله چي دغه مهاجر پير ژر د هرات د ښار څخه و باسي که نه نو د ښار امنیت به خراب کړي . په هغه شپه د کابل څخه راغلي هیات د پاکټر عبدالصمد حامد په مشري غونډه وکړه ، او دا فیصله یي وکړه ، چي دغه وري خلگ دي د عسکري لاریو په وسیله فراه او هلمند ته ورسول سي ، چي هلته په (توتانو) ځانونه تغذیه کړي .

پاکټر حامد د هرات د والي اجراءت و غنډل ، بله ورځ دغه هیات د بادغیس ولایت ته ولاړ په دغه ولایت کي پير خلگ د لوري څخه مړه سوي وو ، د پيرو خلگو مړي د قلعه نو د ښار په کوڅو کي پراته وو چي پاکټر حامد او ورسره هیات په خپلو سترگو لیدلي دي . پاکټر حامد د بادغیس والي ، سرمامور او د زراعت مدیر د دغه ملي فاجعي مسنوول و بلل ، او د دوی برطرفي یي د مرکز څخه و غوښتله . په هغه شپه

کابل راډیو د سرمامور عبدالبصیر او د زراعت د مدیر برطرفي اعلان کړه .
بله ورځ دغه هیات د غور ولایت ته ولاړ ، دوی د ولایت په مرکز ، چغچران کي د
خلگو د لوي مظاهري سره مخامخ سول . هلته دوی په پېرو و ویشتل سول ، چي
ځيني خلگ ټپیان سول او د ولایت د ماڼي بنسیني يي ماتي کړي . پاکټر حامد دغور
والي د غور د ولایت د فاجعي مسؤل و باله او د مرکز څخه يي د هغه د برطرفي
غوښتنه هم وکړه . څرنگه چي د کابل راډیو د والیانوبرطرفي اعلان نه کړه نو پاکټر
عبدالصمد حامد خپل د هیات وظیفه ختمه و بلله او کابل ته را ستون شو . هیات
تصمیم نیولې و چي بله ورځ سهار به د صدارت په ماڼي کي یوه غونډه کوي خو دغه
غونډه و نه سوه ، پاکټر عبدالصمد حامد خپله وظیفه پرېښووله او څو ورځي وروسته
د تداوي په پلمه اروپا ته ولاړ .

حکومت دبادغیس ، غور او د افغانستان د نورو سیمو د وړو خلگو سره لازمي
اقتصادي مرستي و نه کړي چي د حکومت د غفلت په وجه د دغو سیمو خلگ پیر
تاواني سول .

صدر اعظم پاکټر عبدالظاهر چي د یوه لنډ عبوري حکومت مشر و دی په دغي
لنډي مودي کي د پېرو مشکلاتو سره مخامخ سو . ده د ۱۹۷۲ کال د دسمبر د
میاشتي پر ۲۴ مي نیټي استعفا وکړه او د ده پر ځای محمد موسي شفیق د
افغانستان صدر اعظم سو .

د پاکټر عبدالظاهر د حکومت ترکیب

۱۹۷۲-۱۹۷۱	پاکټر عبدالظاهر	صدر اعظم
۱۹۷۲-۱۹۷۱	پاکټر عبدالصمد حامد	مرستیال
۱۹۷۲-۱۹۷۱	جنرال خان محمد	د دفاع وزیر
۱۹۷۲-۱۹۷۱	محمد موسي شفیق	خارجه وزیر
۱۹۷۲-۱۹۷۱	امان الله منصوري	داخله وزیر

۱۹۷۲-۱۹۷۱	غلام حيدر داور	د ماليي وزير
۱۹۷۲-۱۹۷۱	محمد عارف غوثي	د تجارت وزير
۱۹۷۲-۱۹۷۱	ډاکټر عبدالواحد سراجي	د پلان وزير
۱۹۷۲-۱۹۷۱	محمد انور ارغنديوال	د عدليي وزير
۱۹۷۲-۱۹۷۱	محمد ابراهيم عباسي	د اطلاعاتو او کلتور وزير
۱۹۷۲-۱۹۷۱	حميدالله عنايت سراج	د پوهني وزير
۱۹۷۲-۱۹۷۱	ډاکټر محمد ابراهيم مجيد سراج	د روغتيا وزير
۱۹۷۲-۱۹۷۱	جنرال خوازک زلمي	د فوايدعامي وزير
۱۹۷۲-۱۹۷۱	محمد يعقوب لعلي	د کانو او صنايعو وزير
۱۹۷۲-۱۹۷۱	عبدالحکيم	د کرني وزير
۱۹۷۲-۱۹۷۱	نصرت الله ملکيار	د مخابراتو وزير
۱۹۷۲-۱۹۷۱	ميرمن شفيقه ضيايي	مشاوره وزيره
۱۹۷۲-۱۹۷۱	داکتر عبدالوکيل	مشاور وزير
۱۹۷۲-۱۹۷۱	عبدالستار سيرت	مشاور وزير
۱۹۷۲-۱۹۷۱	محمد ايوب عزيز	د قبايلو مستقل رئيس

(۲۷)

۱۲ - محمد موسي شفيق څنگه صدر اعظم سو؟

په ۱۹۷۱ کال کي د نور احمد اعتمادي د حکومت په آخرو مياشتي کي پاچا اراده وکړه چي تر اته کلونو عملي تجربې وروسته بايد پر افغاني ديموکراسي باندي د سره کتنه وسي . پاچا غوښتل چي د اساسي قانون ځيني مادي تعديل کړه سي ، پر سياسي ډلو او د شاگردانو پر اجتماعاتو باندي يو څه قيود وضع سي ، د شورا

انتخابات د څه مودې له پاره وځنډول سې او په افغانستان کې د یوه قوې او باثباته حکومت د راتلو له پاره لاره هواره کړه سې . د موضوع د روښانولو له پاره د دغه مبحث په سر کې د یوې مقدماتي په شکل پر دیموکراسي ، د دولت پر ثلاثه قواوو او د پاچا پر لومړۍ درجه مشاورینو باندې د لاندې مطالبو لیکل ضروري بلل کېږي .

- د دیموکراسي په کلونو کې د حکومت د کمزوره کولو ، د ثلاثه قواوو د تفکیک او د سیاسي دیموکراسي د تعمیم له پاره کافي هلې ځلې و شوي . ولي په خارجي سیاست کې د محمد داود خان د وخت خارجي سیاست ، چې د هغه عصر د ایجاباتو پر اساس جوړ سوی و ، یعنی د شوروي اتحاد سره د نژدېوالي سیاست و ، کوم تغییر رانه غی بلکه د دیموکراسي په دورې کې تر پخوا لا په پراخه اندازه تعقیب کړه سو .

- په دولسمې تقنیني دورې کې د پاکتر عبدالظاهر تر رهبرۍ لاندې د ولسي جرگې د نظم او دسپلین په برخه کې څه اقدامات وسوه ، څرنگه چې دغه اقدامات پیر جدي نه وو نو مؤثر واقع نه سول ، وکیلانو د مصونیت تر نا مه لاندې ، هر هغه څه چې یې غوښتل هغه به یې کوله . د مثال په توگه :

- په ۱۹۶۶ کال کې ځینو اروپایي هیوادونو د افغانستان د ولسي جرگې یوه هیأت ته بلنه ورکړه چې د هغه هیوادونو د پارلمانونو څخه لیدنه ورکړي ، د شورا درخصتیبو په ورځو کې ، د ولسي جرگې رئیس پاکتر عبدالظاهر ، د کندهار د ښار د وکیل عبدالرحیم هاتف په شمول څو وکیلان د دغه سفر له پاره و ټاکل ، ولي نورو وکیلانو د ولسي جرگې د رئیس ددغه تصمیم سره مخالفت وکړ ، او په ورستیو لفظو کې یې ددغه هیأت د سفر ممانعت وکړ . په همدغې دورې کې یوې پلې وکیلانو داخپل حق باله چې غازي ستدیم ته په زوره ورننوزي او بیله تکت څخه د لوبو ننداره وکړي ، چې هلته څو وکیلان ووهل سو . د پوهني وزیر پاکتر پوپل دغه موضوع حل کړه .

- په دیارلسمې تقنیني دورې کې ، دولت غوښتل چې یوه وکیل ته په جزاورکولو سره د وکیلانو د مصونیت حدود تثبیت کړي . څرنگه چې د حکومت د دغه کار سره پیر وکیلان مخالف وو نو دغه اقدام هم مثبتې نتیجه ور نه کړه (د دي موضوع تفصیل د کتاب په بلي برخي کې راغلی دی)

- د ستري محكمي رئيس قاضي القضاة ډاکټر عبدالحکيم ضيايي او د دارالانشا آمر ډاکټر وليد حقوقي و ، په عمل کي د دغي محکمي واک د ډاکټر حقوقي په لاس کي و په دغي محکمي کي ورزیده کدرونه ځای پر ځای سوي وو ، ستري محکمي د يوي مستقلي قوي په څير په افغاني ټولني کي تبارز وکړ . ډاکټر وليد حقوقي چي د پاچا نژدي مشاور و ، پاچا غوښتل چي دی ډير ژر د افغانستان صدر اعظم سي .

د اساسي قانون ۱۰۵ ماده د دي مانع وه چي ډاکټر وليد حقوقي ته په حکومت کي کومه دنده وسپارله سي ، پاچا ته مشوره ورکړه سوه تر څو چي په اساسي قانون کي تعديلات راځي ، کيدای سي چي په فرعي قوانينو کي د شورا په وسيله ډاکټر وليد حقوقي ته په حکومت کي د کار کولو زمينه برابره سي .

پاچا د افغانستان د آينده يوه قوي حکومت د جوړولو له پاره ډاکټر عبدالظاهر د کابيني په جوړولو مامور کړ ، په دغه عبوري حکومت کي د پاچا دري عمده مشاورين د صدارت د مرستيالانو په حيث په نظر کي نيول سوي وو . چي تر ډاکټر عبدالظاهر وروسته به يو د دغو مشاورينو څخه ، صدر اعظم کيږي او دوه نور به د مرستيالانو په توگه په دغه حکومت کي شا مليري . د پاچا پلان داسي و :

- ډاکټر عبدالصمد حامد د صدر اعظم لومړی مرستيال او د پلان وزير

- محمد موسي شفيق د صدر اعظم دوهم مرستيال او د خارجه چارو وزير

- ډاکټر وليد حقوقي د صدر اعظم دريم مرستيال او داخله وزير (۲۸)

د پاچا دغه خيالي پلان د لاندې مشکلاتو له کبله عملي نه سو :

- د پاچا دري واره مشاورين يو د بل رقيبان وو ، د دوی څخه يوه هم نه غوښتل چي د دوو نورو سره په يوه حکومت کي کار وکړي . ولي پاچا په دغه حقيقت نه و خبر .

- د پاچا نوموړي مشاورين د مختلفو سليقو خاوندان وو چي په راتلونکي حکومت کي ددوی مئمره همکاري يو نا ممکن کار و .

- د پاچا دغه مشاورين قانون پوهان وو ، خو پاچا په خارجي سياست ، پوهني ، اقتصاد او اجتماعي ريفورمونو کي مجرب مشاورين نه درلودل .

- د پاچا دغه مشاورينو ، هريو د صدارت تر چوکي په کښته مقام کي کار کولو ته

حاضر نه و او هریوه خان د افغانستان راتلونکې صدر اعظم باله . د مثال په توگه :

- ما او ریډلي دي چې د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت یوه مهم غړي د وزارتونو ټول پېشنهادونه د دی له پاره په خپل دفتر کې قید کړي وو چې دې متیقین و چې تر ډاکټر عبدالظاهر وروسته دی د افغانستان صدر اعظم دی او دغه پېشنهادونه به د خپل صدارت په وخت کې تر اجرا لاندې و نیسي .

- ما د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت د یوه بل مهم غړي په ارتباط اوریدلي دي چې د ده په لارښوونه په ولسي جرگې کې د ژبو موضوع د دي له پاره راپورته سوه چې په دولت کې تشنج راسي او د ډاکټر عبدالظاهر بي واکه حکومت استعفا کولو ته مجبورسي او دی ژر د افغانستان صدر اعظم سي .

- ما د ډاکټر ولید حقوقي په برخه کې داسې اوریدلي دي چې ده قاضي القضاة ډاکټر عبدالحکیم ضیایي ته ويلي وو ((زما زړه نه غواړي چې په رادیو او ورځپاڼو کې زما نوم ستاسي تر نامه دمخه یاد سي)) ده په نورو الفاظو ډاکټر ضیایي ته تفهیم کړي وه چې دی د افغانستان راتلونکې صدر اعظم دی . په دي چې په دولتي نشراتو کې د صدر اعظم نوم تر قاضي القضاة دمخه اخستل کېږي .

د پاچا د دغه پلان د عملي کولو له پاره داسې اقدامات و سول :

د اساسي قانون ۱۰۵ مه ماده داسې حکم کوي ((کله چې د قاضي القضاة او د ستري محکمي د غړو وظيفه پای ته ورسېږي دوی نه سي کولای چې صدر اعظم ، وزیر یا د شورا غړي سي)) ولي په اساسي قانون کې د قاضي القضاة یا د ستري محکمي د غړي د استعفا په ارتباط څه نه دي لیکل سوي . د دي له پاره چې ډاکټر ولید حقوقي حکومت ته راولي دولت د اساسي قانون د دغي قانوني خلا څخه استفاده وکړه او تصمیم يې ونيو چې په یوه فرعي قانون کې یوه داسې ماده په ولسي جرگې کې تصویب کړي چې د هغي پر اساس د ستري محکمي غړي د خپلي وظيفي څخه استعفا وکولای سي او تر استعفا وروسته ، بیرته د صدر اعظم یا وزیر په حیث تعیینولای سي .

ستري محکمي د ولسي جرگې د تقنین د کمسیون څخه چې زه هم د دغه کمسیون

غږې وم ، غوښتنه وکړه چې د قضايي تشکيلاتو او صلاحيتونو پر قانون باندې د سره کتنه وکړي د تقنين کمسيون د ستري محکمي دغه غوښتنه و منله او دغه قانون يې تر بحث لاندې و نيوی ، د دغه قانون څو مادې يې تصويب کړي . کله چې دستر محکمي د غږې د استعفا او په حکومت کې د ده د برخي اخستلو په ارتباط يوه وکیل کمسيون ته يو پيشنهاده وړاندې کړ ، ما هغه وخت د کمسيون غړو ته و ويل چې پر اساسي قانون باندې د مباحثاتو مجموعه ما لوستي ده ، په دغې مجموعې کې د يوه مقنن له قوله ليکل سوي دي چې ((د ستري محکمي غږې تر استعفا وروسته په حکومت کې کار نه سي کولای)) نو ښه به داوي چې د عدليې د وزارت څخه دغه مجموعه راوغوښتله سي څو د دغې مجموعې تر مطالعې وروسته به په دغه مورد کې تصميم و نيول سي . د تقنين کمسيون دغه پيشنهاده و مانه او د يوه استعمال په وسيله يې د عدليې د وزارت څخه نوموړي مجموعه و روغوښتله .

کله چې د ولسي جرگې استعمال د عدليې وزارت ته ورسيد ، حکومت د اساسي قانون د مباحثاتو مجموعه ولوستله ، دوی په دې پوه سوه چې پر دغې مشخصي موضوع باندې ډاکټر عبدالصمد حامد اوردي خبرې کړي دي . ده ويلي و ((که د ستري محکمي يو غږې داسې ناروغه سي چې د کارکولو توان و نه لري ، دی حق لري چې استعفا و کړي خو تر استعفا وروسته بايد ده ته په حکومت کې د کار کولو اجازه ور نه کړه سي)) ده داهم ويلي و ((په راتلونکو کلونو کې د دې امکان موجود دی چې يو حزب د ستري محکمي د يوه غږې سره په پټه سازش و کړي او د ده په مرسته خپل رقيب حزب منحل کړي ، او دغه حزب د دغه خدمت په بدل کې ده ته د وزارت چوکي ورکړي ، چې د دغسې يوې احتمالي دسيسې د مخنيوي له پاره د ستري محکمي د غږو د استعفا مخه بايد و نيوله سي)

دغه موضوع په دولت کې پيره غټه سوه . د پاچا سرباوير جنرال محمد عمر خان ما ته و ويل چې د کندهار يوه وکیل پاچا ته اطلاع ورکړه چې فراهي د اساسي قانون د مباحثاتو مجموعه لوستي او ده په کمسيون کې ويلي دي چې ډاکټر عبدالصمد حامد د اساسي قانون د جوړولو په وخت کې د ستري محکمي د غږې د استعفا سره مخالفت

کړی دی . پاچا سمدلاسه ډاکټر عبدالصمد حامد خپل حضور ته وباله او په کلکو الفاظو يي د ده څخه د ده د وينا پوښتنه کړې وه . ډاکټر حامد پاچا ته په جواب کي ويلي و چې ((زما د هغه وخت خبري د قانون متن نه دی بلکه د يوه شخص خبري دي اوس شورا کولای سي چې د ستري محکمي د غړي د استعفا په برخه کي په قانون کي کومي مادې ته ځای ورکړي)) (۲۹) ما په هغو ورځو کي ډاکټر عبدالصمد حامد په جلال آباد کي وليد ، ده د گيلي په شکل ما ته و ويل ((تا د ستري محکمي د غړي د استعفا پر موضوع باندي زه د پاچا سره مواجه کړم)) چې البته دغه کار ما نه و کړی . د ډاکټر عبدالصمد حامد تشويش داو چې د ولسي جرگي د دغه جريان څخه پاچا داسي انتباه نه وي اخستي چې گواکي ډاکټر حامد ، حکومت ته د ډاکټر وليد حقوقي د راتلو مخالف دی او اوس ده وکيلان دغي موضوع ته متوجه کړي دي .

د تأسف ځای دادې چې حکومت د اساسي قانون د مباحثاتو مجموعه ولسي جرگي ته د لوستلو له پاره ور نه کړه ، د هغه پر ځای حکومت د کمسيون د غړو تر منځ نفاق واچاوه . حکومت د کمسيون دايمي غير حاضر غړي حاضر کړه او د دوی په وسيله يي کمسيون ته داسي پيشنهاد وړاند کړ چې ((حکومت بايد د اساسي قانون د مباحثاتو مجموعه ولسي جرگي ته راوانه ستوي)) د دغه حرکت رهبري د پکتيا د يوه وکیل پر غاړه وه . (۳۰)

د حکومت د دغه ناوړه اقدام په مقابل کي زما په شمول د کمسيون اکثر و غړو د تقنين د کمسيون څخه استعفا وکړه . د وکيلانو د استعفا په نتيجه کي د تقنين کمسيون د منځه ولاړ او د ډاکټر وليد حقوقي له پاره حکومت ته د ورتلو لاره خلاصه نه سوه . څرنگه چې وروسته معلومه سوه ، د تقنين په کمسيون کي د تشنج په راورولو کي د يوه مهم وزير لاس و .

دلته دا خبره هم د يادولو وړ بولم چې د اساسي قانون د مباحثاتو مجموعه ما ته د لوستلو له پاره د هغه وخت د عدليي وزير عبدالستار سيرت راکړې وه .

اوس به راسو دي موضوع ته چې محمد موسي شفيق څرنگه صدر اعظم سو ؟
په روم کي د افغاني سفارت يوه ما مور ماته و ويل چې په ۱۹۷۲ کال کي پاچا ،

ډاکټر عبدالصمد حامد او محمد موسي شفيق په افغاني سفارت کي د دي له پاره سره يو ځای کړل چي د راتلونکي حکومت په ارتباط د دوی نظريات واوري . په دغي غونډي کي حتي افغاني سفير نور احمد اعتمادي برخه نه درلودله .

پاچا لومړې د ډاکټر حامد څخه پوښتنه وکړه چي ((تردي وروسته په افغانستان کي څه کارونه بايد و سي ؟)) ډاکټر حامد وويل ((افغانستان په خطر کي دی او بايد ژر په هيواد کي اضطراري حالت اعلام سي ، چي په دغه حالت کي به د شورا صلاحيتونه د منځه ولاړه سي ، د ملي جرايدو نشرات به متوقف سي ، پر سياسي پلو به قيود وضع سي ، تر هغه وروسته به په اساسي قانون کي تعديلات راسي ، د ديموکراسي اساسات به په تدريجي ډول په هيواد کي تر اجرا لاندي و نيول سي))

محمد موسي شفيق د ډاکټر عبدالصمد حامد پورته نظريات په دي ډول رد کړي وو. ده ويلي وو ((هغه حالات چي د اساسي قانون په ۱۱۳ مادې کي د اضطراري حالت د اعلامولو له پاره ذکر سوي دي په افغانستان کي نه دي راغلي ، د اضطراري حالت په اعلامولو سره هنگامي ايجاديري ، خو د افغانستان اوسني ستونزي د نورو مؤثرو لاروڅخه په نښه توگه حل کيدلای سي)) ده د شورا په ارتباط ويلي و ((دشورا د اوسني دورې وروستې کال دی چي دغه تقينې دوره څو مياشتي وروسته پای ته رسيري ، حکومت کولای سي چي د شورا نوي انتخابات د څه مودي له پاره و ځنډوي په دي ترتيب چي ستره محکمه به د انتخاباتو د نظارت څخه استنکاف وکړي او پاچا به د ستري محکمي دغه غوښتنه و مني . د پاچا په فرمان به د انتخاباتو کمشنر و ټاکل سي . دغه مراحل چي هرڅومره حکومت و غواړي اوردولای سي))

ده د ملي جرايدو په ارتباط ويلي و ((حکومت به د موجوده جرايدو د امتياز خاوندان په حکومتي چارو کي مقرر کړي او نوو جرايدو ته به د امتياز حق ورته کړي))

ده د سياسي پلو په ارتباط ويلي و ((د ټولو سياسي پلو غړي د پوهنتون يا ښوونځيو شاگردان يا هم د دولت ما مورين دي . حکومت به د دوی د مشرانو سره خبري وکړي او دوی ته به اخطار ورکړي چي تر دي وروسته دوی بايد په دولتي چارو

کي گوتي و نه وهي . دوی ته به و ويل سي چي د تخلف په صورت کي به د دوی غږي د مربوطه خاښوونو څخه و ایستل سي)) ده ويلې وه ((زه تعهد کوم چي د دغي لاري څخه سياسي ډلي تر کنترول لاندې راتلاي سي)) . پاچا په دغي غونډي کي محمد موسي شفيق ته ويلي و چي ته د افغانستان راتلونکي صدر اعظم بي او ډاکټر حامد په دغي غونډي کي پاچا ته څرگنده کړه چي دی په راتلونکي حکومت کي د محمد موسي شفيق سره کار نه کوي . پاچا ډاکټر حامد او شفيق ددي له پاره يوه پارک ته ليرلي وو چي ډاکټر حامد په دي قانع کړه سي چي په راتلونکي حکومت کي د شفيق سره کاري وکړي ، تر خبرو وروسته شفيق پاچا ته ويلي و چي ډاکټر حامد وعده راکړي ده چي شپږ مياشتي وروسته به همکاري راسره وکړي ، او ډاکټر حامد پاچا ته ويلي و چي شفيق بايد واده وکړي په دي چي يو صدر اعظم بايد ميرمنه ولري .

۱۳ - ډاکټر عبدالصمد حامد ولي صدر اعظم نه سو ؟

ډاکټر عبدالصمد حامد چي يو حقوقدان دی د ۱۹۶۴ کال د اساسي قانون د تسويد د کميټي مهم غړی و ، دی د ديموکراسي په حکومتونو کي د پوهنتون رئيس ، د پروان والي ، د پلان وزير او د صدارت مرستيال و ، ده د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت په وخت کي د بادغيس او غور د واليانو د سيکدوشي پر موضوع ، خپله وظيفه پيښووله ، ده د افغانستان د جهاد په وخت کي د مولوي محمد يونس خالص د اسلامي حزب سره نژدې همکاري درلودله ، بنايي دده دغه همکاري به د جهاد د پياوړي کيدلو په خاطر وه ، په دي چي مولوي خالص په افغانستان کي د ديموکراسي او آزادو انتخاباتو سره موافقه نه درلودله . (۳۱)

دلته دامطلب د ليکلو وړ بولم چي په دغه وخت کي د کابل په سياسي حلقو کي ويل کيدل ، کوم حکومت چي د ډاکټر عبدالظاهر تر حکومت وروسته به هيواد کي راځي بايد لاندې عمده وظيفي سر ته ورسوي :

- ددغه حکومت په وسيله افغانستان د شوروي اتحاد څخه بايد فاصله و نيسي او غربي نړي ته ور نژدي سي .

- د پښتونستان موضوع ، د ډيورنډ کرښه او د هلمند د اوبو معضله د پاکستان او

ایران د حکومتونو سره د دوستانه لارو څخه حل کړه سي .

- د خلیج د مړو هیوادونو په مرسته په هیواد کې اقتصادي پروژ په کار واچولي سي .

- په هیواد کې د سیاسي او ایدیولوژیکي بي نظمیو د مخنوي په خاطر باید د احزابو

قانون پیر ژر تر اجرا لاندي نیول سي . د اجتماعاتو ، معارف او لوړو تحصیلاتو

حساس قوانین په تقنیني فرامینو ژر نافذ کړه سي .

د پورته عمده اهدافو د سرته رسولو د پاره په هیواد کې د اضطراري حالت

اعلامول یو لازمي کار و . د روم په غونډې کې هغه نظریات چې ډاکټر عبدالصمد

حامد ، پاچا ته وړاندي کړي وو ، هغه نظریات پیر پر ځای وو ، چې د ده د پیشنهاد په

فوري تطبیق سره ممکنه وه چې د محمد داود خان د کودتا مخه هم نیوله شوي وای

خو پاچا په لاندي دلایلو نه غوښتل چې په دغې مرحلې کې ډاکټر عبدالصمدحامد د

افغانستان صدر اعظم سي :

- ډاکټر عبدالصمد حامد په خټه محمدزي دې ، پاچا لازمه نه بلله چې د نور احمد

اعتمادي تر اورده حکومت او د ډاکټر عبدالظاهر تر لنډ حکومت وروسته ، بیا یو

محمدزي د اوردي مودي له پاره د افغانستان صدر اعظم سي .

- ډاکټر عبدالصمد حامد د مسایلو د حل په لاره کې انعطاف پذیره نه دې ، ښایي د

پاچا کورني مشاورینو لکه سردار عبدالولي او سلطان محمود غازي د ډاکټر حامد د

صدر اعظم کیدلو سره موافقه نه وي کړي . د پاچا راتلونکې پلان سوی حکومت چې

په هغه کې به د پاچا لومړي درجه مشاورینو برخه اخستي وای ، لکه چې دمخه یي

یادونه وسوه ، د پاچا د مشاورینو له خوا تخریب کړل سو . زه په دي نه یم خبر چې

په خپله پاچا په دغه مطلب پوهیدلي و او که به ؟ ولي پیر نور افغانان په دغه موضوع

پوهیدل چې په ځینو ملي اخبارونو کې په دغه ارتباط لیکنې هم سوي دي .

١٤ - د محمد موسي شفيق حکومت

١٩٧٢ - ١٩٧٣

محمد موسي شفيق د مولوي محمد ابراهم کاموي زوی دی او په ١٩٣١ کال کې په

کابل کې زیږیدلی دی . ده د کابل د عربي دارالعلومو مدرسه لوستي ده او وروسته یې په اسلامي حقوقو کې په قاهره کې د الازهر د پوهنتون څخه لیسانس اخستی دی . ده د امریکا د کولمبیا د پوهنتون څخه هم په بین المللي حقوقو کې لیسانس تر لاسه کړی دی . ده د عدلیې په وزارت کې په کار پیل وکړ او د حقوقو په پوهنځي کې یې استادې کړې ده . په عدلیه وزارت کې معین او بیا د خارج چارو په وزارت کې مشاور و . په قاهره کې افغاني سفیر او د ډاکټر عبدالظاهر په حکومت کې خارج وزیر هم و .

محمد موسي شفيق چې ډیر زيرک او د دربار په رمز آگاه سپری و ، په اسلامي علومو پوهیدى ، شاعر او ليکوال هم و . پښتو ، دري ، عربي ، انگریزي او فرانسوي ژبې یې زده وي ، نو په دغه وجه دی ډیر ژر پاچا ته نژدې سو اود پاچا لومړی درجه مشاور سو . دی د ۱۹۷۲ کال د دسمبر د میاشتي په ۲۴ نیټې د پاچا له خوا د کابینې په جوړولو مامور کړه سو . (۳۲)

محمد موسي شفيق په تجمل پرستي کې ډیر افراط کاوه ، ده د خان له پاره یو موټر د فراسي څخه په الوتکې کې راوغوښت . د جمهوریت په وخت کې دغه موټر د افغاني سفیر زلمي محمود غازي د استفادې له پاره تهران ته ولیرل سو . د ده دريشي په خارج کې جوړیدلي ، ده په جلال آباد کې د هډې فارم ته نژدې د خان له پاره یو افسانوي کور جوړاوه ، د قرغي بند ته نژدې یې پر یوې تپې باندي د کوچیانو کيږي ودروله ، چې هلته یې هم د یوه داسې مجلل کور جوړول په نظر کې نیولي و چې د خپل کور څخه به د اوبو ډنډو ته په برقي لیفت کې کښته کیدی او په یوې کښتۍ کې به یې سیر او ننداره کولای .

د محمد موسي شفيق په هکله څو نورې خبرې

- په ۱۹۷۰ کال کې کله چې محمد موسي شفيق په قاهرې کې افغاني سفیر و په هغه وخت کې د ایران یو عالي رتبه هیأت د هلمند د اوبو د مذاکراتو له پاره کابل ته سفر کاوه . محمد موسي شفيق ، صدر اعظم نور احمد اعتمادي ته اطلاع ورکړه چې دی غواړي چې د ايراني هیأت د لیدلو له پاره کابل ته سفر وکړي . نور احمد اعتمادي

ده ته په جواب کي ويلي و ((کابل ته ستاسي د راتگ ضرورت نه سته)) خو محمد موسي شفيق د صدر اعظم د مخالفت سره سره کابل ته سفر وکړ او د ايراني هيات سره يي په مذاکراتو کي برخه واخسته . (۳۳) شايد چي د ايراني هيات مشر به اردشير زاهدي و چي افغانستان ته يي سفر کړی و او نور احمد اعتمادي د محمد موسي شفيق او اردشير زاهدي په ښو مناسباتو خبر نه و .

اردشير زاهدي چي د جنرال زاهدي زوی او د ايران د پاچا زوم دی ، ده د پيک پارسيان د اخبار د ۲۰۰۲ کال د می د مياشتي د ۱۷ نيټي په گڼي کي په خپلي يوي مصاحبي کي ويلي دي چي ((د هلمند د اوبو موضوع ما د خپل خارجه وزارت په وخت کي د افغانستان د پاچا محمد ظاهر شاه سره حل کړي ده)) دی داهم وايي چي ((زه د محمد موسي شفيق سره دده دسفارت په وخت کي په قاهري کي دوست سوی وم او د افغانستان پاچا زمور په ښو مناسباتو خبر و . کله چي د افغانستان پاچا ايتاليا ته په رسمي سفر بلل سوی و ، ده ما ته بلنه راکړه چي روم ته ورسم او محمد موسي شفيق په دي قانع کړم چي د افغانستان د صدارت وظيفه ومني))

- پاچا ته نژدي د خارجه وزارت يوه ما مور ويلي و چي ((پاچا د دولت د پيرو مامورينو قدر کوي ، ولي محمد موسي شفيق ، د عشق تر سرحده پر پاچا باندي گران دی)) (۳۴)

- د دربار پخواني وزير علي محمد خان ويلي و ((زه په دربار کي لوی سوی يم خو د محمد موسي شفيق په اندازه د دربار په رمز نه پوهيرم)) (۳۵)

- د خارجه وزارت يوه مامور و ويل چي په ۱۹۷۱ کال کي کله چي پاچا مسکو ته رسمي سفر درلود ، خارجه وزير محمد موسي شفيق هم دپاچا د دغه سفر ملگرې و . شفيق د مسکو څخه يوه بل اروپايي هيواد ته تې ، دی د پاچا سره تر خدای امانې وروسته نژدي شل گا مه ددي له پاره پر شا تی چي مخ يي د پاچا و خوا ته وي ۳۶

- په ۱۹۷۱ کال کي د ولسي جرگي د بين المللي روابطو کمسيون ، خارجه وزير محمد موسي شفيق د بښتونستان د قضيي په ارتباط نوموړي کمسيون ته غوښتې و ، زه او خو نور وکيلان هم د مباحثاتو د اوريدلو له پاره هغه کمسيون ته ورغلي وو . نور

وزيران معمولاً د يوي ډلي مامورينو سره يو ځای ولسي جرگي ته راتلل ، ولي خارجه وزير محمد موسي شفيق يوازي کمسيون ته حاضر سو ، حفيظ الله امين او ببرک کارمل هم ددغه کمسيون غړي وو . د آجندا مطابق د کمسيون منشي محمد شاه رحمتيان د ده څخه د پښتونستان پر موضوع باندې توضيحات و غوښتل .

محمد موسي شفيق په سپره سينه ، په څو لنډو او سنجيده جملو کي دوی ته داسي و ويل ((هغه توضيحات چي نن بي تاسي زما څخه غواړي زه هم د داسي توضيحاتو اوريدلو ته ضرورت لرم)) ده زياته کړه ((کله چي زه خارجه وزارت ته ورغلم نو ما د مربوطه څانگي څخه د پښتونستان د موضوع سوابق و غوښتل ، دغي څانگي ما ته وويل چي پر دغي موضوع باندې هميشه د خارجه وزارت څخه دباندې تصميم نيول کيږي او د دغي موضوع ټول سوابق په ارگ يا د خلگو په کورونو کي دي)) ده دا هم وويل ((اوس ما فيصله کړي ده چي د خارجه وزارت ټول وظيفه په دغه وزارت کي متمرکز کړم ، او د پښتونستان د موضوع ټول سوابق پيدا کړم او په يوه ځای کي بي راغونډ کړم . اوس د وکيلانو خوښه ده چي هغه مختصر معلومات چي زه بي د پښتونستان پر موضوع باندې لرم هغه تاسي ته و وایم او که ما ته فرصت راکوي چي زه د دغي موضوع سوابق پيدا کړم او وروسته بيا يو جامع معلومات تاسي ته وړاندې کړم)) د بين المللي روابطو کمسيون د رايو په اتفاق دا ومنله چي خارجه وزير محمد موسي شفيق ته دي فرصت ورکړه سي چي پر دغي موضوع باندې دي اساسي او عمده مطالب راټول کړي او د کمسيون په بلي غونډي کي دي کمسيون ته وړاندې کړي . څو شيبې وروسته محمد موسي شفيق د کمسيون څخه و وت او بيا هيڅ وخت ده د دغه کمسيون په غونډي کي برخه وانه خسته . (۳۶)

- محمد موسي شفيق چي د ډاکټر عبدالظاهر په حکومت کي دخارجه چارو وزير و ده امر وکړ چي د خارجه وزارت ټول ماموين بايد سهار پر معين وخت خپلو وظيفو ته حاضر سي او د مامورينو د حاضري په کتاب کي لاس ليکونه وکړي . خو د ده د امر باوجود ، د سلطنتي کورنی ځني غړي پر ټاکلي وخت خپلو وظيفو ته نه راتلل او ده دغه مامورين نه غير حاضر کول ، بلکه دی به سهار په خپله د دغو مامورينو

کورونو ته ورته او دوی به یې د خانه سره دخارجه چارو وزارت ته راوستل . (۳۷)

د محمد موسي شفيق د حکومت ترکیب

۱۹۷۳-۱۹۷۲	محمد موسي شفيق	صدر اعظم
۱۹۷۳-۱۹۷۲	جنرال خان محمد	د دفاع وزير
۱۹۷۳-۱۹۷۲	محمد موسي شفيق	خارجه وزير
۱۹۷۳-۱۹۷۲	نعمت الله پژواک	داخله وزير
۱۹۷۳-۱۹۷۲	محمد خان جلالر	د ماليي وزير
۱۹۷۳-۱۹۷۲	ډاکټر محمد ياسين عظيم	د پوهني وزير
۱۹۷۳-۱۹۷۲	نصرت الله ملکيار	د مخابراتو وزير
۱۹۷۳-۱۹۷۲	جنرال خوازک زلمي	د فوايد عامي وزير
۱۹۷۳-۱۹۷۲	غلام دستگير عزيزي	د کانو او صنايعو وزير
۱۹۷۳-۱۹۷۲	ډاکټر عبدالوکيل	د کرني وزير
۱۹۷۳-۱۹۷۲	ډاکټر عبدالواحد سرايي	د پلان وزير
۱۹۷۳-۱۹۷۲	صباح الدين کشککي	د اطلاعاتو او کلتور وزير

(۳۸)

۱۵ - د محمد موسي شفيق د حکومت اجراءات

وروسته تر هغه چي په شورا کي د هلمند د اوبو معاهده تصويب سوه محمد موسي شفيق خپله توجه د حکومت اساسي کارونو ته واړوله .

- په سر کي ده د راتلونکي شورا د انتخاباتو موضوع ته توجه وکړه . د پخواني فيصلې پر اساس ، ستري محکمي په انتخاباتو کي د نظارت څخه د استنکاف پيشنهاد ، پاچا ته وړاندي کړ . د پاچا په امر د حکومت او ستري محکمي څخه يو گډ هیأت جوړ سو چي د راتلونکو انتخاباتو له پاره د انتخاباتو د کمشنري موضوع تر غور لاندې و نيسي . (۳۹)

- محمد موسي شفيق د حکومت پارلماني رياست د تجارت د وزارت ودانې ته چي

د شورا تر څنگ و انتقال کړ او ده په خپله د پارلماني ریاست دنده پر غاړه واخسته د شورا د شورا د پېرو غړو سره خبرې و کړې او دوی یې په دې قانع کړل چې د شورا انتخابات به د څه مودې له پاره ځنډېږي . ده به د شورا ځینو غړو ته په راتلونکو انتخاباتو کې د مرستې وعده هم ورکوله . محمد موسی شفیق د راتلونکې شورا د غړو د اهلیت پر موضوع او زما پر آینده همکاری باندې زما سره هم اوردې خبرې کړې دي . په دې دلیل چې زما خود سنایي تعبیر نه سي ، نولیکل یې دلته لازم نه بولم .

- محمد موسی شفیق د ملي جرایدو ځینې چلونکي په حکومتي کارونو کې مقرر کړل چې په دغه اقدام سره دڅو مهمو جرایدو نشرات متوقف سوه .
- د محمد موسی شفیق په حکومت کې د (مفاهمي) د پلې څو غړي د معینانو په حیث مقرر سول چې دغه معینان به پېر ژر د وزیرانو په حیث ټاکل کیدل .
- د عالی تحصیلاتو د وزارت اساس نامه د پوهني په وزارت کې جوړه سوه، د ادبیاتو د پوهنځي د یوه استاد د تقرر فرمان د همدغه وزارت د معین په حیث اخستل شوې و .

- د مذهبي ډلو د خوشحالولو له پاره په کابل رادیو کې آذانونه پیل سوه ، محمد موسی شفیق د شیر پور مسجد ته مخامخ د شهر غلغله په نامه رستورانته د چپه کولو امر ورکړ . د ده په امر په دارالامان کې د کلیسا تعمیر و نړول سو .

- محمد موسی شفیق د هیواد ټولو سیاسي ډلو ته خبر ورکړ چې تر دې وروسته باید دوی د حکومت پر ضد د مې د لومړي ورځي د مظاهراتو څخه ډډه وکړي (٤٠)
- د پرچم د پلې د یوې باخبرې منبع په قول ((شفیق د خلق او پرچم د مشرانو سره اوري خبرې کړې وي او ظاهرا یې په مهارت ښه فضا جوړه کړې وه او غالباً همدایې د مرگ عامل وگرځیدې ، بېرک کارمل حتی ده ته د اعتماد د رایې ورکول هم مطرح کړی و چې د میر اکبر خیبر د جدي مخالفت په اثر ممکن نه شو)) د اعتماد درایې په غونډې کې بېرک کارمل د محمد موسی شفیق حکومت ته مخالفه رایه ورکړه ، ولي د غونډې په پای کې ده زموږ سره یو ځای شفیق ته مبارکي وويله . حفیظ الله

امین د اعتماد د رایې په وخت کې په غونډې کې حاضر نه و ، دی تر غونډې وروسته ولسي جرگې ته راغی (۵۲)

- د محمد موسي شفيق حکومت د اجتماعاتو د قانون مسوده جوړه کړه ، او د کابینې پر غړو یې و ویشله ، خو یوه میاشت وروسته حکومت د خپل تصمیم څخه منصرف سو او د هغه پر ځای یې د اجتماعاتو مقررې جوړه کړه او د وزیرانو په مجلس کې یې تر بحث لاندې و نیوله . (۴۱)

داسې ښکاري چې په سر کې محمد موسي شفيق غوښتل چې د اجتماعاتو د قانون مسوده شورا ته وړاندې کړي ، خو وروسته دې د دغه کار څخه په دې دلیل پښیمانه سوې دې چې که د اجتماعاتو د قانون مسوده شورا ته وړاندې سي د دې احتمال سته چې په دغه وخت کې به د پوهنتون شاگردان د شورا په مخ کې مظاهره و کړي او د عقرب د دریمې حادثه به بیا تکرار سي .

- محمد موسي شفيق د شورا د آخري اجلاس د وروستې نېټې رارسیدلو ته چې د اسد د میاشتي ۲۲ نیټه ده ، منتظر و . ده په دغه ورځ د خپل حکومت د خط مشي تفصیل او د خپل حکومت اصلاحي پروگرام د عا مو خلگو په اطلاع رساوه خو ده د همدغه کار فرصت پیدا نه کړ .

- صباح الدين کشککي په خپل اثر کې لیکي چې محمد موسي شفيق غوښتل چې په حکومت کې د سلطنتي کورنۍ د غړو د مداخلاتو مخه ونیسي . (۴۲)

د دې امکان سته چې محمد موسي شفيق ته به وظيفه ورکړه سوي وي چې په هیواد کې د محمد داود خان پر حرکاتو باندي قیود وضع کړي ، ځکه چې د کابل په سیاسي حلقو کې ویل کیدل چې محمد داود خان د ځینو سیاسي ډلو تر شا ولاړ دی . که دغه حدس حقیقت ولري نو په قوي احتمال د محمد موسي شفيق اقداماتو به د سرطان د ۲۶ کودتا تسریع کړي وي .

د اوضاع د مطالعي څخه داسې معلومیږي چې محمد موسي شفيق د دیموکراسي په لسو کلونو کې پاچا ته خپل د استادې چمونه نه و ورنښولي ، دی په دې پوهیدی چې یو وخت به دی د افغانستان صدر اعظم سي او په دغو استادې چمونو به افغاني

دیموکراسي په نوې مجرا کې واچوي. د ده دغه اقدام (تراخت وروسته نکرزي) سوي په دي چې محمد داود خان کودتا وکړه ، سلطنتي نظام او حکومت دواړو ته يي سقوط ورکړ . ما داسي اوریدلي دي چې د ۱۹۷۳ کال د جولای د میاشتي پر ۱۶ نیټې د مازدیگر پر پنځو بجو محمد موسي شفيق د هیواد د کرارې او امنیت راپور په تيلفون کې پاچا ته ورکړې و . خو (نه) ساعت وروسته د هغي شپي پر دوو بجو د محمد داود خان کودتا پیل سوه ، او په پنځو ساعتونو کې يي د سلطنت کمبله ټوله کړه او د سهار پر اوو بجو د محمد داود خان په وینا سره په هیواد کې سلطنتي نظام ړنگ سو او د هغه پر ځای جمهوري نظام ودرول سو .

یوه ټوکه : د هلمند د اوبو د معاهدي تر تصویب یوه نیمه میاشت وروسته ، محمد داود خان کودتا وکړه . په هغه وخت کې پيرو افغانانو داسي فکر کاوه چې دغه کودتا د هلمند د اوبو د معاهدي د مخنیوي له پاره شوی ده . د کودتا په ورځ محمد موسي شفيق بندي سو دده په ارتباط په کابل کې داسي یوه ټوکه شایع سوه : محمد موسي شفيق چې خیالور وینستیان (ځوني) درلودلي ، وايي چې جمهوري دولت د ده دویبښتیاوو د خړیلو امر کړې و . ولي ده د خپلو وینستیانو تر خړیلو دمخه د هغو لنډیدل ددوی څخه غوښتي و ، خو ده ته په جواب کې وویل سوه چې اوبه نسته ، په دي چې ټولي اوبه تا ایران ته ورکړي دي .

دیموکراسي دورې ته یوه کتنه

د ۱۹۶۴ کال د اساسي قانون د ۱۲۶ مادې دحکم پر اساس ، انتقالي حکومت د انتخاباتو ، اساسي تشکیلاتو ، مطبوعاتو او قضايي تشکیلاتو او صلاحیتونو قوانین جوړ او نافذ کړه . دغه حکومت د احزابو او ولایتي جرگو قوانین تسوید او دولسمي تقنیني دورې ته يي د تصویب له پاره وړاندي کړه . ولي دغه حکومت د اجتماعاتو د قانون په برخه کې هیڅ اجراءات و نه کړه . څرنگه چې د احزابو ، ولایتي جرگو او اجتماعاتو قوانین د دیموکراسي په ټولي دورې کې په هیواد کې نافذ نه سوه ، دغه کار افغاني دیموکراسي پیره تاواني کړه .

د اجتماعاتو قانون : د ملي امنیت او د دیموکراسي د سالم رشد له پاره په هریوه هیواد کي د اجتماعاتو د قانون موجودیت ضروري شمیرل کیږي . د مثال په توگه د امریکا هیواد ، د اجتماعاتو د تنظیم له پاره قاطع قوانین لري ، په دغه هیواد کي تر هغو چي څوک د اجتماع دقیق وخت ، د اجتماع هدف ، ځای او خط السیر وه امنیتي مقاماتو ته څرگند نه کړي او د پولیسو د دفتر څخه لیکل شوي اجازه نامه وانخلي ، حتی د درو کسانو اجتماع د قانون خلاف ده او اجتماع کونکي تر قانوني تعقیب لاندې راځي . ولي په افغانستان کي به سیاسي ډلو د امنیتي مقاماتو د اجازي پرته دودمادري مظاهري کولي خو امنیتي مقامات په دي نه پوهیدل چي څه وکړي ؟

دولایتي جرگو قانون : د اساسي قانون د ۴۵ مي مادې د حکم مطابق ، د مشرانو جرگي دریمه برخه سناتوران ، د ولایتي جرگو څخه د مشرانو جرگي ته ورتلل چي د هر ولایت ، ولایتي جرگه یو سناتور مشرانو جرگي ته وراستوي . ولي د دیموکراسي په ټولي دورې کي ، ولایتي جرگي جوړې نه سوي او دریمه برخه سناتوران مشرانو جرگي ته معرفي نه سول او د مشرانو جرگي د غونډو نصاب پوره نه و ، نو ځکه د مشرانو جرگي ټول تصویبونه باید قانوني هم نه وي .

د دیموکراسي په ټولي دورې کي د ولایتي جرگو موضوع په شورا ، جرایدو او سیاسي حلقو کي د بحث او انتقاد موضوع وه . گل پاچا الفت د ډاکټر عبدالظاهر حکومت ته د اعتمادد رایي دغونډو د ویناگانو څخه د هغو وکیلانو نومونه چي د ولایتي جرگو د جوړیدلو غوښتنه یي کړي وه ، په یوي مقالې کي د انیس په ورځپاڼي کي خپاره کړل . ددغي احصایي له مخي دولسي جرگي اکثر وکیلانو د ولایتي جرگو جوړیدل غوښتي وو ، خو د افغانستان دولت دغي موضوع ته توجه و نه کړه (۳ ۴)

د سیاسي احزابو قانون : په نړي کي داسي هیواد نسته چي دیموکراسي نظام ولري ، ولي هلته د احزابو قانون موجود نه وي . د افغانستان پاچا او حکومت په نامعلوم دلیل په هیواد کي د احزابو د قانون د انفاذ سره مخالفت کاوه . ولي پيري سیاسي ډلي لکه مترقي دیموکرات ، افغان ملت ، جمعیت اسلامي ، خلق او پرچم ، شعله جاوید او داسي نورې ډلي عملاجوړي سوي وي دغو ډلو خپلي حزبي مرامنامي

نشر کړي ، هري پلي نشراتي اورگان درلود ، د پلي هر غړي به خپل حزب ته حق العضويت ورکاوه . دوی په مظاهراتو کي فعاله برخه اخسته ، ځينو پلو په پارلمان کي نمايندگان درلودل ، چي گواکي د قانون تر توشیح دمخه نوموړي پلي منظم حزبونه وو . د دغه حزبونو له پاره حکومت يو کار نه و کړې ، هغه داچي د احزابو د مرامنامود ثبت له پاره کومه اداره نه وه جوړه شوي ، چي البته دغه کار د پيرو احزابو په گټه و .

د افغانستان دولت داسي فکر کاوه چي که دولت د احزابو قانون نافذ نه کړي ، نو په هيواد کي به احزاب موجود نه وي . د دولت دغه تصور د فراه د خلگو هغي ټوکي ته ورته دې چي وايي د چا خورجين غلو وړی و ، دی په دې خوشحاله و چي د خورجين کيلي د ده سره ده . په ۱۹۷۰ کال کي بېرک کارمل د ولسي جرگي په عمومي غونډي کي و ويل چي ، تردي وروسته به د خلق ديموکراتيک جريان ته د خلق ديموکراتيک حزب ويل کيږي ده دغه مطلب په دري او ماتي گوډي انگريزي ژبو و وايه چي د ده وينا د ولسي جرگي په جريدي کي ثبت شوي ده . څرنگه چي ده د قانون تر انفاذ دمخه خپله پله د حزب په حيث اعلان کړه ، پيرو وکيلانو داسي فکر کاوه چي دی به د دغه مشهود جرم په وجه تر عدلي او قانوني تعقيب لاندي راسي خو حکومت دغي موضوع ته توجه و نه کړه . (٤٤)

د افغانستان په غير حزبي شورا کي ، د افغانستان دولت او حکومت د لاندي ستونزو سره مخامخ وو :

- د دولسمي تقينني دوري په وروستي کال کي چي وکيلان ولسي جرگي ته منظم نه ورتلل نو د دولت د بوديجي د تصويب پاڼه ، د سترې محکمي د دارالانشا د آمر ډاکټر وليد حقوقي د دفتر پر ميز پرته وه ، او هر وکيل به هلته ورتي او د بوديجي پاڼه به بي امضا کوله .

- په ديارلسمي تقينني دوري کي د صنعتي بانکونو قانون د پاچا په مستقم خواهش وکيلانو و مانه .

- په ديارلسمي تقينني دوري کي ، د نور احمد اعتمادي دوهم حکومت ته د اعتماد د رايي په وخت کي ، حکومت مجبور و چي د ۲۱۶ وکيلانو څخه د اعتماد د رايي

غوښتنه وکړې . په دغه اړتیا ط د حکومت مشاور وزیر چې د وکیلانو د اعتماد د رایو شمیرل یې پر غاړه و ، په ټوکه ویلي و چې هر وکیل چې به حکومت ته درايې وعده ورکوله ، دغه وکیل به د ځونورو وکیلانو د رایې نومه هم پر غاړې اخستله ، څو په پای کې د وکیلانو د رایې شمیر (۱۲۰۰) رایو ته ورسید . (۴ ۵)

- ولسي جرگه چې د منفردو وکیلانو څخه جوړه سوی وه ، ځینو وکیلانو به په ټوکه ویل چې په ولسي جرگې کې (۲۱۶) حزبونه غړیتوب لري .

- د اساسي قانون د تسوید د کمیټې رئیس سید شمس الدین مجروح ویلي و چې افغاني دیموکراسي داسي یوه موټر ته ورته ده چې اشنترینگ ونه لري .

نه پوهیږم دا ډول دیموکراسي چې په هغې کې به حزبونه نه وي د کوم هیواد څخه به اخستل سوي وي ؟ زموږ په گاونډیو هیوادونو ، هند او پاکستان کې د انگریز د استعمار په وخت کې د کانگرس ، مسلم لیگ ، عوامي لیگ او داسي نور حزبونه جوړ سوي وو . د افغانستان په یوه بل گاونډي هیواد ، ایران کې چې د دیموکراسي ادعایې هم نه کوله ، پیر پخوا (ایران نوین) ، (مردم) او داسي نور حزبونه موجود وو .

- د دیموکراسي په پیل کې د افغانستان پاچا غوښتل چې په هیواد کې معتدل سیاسي جریانونه لکه د اساسي قانون ، مترقي دیموکرات ، ملي جبهه او ملي اتحاد ډلې جوړې سي . چې په پارلمان کې ډیرې چوکې و گټي او په راتلونکو کلونو کې به د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور کړه سي ، خو د پاچا دغه آرزو سر ته ځکه و نه رسیدله چې حتی د افغانستان د دیموکراسي د معمارانو ډلې ، په هیواد کې د احزابو د جوړولو سره مخالفت کاوه ، لکه چې سید قاسم رشتیا لیکي ((ما او ډاکټر محمد یوسف دواړو پاچا ته شکایت وکړ چې خلیل الله خلیلي حزب جوړوي)) (۴ ۶)

د ښاروالیو قانون : تر دیموکراسي دمخه په افغانستان کې د ښاروالیو له پاره انتخابات کیدل . ولي د دیموکراسي په دورې کې دغه حق د خلگو څخه واخستل سو ځکه چې د دیموکراسي په دورې کې د هیواد ښاروالان د داخلي د وزارت له خوا ټاکل کیدل . رشتیا لیکي چې ده ته صدر اعظم نور احمد اعتمادي ویلي و چې که د ښاروالیو قانون نافذ سي ، نو انجنیر غلام محمد فرهاد به په کابل کې د ښاروالي د چوکې له پاره

خان کانديد کړي ، چې د رشتيا په قول نور احمد اعتمادي د انجينر غلام محمد فرهاد د ښاروال کيدلو سره موافق نه و (٤٧)

د پاچا صلاحيتونه : د ١٩٦٤ کال د اساسي قانون د ١٥ مې مادې په لومړي فقرې کې پاچا ته ((غير مسؤول او واجب الاحترام)) ويل سوی دی . دغه مطلب دامن الله خان د ١٩٢٤ کال په اساسي نظام نامي يا د محمد نادر خان د ١٩٢٩ کال په اساسي اصولو کې ، نه دې راغلې . په دغه ارتباط به په کابل کې د سلطنت مخالفينو ويل ((په پخوانيو قوانينو کې به پاچا ته د خدای سيورې ويل کيدې ، ولي د ديموکراسي په اساسي قانون کې پاچا ته العياذ بالله د خدای صفات قابل شوي دي)) .

- د افغانستان پاچا محمد ظاهر شاه ، د خپل پلار محمد نادر خان تر مړيني وروسته د ١٩ کلونو په عمر سلطنت ته ورسيد . په دغه وخت کې د ده اکا سردار محمد هاشم خان د افغانستان صدر اعظم و، چې د حکومت ټولي چارې د ده په واک کې وې . تر ده وروسته د پاچا بل اکا شاه محمود خان د افغانستان صدر اعظم سوچي ده هم د حکومت چارې په خپله اجراکولي ، تر شاه محمود خان وروسته محمد داود خان د افغانستان صدر اعظم سوچي ده هم د حکومت په کارو کې د پاچا مداخله نه منله . په ځينو مواردو کې به محمد داود خان د پاچا سفارش هم نه اجرا کاوه د مثال په توگه : پاچا د محمد داود خان څخه غوښتنه کړې وه چې د ده د کاريزمير ياور پگروال عبدالعلي اخگزي ته چې د ترفيع مستحق و د جنرالي ترفيع ورکړي خو محمد داود خان د پاچا دغه غوښتنه و نه منله او پاچا ته يې ويلي و چې پگروال عبدالعلي په اردو کې وظيفه نه ده اجرا کړې ، نو په دغه لحاظ ده ته د جنرالي رتبه نه سي ورکولای ، کله چې محمد داود خان استعفا وکړه د جنرالي لمړي فرمان چې د پاچا له خوا توشيح سوی و هغه د عبدالعلي اخگزي د ترفيع فرمان و . (٤٨)

د پاچا د اجراآتو ځيني نموني :

- پاکټر محمد يوسف په خپلي يوې مصاحبې کې ويلي و ((کله چې زه د افغانستان صدر اعظم سوم ماهيله درلوده چې پاچا به د حکومت په کارونو کې مداخله و نه کړي خو پاچا د سلطنت مقام دومره کښته کړ چې د حکومت په ټولو کارونو کې

بي مداخله كوله .)) (٤٩)

- رشتيا ليكي چي صدر اعظم ډاکټر محمد يوسف پاچا ته ويلي و چي ستاسي سرمنشي خليل الله خليلي حزب جوړوي او دې د سلطنت د تخت د شا څخه پر حکومت باندې ټکان کوي . (٥٠)

- ډاکټر محمد يوسف په خپلي يوې مصاحبي کي ويلي دي چي ((د ١٩٦٤ کال د اساسي قانون يوه اشتباه دا وه چي په دغه قانون کي ډير صلاحيتونه مقننه او قضاييه قواوو ته ورکړه سوي وو چي په نتيجه کي حکومت ډير کمزوری سو)) د دغي اشتباه پر اساس د ديموکراسي دوري څلورو حکومتونو ونه کولای سو چي هغه انارشي چي په تعليمي مؤسيسو په تيره بيا په پوهنتون کي پيدا سوي وي ، دمنځه يوسي .

- صدر اعظم محمد هاشم ميوندوال د پوهنتون شاگردانو ته وعده ورکړه چي د عقرب د دريمي د پيښي عاملين به پيدا کوي او دوی ته به جزا ورکوي . خو پاچا محمد هاشم ميوندوال ته اجازه ور نه کړه چي د دغي پيښي تحقيق وکړي .
- د ديموکراسي دوري ټولو حکومتونو يو د بل سره مخالفت کاوه .

کله چي محمد هاشم ميوندوال د ډاکټر محمد يوسف پر ځای ، صدر اعظم سو نو د ډاکټر محمد يوسف ملگري ، په شورا او حکومت کي د محمد هاشم ميوندوال د حکومت په فوري نسکورولو بوخت سول . دوی به د محمد هاشم ميوندوال او ديموکرات مترقي پر ضد ، ډير تبليغات کول . دوی به ويل چي محمد هاشم ميوندوال پنځه متضاد اصولونه (اسلام ، مشروطه شاهي ، ديموکراسي ، سوسياليزم او سرمايه داري) په خپلي حزبي مرامنامي کي ځای کړي دي . دوی داهم ويل چي د ديموکرات مترقي مرام نامه د ((خاک شير)) د دانو سره شباهت لري چي د هري ناروغې له پاره دوا ده . کله به دوی د مترقي ديموکرات د جريان مرام نامي ته ((شتر گاو پلنگ)) هم وايه . د محمد هاشم ميوندوال ملگرو به د ديموکراسي دوري اساسي قانون ((د شيطان کتابچه)) بلله .

- د محمد هاشم ميوندوال پر ځای نور احمد اعتمادي د افغانستان صدر اعظم سو د نور احمد اعتمادي او محمد هاشم ميوندوال مخالفت ، د نور احمد اعتمادي د

حکومت تر پایه ادامه درلوده. چي د دغي موضوع تفصيل د کتاب په بلي برخي کي راغلي دي .

- د افغانستان پاچا ولي د افغاني ديموکراسي د سالم رشد او په هيواد کي د ديموکراسي د مؤثريت په برخه کي لازم اقدامات و نه کړل ؟ آيا پاچا د سره څخه په افغانستان کي د کالمي ديموکراسي غوښتونکي نه و ، او که دي وروسته د ديموکراسي پر راولو باندي پښيماڼه سوې و .

پرستش د يوه تن بت پرستي ده

د قانون پيروي لويه آزادي ده

په کوم ځای کي چي يو فکر کړي کارونه

هلته خوشي مهمل لفظ ديموکراسي ده

(۵۱)

د دريم فصل يادداشتونه

۱ - رشتيا ، ذکر شوې اثر ، مخونه ۱۸۲ ، ۱۸۳

۲ - فيض زاد ، محمد علم ، جرگه هاي بزرگ افغانستان ، مخ ۲۸۲

۳ - کشککي ، ذکر شوې اثر ، مخ ۳۳

۴ - همدا اثر ، مخ ۳۲

۵ - دوپري ، لوييس ، افغانستان ، مخونه ۶۰۲ ، ۶۰۷

۶ - غبار ، ذکر شوې اثر ، دوهم ټوک مخونه ۲۳۹ ، ۲۴۰

۷ - همدا اثر مخونه ۲۴۴ تر ۲۵۴

۸ - همدا اثر ، مخونه ۲۵۴ تر ۲۵۸

۹ - همدا اثر ، مخونه ۲۴۱ تر ۲۴۳

۱۰ - فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، ټوک لومړي ، مخ

۱۱ - رشتيا ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۹۰

- ۱۲ - زما مشاهدات
- ۱۳ - فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، ټوک لومړۍ ، مخ ۵۰۰
- ۱۴ - مبارز ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۷۳
- ۱۵ - مبارز ، ذکر شوې اثر مخ ۲۷۳
- ۱۶ - ځلمې ، ذکر شوی اثر، مخ ۲۰۵
- ۱۷ - همدا اثر ، مخ ۱۹۵
- ۱۸ - همدا اثر ، مخ ۱۹۶
- ۱۹ - د رامپارت مجله ، مخونه ۲۳ ، ۲۴
- ۲۰ - ځلمې ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۰۳
- ۲۱ - فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، مخ ۵۱۲
- ۲۲ - ځلمې ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۳۶
- ۲۳ - فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، مخ ۵۱۶
- ۲۴ - زما مشاهدات
- ۲۵ - ځلمې ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۳۷
- ۲۶ - د نامه د لیکلو اجازه یې نه لرم
- ۲۷ - فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، مخ ۵۲۲
- ۲۸ - زما مشاهدات
- ۲۹ - سریاور محمد عمر خان
- ۳۰ - د نامه لیکل یې لازم نه بولم
- ۳۱ - خالص ، مولوي محمد یونس ، د افغانستان د مسلمان ملت په سرنوشت لوبې
نه دي په کار ، مخونه ۹ تر ۱۰
- ۳۲ - ځلمې ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۴۶
- ۳۳ - د عبدالهادي مکمل په قول
- ۳۴ د نامه د لیکلو اجازه یې نه لرم
- ۳۵ - د نامه د لیکلو اجازه یې نه لرم

- ۳۶ - زما مشاهدات
- ۳۷ - زما مشاهدات
- ۳۸ - فرهنگ ، ذکر شوي اثر ، مخ ۵ ۲ ۵
- ۳۹ - کشککي ، ذکر شوي اثر ، مخ ۸ ۲
- ۴۰ - همدا اثر ، مخونه ۸۰ تر ۸۲
- ۴۱ - د نعمت الله پژواک په قول
- ۴۲ - کشککي ، ذکر شوي اثر ، مخ ۸ ۱
- ۴۳ - زما مشاهدات
- ۴۴ - زما مشاهدات
- ۴۵ - د نامه د ليکلو اجازه يي نه لرم
- ۴۶ - رشتيا ، ذکر شوي اثر ، مخ ۲ ۸۰
- ۴۷ - همدا اثر ، مخ ۳۰ ۶
- ۴۸ - د يوه پخواني والي په قول
- ۴۹ - د خراسان مجله ، مخونه ۲۱ ، ۲۲
- ۵۰ - رشتيا ، ذکر شوي اثر ، مخ ۲ ۸۰
- ۵۱ - د گل پاچا الفت شعر
- ۵۲ - د نامه د ليکلو اجازه يي نه لرم

دریمه برخه

څلورم فصل

د : مقننه

۱ - د دیموکراسۍ دورې شورا

د ۱۹۶۴ کال د اساسي قانون مطابق د لومړي وار له پاره په دوو تقنيني دورو
کي د غربي دیموکراسيو د اصولو پر اساس په هیواد کي عام ، سري او مستقیم
انتخابات و سول او د افغانستان په ۲۱۶ انتخاباتي حوزو کي چي به هر کاندید شخص

تر نورو کانديدانو پيره رایه اخستي وه ، هغه به د خپلي حوزی د وکیل په حیث ټاکل کیدې . د ۱۹۶۴ کال په اساسي قانون کي ، ولسي جرگي ته پير صلاحیتونه ورکړه سوي وو . چي ولسي جرگي د دغو صلاحیتونو څخه په استفادي سره ، دغي جرگي یو لړ اجراءات کړي دي چي د دغو اجراءاتو یوه برخه په دغه کتاب کي راغلي ده زه د دوولسمي تقنیني دورې په پيرو اجراءاتو خبر نه یم ، څه محدود معلومات چي د دغي دورې په ارتباط ما اوریدلي دي هغه مي دلته لیکلي دي . ولي په دیارلسمي تقنیني دورې کي چي زه د شورا غړې وم او د دغي دورې د ولسي جرگي په پيرو فیصلو کي مي برخه درلوده ما خپل مشاهدات د کتاب په دغي برخي کي په تفصیل وړاندې کړي دي . څرنگه چي د شورا پر دغي دورې باندې هیڅ لیکوال تر اوسه کوم اثر نه دی لیکلي یا ما کوم اثر تر اوسه نه دی لیدلی ، نو په دغه لحاظ د کتاب په دغي برخي کي پيرو لیکلو اسنادو ته د مأخذ په حیث اشاره هم نه ده سوي . په دواړو تقنیني دورو مخصوصا په دیارلسمي تقنیني دورې کي د وکیلانو پيري غیر حاضری د ولسي جرگي حیثیت ته لویه صدمه ورسوله ، لکه چي نازک خیاله شاعرگل پاچا الفت وايي :
يو وکیل ته خوی ویل چي ولي پلاره کار ته نه ځي تنخا اخلي له سرکاره هغه ووي چي په کار او په خدمت خو تنخاگاني مزدور اخلي له باداره زه د دوولسمي او دیارلسمي تقنیني دورو دمحرتمو وکیلانو څخه صمیمانه هیله کوم چي پر دواړو ولسي جرگو باندې خپل مشاهدات وه لیکي او خپاره يي کړي تر خو چي د دغو تقنیني دورو په اجراءاتو زمون هیوادوال ښه خبر سي .

۲ - دولسمه تقنیني دوره

د دیموکراسي دورې د اساسي قانون مطابق د ۱۹۶۵ کال د آگست د میاشتي پر ۲۶ نیټې په ټول هیواد کي د شورا د غړو د ټاکلو له پاره انتخابات پیل سوه چي د هیواد په ټولو انتخاباتي حوزو کي پير شمیر خلگو د ولسي جرگي او مشرانو جرگي د

غږيتوب له پاره ځانونه کاندید کړي وو . د دغې تقينې دورې يوه کلکه او مشهوره انتخاباتي مبارزه د لغمان په ولايت کې د ډاکټر عبدالظاهر او غلام حسن ساپي تر منځ شوی ده . دوی دواړو د ميترلام د ښار د اوسيدونکو د رايو د جليولو له پاره ديرو ، مسجدنو او ښوونځيو ته ورغلل او د خلگو سره يې خبرې وکړې . دوي لاندي ټوکي د دغې انتخاباتي حوزې په برخې کې په هيواد کې خپرې شوي دي :

- غلام حسن خان ساپي چې په خپلي سيمي کې د يوه بډاي سړي په حيث شهرت درلود، ده ته يوه ليکوال ويلي و چې ته سرمايه دار يې . ده په جواب کې د ټوکي په شکل ورته ويلي و ((واقعيت دادې چې ته پير لوڅ يې نو ځکه زه تاته سرمايه دار ښکارم)) (۱)

- د انتخاباتو په جريان کې ډاکټر عبدالظاهر د ميترلام د ښار د ناروغانو صحي معاينه کوله او دوی ته به يې نسخه هم ورکوله . ده به په ټوکه ناروغانو ته ويل ((د درملو پيښي د غلام حسن خان ساپي څخه و غواړې)) (۲)

په هغه وخت کې دروو سياسي ډلو د افغانستان پير تعليم يافته ځوانان جذب کړي وو . ديموکراسي نوين ، ديموکراتيک خلق او اسلامي جمعيت . خو د دغو سياسي ډلو څخه يوازي د ديموکراسي نوين (شعله جاويد) ډلي د افغانستان په انتخاباتو کې برخه وانه خسته .

د ديموکراتيک خلق ډلي فيصله کړې وه چې په انفرادي ډول به په انتخاباتو کې برخه اخلي او د دغې ډلي خو غړي په ځينو انتخاباتي حوزو کې ځانونه کاندید کړل. نور محمد تره کې د غزني د ناوي په حوزې کې کاندید سو او د محمد هاشم تره کې له خوا يې ماته و خوره . ولي د کابل په ښار کې د دغه جريان پيرو غړو د ببرک کارمل او اناهيتا په گڼه انتخاباتي مبارزه وکړه او دوی انتخابات و گټل . په کابل کې دا هم ويل کيدل چې د شوروي اتحاد د خوشحالولو له پاره حکومت په انتخاباتو کې د ببرک کارمل او اناهيتا سره مرسته کړې ده . تر انتخاباتو وروسته ، د دغه جريان ځينو غړو نور محمد تره کې په دي خبر کې چې ببرک کامل د دغه جريان پخواني فيصله ماته کړې ده ، او د دغه جريان د غړو د فعاليت په نتيجه کې يې انتخابات گټلي

دي. د دغه جريان د انشعاب اساس د دغه ځايه څخه ايسنول كيږي (۳)
د ډاکټر محمد يوسف ځينو ملگرو دولسي جرگي انتخابات گڼلي وو ، که څه چې د
دوی شمير نه و اعلان شوې خو په کابل کي ويل کيدل چې د دغي ډلي څخه لس يا
دوولس وکيلان په ولسي جرگي کي وو چې گل پاچا الفت او مير محمد صديق فرهنگ
د دغي حلقي مشران وو .

د دغي دوري په ولسي جرگي کي د اسلامي ډلي يو مشر عبدالهادي هدايت و .
ده به د ولسي جرگي د مباحثاتو په وخت کي ببرک کارمل ته هميشه دا خبرداري
ورکوله چې دی په خپلو خبرو کي بايد په اسلام تظاهر و نه کړي ، اوکه ببرک کارمل
دا کار وکړي نو د ده د ملگرو د شديد عکس العمل سره به مخامخ سي .

په ولسي جرگي کي د ملي جبهې د ډلي مشر خليل الله خليلي و . چې د دغي ډلي
څخه هم لس يا دوولس وکيلان ولسي جرگي ته ورغلي وو . کله چې خليل الله خليلي
په جدي کي سفير سو ، د دغي ډلي فعاليت په ولسي جرگي کي ډير محدود کړ سو

په ولسي جرگي کي د صدای عوام ډله هم فعاله وه . د دغي ډلي مشران ډاکټر
عبدالکریم فرزانه او ميرمن معصومه عصمتي وو .

په ولسي جرگي کي بله ډله د افغانستان د مخورو او خانانو ډله وه ، چې سردار
عبدالرشید خان يي رهبري کوله .

کله چې محمد هاشم ميوندوال د ډاکټر محمد يوسف پر ځای صدر اعظم سو ، ده
په ولسي جرگي کي کومه ډله نه درلوده ، د ده سره په شورا کي د ډاکټر محمد
يوسف او ببرک کارمل ملگرو ډير مخالفت کاوه . دی مجبور سو چې په ولسي جرگي
کي د سردار عبدالرشید خان او خليل الله خليلي پر ملگرو تکیه وکړي (۴)

ببرک کارمل په ولسي جرگي کي څنگه و وهل سو ؟

د ولسي جرگي په عمومي غونډو کي به ببرک کارمل او د ده ملگرو د آجندا پر
ټولو مسایلو باندي اورد مسلکي بحث کاوه چې د غونډو ډير وخت به يي نیوی ، او د
ډيرو وکيلانو به ددوی ددغو خبرو څخه بڼه نه راتله او هيشه به د دوی او نورو

وکیلانو تر منځ لفظي مشاجري کیدلې . یوه ورځ ببرک کارمل د ولسي جرگې په تالار کې د سید کرم وکیل سدو خان اصیل ته د پاکستانی خطاب کړی و ، چې د دغه اتهام په واردولو سره دی او د ده ملگري د سردار عبدالرشید د پلي له خوا و وهل سول . دغو وکیلانو د ببرک کارمل او د ده د ملگرو په وهلو کې برخه درلوده :

د سید کرم وکیل سدو خان اصیل، د بالابلوک وکیل عبدالستار خان ، د سپن بولدک وکیل عبدالصمد خان ، د دیراوت وکیل حاجي دوست محمد ، د شاجوی وکیل محمد عمر خان ، د اجرستان وکیل عبدالستار ملاخیل ، د بالا مرغاب وکیل غلام رباني شمولزې او څو نور وکیلان . (۵)

تر وهلو وروسته کارمل د ابن سینا روغتون ته یووړل سو ، په دغه وخت کې ده نور محمد تره کې ته وویل چې سبا دي په کابل کې اعتراضیه مظاهره وسي ، تره کې ده ته وویل چې ته پر خپل شخصي عمل وهل سوی یې او حزب ستا له پاره مظاهره نه سي کولای . په سبا ورځ د کارمل اخلاصمنو په کابل کې مظاهره وکړه او دتره کې ملگرو په دغې مظاهري کې برخه وانه خسته چې د دغې ورځې څخه د دوی تر منځ انشعاب راغې او وروسته ددوی جريان د خلق او پرچم پرپلو وويشل سو . (۶) پاچا به د سردار عبدالرشید د پلي سره منظمه کتنه کوله ، خو د ببرک کارمل تر وهلو وروسته پاچا د څه وخت دپاره د دغې پلي وکیلانو د لیدلو څخه ډډه وکړه ، څو میاشتي وروسته چې پاچا دغه ډله خپل حضورته و منله ، پاچا دوی ته ويلي و ((زه ستاسي څخه د کارمل پر وهلو خواږدې شوې وم ، تاسي پوهیرې چې تاسي څه کړي دي ؟ تاسي پر یوه مچ باندي د توپ ټک کړی دی .)) پاچا په هغه وخت کې دا تصور نه سو کولای چې کارمل به څوارلس کاله وروسته د ده پر ځای کښيني او یو لوې جهاني قدرت شوروي اتحاد به د ده و شا ته و دريري . (۷)

۳ - د دیارلسمي تقنیني دورې ولسي جرگه

د دیارلسمي تقنیني دورې انتخابات د ۱۹۶۹ کال د اگست د میاشتي پر ۲۶ نیټي پیل سو د انتخاباتو په وخت کې په لاندې څلورو انتخاباتي حوزو کې څه پیښي

شوي وي .

- د غزني د مقر په ولسوالي کي پخواني صدر اعظم محمد هاشم ميوندوال او محمد اکرم خان خانونه کانديد کړي و . حکومت او ستره محکمه په دي متهم دي چي د مقر د ولسوالي په انتخاباتو کي بي د محمد هاشم ميوندوال پر ضد مداخله کړي ده . رشتيا ليکي ((صدر اعظم نور احمد اعتمادي ما ته و ويل چي ده د ميوندوال پر ضد د مقر د ولسوالي په انتخاباتو کي مداخله کړي ده .)) (۸)

د انتخاباتو په نتيجه کي محمد اکرم د مقر دولسوالي و کيل سو ، محمد هاشم ميوندوال د حکومت د مداخلاتو په ارتباط ستري محکمي ته اعتراضيه ليک وړاندي کړ د ستري محکمي د الانشا آمر د ميوندوال دغه اعتراضيه ليک د پيرو مراجعينو په مخ کي باطله دانې ته اچولې و (۹)

محمد هاشم ميوندوال په انتخاباتو کي د دولت د مداخلاتو په ارتباط د مساوات په جريدي کي يوه مقاله و ليکله ، او د افغانستان د هوايي قوي څخه يي په هغه کي داسي مننه کړي وه چي يوازي دغي قوي د مقر د ولسوالي په انتخاباتو کي مداخله نه ده کړي . (۱۰)

- د هرات په ولايت کي د هرات د هغه وخت والي د محمد شاه رحمتيان پر ضد په انتخاباتو کي مداخله کړي وه ، ولي هراتيانو د والي د مخالفت باوجود ، محمد شاه رحمتيان د خپل وکیل په حيث و ټاکي . (۱۱)

- د کندهار د ولايت د سپن بولدک په ولسوالي کي د نورزو او اخگزو د اقوامو تر منځ د وکالت پر موضوع باندي اختلافات پيدا سوه ، چي په دغي دوري کي د سپين بولدک څخه ولسي جرگي ته وکیل و نه ټاکل سو . ما په هغه وخت کي د سپين بولدک د يوه اوسيدونکي څخه پوښتنه وکړه چي آيا دغه دوه قومونه تر دي حده يو د بل سره مخالف دي چي په دغي دوري کي دوی کاميابه نه سوه چي خپل وکیل ولسي جرگي ته معرفي کړي ؟ ده زما په جواب کي په عاميانه الفاظو وويل چي زموږ په سيمي کي يو مثل دی چي په بولدک کي د نورزو او اخگزو د قومونو موجوديت د موسقي هغو آلاتو ته ورته دی چي يوازي د يوي آلي رغول هيڅ خوند نه لري . خو سپين بولدک ته د

دباندي څخه د غرض لاسون ورسيدل او دغه دوه قومونه يې د دښمني تر سرحده يو د بل په مقابل کي ودرول .

- د ننگرهار د ولايت د هسکي ميني په ولسوالي کي د خلگو د اختلافاتو په وجه د ولسي جرگي انتخابات وځنډيدل چي يو کال وروسته د دغي ولسوالي خلگو د عبدالوهاب په نامه خپل وکیل ولسي جرگي ته و ليرې .

د ديارلسمي تقينني دورې د وکالت له پاره دوو ملي شخصيتونو لکه محمد هاشم ميوندوال او دپلوم انجينر غلام محمد فرهاد ځانونه کاندید کړي وو . د محمد هاشم ميوندوال د وکالت ممانعت و سو . او انجينر فرهاد د کابل دښاريانو له خوا د وکیل په حيث و ټاکل سو ، ولي ده ژر د وکالت څخه استعفا وکړه .

دديارلسمي تقينني دورې شورا د ۱۹۶۹ کال د اکتوبر د مياشتې پر ۱۴ نټې د افغانستان د پاچا له خوا پرانستله سوه .

د دغي دورې ولسي جرگي د نور احمد اعتمادي ، ډاکټر عبدالظاهر او محمد موسي شفيق حکومتونو ته د اعتماد رایه ورکړې ده . دوو لومړنيو حکومتونو ته وکیلانو تر ډيرو خبرو او اوږدو مباحثاتو وروسته ، د اعتماد د رايې اظهار کړی دی ، خو محمد موسي شفيق د وکیلانو څخه غوښتنه وکړه چي د اعتماد رايې په غونډي کي تر خپلو متحدالمالو خبرو تيرسي او په پټه خوله د اعتماد د رايې اظهار وکړي . وکیلانو د ده غوښتنه و منله او دوی يوازي د لاسونو په پورته کولو سره د اعتماد د رايې اظهار وکړ ، په دغي غونډي کي ما هم د محمد شفيق حکومت ته د اعتماد رایه ورکړې ده .

د ولسي جرگي په عمومي مجلس کي د نور احمد اعتمادي حکومت ته د اعتماد د رايو په غونډي کي يوه وکیل تر لسو دقيقو ډيري خبري وکړي ، د ولسي جرگي د طرز العمل مطابق هر وکیل حق لري چي د دغي جرگي په غونډو کي (حد اکثر) لس دقيقې خبري وکړي چي د طرز العمل د دغه حکم پر اساس د ولسي جرگي رئيس ډاکټر محمد عمر وردگ دغه وکیل ته و ويل ((ستا وخت پوره سوې دې او ته د نورو خبرو حق نه لري)) د بگراميو د حوزي وکیل ، ډاکټر محمد عمر وردگ پر دغي مداخلې

باندې قانوني اعتراض وکړ ، او ده اشتهابا د ولسي جرگې رئيس ته وويل چې د طرز العمل مطابق هر وکیل حق لري چې د دغې جرگې په غونډو کې (حد اقل) لس دقيقې خبرې وکړي ، ده بايد حد اکثر ويلي وای (۱۲)

لکه چې د ولسي جرگې رئيس هغه وخت د دغې جرگې طرز العمل ښه نه و لوستې ، په دې چې دی پير ژر دهغه وکیل په دغه اشتهابي او غير واقعي اعتراض قانع سو او د نورو وکیلانو په ویناگانو کې يې مداخله و نه کړه . چې وروسته د لوگر د مرکز وکیل مولوي محمد نبي محمدي ، د اعتماد درايو په غونډې کې دوه ساعته خبرې وکړې او د ولسي جرگې رئيس د ده د خبرو ممانعت و نه کړ .

يوه ټوکه : يوه ورځ د گل پاچا الفت څخه چې د دولسمې دورې وکیل و ، د ديارلسمې دورې يوه وکیل پوښتنه وکړه چې ((آیا زمور او ستاسې د دورو تر منځ کوم توپير سته او که به ؟)) الفت چې ظريف او حاضر جوابه سپرې و ، دغه وکیل ته و ويل زمور او ستاسې د دورو تر منځ پير توپير سته ، په دې چې زمور (اکثر حد) ستاسې (اقل حد) دی (۱۳)

په ۱۹۷۳ کال کې چې د افغانستان پاچا د سترگو د علاج له پاره اروپا ته سفر کاوه ، ده تر خپل سفر دمخه د شورا د غړو سره خدای امانې وکړه ، د پاچا دغه کار په کابل کې د پيرو شایعاتو باعث سو . د مثال په توگه : کله چې د پاچا په غياب کې محمد داود خان کودتا وکړه ، په کابل کې پيرو خلگو دا تصور کاوه چې محمد داود خان د پاچا په مصلحت کودتا کړې ده . اودغو خلگو به د خپل قول د اثبات له پاره د شورا د غړو سره د پاچا خدای امانې ته اشاره کوله ، ولي د دغو خلگو دغو شایعاتو حقیقت نه درلود په دې چې هغه وخت د شورا د څلور کلني دورې وروستې ورځې وې او پاچا د پير وخت له پاره په اروپا کې پاته کیدی او ده بايد تر خپل سفر دمخه د شورا د غړو سره خدای امانې کړې وای .

٤ - زه څرنگه وکیل سوم

زه چې د افغانستان د خارجه وزارت مسلکي مامور وم د ١٩٦٩ کال د شورا د انتخاباتو په وخت کې په لندن کې د افغاني سفارت د آتشي په حيث مقرر سوې وم. ولي د ځينو دوستانو په جدي غوښتنه زه په لندن کې د خپل ماموریت څخه مستعفي سوم او په خپل پلارني استوګن ځای يعني د فراه د ولايت د بالابلوک په ولسوالي کې د ولسي جرګې د وکالت له پاره کانديد سوم . د نوموړي ولسوالي د وکالت له پاره مور دوه کسان کانديد سوي وو .

د انتخاباتي مبارزو په ورځو کې زه د اول وار له پاره د بالابلوک پر ټولو سيمو وګرزيډم او د هغو سيمو خلګ مي د نژدي څخه وليدل . چې د بالابلوک د ولسوالي د عامو خلګو وفا ، پاکي ، پيرزويني او ميلمه پالني پر ما باندې پير اثر وکړ . دوی په درواغو نه پوهيدل ، دوی د رايو خرڅول نه وو زده، دوی دورنگي نه درلوده ، هر څه چې به يې ويل هغه به يې کول، پر خپلو خبرو او وعدو پير کک ولاړ وو ، چې زه به اوس د بالابلوک د غرنې سيمي د دوو کليو (زرمردان) او (ازو) د خلګو سپيڅل توب او ميرانه د مثال په توګه وړاندې کړم :

د (زرمردان) د کلي اوسيدونکو د وکالت دوهم کانديد ته د راي ورکولو وعده ورکړې وه . او د (ازو) د کلي خلګو فيصله کړې وه چې ما ته به خپله رايه راکوي. زه چې د هغې سيمي په کليوالي اصولو ښه نه پوهيدم ، نو زه د زرمردان کلي ته د رايې غوښتلو له پاره ورغلم او يوه شپه مي د هغه کلي د مشر ملک رستم خان په کور کې تيره کړه ، ولي د دغه کلي خلګ زما سره حتي د خبرو له پاره هم حاضر نه سول او دوی ما ته خبر راکړ چې دوی د وکالت دوهم کانديد ته د رايې وعده ورکړې ده او دوی خپله وعده نه سي ماتولای . د دوی دغې صريح لهجې او بي ريا خبرو زه پير خوشحاله کړم او ما د بالابلوک د ولسوالي په نورو کليو کې دغه عمل بيا تکرار نه کړ . د (ازو) کلي ته د دوهم کانديد هغه نماينده ورغی چې د کلي د مشر ملک نظام خان سره يې ښه مناسبات درلودل . ولي د دغه کلي خلګ دي ته حاضر نه سول چې

د ده سره د انتخاباتو پر موضوع باندې و رغیږي چې د زمردان او ازو د کلیو خلگ پر خپل موقف ثابت پاته سول او د انتخاباتو په ورځ د زمردان اوسیدونکو د دوهم کاندید سندوخ ته خپلي رایي واچولي او د ازو د کلي خلگو ماته خپلي رایي راځړي . د بالابلوک ولسوالي د پراخوالي او د اوسیدونکو د شمیر له کبله ، د فراه د ولایت یوه غټه ولسوالي ده . چې پیر اوسیدونکي یې نورزي ، علیزي ، بارکزي ، اڅگزي او اسحق زي دي . دوه کلي (سیدان) هم په دغي ولسوالي کي ژوند کوي ، د بالابلوک په غرنې سیمي کي د (چار ایماق) او (زوریانو) قبیلې هم میشته دي . دغه ولسوالي پیرکوچیان هم لري ، چې دوی په دوبي کي د خپلو پسو د رمو سره یو ځای د غور ولایت ته کډه کوي او په ژمي کي بیرته خپل اصلي ټاټوبي ته راستنیري .

د بالابلوک په ولسوالي کي د شورا د انتخاباتو له پاره دوه مرکزونه ټاکل سوي وو چې په هر مرکز کي به د پنځو ورځو له پاره رایه اخستل کیده . د انتخاباتو په لومړی ورځ د هغه ځای خلگو فیصله وکړه چې د تبرک له پاره باید د (عارف آباد) د کلي سیدان تر نورو دمخه ما ته په سندوخ کي خپله رایه واچوي ، دغو روحاني خلگو د سهار لمونځ د (گنج آباد) په کلي کي انتخاباتي مرکز ته نژدې اداکړ ، دوی خپله رایه سندوخ ته واچوله چې ځینو مشرانو د زیارتونو خوردي هم د رایو د پایو سره یو ځای په سندوخ کي اچولي وي . د انتخاباتو د پیل څخه یو ساعت نه و تیر سوی چې د رایو ورکونکو د منځ څخه یوه ملنگ چې پیر اورده وینستیان یې درلودل ، په لوړ آواز دغ وکړ چې ((ما تیره شپه خوب لیدلې دې چې د سخي دین محمد خان زوی عبدالغفار وکیل دې)) ده دوکیل کلمه دوه واره و ویله . چرنگه چې زه په انتخاباتي کارونو مصروف وم نو ددغه ملنگ سره ما کتنه و نه کړه .

په لومړي انتخاباتي مرکز کي ما تر دوهم کاندید پیري رایي یوړي ، په دوهم انتخاباتي مرکز کي چې په (فراه رود) کي و ، هلته هم د سیدانو یو کلي د (ټپي) په نامه سته چې د رایو ورکولو په لومړې ورځ د دغي کلي روحاني مشرانو زه د خپلو نیکه گانو زیارتونو ته بوتلم چې تر دعا وروسته زه د دوی سره یو ځای د رایو ورکولو مرکز ته ورغلم او دوی خپلي رایي سندوخ ته واچولي . په دغه انتخاباتي مرکز کي هم

ما پيري رابي واخستلي چي د پټولو رايو د شمير په نتيجه كي زه د بالابلوك وكيل سوم .

د بالابلوك د ولسوالي خلگو بي له کومي مادي گټي څخه ما ته خپله رايه راکړي ده چي زه د دوی دغي پيرزويني ته د تل له پاره په درنه سترگه گورم . ما په کابل کي زده کړه کړي ده او هلته د دولت مامور وم او د بالابلوك پير خلگ ما نه پيژندل . ولي د بالابلوك د خلگو سره زما د پلار ارواښاد دين محمد خان نيك سلوك ، ما ته په انتخاباتو کي پيره گټه و رسوله .

د ديارلسمي تقنيني دوري انتخابات د نور احمد اعتمادي د حکومت په وخت کي سوي دي ، د ده حکومت په انتخاباتو کي د ديموکراسي د اصولو ښه مراعات کړي دي ده د فراه د ولايت د ټولو ولسواليو په انتخاباتو کي مداخله و نه کړه ، او ده د هغه ولايت خلگ پري ښوول چي د خپل خوښي کانديد ته خپله رايه ورکړي .

زما يوه خواخوري دوست د فراه والي ارواښاد محمد صديق خان چي کله به بي زه په کومي ټولني کي ليدم ، نو ده به حاضر و خلگو ته ويل ، فراهي وگورئ چي د لندن ماموريت بي د وکالت له پاره پري ايښي دي . په سر کي زه هم د ولسي جرگي په اهميت نه پوهيدلم او په دي فکر کي وم چي زه ولي يو ديپلوماتيک ماموريت پريدم او يوي داسي غير حزبي جرگي ته ورځم چي په هغي کي د کليو خانان او ملکان راټول سوي وي . او دوی به د فيصلو په وخت کي ملي گټو ته پيره توجه نه کوي . ولي زما دغه تصور غلط و په دي چي په ولسي جرگي کي پير ملي ، يا احساسه او وطنپالونکي وکيلان موجود وو چي د هيواد د گټو او ملي ارزښتونو سره يي

پيره مينه درلوده . دوی د زړه له کومي غوښتل چي افغانستان د عصر د ايجاباتوسره سم پر مخ ولاړ سي . دوی په دغي لاره کي هر ډول قرباني ته حاضر وو د وکيلانو په مورد کي چي دوی ولي د حکومت دفترونو ته مراجعه کوله ، يا داچي ولي د ولسي جرگي غونډو به نصاب نه درلود ، دا ټول مطالب د کتاب په بلي برخي کي تشریح سوي دي .

ولسي جرگه زما له پاره يوه داسي مدرسه وه چي ما هلته پير عمده مسایل زده

کړې دي ، په ولسي جرگې کې یو وکیل د افغانستان دولت په خپله اصلي بڼه ویني . یو وکیل د خپل هیواد په واقعي ستونزو پیر بڼه خبریږي . د خپل سالمو انتقاداتو له لارې څخه هر وکیل خپل هیواد ته پوره ګټه رسولای شي . له همدې امله زه شورا د ملت کور بولم او په دې وپارم چې زه د ۱۹۶۹ کال څخه بیا تر ۱۹۷۳ کال پورې د افغانستان د ولسي جرگې غړې وم .

د بالابلوک د ولسوالي پيرو خلگو په پوره اخلاص ما ته خپله رایه راکړې ده چې زه د پیر وخت څخه په دې فکر کې وم ، چې که ما ته فرصت میسر سي چې زه د بالابلوک شریفو خلگو ته د زړه له کومې کور ودانې و وایم او دوی ته دا هم و وایم چې دوی زما د ژوند په پيرو حساسو شیبو کې زما سره لویه مرسته کړې ده او دوی زه هغه ځای ته لیرلې وم چې زما پر ذهن باندي یې ژور اثر کړی دی او زما د ژوند لاره یې بدله کړې ده . ما پیره آرزو درلوده چې د بالابلوک خلگو ته دا هم و وایم چې ما د ولسي جرگې د وکالت څخه شخصي استفاده نه ده کړې او د وکالت مهمه وظیفه مې په پیري امانت دارې سره د نورو ملي او وطنپالونکو وکیلانو سره یو ځای چې تفصیل یې په دغه کتاب کې راغلی دی سر ته رسولې ده .

زه د دغو څو کړنښو په لیکلو سره د بالابلوک ټولو خلگو ته د مینې سلامونه وړاندي کوم ، او د بالابلوک د قومي مشرانو چې ځني یې اوس ژوندي او ځینو یې وفات کړی دی لکه د (ورپي) د کلي عبدالخالق خان، د (شیوان) د کلي ملک نور محمد خان خپل د اکا زوی د (دیزکي) د کلي عبدالقدوس خان ، د (تودنک) د کلي عبدالودود خان او عبداللطیف خان ، د (کنسک) د کلي محمد عمر خان ، ملک احمد خان او ملا نعمت الله آخند زاده او پیر داد خان ، د (ګراني) د کلي توکل خان او گل احمد خان ، د (گنج آباد) د کلي ملک حبیب الله خان ، د (ازو) د کلي ملک نظام خان او پیر نور مشران چې دلته یې نومونه نه سم لیکلای، پیر مرهون د احسان یم .

د انتخاباتو په وخت کې ، پر رایو سربیره د فراه د ولایت پيرو مشرانو ما ته میلمستیایو او نوري مادي او معنوي مرستې کړې دي . د مثال په توګه د دین محمد خان ، پیر محمد خان او شیر محمد خان هغې مرستې چې دوی خپل سرویس او لاري

موټران بيغير له اجرت څخه د رايو ورکونکو د نقل او انتقال له پاره د دوو هفتو له پاره په کار اچولي وو د قدر وړ مرسته وه چې زه يې پيره مننه کوم . (١٤)

٥ - د پاچا سره د وکيلانو دوي کتنې

لومړي کتنه :

په ١٩٦٩ کال کې د مخه تر هغه چې د شورا غړي په کار پيل وکړي ، دوی د افغانستان د پاچا سره په شاهي ارگ کې کتنه وکړه . د پاچا سره د ملاقات له پاره د شورا غړي په اته گروپونو ويشل سوي وو چې هر گروپ به به جلا پول د پاچا سره ليدل زه د فراه ، نيمروز ، بادغيس ، غور او اروزگان د وکيلانو او سناتورانو سره په گډه د پاچا حضور ته ورغلم . د انتظار په خونه کې ما دوی ته و ويل چې د پاچا تر فرمايشاتو وروسته بايد يو سناتور د نورو په نمايندگي د پاچا په حضور کې خبري وکړي . خو دوی ټولو وويل چې زه بايد د دوی په نمايندگي هلته څو خبري وکړم . په هغې لحظې کې د پاچا د حضور مصاحب محمد رحيم پنجشيرې په خونه را ننوتې او د ده په لارښوونه مور د پاچا حضور ته ورغلو . پاچا تر روغپړه وروسته د هيواد سياسي او اقتصادي حالات تشریح کړل او د شورا غړي يې خپلو راتلونکو درنو او حساسو وظيفو ته متوجه کړل . ده د خبرو په ضمن کې و ويل ((نور احمد اعتمادي چې ما د حکومت په جوړولو توظيف کړې دې زما نژدې دوست دې او دې د صدارت د چوکې سره علاقه نه لري بلکه ما دې دغه کار ته مجبور کړې دې)) پاچا داهم و ويل چې ((اعتمادي په خارجي سياست پوهيږي که يو حکومت په داخلي چارو کې کومه اشتباه وکړي هغه اشتباه ژر تلافی کيدلای سي ، ولي په خارجي سياست کې د يوه حکومت اشتباه ، نه سي تلافی کيدلای . نو په دغه دليل ما نور احمد اعتمادي چې په خارجي سياست پوهيږي ، د حکومت په جوړولو مامور کړې دې او زه تاسي ته توصيه کوم چې د نور احمد اعتمادي د حکومت سره لازمه مرسته وکړ)

د پاچا تر فرمايشاتو وروسته ما د نورو په نمايندگي پاچا ته په هيواد کې د ديموکراسي نظام د راوړلو په منا سبت مبارکي و ويله او زياته مي کړه چې د دغه

نظام له برکت څخه دغه حاضر وکیلان او سناتوران چې د افغانستان د لیرو ولایتونو اوسیدونکي دي ، نن د شورا د لاري څخه ستاسي تر رهنمايي لاندې د خپل هیواد په امورو کي برخه اخلي . ما دا هم و ویل چې د شورا حاضر غړي اعلیحضرت ته وعده ورکوي چې د حکومت سره به لازمه مرسته وکړي ، ولي د شورا غړي دحکومت څخه دمتقابلې همکاري توقع لري ، چې د حکومت د نه همکاري په صورت کي به د شورا او حکومت تر منځ اوسني بنو مناسباتو ته صدمه ورسیري .

پاچا زه نورو خبرو ته پري نه ښوولم او زه يي په اشاره پوه کړم چې نوري خبري باید و نه کړم . پاچا زما پر خبرو یوه لنډه تبصره وکړه او د لیدني په پای کي پاچا زما په شمول ځینو وکیلانو ته تر نورو پیره توجه وکړه .

دوهمه کتنه :

په ۱۹۷۱ کال کي کله چې ولسي جرگي د نور احمد اعتمادي حکومت په بي کفایتي او د شورا سره په نه همکاري متهم کړ او د ده حکومت ته يي د نه اعتماد رایه ورکړه چې تفصیل يي وروسته راځي ، داوار بیا د پاچا په امر د فراه ، نیمروز او غور د ولایتونو وکیلان د شپي پر اتو بجو د پاچا حضور ته ورغلو ، په دغه شپه هم ما د نورو په نمایندگي د پاچا په حضور کي خبري وکړي .

په دغه ملاقات کي پاچا د هیواد او سیمي پر حالاتو باندي اوردي خبري وکړي او ده د خبرو په آخر کي و ویل ((ولسي جرگي د نور احمد اعتمادي حکومت ته د نه اعتماد رایه ورکړي ده چې ولسي جرگي دغه کار باید نه وای کړې . او ولسي جرگي چې کوم اتهامات پر حکومت باندي وارد کړي دي ، د ولسي جرگي سره د دغو اتهاماتو ثبوت هم نه سته ، د بلي خوا څخه د حکومت پیر غړي د هیواد پوه خوانان او د هیواد سرمایه ده او دوی ستاسي د نه اعتماد په رایي سره مایوسه کیري)) . ما د پاچا تر فرمایشاتو وروسته د ولسي جرگي پر ځینو اجراءاتو رڼا واچوله او د ولسي جرگي ځینو ستونزو ته مي هم اشاره وکړه . ما پاچا ته و ویل چې تاسي د افغانستان رهبري پر غاړه لري او د پيرو مصروفیتونو سره سره دا دوه ساعته کیري چې د هیواد پر دغه پرابلم باندي چې حکومت یا شورا او یا دواړو ایجاد کړې دي د ولسي

جرگي د غړو سره بحث کوي او د حل د يوي معقولي لاري په لټه کي ياست ، ولي حکومت په تيرو دوو کلونو کي يو وار هم نه دې حاضر سوې چې د هيواد پر کوم مشکل باندي حتي لس دقيقې د دغو وکيلانو سره خبري وکړي ، نو دا طبيعي ده چې د پرابلمونو د تراکم په صورت کي به حکومت ته حتما د نه اعتماد رايه ورکوله کيږي . داوار پاچا زما خبري پري نه کړي او زما ټوله وينا يي په دقت واوریده او زما تر خبرو وروسته پاچا ما ته و ويل ((په دغه ارتباط زه ستا تحليل تاييدوم ، ولي ستاسي د نه اعتماد رايه د افغانستان پرابلمونه نه سي حل کولای)) ده زياته کړه ((سبا به پاکټر وليد حقوقي يو ليکلي مطلب ولسي جرگي ته دروړي چې تاسي بايد هغه مطلب تصويب کړي او بله شپه به دنور احمد اعتمادي دحکومت استعفا اعلان سي)) وکيلانود پاچا دغه امر و مانه او ليدنه پر همدغه ځای پای ته و رسیده .

و لسي جرگي د ۱۹۷۱ کال د اپريل د مياشتي پر ۱۷ نيټي د نور احمد اعتمادي حکومت ته د نه اعتماد رايه ورکړه ، او د دغه کال د مي د مياشتي پر ۱۰ نيټي دا لاندې مطلب پاکټر وليد حقوقي د ولسي جرگي په عمومي غونډه کي ولوست او د ولسي جرگي له خوا تصويب سو :

((د شورا او حکومت د بني همکاري د پيل په غرض ولسي جرگي فيصله وکړه چې حکومت ته د نه اعتماد تر رايي تير سي))
د پورته مطلب تر تصويب شپږ ورځي وروسته ، د نور احمد اعتمادي د حکومت استعفا د کابل راډيو د لاري څخه اعلان سوه . (۱۵)

۶ - د وکيلانو گډه دريځ

گران لوستونکي به په دي خبر وي چې په افغانستان کي د سياسي احزابو قانون نه و نافذ سوې او دولسي جرگي د انتخاباتو په وخت کي منفردو اشخاصو په خپلو مربوطو حوزو کي ځانونه د وکالت له پاره کانديد کړي وو چې هر موفق کانديد به خپل شخصي نفوذ او يا د خپل قوم په مرسته انتخابات گټلي وو او ولسي جرگي ته بي لاره

پیدا کړي وه .

لوستونکو ته دا هم معلومه ده چې په ولسي جرگي کې يوه وکیل يوازې تصميم نه سو نيولای او دولسي جرگي هره فيصله د هغې جرگي د غړو د اکثريت له خوا نيوله کيده ، نو په يوې داسې غير حزبي جرگي کې زما په شمول پير وکیلان د خپلو وظيفو د اجرا کولو په لارې کې د پيرو ستونزو سره مخامخ وو . چې د دغې نقيصې د رفع کولو له پاره ، هلته ضرورت احساسيدې چې بايد يو شمير وکیلان يو د بل سره مفاهمه وکړي او په ځينو مواردو کې خپل موقفونه سره نژدې کړي .

دديارلسمې تقنيني دورې د لومړي اجلاس په سر کې خو وکیلانو د نورو وکیلانو سره خبرې وکړې او دوی يې د ولسي جرگې دغې نقيصې ته متوجه کړل چې د دغو وکیلانو د هڅو په نتيجه کې پيرو وکیلانو عملا د ولسي جرگې د کارونو په حساسو شيبو کې گډ د ريخ غوره کړ . په تدريج سره د دغه دريخ وکیلان مخ پر پيريدو سول زما په تخمين د دغه روش د خاوندانو شمير تر ۰ ۴ وکیلانو پير وو . د وکیلانو دغه روش ته د وکیلانو گډ دريخ ويلای سو . دا يوه سياسي پله نه وه ، دوی کومه رهبري نه درلوده ، د هيواد د هيخ حزب يا ټولني سره يې اړيکي نه درلودلې، دوی د سلطنت يا بل مقام څخه الهام نه اخستی ، دوی په کوم قوم يا سمت پورې تړلي هم نه وو ، بلکه دا دريخ د افغانستان د اکثرو ولايتونو د وکیلانو د مشترک تفاهم څخه جوړ سوی و .

دوی يو د بل سره تحريري يا شفاهي تعهد نه درلود . د تصاميمو په وخت کې د دوی شمير ثابت هم نه و . په حقيقت کې دا د وکیلانو يوه داسې ټولنه وه چې د تصاميمو په وخت کې به يې ملي گټې په نظر کې نيولي . د هغو وکیلانو نومونه چې اکثرا به يې دغه دريخ غوره کاوه ، ددې کتاب په ضميمه پاڼو کې مطالعه کولای سئ .

دلته دا خبره د يادولو وړ بولم چې دا ملي دريخ يوه ځانگړې پدیده وه چې تر اومي دورې وروسته د افغانستان د شورا په تاريخ کې يې سارې نه دی ليدل سوی .

د دغه دريخ وکیلانو په ولسي جرگې کې تخريبي فعاليت نه دی کړی ، دوی سالمه او آرامه پارلماني مبارزه کړې ده ، او هيڅکله يې د اکثريت د تصميم په مقابل کې احتجاج نه دی کړی . چرنگه چې دغه دريخ د شخصي گټو د تامين له پاره نه و نيول

سوې نو د ولسي جرگې د وکیلانو تر منځ یې پیر صمیمیت پیدا کړ، د وکیلانو دغه صمیمیت د محمد موسی شفیق تر حکومت پورې چې تفصیل یې د کتاب په بلي برخي کې راغلی دی د وکیلانو تر منځ پاته سو. دغه دريځ د افغانستان د پاچا او حکومت توجه هم خان ته اړولي وه ، دلته ددې خبرې یادول ضروري دي چې د سیاسي ډلو د نمایندگانو څخه په انفرادي ډول یوازې عبدالرؤف بېنوا او محمد اسحق عثمان په دغه دريځ کې برخه درلوده . د نورو ډلو استازو لکه مولوي محمد نبي محمدي ، حفیظ الله امین او ببرک کارمل په دغه دريځ کې برخه نه درلودله ، دوی به په ولسي جرگې کې د خپلو ډلو پالسي تعقیبوله . د دغه دريځ د وکیلانو فعالیتونه د دې کتاب په مختلفو برخو کې لیکل سوي دي ، چې دلته د دغه دريځ د وکیلانو ځني اجراءات په لنډ ډول راپورل کيږي :

- د ولسي جرگې عمومي غونډې د دغه دريځ پر وکیلانو اعتماد وکړ، چې د مختلط کمیسیون له پاره ټول لس غړي د دغه دريځ د وکیلانو څخه و ټاکل سول ، دغو وکیلانو په مختلط کمیسیون کې د سیاسي احزابو قانون ژر تصویب کړ او د ولسي جرگې له لارې څخه یې د پاچا توشیح ته وړاندي کړ .

- د دغه دريځ (۱۳) وکیلان د تقنین د کمیسیون غړي وو چې د شورا په تاریخ کې د اول وار له پاره دوی داوطلب سول چې په کمیسیون کې به وړیا ډول د شپې له خوا کار کوي . دوی څلور کاله د شپې له خوا کار کړی دی ، دوی د ولسي جرگې د موټرانو څخه استفاده و نه کړه ، دوی د دولت ډوډي و نه خوړله او د ولسي جرگې څخه یې اضافه کاري وانه خسته .

- د دغه دريځ د وکیلانو په مرسته د نور احمد اعتمادي د حکومت څخه د استیضاح غونډه جوړه سوه ، چې د بحث په نتیجه کې ، حکومت ته په نه اعتماد بدله سوه .

- د دغه دريځ وکیلانو د حکومت مخه ونیوله چې یوه وکیل ته یې جزایي دوسیه جوړوله .

- د دغه دريځ وکیلانو د صنعتي بانکونو د قانون پر ضد پراخه مبارزه و کړه .

- د دغه دريځ وکيلانو د لوري او وچ کالي په وخت کي د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت څخه د استيضاح د غونډي غوښتنه وکړه ، ولي د نصاب د نه پوره کيدو په وجه دغه استيضاح عملي نه سوه .

- د دغه دريځ وکيلانو د هلمند د اوبو د معاهدي د تصويب پر ضد پراخه مبارزه وکړه .

د دي مبحث په پای کي بايد و ليکل سي چي د دغه دريځ په جوړولو کي د ولسي جرگي پيرو وکيلانو برخه درلوده ، او زه په دي وياړم چي زه هم د دغه دريځ ملگری وم او د دغه دريځ په ټولو مراحلو کي مي فعاله برخه اخستي وه .

محمدنذير کبير سراج په خپل اثر کي ليکلي دي چي محمد داود خان او د ده ملگرو د ولسي جرگي وکيلانو ته هدايت ورکاوه چي په شورا کي بي نظمي راوړي (۷)

(۱)

خرنگه چي په دغه کتاب کي به يي ولولې ، د ديارلسمي تقنيني دوري په څلورو کلونو کي په ولسي جرگي کي هيڅکله بي نظمي نه ده راغلي . ولسي جرگي ته چي هر وخت فرصت ميسر سوې دې ، دوی خپل وظيفه په عادي ډول سر ته رسولي دي چي په يوې غير حزبي جرگي کي تر دغه بنه نظم نه سي راتلای . تر کومه ځايه چي ماته معلومه ده محمد داود خان او د ده ملگرو په شورا کي هيڅ راز فعاليت نه درلود ، او هر څه حادثي چي په ولسي جرگي کي پيښي سوي دي هغه ټول د وکيلانو خپل کار و او د محمد داود خان د کودتا سره يي هيڅ ارتباط نه درلود . ما نه دي اوريدلي چي يوه ډله وکيلان د محمد داود خان کور ته ورغلي وي . او يا په ولسي جرگي کي د يوې ډلې وکيلانو له خوا د ده دحکومتي دوري حمايه سوي وي . يوازي دوو وکيلانو يو د کندهار د دوهمي حوزي وکیل حاجي محمد آصف پاس يوسفی او بل د فارياب د مرکز وکیل محمد رحيم شيدا د اعتماد د رايو په وخت کي په خپلو خبرو کي د محمد داود خان ستاينه کړي ده .

په ۱۹۷۳ کال کي کله چي محمد داود خان کودتا وکړه د ولسي جرگي غړو د ننګرهار د کوچيانو د وکیل حاجي الله نظر خان په کور کي ، سره يو ځای سول او

دوی په یوه لیک کې محمد داود خان ته د نوي نظام مبارکي و ویله (۱۸)
تر کودتا یوه میاشت وروسته (خلگو ته خطاب) په وینا کې محمد داود خان
دولسي جرگې پر ټولو غړو باندې کلک انتقادونه وکړل چې د ده دغه منفي نظر دا په
اثبات رسوي چې ده د ولسي جرگې د غړو سره هیڅ ډول رابطه نه درلوده .
څرنگه چې پيرو افغانانو ته معلومه ده محمد داود خان او د ده ملگرو یوازې په
شاهي اردو کې فعالیت درلود ، دوی د شاهي اردو کښته رتبه صاحب منصبان د
کودتا له پاره تشویق کړي وو ، چې د هغو په مرسته دوی کامیابه کودتا وکړه .
محمد نبي عظیمي په خپل اثر کې لیکلي دي چې د دیارلسمې تقنیني دورې د ولسي
جرگې په پارلماني مبارزاتو کې حفیظ الله امین په هغه چپ فرکسون کې برخه درلوده
چې ببرک کارمل د هغه فرکسون په سر کې و (۱۹)
تر کومه ځایه چې ماته معلومه ده د دغې دورې په ولسي جرگې کې داسې یو
فرکسون موجود نه و چې ببرک کارمل د هغه په سر یا په پای کې واقع وي . دولسي
جرگې ټول وکیلان په دې خبر دي چې په ولسي جرگې کې حفیظ الله امین او ببرک
کارمل هیڅ وخت پر یوې لارې نه دي تللي او دوی به همیشه د نورو وکیلانو په مخ کې
یوه بل ته پیري بدي خبري کولي . دوی د ولسي جرگې په تالار کې حتی نژدې هم نه
سره کښینستل . کارمل په ولسي جرگې کې همیشه پر هغې چوکي باندې کښینستې
چې په دوولسمې دورې کې ، دې په هغې چوکي کې وهل سوی و، دغه چوکي د تالار د
کین اړخ د اتم قطار وروستي چوکي وه ، او دتالار فرعي لارې ته پیره نژدې وه چې په
بحراني حالاتو کې د تالارڅخه د وتلو له پاره مساعد ځای و ، ولي حفیظ الله امین د
ناستي ټاکلې ځای نه درلود .

۷- د نور احمد اعتمادي سره کتنه

د دیارلسمې تقنیني دورې په سر کې پاچا د دوهم وار له پاره نور احمد اعتمادي
د حکومت په جوړولو مؤظف کړ .
پخوانیو صدر اعظمانو ډاکټر محمد یوسف او محمد هاشم میوندوال د اعتماد

درايو له پاره د وکيلانو څخه د ليدو غوښتنه کوله او د دوی محلي ستونزي به يې اوريدلي ، ولي د نور احمد اعتمادي له پاره په خپله پاچا وکيلانو ته توصيه کوله چې د نور احمد اعتمادي سره لازمه مرسته وکړي .

نور احمد اعتمادي د پارلماني رياست له لاري څخه وکيلانو ته اطلاع ورکړه چې که وکيلان غواړي چې د ده سره ويني ، دی حاضر دی چې ورسره وگوري . خبر نه يم چې څو وکيلانو د نور احمد اعتمادي سره ليدلي دي ، خو زه د مؤظف صدراعظم ليدلو ته نه يم ورغلی . د اعتماد د رايو په ورځو کي نور احمد اعتمادي او زه د ولسي جرگي په دهليز کي سره مخامخ سوو ، هلته ده غوښتنه وکړه چې د ده سره و وينم . زه هم په هغه شپه د ده دقرغي کور ته ورغلم . ده په دغي ليدني کي د شورا يا د هيواد پر مسايلو باندي زما سره خبري و نه کړي او ده د اعتماد رايه ، زما څخه و نه غوښتله . خو پوښتنه يې وکړه چې تا په ولسي جرگي کي څه ويلي دي چې ستانوم هر ځای اخستل کيږي ؟

ما ده ته په جواب کي و ويل چې تر اوسه ولسي جرگي په کار پيل نه دې کړې چې د يوه وکيل په وينا څوک خبر سي . زما د نامه ياديدل به بل علت لري . ده و ويل چې پاچا څو واره ستا په ارتباط زما څخه پوښتني کړي دي .

ما نور احمد اعتمادي ته وويل چې ما د افغانستان د جنوب غربي ولايتونو په يوي غونډي کي صرف دومره ويلي دي چې د اساسي قانون د حکم مطابق د ولسي جرگي د رئيس ټاکل بايد د شورا تر پرانستلو وروسته وشي او هغه قانوني اشتباه چې په دوولسمي تقنيني دوري کي د ډاکټر عبدالظاهر د ټاکلو په وخت کي شوي وه ، هغه اشتباه بايد بيا تکرار نه سي . ما داهم و ويل چې زموږ په ديموکراسي نظام کي آيا دولت د يوه قانوني تخلف د مخنوي تحمل هم نه لري ؟

ده زما په جواب کي و ويل چې ((اوس موږ په دغي برخي کي پير مشکلات لرو)) خو ده خپله دغه خبره نوره تشریح نه کړه ، زما او د ده کتنه تر څو معمولي او تشریفايي خبرو وروسته پای ته ورسیده .

زما ددغي وينا په وجه د ولسي جرگي د ريس ټاکل کيدل د څو ورځو له پاره وه

ځنډيدى . په دوولسمي تقنيني دوري كې د اساسي قانون د حكم پر خلاف ، د سري رايې پر ځاى ، وكيلاڼو په علني ډول يعني د لاسونو په پورته كولو سره ، ډاكټر عبدالظاهر د ولسي جرگې د ريس په حيث ټاكلې وو .

د افغانستان پاچا او حكومت دا بېره درلوده چې كه د ولسي جرگې د ريس ټاكل كيدل ، څو ورځې و ځنډيږي او د شورا تر پرانستلو وروسته وسي ، نو د كابل منورين به وكيلاڼ تنوير كړي او محمد عمر وردگ به د ولسي جرگې د رياست له پاره پيري رايې وانه خلي ، او د ولسي جرگې د رياست له پاره ، دوهم كانديد انجينر غلام محمد فرهاد به د ولسي جرگې ريس سي .

د نور احمد اعتمادي حكومت ته د اعتماد د رايې د اظهار په ورځ زه د ولسي جرگې په تالار كې حاضر نه وم او زه د خپل ورور ارواښاد عبدالرزاق فراهي د جنازي سره فراه ته تللي وم . (۲۰)

۸ - د ولسي جرگې اداري هيات

د اساسي قانون مطابق ولسي جرگه د شورا تر پرانستلو وروسته خپل اساسي كارونه پيل كوي چې د جرگې لومړني اساسي كار د اداري هيات ټاكل دي . هغه وخت چې ډاكټر محمد عمر وردگ د كورنيو چارو د وزارت څخه استعفا وكړه او د (چك) په ولسوالي كې د وكالت له پاره كانديد سو ، د افغانستان پير خلگ په دې پوهيدل چې دى د ولسي جرگې راتلونكې ريس دى . په سر كې د ولسي جرگې د رياست له پاره د پنځو كانديدانو لكه انجينر غلام محمد فرهاد ، ډاكټر محمد عمر وردگ ، عبدالرؤف بينوا ، عزيزالله واصفي او محمد اسحق عثمان نومونه ياديدل ، ولي په آخر كې يوازي انجينر غلام محمد فرهاد او ډاكټر محمد عمر وردگ د دغې جرگې د رياست له پاره كانديد سول . د اداري هيات نورو مقامونو ته پير شمير نور وكيلاڼ كانديد سوي وو . د

افغانستان د جنوب غربي سيمو څخه هم څو وکيلانو د اداري هيأت چوکيو ته ځانونه کاندید کړي وو ، چي د دوی په ابتکار د زابل ، اروزگان ، کندهار ، هلمند ، فراه ، نيمروز ، هرات ، بادغيس او غور د ولايتونو وکيلانو په ولسي جرگي کي يوه غونډه وکړه . کاندیدانو د دغي سيمي وکيلان ، اتحا د او يووالي ته د دي له پاره هڅول چي دوی ته خپله رایه ورکړي . ما په دغي غونډي کي و ويل چي د اساسي قانون د ۶۰ مې مادې د حکم پر اساس د ولسي جرگي اداري هيأت ، د پاچا له خوا د شورا تر پرانستلو وروسته باید وټاکل شي ، او هغه اشتباه چي دولسمي تقنيني دورې د ډاکټر عبدالظاهر د ټاکلو په وخت کي کړي وه ، باید بيا تکرار نه سي . د دغه پيشنهاده پر اساس د اداري هيأت د ټاکلو کار څو ورځي وځنډی .

د ۱۹۶۹ کال د اکتوبر د مياشتي پر ۱۴ نيټي ، شورا د پاچا له خوا پرانسته سوه او د شورا تر پرانستلو وروسته د ولسي جرگي د اداري هيأت ټاکل پيل سوه . د ولسي جرگي د رياست له پاره ډاکټر محمد عمر وردگ ۷۲ رايي او انجينر غلام محمد فرهاد ۳۰ رايي وري وي چي محمد عمر وردگ د ولسي جرگي د رنيس په حيث و ټاکل سو . ما خپله رایه انجينر غلام محمد فرهاد ته ورکړي وه .

د اداري هيأت نور غړي په لاندې ډول وو :

د کندهار د پنډ دحوزي وکیل عبدالاحد کرزی ، لومړی نایب

د بغلان د دوشي د حوزې وکیل سید ناصر شاه نادري ، دوهم نایب

د هلمند د لښکرگاه د حوزي وکیل سید مبین شاه امیر ، منشي

د کندز د خان آباد د حوزي وکیل سید امیر ، دوهم منشي

نور احمد اعتمادي ما ته د خارجه وزارت د يوه مامور په وسيله خبر راکړ چي که زه د ولسي جرگي د دارالانشا د مقام له پاره ځان کاندید کړم ، د ده حکومت به زما سره مخالفت و نه کړي . ولي ما د دغه کار څخه پډه وکړه . (۲۱)

که څوک د ولسي جرگي په داخلي چارو خبر وي نو په دي خبره پير ښه پوهيږي چي په ولسي جرگي که د حکومت د مقا مونو بر عکس ، هغه وکیل د پير واک خاوند او د وکيلانو د اعتماد وړ وي چي په اداري کوم مقام کي نه وي راغلي او د پاچا او

حکومت سره پیر تماس و نه لري . ولي د اداري هیأت غړي مجبور دي چي حکومت او پاچا دواړو ته ځيني مشوري ورکړي ، په دغه دلیل دوی پیر بي واکه او همیشه د وکیلانو تر فشار لاندې وي .

د دولسمې تقنیني دورې د ولسي جرگې رئیس ډاکټر عبدالظاهر چي یو مدبر افغان و ، ده د هغه وخت حکومت ته ويلي و چي دی هیڅکله یوه وکیل ته د کوم کار سپارښتنه نه سي کولای ، دا د حکومت کار دې چي په خپلو ذرایعو مخصوصا د پارلماني ریاست له لاري څخه په وکیلانو خپل د خوښي کارونه اجرا کړي . او د ولسي جرگې رئیس باید د وکیلانو کومي جناح ته منسوب نه وي ، او دی باید یوازې د ولسي جرگې غونډې اداره کړي .

زه د دیارلسمې تقنیني دورې په ولسي جرگې کي تر پایه د یوه آزاد وکیل په حیث پاته سوم او د ځينو ملي وکیلانو په څنگ کي مي د ولسي جرگې په ځينو اساسي کارونو کي فعاله برخه اخستي ده .

۹ - د صنعتي بانک د قانون سره وکیلان مخالف وو

د صنعتي بانک له پا ره د پوه مستقل قانون د جوړولو کار د دولسمې دورې په ولسي جرگې کي پیل شوې و . د دغه قانون د انفاذ سره د نور احمد اعتمادي د لومړي حکومت یو مهم غړې او د ولسي جرگې ځيني وکیلان مخالف وو . د دوی د مخالفت په وجه نوموړی قانون په دولسمې تقنیني دورې کي تصویب نه سو او دغه قانون د دیارلسمې تقنیني دورې غاړې ته ور ولویدی .

زه دلته د دي قانون پر ضرورت یا مفیدیت باندي بحث نه کوم ، زه صرف هغه جریان لیکم چي د دیارلسمې تقنیني دورې په وخت کي په سلطنت ، شورا او حکومت کي پر دغه قانون باندي پېښ شوې دې .

په ۱۹۷۰ کال کي د تقنین په کمیسیون کي پر دغه قانون باندي بحث پیل سو ، د کمیسیون په غونډې کي د کمیسیون د یوه غړي محمد اسحق عثمان د اعتراض په وجه ،

دغه مسوده بيرته حكومت ته د دي له پاره واستوله سوه چي حكومت د يوه عمومي قانون مسوده جوړه ، او بيرته يي ولسي جرگي ته وړاندي كړي .

پاچا په هغي ليدني كې چي د فراه او نيمروز د وكيانو او سناتورانو سره د ديني علماوو د اعتصاب په اړ تباط درلوده د خپلو خبرو په ضمن كې و ويل ((د ولسي جرگي يوه كمسيون د صنعتي بانك قانون رد كړې دې. چي بايد د ولسي جرگي كمسيون دغه كار نه واي كړي))

ما د پاچا خځه د خبرو اجازه و غوښته او ما پاچا ته و ويل چي ، زه دهغه كمسيون غړې يم چي ايعحضرت اشاره ور ته وكړه ، ما پاچا ته وويل چي د تقنين كمسيون حكومت ته ويلي دي چي صنعتي بانك يو شركت دى چي په سلو كې ٤٩ بانگه د يوه خارجي هيواد ده او په افغانستان كې سابقه نه لري چي شورا د يوه شركت له پاره جلا قانون جوړ كړى وي ، اوس كه شورا دغه كار وكړي ، نور شركتونه د مثال په توگه د بوت آهو شركت به هم د يوه جلا قانون غوښتنه وكړي . په دغه دليل د تقنين كمسيون د حكومت خځه د يوه عمومي قانون د مسودي غوښتنه كړي ده .

پاچا زما په جواب كې و ويل ((د دغه قانون په مورد كې د حكومت دلايلو زه نه يم قانع كړې ، ما ډاكټر عبدالصمد حامد ته وظيفه وركړي ده چي د شورا او حكومت سره خبري وكړي او خپل د مطالعاتو راپور ما ته وړاندي كړي .))

ډاكټر عبدالصمد حامد د تقنين د كمسيون او حكومت سره خبري وكړي او ده پاچا ته اطلاع وركړه چي د شورا موقف قانوني دى او حكومت بايد د قانون يوه عمومي مسوده جوړه او شورا ته يي وړاندي كړي .

حكومت د صنعتي بانكونو په نامه يوه مسوده چي مشخص صنعتي بانك د هغه يوه برخه وه ، جوړه او شورا ته يي وړاندي كړه ، او حكومت د عدليي وزير عبدالستار سيرت د ماليي وزير ډاكټر محمد امان او د پلان وزير ډاكټر عبدالواحد سرايي وټاكل چي په ولسي جرگي كې د كمسيون د غړو سره يو ځاى پر نوي مسودي باندې غور وكړي .

وزيرانو او د تقنين غړو څو ميا شتي پر نوي مسودي كار وكړ ، چي په لږ

تعدیل سره د حکومت پیشنهاد سوي مسوده د کمسیون د غړو له خوا و منله سوه .
یوازې پر لاندې دروو ټکو باندې د کمسیون د غړو او وزیرانو تر منځ توافق را نه غي :
- د کمسیون غړو وزیرانو ته پیشنهاد و کړ چې د افغانستان د ملي گټو د ساتلو له
پاره باید په دغه قانون کې په دې مفهوم یوې مادې ته ځای ورکړه سي چې ((که دغه
بانک د افغانستان په کورنیو چارو کې مداخله کوله ، حکومت مکلف دی چې د دغه
بانک وظایفو ته په افغانستان کې خاتمه ورکړي)) خو وزیرانو د دغه پیشنهاد سره
موافقه و نه کړه .

- د تقنین غړو د حکومت د پیشنهاد شوي مسودې د لاندې دوو ټکو سره
موافقه نه درلوده .

۱ - په مسودې کې لیکل سوي وو ((هغه پورونه چې دغه مشخص بانک د خارجي
هیوادونو څخه اخلي ، د افغانستان حکومت د دغو پورونو د تادیبي ضامن دی))
۲ - په مسودې کې داهم لیکل سوي وو (د دغه بانک د پورونو تصویب د شورا پر
ځای د حکومت له خوا کېږي ، او حکومت به په مناسب وخت کې د دغه بانک د
پورونو لیست شورا ته وړاندې کوي))

لاندې وکیلان د تقنین د کمسیون غړي وو :

د موسی کلا د حوزي وکیل عبدالرؤف بینوا ، د ارغنداب د حوزي وکیل عزیزالله
واصفی ، د کابل د لومړي او دوهمي ناحیې وکیل محمد اسحق عثمان ، د بدخشان د
جرم د حوزي وکیل محمد هاشم واسوخت ، د لغمان د مرکز د حوزي وکیل عبدالکریم
عمر خیل ، د اندرو د حوزي وکیل یار محمد دلیلي ، د هلمند د بلوڅو د حوزي وکیل
عبدالحمید زهري ، د غزني د ناوي د حوزي وکیل محمد هاشم تره کې ، د کټواز د
حوزي وکیل عبدالحبیب کټوازي ، د حصارک د حوزي وکیل حاجي عبدالوهاب ، د
شکر دري د حوزي وکیل سید ظاهر شاه ، د پښتون زرغون د حوزي وکیل محمد علي
قاضی زاده ، د خوست د حوزي وکیل شیر احمد خوستی ، د چاه آب د حوزي وکیل
محمد علم فیض زاد ، د سروبي د حوزي وکیل مولوي امیر محمد ، د دوشي د حوزي
وکیل سید ناصر شاه نادري ، د پروان د مرکز د حوزي وکیل عبدالمهیمن ، د بگرامیو

د حوزي وکیل عبدالرسول بره کي ، د بالابلوک د حوزي وکیل عبدالغفار فراهي ، دوه يادري نور وکیلان چي نومونه يي زما په ياد نه دي .

په ۱۹۷۰ کال د شورا د دوهم اجلاس په سر کي دولسي جرگي رئيس ډاکټر محمد عمر وردگ د تقنين کمسيون ته اطلاع ورکړه چي پاچا امر کړی دی چي د صنعتي بانکونو د قانون هغه مسوده چي د کمسيون غړو او وزيرانو په گډه جوړه کړي وه ، پير ژر په کمسيون کي تصويب کړي او د ولسي جرگي عمومي غونډي ته دي وړاندي کړي . د تقنين د کمسيون غړو د شپي له خوا هم په کمسيون کي کار کاوه ، چي د پاچا د امر پر اساس د تقنين کمسيون دغه مسوده د هغي شپي په غونډي کي تر بحث لاندي و نيوله او دوی د کمسيون پخواني د اختلاف دري ټکي د خپلي خوښي مطابق په تصويب ورسول ، د کمسيون غونډه د شپي پر ۱۲ بجو پای ته ورسیده .

سبا سهار پر شپږو بجو ډاکټر محمد عمر وردگ ما ته په تليفون کي و ويل چي ((پاچا امر کړی دی چي د تيري شپي تصويب سوې قانون بايد په کمسيون کي وځنډول سي ، او د ولسي جرگي عمومي غونډي ته ژر وړاندي نه سي . ځکه چي پاچا غواړي چي پر همدغه قانون باندي د تقنين د غړو سره خبري وکړي))

ما ډاکټر محمد عمر وردگ ته و ويل چي د کمسيون د تيري شپي تصويب په کمسيون کي نور کار هم لري ، چي لومړې دا قانون د تصويباتو په کتاب کي ليکل کيږي او وکیلان هغه لاس ليک کوي ، بيا وروسته د دغه قانون يو نقل دارالانشأ ته ليږل کيږي . په آخر کي ما د ډاکټر محمد عمر وردگ څخه دغه دوي پوښتني وکړي :

۱ - تاسي د صنعتي بانکونو د قانون په ارتباط د پاچا هدايات ولي د کمسيون رئيس عبدالرؤف بينوا ته نه وايست ؟

ده زما په جواب کي و ويل چي ((عبدالرؤف بينوا په جلال آباد کي دي ، د ننگرهار والي ته امر سوې دی چي بينوا پير ژر کابل ته حاضر کړي))

۲ - تيره شپه د تقنين کمسيون د شپي پر ۱۲ بجو د صنعتي بانکونو قانون تصويب کړ ، آیا په دغه شپه چا د کمسيون اجراءات پاچا ته رسولي دي ؟

ده زما په جواب کي و ويل چي ((د قانون د تصويب په وخت کي هغه وکیل چي د

غونډې څخه دباندي بخا رې ته نژدې ناست و ، هغه وکيل په دغه شپه پاچا ته دغه خبر رسولي دي)) په هغه شپه د کندهار يو وکيل چې د کمسيون غړې نه و ، په کمسيون کي بخاري ته نژدې ټوله شپه ددي له پاره ناست و چې د قانون د تصويب اطلاع پاچا ته ورسوي .

ما اوريدلي دي چې محمد ظاهر شاه په افغانستان کي هره شپه تر دوو بجو وپس پاته کيدی ، او دی هره شپه صرف څلور ساعته بيده کيدی ، نو که دغه وکيل د شپي پر دوولسو بجو دغه اطلاع پاچا ته رسولي وي ، نو ده پاچا ته کوم خاص مزاحمت نه دی پيښ کړی .

سهار پر نهو بجو چې د عبدالرؤف بينوا په شمول د کمسيون غړي په غونډه کي حاضر سول ، ډاکټر محمد عمر وردگ پر کاغذ ليکلي شوي يو مطلب عبدالرؤف بينوا ته ورواستاوه ، چې ده بيا هغه کاغذ ما ته راکړ . پر کاغذ ليکل شوي وو ((پاچا امر کړی دې چې نن شپه عبدالرؤف بينوا ، عزيز الله واصفي او عبدالغفار فراهي بايد شاهي ارگ ته ورسوي)) ما د هغه کاغذ پر شا ډاکټر محمد عمر وردگ ته و ليکل چې ، که پاچا دغه دري وکيلان د صنعتي بانکونو د قانون په ارتباط غوښتي وي ، څرنگه چې د قانون موضوع په ټولو غړو پوري اړه لري ، نو دغه دري وکيلان خو څه نه سي کولای)) خو دقيقې وروسته بله پرزه کاغذ چا راوپه چې په هغې کي ليکل سوي و چې ((پاچا نن شپه پر اتو بجو د کمسيون ټول غړي شاهي ارگ ته ورغوښتي دي))

په ارگ کي د پاچا په حضور کي د حکومت وزيرانو عبدالستار سيرت او ډاکټر محمد امان او د کمسيون غړو د صنعتي بانکونو پر قانون خبري پيل کړي . د غونډي په سر کي عبدالرؤف بينوا ، محمد اسحق عثمان او عبدالکریم عمر خيل ، د دغه قانون د کار پر پخوانيو مراحلو رڼا واچوله ، وروسته پاچا د تقنين د کمسيون پر پيشنهاد سوي موضوع باندي چې ((د ملي گټو د ساتلو له پاره بايد په دغه قانون کي يوي مادي ته ځای ورکړه سي)) وويل ((په فرعي قوانينو کي بايد داسي يوه ماده را نه سي او زه هيله کوم چې دغه موضوع د دغه قانون څخه حذف کړه سي))

په دې هکله چې د افغانستان حکومت باید د صنعتي بانک د پورونو ضمانت وکړي یوه وزیر و ویل ((دغه قید د پور ورکونکو هیوادونو غوښتنه ده)) د دوهم ټکي په ارتباط چې د دغه بانک پورونه د شورا پر ځای باید حکومت تصویب کړي ، یوه وزیر وویل ((څرنگه چې په شورا کې د پورونو تصویبېدل پیر ځنډېږي ، نو دغه صلاحیت باید حکومت ته ورکړه سي))

د بحث په جریان کې سید ظاهر شاه پاچا ته و ویل چې که مور ته اجازه راکړه سي چې شورا ته ولاړ سو ، هلته به دغې معضلي ته د حل یوه لاره پیدا کړو . پاچا و ویل چې ارگ هم ستاسي ځای دی او دلته باید خبرې وکړې . حاجي عبدالوهاب پاچا ته وویل چې اعلیحضرته ! مور ستاسي څخه بیرېرو او هم ستاسي څخه شرمیرو ، تاسي تشریف یوسي ، مور او حکومت به سره جوړ سو . په دغه اساس پاچا دهغي خوني څخه و وتې او وکیلانو د پاچا په احترام د حکومت پېشنهاد سوې متن و مانه . او تر پوږې خوړلو وروسته وکیلان د شاهي ارگ څخه و وتل .

د ولسي جرگې په عمومي غونډې کې د صنعتي بانکونو قانون د ولسي جرگې د پیرو غړو له خوا تر جدې بحث او انتقاد لاندې راغی . څرنگه چې د دغه قانون سره د افغانستان د غربي سیمو وکیلانو ، تر نورو پیر مخالفت کاوه ، پاچا ته ځینو وکیلانو اطلاع ورکړه چې فراهي په عمومي غونډې کې د دغه قانون د تصویب مانع دی . پاچا خپل سرباور جنرال محمد عمر خان ته ویلي و چې ((ماته وکیلانو اطلاع راکړي ده چې فراهي په عمومي غونډه کې د صنعتي بانکونو د تصویب مانع دی ، فراهي ته و وایه چې د څو ورځو له پاره ولسي جرگې ته ولاړ نه سي)) ما د پاچا امر و مانه او فراه ته ولاړم ، چې زما په غیاب کې هم پر دغه قانون باندي پیر انتقادونه کیدل او د قانون تصویب د پیر وخت له پاره وځنډېدې .

ما په عمومي غونډې کې د صنعتي بانکونو د قانون د تصویب سره مخالفت نه دی کړی ، د دغه قانون سره د وکیلانو پیر مخالفت دوه عمده علتونه درلوده .

۱ - د ولسي جرگې ټول غړي په دې خبر سول چې د کمسیون غړو د دغه قانون د څو ټکو سره موافقه نه درلوده ، ولي دوی د پاچا په احترام ، د خپل موقف څخه

اوبښتي دي .

۲ - وکيلان په دي هم خبر سوه چي د کمسيون غړو د پاچا په مستقيم خواهش تر خپل موقف تير سوي دي ، او دوی په هغه شپه پر سلطنتي ميز باندي ږوي خورلي وه و کيلانو دا آرزو درلوده چي پاچا د دوی څخه هم د دغه قانون د تصويب غوښتنه وکړي او دوی داسي تصور کاوه چي دوی ته په سپکه سترگه کتل سوي دي . وروسته ولسي جرگي او مشرانو جرگي دغه قانون تصويب کړ .

په ولسي جرگي کي د پاچا مشاورينو پاچا ته سمه مشوره نه ورکوله او دوی به د سلطنت مقام پر غبرو واقعي لارو استعمالاوه ، چي د دغي لاري څخه د سلطنت مقام ته لويه صدمه رسیده . د پاچا دغو مشاورينو د شاهي ارگ د متصديانو په مرسته د پاچا دربار انحصار کړي و . دوی پاچا ته د سالمو مشورو لاره هم تړلي وه چي دا فاسده عنعنه محمد موسي شفيق ماته کړه ، ده په خپله د پارلماني رياست دنده پر غاړه واخسته او ده پارلماني رياست د شورا په څنگ کي د تجارت د وزارت عمارت ته انتقال کړ ، چي تر هغه وروسته د دسيسو لاره و تړله سوه او د شورا ټول کارونه په خپل اصلي مجرا کي ولويدل . (۲۳)

۱۰ - حکومت د احزابو د قانون سره مخالف و

د ډاکټر محمد يوسف انتقالي حکومت د سياسي احزابو د قانون مسوده جوړه کړه او د تصويب له پاره يي دوولسمي تقنيني دوري ولسي جرگي ته وړاندي کړه . په ۱۹۶۵ کال کي د احزابو قانون د ولسي جرگي له خوا تصويب سو، ولي مشرانو جرگي د دغه قانون يوه ماده تعديله کړه . په ۱۹۷۰ کال کي دپارلسمي تقنيني دوري ، د اساسي قانون د ۷۴ مادي د حکم پر اساس ، د دواړو جرگو د اختلاف د ټکو د حل له پاره يو مختلط کمسيون جوړ کړ ، چي د دغه کمسيون له پاره د هري جرگي څخه لس لس غړي و ټاکل سول . څرنگه چي په ديموکراسي دوره کي د اول وار له پاره په ولسي جرگي کي د مختلط

کمیسیون له پاره انتخابات کیدل ، او په دغه کمیسیون کې مهم قوانین لکه د احزابو ، انتخاباتو ، بناروالیو او د مخکو د سروی د قوانینو د اختلاف ټکي په تصویب رسیدل ، نو د دغه کمیسیون د غړیتوب له پاره ، تر شلو پیرو وکیلانو خانونه کاندید کړي وو .

ما د گډ دریخ دلسو ملگرو وکیلانو دنومونو یولست جوړ کړ او پر ټولو وکیلانو مي وویشي ، او د دوی څخه مي غوښتنه وکړه چې که زموږ کاندیدانو ته خپله رایه ورکړي کله چې د انتخاباتو نتایج اعلان سوه ، د ولسي جرگي هر لس نمایندگان زموږ د تقنین د کمیسیون ملگري او د دارالانشا آمر سید مبین شاه امیر ، د مختلط کمیسیون له پاره انتخاب شوي وو . دلته د یادولو وړ بولم چې په دغو انتخاباتو کې سید مبین شاه امیر عزیزالله واصفي او عبدالغفار فراهي هر یوه تر سلو پيري رايې وړي وي . د تقنین د کمیسیون د غړو نومونه د مخه ذکر شوي دي ، د مشرانو جرگي استازي دادي : ډاکټر محمد انس خان ، سید شمس الدین مجروح ، قیام الدین خادم ، محمد هاشم مجددي ، حبيب الله هلمندي ، محمد امین خوگیانی ، ډاکټر عبدالقیوم رسول ، شیر محمد خان ، میر محمد شاه صدیقیان او حاجي محمد ځمکنی .

مختلط کمیسیون په خپلي لومړي غونډي کې عبدالکریم عمر خیل د رئیس په حیث او محمد هاشم مجددي او وروسته حبيب الله هلمندي د منشیانو په توگه و ټاکل . دغه کمیسیون په خپلو لومړنیو غونډو کې د سیاسي احزابو د قانون د اختلاف ماده په تصویب ورسوله .

څرنگه چې په اساسي قانون یا د دواړو جرگو په طرزالعملونو کې د مختلط کمیسیون د فیصلو مرجع نه وه تعیین سوي ، نو کمیسیون فیصله وکړه چې خپلي فیصلي به د پاچا دتوشیح له پاره د سلطنت دارالانشا ته وړاندې کوي . ولي د مختلط کمیسیون د دغي فیصلي سره د نور احمد اعتمادي حکومت داسي عکس العمل ښکاره کړ .

نور احمد اعتمادي د مشرانو جرگي غړي په پغمان کې میلمانه کړه ، په دغي میلمنسټیا کې صدر اعظم دوی ته و ویل ((په مختلط کمیسیون کې د ولسي جرگي تندروه وکیلان غواړي چې پر پاچا باندي فشار راوړي چې دی د احزابو قانون توشیح کړي ولي زه د حکومت د مسؤل په حیث د احزابو د قانون نافذیدل veto کوم او د

پاچا څخه به و غواړم چې دغه قانون توشیح نه کړي))

بله ورځ د مختلط کمیسیون په غونډې کې د مشرانو جرگې غړو مخصوصا حاجي محمد ځمکنی په شدت سره د کمیسیون پر پخوانې فیصلي باندې اعتراض وکړ ، د دغه اعتراض په وجه د کمیسیون ټول غړي تر خپلې پخوانۍ فیصلي تیر سول او د کمیسیون فیصلي ولسي جرگې ته و سپارلي سوی . (۲۴)

رشتیا لیکي چې محمد هاشم میوندوال د خپل صدارت په وخت کې ده ته ویلي و چې د نوي اساسي قانون یوه خلا داده چې د شورا تر انتخاباتو دمخه یې د احزابو د جوړولو غوښتنه نه وه کړې . (۲۵)

ډاکټر محمد یوسف په خپلې یوې مصاحبې کې ویلي دي چې ((پاچا څکه د احزابو قانون توشیح نه کړ چې دی بیریدی چې که په هیواد کې سیاسي احزاب جوړ سي ، نو دغه احزاب به د ده څخه قدرت واخلي)) دې زیاتوي چې ((پاچا قوي اراده نه لري او د خلگو د خبرو تر تاثیر لاندې راځي)) (۲۶)

د اساسي قانون ۳۲ مه ماده د سیاسي احزابو په برخه کې داسې حکم کوي :

۱ - د حزب د بنیادي فعالیتونو اهداف او مفکوري باید د اساسي قانون د مندرجاتو سره تناقض ونه لري . ۲ - د حزب تشکیلات او مالي منابع باید علني وي .
د افغانستان پاچا په نامعلوم علت د خپل سلطنت تر پایه د احزابو قانون توشیح نه کړ په داسې حال کې چې د کین او ښي اړخ د مفکورو خاوندانو د قانون مطابق نه سو کولای چې په هیواد کې د سیاسي فعالیت اجازه تر لاسه کړي .

رشتیا لیکي چې په ۱۹۶۴ کال کې د افغانستان پاچا د امریکا د جمهور رئیس John F. Kenney په بلنه امریکا ته رسمي سفر وکړ . کیندې پاچا ته ویلي و چې ((د دیموکراسې د تطبیق په لاره کې جدي خطرونه او مشکلات سته ، چې تاسې باید په دغې لارې کې په کراره گام کېښیردی)) دی زیاتوي چې ((د دیموکراسې د تطبیق په جریان کې د پاچا ترحد زیات احتیاط ښایي د دغه ملاقات څخه منشأ اخستي وي)) دی لیکي ((په بل ملاقات کې چې د پاچا او کیندې تر منځ و سو ، یوازي زلمې محمود غازي د ترجمان په حیث برخه درلوده او د دغه

ملاقات څخه ، هيڅ رسمي يادداشت نه دې اخستل شوی ((دی ليکي ((په دغه ملاقات کي شايډ کيندي د پاچا څخه په افغانستان کي د اوضاع د کنترول له پاره د سي . آی . ای د فعاليت اجازه غوښتي وي)) دی د ډاکټر محمد يوسف له قوله ليکي چي ((تر دغه ملاقات پنځه کاله مخکي امریکايانو د محمد داود خان څخه هم دا سي يوه غوښتنه کړي وه ، ولي په هغه وخت کي محمد داود خان د امریکايانو دغي غوښتنې ته جواب نه و ويلې ، چي شايډ اوس به بيا امریکايانو خپله پخوانې غوښتنه تکرار کړي وي)) (۲۷)

۱۱ - حکومت د وکیلانو د مصونیت حدود ټاکل

په ۱۹۶۹ کال کي حکومت د کټواز د کوچيانو وکیل عبدالرزاق په دي منهم کړ چي ده کومه ښځه د خانه سره د کانټیننټل هوټل ته بيولي وه . چي په دغه اتهام امنيتي افرادو دی د کابل په ولايت کي تر نظارت لاندي نيولی و او په هغه شپه دغه وکیل د کابل د ولايت څخه وتښتيدې او دی د حکومت تر تعقيب لاندي و .

د کټواز وکیل او حکومت دواړو ولسي جرگي ته د دغي حادثي اطلاع ورکړه ، وکیل ادعا کوله چي د کابل امنيه قوماندان جنرال عبدالحکيم کټوازی دده شخصي دښمن دی او دغه موضوع د هغه له خوا ده ته جوړه سوي ده . خو حکومت ادعا کوله چي د ولسي جرگي يوه غړي مشهود جرم کړې دې او د حکومت تر عدلي تعقيب لاندي دی او ولسي جرگه بايد د اساسي قانون د ۵۰ مې مادې د حکم مطابق د نوموړي وکیل پارلماني مصونیت سلب کړي خو حکومت د ده د جرم تحقيق وکړي .

عبدالرزاق د ولسي جرگي د دولسمي او ديارلسمي دورو د اعتماد درايو ورکولو په غونډو کي د حکومت پر اجراءاتو انتقادونه کړي وو ، چي ښايي د ته دغه مشکلات دده د پارلماني موقف څخه پيدا سوي وي . دغي حادثي د ډير وخت له پاره ولسي جرگه ، حکومت او حتي پاچا مصروف و ساتل .

وکیلانو سعي کوله چي دغه حادثه د مسالمت آميزي لاري څخه حل کړه سي ، په دغه اساس خو وکیلانو د ولسي جرگي د رئيس ډاکټر محمد عمر وردگ څخه غوښتنه

وکره چې حکومت ته ووايي چې ددغه وکیل د تعقيب څخه لاس واخلي او د حکومت او ولسي جرگې اوسني ښه روابط خراب نه کړي . د ولسي جرگې رئيس چې بي آياشه سپری و ده په جواب کي وويل ((کله چې زه داخله وزير وم يوه شپه د دوولسمي تقنيني دورې څو وکیلانو د ۰ پلازا ۰ په هوټل کي د بزم يو محفل جوړ کړی و ، په هغه شپه ما ته امر وسو چې ددغه محفل حفاظت ددي له پاره وکړم چې د دغه محفل څخه کومه رسوايي پيښه نه سي . ولي اوس په خپله حکومت دغي رسوايي ته لمنه وهي چې زه د حکومت په اوسني پالسي نه پوهيرم)) . په دغه ارتباط د کابل په سياسي حلقو کي ويل کيدل چې حکومت فيصله کړي ده چې يوه وکیل ته جزا ورکړي او په دغه طريقه نور وکیلان به دي و پوهوي چې د دوی د مصونيت حدود يوازي د دوی د وظيفو په ساحي کي تطبيق کيږي او په نورو ساحو کي دوی هم لکه عادي خلگ د جرم په صورت کي تر عدلي تعقيب لاندې راځي .

ځينو باخبرو منابعو داهم ويل چې يوه مشابهه حادثه په پاکستان کي يوسف خټک ته چې د پاکستان په پارلمان کي دعوامي ليگ د حزب مشر و هغه وخت پيښه سوي وه چې نور احمد اعتمادي په کراچي کي افغاني سفير و . يوسف خټک د ډاکټر بلوچ د جرمني الاصيلي ښځي سره متهم سو ، چې د ده د اتهام موضوع د پير وخت له پاره د پاکستان په مطبوعاتو کي خپریده . د دغو منابعو په عقیده ، ښايي د افغانستان حکومت به په دغي موضوع کي د يوسف خټک د اتهام څخه الهام اخستې وي .

د کابل امنيتي منابعو زما په شمول ، ځينو وکیلانو ته ويل چې د دغي حادثي په شپه د بوت آهو فابريکي اور اخستې و او دوی هلته مصروف وو چې ناوخته د شپي دوی په دغي حادثي خبر سول او دوی يو مکمل هیأت لکه د عکاسي ، نشان انگشت او د تحقيق مسنول هوټل ته د دي له پاره استولي وو چې ددغه جرم دوسيه په دغه شپه تکميله کړي . ((د حکومت دغه اقدام د اساسي قانون د حکم پر خلاف دی))

وکیل وايي چې ((په هغه شپه ما او د معاملاتو د دفتر آمر حاجي عبدالشکور د سپن زر هوټل ته ورغلي وو ، د کانتیننټل لوي آمر چې هغه وخت په سپن زر هوټل کي و ده مور دواړه په خپل هوټل کي ميلمانه کړو او کله چې مور هغه هوټل ته ورغلو

مور يوه اطاق ته رهنایي کړل سو ، چې يو ساعت وروسته يوه ښځه هغه اطاق ته راغله او پير ژر څو امنيتي افراد په اطاق ننوتل او مور يې د کابل ولايت ته بوتلو ((ولسي جرگې د حکومت دغه غوښتنه چې د کټواز وکیل دي سلب مصونيت سي و نه منله او د حکومت څخه يې غوښتنه وکړه چې د دغه وکیل د عدلي تعقيب څخه لاس واخلي . ولي حکومت ونه منله ، حکومت او ولسي جرگه دواړه پر خپلو موقفونو ټينگ پاته سول چې په پای کې پاچا د حکومت د موقف په تاييد په دغې موضوع کې مداخله وکړه . پاچا د پيرو وکیلانو سره په دغه ارتباط خبرې وکړې . ما ته هم پاچا د کانتیننل د هوټل د حادثې وړې خبرې تشریح کړې چې زه اوس د هغو د لیکلو څخه عاجز یم ، زه د پاچا د فرمایشاتو په وخت کې په دې فکر کې سوم چې ولي حکومت د سلطنت د لوړ مقام څخه په داسې مسایلو کې مرسته غواړي ؟ د کټواز وکیل د پاکټر عدالظاهر د حکومت د اعتماد د رایې په غونډې کې نوې حکومت ته خپله رایه ورکړه او د پاکټر عدالظاهر حکومت د ده د عدلي تعقيب څخه منصرف سو . د جمهوریت په وخت کې د دغه وکیل دوسیه محکمي ته وړاندې سوه او وکیل د څه مودې له پاره بندي سو .

د سر آهنگ يوه خبره

يوه ورځ د صدارت کفيل د ولسي جرگې او حکومت د تقنين غړي په پغمان کې میلمانه کړي وو ، په دغې میلستيا کې وزیرانو هم برخه اخستي وه . حکومت د هیواد مشهوره سندرغاړې استاد سر آهنگ د هنر نمايي له پاره دغې میلستيا ته بللې و . استاد سر آهنگ په دغه محفل کې پيرې استادې غزلي و ويلي ، او پر دغو استادې سندرو باندي يوازي د صدارت مرستیال عبدالله يفتلي پير خوند اخستی . ولي پيرو نورو حاضر وکیلانو او مامورينو غوښتل چې که استاد دوی ته څو محلي غزلي ووايي ما په پير محترمانه ډول د استاد سر آهنگ څخه غوښتنه وکړه ، چې که دغه حاضر مجلس ته څو کلیوالي سندري واوروي . زما دغه غوښتنه د استاد سر آهنگ خوښه نه سوه ، ده د محفل برخه والو ته په پير ټينگار سره وويل چې ، په هیواد کې يا وزیر وي

او يا وکیل ، دلته دواړه حاضر دي ولي فراهي زما څخه غواړي چې زه دلته کليوالي سندرې ووايم ، نو آيا زه خپل استادې هنر په هيواد کې چا ته وړاندې کړم ؟

په هغې لحظې کې زه د خپل ځايه څخه ولاړ سوم او استاد سر آهنگ ته مي وويل چې زه ستاسې د دغه عکس العمل منتظر وم چې حاضر مجلس ته ستاسې يوه پخواني خبره واوروم . ما د دغه محفل شاملينو ته وويل چې څلور کاله پخوا ، ما په پيښور کې په افغاني قونسلگرې کې کار کاوه او په هغه وخت کې استاد سر آهنگ هم په پيښور کې و . مور يوه شپه ، استاد قونسلگرې ته دعوت کړ چې په هغه شپه هم استاد پيري استادې غزلي مور ته وويلې . ما په هغه شپه د استاد څخه غوښتنه وکړه چې که مور ته څو کليوالي سندرې ووايي . استاد په هغه شپه زما دغوښتنې په مقابل کې هيڅ عکس العمل ښکاره نه کړ ، ده څو خورې کليوالي سندرې مور ته وويلې ، چې د هغو په جمله کې د استاد دغه مشهوره سندره (گډ سو د لونگو لو گډ سو) هم شامله وه . خو کله چې د پوپې خورلو خونې ته ولاړو ، هلته ما د استاد څخه پوښتنه وکړه چې آيا ستا زوی د موسيقي په فن کې مهارت لري او که يه ؟ استاد زما په جواب کې وويل چې ((ما خپل زوی ته پير پخوا ويلي دي چې ، موسيقي پير مشکل فن دې ، او ته په دغه فن کې استاد کيدلای نه سي)) ده په دري ژبه دا هم وويل چې ما خپل زوی ته ويلي دي چې ((برو بچيم ، فا کولته ما کولته يته بخوان)) ددغې قصې په اوريدلو سره د مجلس برخه والو او استاد سر آهنگ وخنډل او وروسته استاد مور ته پيري خورې کليوالي سندرې واورولي .

۱۲ - د اطلاعاتو او کلتور وزير ته د نه اعتماد رايه

د ولسي جرگې پيرو وکيلانو تصميم نيولی و چې د اطلاعاتو او کلتور وزير پاکټر محمود حبيبي پير ژر د هغه وزارت څخه ليري کړي ، ځکه چې د ده د وزارت په وخت کې په دولتي ورځپاڼو کې د اسلام ضد نشرات کيدل . او هم دی په دې متهم و چې ملي جرايد ، تر نشر دمخه سانسور وي . ځني وکيلان د ده څخه په دې آزاده وو چې دی په کابل راډيو کې د ولسي جرگې خبرونو ته د نشر اجازه نه ورکوي .

ولسي جرگي په ۱۹۷۱ کال کي ډاکټر محمود حبيبي د هغي جرگي د استجواب يوې غونډې ته د دې له پاره احضار کړ چې د وکيلانو پوښتنو ته جواب ووايي. د نورو پوښتنو په ضمن کي يوه وکيل د ډاکټر محمود حبيبي څخه پوښتنه وکړه چې ، تاسي ولي د ولسي جرگي خبرونو ته د نشر اجازه نه ورکوي ؟ ده په جواب کي وويل ((زه د ولسي جرگي د کمسيونونو هغو خبرونو ته د نشر اجازه نه ورکوم چې خبري ماهيت و نه لري .))

ما بيله مگروفون څخه د ده د پورتنې ادعا توضيح وغوښته . ده زما په جواب کي وويل ((د اطلاعاتو او کلتور وزارت ته د ولسي جرگي څخه داسي يو خبر راځي چې پلاني کمسيون د پلاني عالي جناب تر رياست لاندې يوه غونډه وکړه او دپلاني ملک پر عريضي باندي يې غور وکړ . تاسي وواياست چې دغه مطلب څه خبري ماهيت لري چې زه هغه ته د نشر اجازه ورکړم ؟))

د ډاکټر محمود حبيبي له خوا د عالي جناب د کلمي استعمال ، د وکيلانو د انزجار باعث سو او وکيلان پريهيجاني سول ، په هغي لحظي کي تر سلو ډيرو وکيلانو د خبرو نوبت وغوښت او هر وکيل به په خپلو خبرو کي ډاکټر محمود حبيبي ته د عالي جناب خطاب کاوه . پير ژر د ډاکټر محمود حبيبي څخه وغوښتل سوه چې د ولسي جرگي د تالار څخه ووزي . او وکيلانو د رايو په اتفاق ده ته د نه اعتماد رايه ورکړه . د رايو ورکولو په جريان کي يوازي بېرک کارمل د ولسي جرگي د تالار څخه ووت چې ډيرو وکيلانو دده پر دغه عمل باندي اعتراض وکړ . بله ورځ يوه وکيل د کارمل څخه پوښتنه وکړه چې دی ولي د نه اعتماد د رايي په وخت کي د ولسي جرگي دتالار څخه ووتی ؟ ده په جواب کي وويل چې ((د نه اعتماد دغه تحريک يو ارتجاعي حرکت و په دي چي د مذهبي وکيلانو له خوا پيل سوی و او ما بايد په هغي کي برخه نه وای اخستي .)) ولي واقعيت داو چې بېرک کارمل غوښتل چې په خپل دغه حرکت سره نوراحمد اعتمادي ته په اثبات ورسوي چې دی د حکومت پر ضد د وکيلانو ددغه تحريک ملگری نه و .

د نه اعتماد تر رايي وروسته پاچا دغه څلور وکيلان لکه عبدالرؤف بينوا ، عزيزالله

واصفی ، امان الله شهنشاهی او عبدالغفار فراهی ، شاهي ارگ ته ددي له پاره غوښتي وو چي د ولسي جرگي ددغه تصميم پر قانونيت باندې ددوی سره خبرې وکړي . پاچا دغو وکیلانو ته وویل ((ما خو میاشتي پخوا نور احمد اعتمادي ته ويلي و چي پاکټر محمود حبيبي ته ووايي چي د اطلاعاتو او کلتور د وزارت څخه استعفا وکړي ، ولي نور احمد اعتمادي دا کار نه وکړي ، ده دا موضوع پرې اينيې وه چي زه د خارج د سفر څخه راسم او زه په خپله دا خبره پاکټر محمود حبيبي ته وکړم . ولي زما تر راتگ دمخه ولسي جرگي ده ته د نه اعتماد رایه ورکړه)) پاچا زیاته کړه ((حکومت ادعا کوي چي ولسي جرگي حکومت ته د یوه کل په حیث د اعتماد رایه ورکړي ده ، او ولسي جرگه دا حق نه لري چي یوه وزیر ته د نه اعتماد رایه ورکړي)) په دغه وخت کي عبدالرؤف بینوا د روزگار د جريدي یوه گڼه پاچا ته ورکړه ، ده پاچا ته وویل چي یوه وزیر ته د نه اعتماد د رایي په ارتباط په دغي گڼي کي د جريدي چلونکي محمد یوسف فرند د عبدالغفار فراهي سره یوه مصاحبه کړي ده . په دغي مصاحبي کي د ولسي جرگي قانوني موقف توضیح سوی دی .

ما په هغي مصاحبه کي د اساسي قانون د ۹۶ مادي د لومړي فقرې د حکم پر اساس چي ، صدر اعظم او وزیران د حکومت د عمومي سیاست په برخه کي په گډه ، او په خپلو مشخصو وظایفو کي په ځانگړي توگه مسؤولیت لري ، په دغه دلیل ما د ولسي جرگي د نه اعتماد د رایي فیصله قانوني بللي وه . په دغي لیډني کي امان الله شهنشاهی پاچا ته وویل چي پاکټر محمود حبيبي په دولتي ورځپاڼو او راديو کي د ولسي جرگي د جرياناتو د نشر ممانعت کوي . پاچا دواړه لاسونه پر سر ونيول او وي ويل چي دا څه حال دی ؟ تر دي وروسته باید اخبارونه هم زه په خپله وگورم . دغه لیډنه پر همدغه ځای پای ته ورسیده .

۱۳ - د نور احمد اعتمادي حکومت ته د نه اعتماد رایه

صدر اعظم نور احمد اعتمادي د ۱۹۷۱ کال د مې د میاشتي پر ۱۷ نیټي ولسي جرگي ته د استیضاح له پاره وغوښتل سو . د استیضاح د غونډي لومړې وينا کونکې

محمد اسحق عثمان و . ده په تندو الفاظو نور احمد اعتمادي په بي كفايتي او دولسي جرگي سره په عدم همكاري متهم كړ . د محمد اسحق عثمان دغي تندي خبري د نور احمد اعتمادي د تأثر سبب سوې چې وروسته د استيضاح غونډه په لفظي مشاجري واوښتله .

په دغي غونډې كې هر وكييل ادعا كوله چې صدر اعظم بايد د هر وكييل پوښتنو ته په جلا توگه جواب ووايي . خو صدر اعظم ادعا كوله چې اوسني غونډه د استجواب غونډه نه ده چې د حكومت مشر د هر وكييل پوښتنو ته جواب ووايي ، بلكه دا د استيضاح يوه غونډه ده چې دى حق لري چې د ټولو وكييلانو تر پوښتنو وروسته ، دوى ته په يوه مناسب وخت كې جواب ووايي .

صدر اعظم او وكييلانو ټولو د اساسي قانون پر ۶۶ مادي اتكا كوله ، څرنگه چې د اسلسي قانون دغي مادي ښه صراحت نه درلود ، ځكه نو صدر اعظم او وكييلان پر خپلو موقفونو ټينگ پاته سول . تر يوه ساعت بحث او مناقشي وروسته ، وكييلانو د صدر اعظم نور احمد اعتمادي څخه غوښتنه وكړه چې د ولسي جرگي د تالار څخه ووږي . وروسته د ولسي جرگي اكثریت غړو د نور احمد اعتمادي حكومت ته د نه اعتماد رايه وركړه .

عبدالحميد مبارز په دغه ارتباط په خپل اثر كې ليكي چې ، د افغانستان دولت د نور احمد اعتمادي حكومت ته د نه اعتماد د رايې په برخه كې ولسي جرگي ته شين څراغ وركړې و . دده حدس شايد د لاندي ټكو څخه راپيدا سوې وي . (۲۸)

- محمد اسحق عثمان د يوه وكييل څخه چې د استيضاح د غونډې په ترتيب شوي ليست كې د هغه نوم تر نورو دمخه و ، غوښتنه وكړه چې د خبرو لومړې نوبت ده ته ددي له پاره وركړې چې دې به په نني غونډې كې يو ښه وې جوي .

- وروسته تر هغه چې نور احمد اعتمادي د ولسي جرگي د تالار څخه ووت ، د ولسي جرگي رنيس ډاكټر محمد عمر وردگ ، څو واړه وكييلانو ته وويل چې ، كوم تصميم چې نن تاسي د حكومت د سرنوشت په برخه كې نيسي ، پام وكړئ چې ستاسي دغه تصميم قانوني بڼه ولري . چې وروسته بيا پښيमानه نه سي .

حکومت ته تر نه اعتماد خو ورځي وروسته پاچا د ټولو وکیلانو سره ولیدل . زه هم د فراه او نیمروز د وکیلانو سره د پاچا حضور ته ورغلې وم . په دغې لیدني کې ما د پاچا په حضور کې څو خبرې وکړې چې تفصیل یې د کتاب په بلي برخې کې لیکلې سوی دی . پاچا د خپلو فرمایشاتو په ضمن کې وویل چې ډاکټر ولید حقوقي یو لیکلې متن په ولسي جرگې کې لولي او تاسې باید هغه متن تصویب کړې ، او تر هغه وروسته به د نور احمد اعتمادي د حکومت استعفا اعلان سي . هغه متن داسې و :

د شورا او حکومت د بنسټي همکارې د پیل په غرض ولسي جرگې فیصله وکړه چې حکومت ته د نه اعتماد تر رایې تیر سي .

ولسي جرگې پورته متن تصویب کړ او د نور احمد اعتمادي حکومت د ۱۹۷۱ کال د مې د میاشتې پر ۱۶ نیټې استعفا وکړه .

۱۴ - د ډاکټر عبدالظاهر سره د وکیلانو کتنه

کله چې ډاکټر عبدالظاهر د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور سو ، ده د اعتماد تر رایې دمخه د ټولو وکیلانو سره ولیدل . زه د هرات ، فراه ، بادغیس او غور د وکیلانوسره یو ځای د ډاکټر عبدالظاهر د لیدلو له پاره دده کور ته ورغلی وم . ډاکټر عبدالظاهر د حاضر مجلس د پېرو وکیلانو سره په دوولسمې تقنیني دورې کې وکیل و او د پېرو وکیلانو نومونه دده په یاد وو . صدر اعظم او وکیلانو خپلې زېرې خاطرې یادې کړې چې پیره صمیمي او دوستانه فضا هلته جوړه سوه .

وروسته ډاکټر عبدالظاهر وکیلانو ته وویل ((که تاسې حکومت ته د ویلو کوم مطلب ولرې زه خوشحالیږم چې هغه مطلب اوس ماته ووايست)) وکیلانو فوراً خپلې خواستې او محلي مشکلات صدر اعظم ته بیان کړل . یوه به ویل چې په خپلې سیمې کې مکتب نه لري ، بل به ویل چې صحي کلینیک ته ضرورت لري ، هغه بل به د خپلې ولسوالې د سرک د خړوالي بیان کاوه . ډاکټر عبدالظاهر به ټولو دغو وکیلانو ته ویل چې ((د مالي امکاناتو په حدودو کې به ځینې کارونه وکړي)) په دغه وخت کې د غوریانو د ولسوالې وکیل شاه پور علیزي زما څخه غوښتنه وکړه چې که زه هم هلته څو

خبري وکړم ما د خپلو خبرو په پيل کي د ډاکټر عبدالظاهر د پوهي ، اوردې تجربې او نښواخلاقو ستاينه وکړه ، او وروسته ما وويل چي حاضر وکيلان ستاسي د حکومت د نوي پروگرام او ريډلو ته منتظر دي چي که تاسي په دغي برخي کي مور ته څه ووايست . ډاکټر عبدالظاهر په خندا وکيلانو ته وويل ((گورې ! فراهي زما څخه د هغو مطالبو ويل غواړي چي زه بايد هغه مطالب د ولسي جرگي په تالار کي تاسي ته ووايم)) ما صدراعظم ته وويل چي تاسي هم د وکيلانو څخه د هغو مطالبو اوريدل وغوښتل چي دوی بايد د ولسي جرگي په تالار کي تاسي ته ويلي وای . صدر اعظم او ټولو وکيلانو وخنډل او دغه ليدنه پر دغه ځای پای ته ورسیده . يوه ورځ وروسته زما او د ډاکټر عبدالظاهر تر منځ يوه بله دوه په دوه ليدنه هم و شوه چي تفصيل يي د کتاب په بلي برخي کي راغلي دي .

۱۵ - زما د پارلماني وينا يوه برخه

(د اعتماد درايو جريانات د کابل راډيو له لاري خپریدل)

گرانو اوریدونکو !

د افغانستان د بي وزلو خلگو د نيکمرغي او سعادت په هيله ، عبدالغفار فراهي د بالابلوک د ولس وکيل خپل نظر وړاندي کوي .

ښاغلي مؤظف صدر اعظم ډاکټر عبدالظاهر !

زه گمان نه کوم چي ددغه تالار دغه مجلس دي د ادبي مسابقو او طویلو او منسجمو عباراتو او کلماتو له پاره چي عام ولس په هغه و نه پوهیږي دایر سوې وي . څرنگه چي مور اوس د قوم سره رغیږو باید دقوم په ژبه هم خبري وکړو، او څه چي وایو لومړې مو باید ددوی پوهنه او وینستیا په نظر کي وي . نو که زما وينا د ادبي مطنطنو عباراتو او بي خايه انشا پردازيو څخه عاري وي معذرت غواړم .

زما په فکر که زه د خپل ولايت او يا ولسوالي د مشکلاتو څخه ورغیږم او ووايم چي دلته هيڅ د ژوندانه مظاهر په نظر نه راځي ، او ټول د ژوندانه وسایل يي يا د طبيعت د بي رحميو او يا د اداره چيانو د روزگذرانيو او بي التفاتيو له کبله د فنا او

نیستی په کندي کې لويدلې دې ، دا به مې يو ډول تنگ نظري يا لږ معلوماتي له کبله ويلي وي . او معنا يې دا چې په ټول افغانستان کې هر څه سته او دلته هېڅ نه سته . په داسې حال کې چې د افغانستان ټولې سيمې او د ولس زياته برخه په دغو دردونو او مشکلاتو اخته دي .

نو که زه د افغانستان د عمومي مشکلاتو او مصائبو په هکله ورغیرم دا به ښه وي نسبت و هغه ته چې زما فکر د يوې مشخصې او محلي مشکل د حل خوا ته متوجه وي .

که زموږ هیواد افغانستان آباد او معمور وي ، دا معنا نه لري چې فراه چې د افغانستان يو تاريخي او د هره حیثه با ارزښه سيمه ده ، نا آباده او د نظره لويدي سيمه وي . بيا هم زه د خپلې سيمې د وکيلانو هغه هيلې چې د فراهيانو د لوري او د فراه رود د بند په مورد کې يې کړې او يايې کوي ، د تاييد وړ بولم . او دومره پر علاوه کوم چې مور بايد ددغو مشکلاتو علت العلل ته متوجه سو چې ولي د افغانستان ټول ولس په دې عصر کې په داسې مصائبو او آلامو اخته دې ؟

مور تر ټولو دمخه دې ته احتياج لرو چې افغانستان جوړ کړو ، او دا خبره دا معنا نه لري چې خدای نا خواسته افغانستان موجود نه دې او يا ملي او بين المللي موقف او اهميت ته يې څوک په درنه سترگه نه گوري . ددې جملې مطلب دادی چې مور بايد افغانستان د يو عصري او مترقي هیواد په څير ، څرنگه چې په حقوقي قا موسونو او بين المللي منا شپرو کې يې تعريف کيږي ، هغه شاني جوړ کړو . يعنې لومړی بايد د خپلو سرحداتو او سياسي لانجو او کشالو د حل او فصل کولو له پاره جدي توجه وکړو او څرنگه چې يې ملي هيلې او مصلحتونه آرزو لري هغه شاني اقدام وکړو .

په يوه عصري او مدني دولت کې چې هغه د نوي ژوند په ټولو مزایاو او ښيگڼو مجهز وي ، هلته د پوښو او کوچيانو مسأله هېڅ موضوع د بحث نه سي کيدلای . ولي دولت يو حقوقي تعريف هم دادې چې خلگ يې په يوه معينه سيمه کې و اوسي په داسې حال کې چې دا خواران نه يوازي په افغانستان بلکه په باندنيو همسايه هیوادونو کې خپل بي ارزښه ژوند په ډير محروم او جلا وطني ډول تيروي .

همدغه مشکل دې که احيانا د يوه ملي حکومت له خوا د ملت په نفع څه اقتصادي مقررات او تنظيمونه وضع سي او وغوښتل سي چې يو ملت د اقتصاد او صنعت له پلوه پر خپلو پښو ودريري ، ددغو اقوامو ځيني برخه چې د کال په سر او پای کې د موسمونو د تغيير او جوي شرايطو له کبله خپلي ميني بدلوي ، څرنگه به د سياسي لانجو او مختلفو وجوهاتو له کبله زمونږ دولتي قوانين او مقررات د دوی د تگ او راتگ پر مسالي باندې تطبيق کړه سي . د بلي خوا څخه هغه پوونده چې د ننه په هيواد کې يوي او بلي خوا ته کږي کوي ، ددې څخه علاوه چې ددوی د نفوسو شمير او د زوندانه په هکله څوک پوره احصاڼيه نه لري ، خو دومره پوهيرو چې په دغو دو کلونو کې چې د طبيعت قهر چې د افغانستان پر ټول ملت نازل سوی دی ، ددوی ژوند يې تر نورو ډير د تباهي او نيستې منجلاڼ ته ورغورځولی دی . مور چې خپله څه نه لرو ، ددوی سره به څنگه غم شريکي او ورور گلوي و ساتو ، او حکومتونه خو يې د يو انسان او هم وطن په څير هيڅ د زوندانه مسألي ته ملتفت نه دي او نه ددوی په موجوديت قایل دي لکه څرنگه چې د موجوده حکومت په تگ لاري کې ددوی په هکله حتي ددوی دمحض خوشالواو تسليت ليکنه نه سته .

کله چې مو د کوچيانو مسأله د يوه عصري دولت د په وجود راوړلو له کبله حل کړه بيا اقتصادي سمون دومره اشکالات نه لري ، دغه مشکل چې نن مور په اقتصادي ساحه کې د ملي توليداتو د نيستې او صنعتي محصولاتو د بربادې له کبله ور سره مخامخ يو ، تر مور دمخه نورو وروسته پاته زمور په شان آسيایي او افراقي هيوادونو او قومونو هغو ته د ملي حکومتونو د په وجود راوړلو او اقتصادي پلان جوړولو ، استعمار او استعماري سياست سره په مبارزي کولو سره حل کړي دي . کله چې مو دغه ضرورتونه رفع کړه البته اداري مشکلات چې فلانکې رشوت خوري او بستانکې ظلم او ناروا کوي ، يوازي د يوه ملي حکومت د په وجود راوستلو سره چې په هغه کې قوانين حکومت ولري رفع کيدلای سي . که قانون حاکميت ولري بيا په هيڅوک د وزير ، والي ، رئيس او داسي نورو کاردارانو څخه شکايت و نه کړي . او هر څه به د قانون څخه غواړي . که قانون احيانا په ځينو مواردو کې د ولس گټه او

مصلحت په نظر کې نه وي نيولې ، هغه به هم د قانوني لاري څخه اصلاح کيږي .
د ديموکراسي د راتگ سره زموږ په هيواد کې د ديموکراسي د چلولو او بريالي
توب له پاره ځني قوانين او مقررات راووتل ، خو هغه اصلي او اساسي قوانين چې
د ديموکراسي اساس او بنسټ پر ايسنول سوی دی تر اوسه نه دي راوتلي ، څرنگه
چې ديموکراسي يې له احزابو او د احزابو د قانون څخه کوم حقيقي مفهوم نه لري ، نو
بنايي چې ديموکراسي سره د وفادارې او د موفقيت له پاره يې د احزابو ، ولايتي
جرگو او داسې نور قوانين ژر راويستل سي ، او دغه داسې يو مشکل دې چې نن
حکومت او ملت دواړه ورسره مخامخ دي .

يو شپې چې د زياتي يادوني وړ دې هغه دا سوال دې چې د موجوده ديموکراسي او
اساسي قانون حاميان او طرفداران به څوک وي ؟ په موجوده شرايطو کې تر څو چې
نور څه نه وي سوي ، د افغانستان روشنفکره او تعليم يافته او په آخر کې د عالي
بنسټونځيو او پوهنځيو محصلان دي . چې دوی واقعا لکه تږي چې اوبه غواړي ،
همداشانې د هيواد اعتلا او ارتقا ته په پير تلوار او فداکارې منتظر دي . خو نه پوهيږم
چې غلط فهمي ورته ووايم او که بل څه ، نن د هيواد ځني روشنفکره او وطن پالونکي
عناصر په يوه او بل نامه د سياسي فعاليتونو څخه مایوسه سوي دي او يا زندانونو ته
ليږل سوي دي . تر کومه ځايه چې معلومات سته دوی پير وطن پالونکي او ددي
خاورې رښتيني زامن دي ، او دوی د هيواد په خير او شر کې د يو حقيقي افغان او
انسان په څير ځانونه مسؤل او حتي شريك گڼي . نو نه بنايي چې ددوی پر آزاديو
باندي بې ځايه پابندې و لگول سي .

بناغلي مؤظف صدر اعظم ! لکه چې د ولسي جرگې زياتو وکيلانو د تېرو حکومتونو
څخه د بې ځايه وعدو ورکولو او ورځ تېرولو څخه شکايت وکړ ، او وي ويل چې ددوی
ملي هليې او قومي ارمانونه يې په سلو کې هيڅ نه دي عملي کړي ، نو آیا ددي له پاره
کوم دليل سته چې دا حکومت به هم پر خپلو وعدو وفاداره وي ؟ په داسې حال کې هغه
څه چې بې دوسه پوره وو ، په خپل خط مشي کې د هغو د اجراکولو څخه ځان تير کړې
دې ، نودا به عجيبه وي چې زماڅخه د اعتماد درايي توقع ولري ! نوڅکه په زغرده وایم

چي خپل د اعتماد رايه نه درکوم . (د ۱۹۷۱ کال د جولای میاشت)

د وينا پای

د محمد موسي شفيق يوه ټوکه

د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت د اعتماد د رايو په غونډي کي ، کله چي ما ته د خبرو کولو وار راورسيدي ، څو دقيقې د گرمي ۱۲ بجو ته پاته وي او د ولسي جرگي رئيس ډاکټر محمد عمر وردگ د خپل مقامه څخه ، زه په اشاره و پوهولم چي زما د خبرو کولو وار رارسيدلې دی . په هغي لحظي کي ما د خپل لاس ساعت ته وکتل ، او ډاکټر محمد عمر وردگ فوراً په مگروفون کي اعلان وکړ چي د فراهي د خبرو کولو وار دې ، اوس وخت لږ دی ، فراهي به د ما پېښين پر دوو بجو خبري وکړي . ده د ولسي جرگي سهارني غونډه پر هغه ځای پای ته ورسوله .

د ډاکټر محمد عمر وردگ دغه اعلان په ټول هيواد کي اوريدل سوې و او هر چا چي زه پيژندلم دوی شايد زما وينا اوريدلي وي . زما ورور عبدالواحد فراهي په فراه کي ددغه اعلان په وجه زما د وينا په وخت خبر سوې و .

شهيد عزيزالرحمن الفت ما ته وويل ((زما او ستا استاد خارجه وزير محمد موسي شفيق ستا پر پارلماني وينا باندي داسي تبصره کړي ده)) :

شفيق ويلي و ((په هغه ورځ چي فراهي په ولسي جرگي کي خبري کولي ، ما د ما پېښين له خوا د خارجه چارو په وزارت کي يو مجلس درلود . څرنگه چي د ولسي جرگي رئيس اعلان وکړ چي فراهي پر دوو بجو خبري کوي ، نو زه د فراهي د خبرو د اوريدلو له پاره په ولسي جرگي کي پاته سوم او د خارجه وزارت مجلس مي يو بل وخت ته وځنډوی))

زما وينا لکه چي په دغه کتاب کي يي لولي په سر کي پيره ملايمه او په پای کي پيره تنده ليکل سوي ده ، او په دغي وينا کي ما حکومت ته د اعتماد رايه هم نه ده ورکړي .

محمد موسي شفيق زما پر وينا داسي تبصره کړي وه : ((د فراهي وينا د تجارت د وزارت د يوه وزير هغي مشهوري قصي ته ورته وه چي ، دغه وزير د هغه

وزارت یو مامور د مکافاتو له پاره خپل دفتر ته ورغوبښتې و ، ولي ده د مکافاتو پر ځای دغه مامور ته جزا ورکړې وه او په وهلو يې د خپل دفتر څخه ایستلی و))
د استاد شفیق دغه تبصره په هغه وخت کې عزیزالرحمن الفت ما ته ويلي وه چې
زه په دغې ټوکې نه يم خوابدې شوې .

تبصره : د سلطنت د وخت ددغه وزیر په ارتباط یو بل وزیر وايي چې زه یوه ورځ دده دفتر ته ورغلی وم چې هلته نور خلگ هم حاضر وو . دغه وزیر چې به هره ستايش آمیزه خبره زما په ارتباط حاضر مجلس ته کوله نو زه به یو گام پر شا تلم ، ده زما څخه پوښتنه وکړه چې ته ولي پر شا ځي ؟ ما ده ته په جواب کې وويل چې ما اوریدلي دي چې د هر هغه چا ستاينه چې ته کوي نو په آخر کې هغه سپری ته وهي ، نو په دغه لحاظ زه ځان ستاسي څخه ليري کوم .

۱۶ - د معارف او عالي تحصيلاتو قانون

په ۱۹۶۵ کال کې د عقرب د دريمي تر حادثې وروسته پاکټر محمد يوسف مستعفي سو او دده پر ځای محمد هاشم میوندوال د افغانستان صدر اعظم سو . ده د پوهنتون شاگردانو ته وعده ورکړه چې د قانون په چوکاټ کې به دوی ته د اتحاديي د جوړولو اجازه ورکړي . محمد هاشم میوندوال د خپلي وعدي سره سم د معارف او عالي تحصيلاتو د قانون مسوده جوړه کړه . ولي په ۱۹۶۷ کال کې د پاچا په اراده دده حکومت د منځه ولاړ . او دده پر ځای نور احمد اعتمادي صدر اعظم سو . په دغه کال کې د شورا د تعطيل په ورځو کې د نور احمد اعتمادي د حکومت له خوا دغه قانون په تقنيني فرمان نافذ سو ، ولي د پوهنتون او عالي تحصيلاتو د پوهنځيو شاگردانو ددغه قانون سره مخالفت وکړ . دوی په ۱۹۶۸ کال کې د معارف او عالي

تحصيلاتو د قانون پر ضد اوردې مظاهري پيل كړي . حكومت د اساسي قانون د ۷۷ مادې د حكم پر اساس دغه تقنيني فرمان ، د تصويب له پاره شورا ته وړاندې كړ . او په دغه كال كې د حكومت تقنيني فرمان د ولسي جرگې له خوا ملغي اعلام سو . چې ددغي نيټې څخه وروسته د پوهنتون او عالي تحصيلاتو د پوهنځيو له پاره په هيواد كې كوم قانون موجود نه و ، او په ۱۹۶۹ كال كې د شاگردانو او پوليسو تر منځ نښتي هم وشوي .

په ۱۹۶۹ كال كې د نور احمد اعتمادي حكومت د وزيرانو په سويه يو هيات ددي له پاره و ټاكې چې د پوهنتون له پاره لوايح جوړې كړي ، دغي لوايح جوړې سوي ددغو لوايحو پر اساس ددغه كال دمي په مياشت كې پوهاند فضل ربي پڙواك د كابل پوهنتون د لومړي انتخابي رئيس په حيث وټاكل سو . چې دغو لوايحو او انتخابي رئيس ټاكل كيدل د پوهنتون د وضعي په آرامولو كې مؤثر واقع نه سوه .

صدر اعظم نور احمد اعتمادي ۱۹۶۹ كال د جون د مياشتې پر ۲۸ نيټې د كابل راډيو له لاري څخه خبردارې وركړ چې دده حكومت به په كابل پوهنتون كې د استادانو او شاگردانو د اعتصابونو مخه ونيسي . ولي د نور احمد اعتمادي حكومت په دغه كار بريالی نه سو .

په ۱۹۷۱ كال كې د ډاكټر عبدالظاهر د حكومت په وخت كې ، د ولسي جرگې د تقنين كمسيون ته د كابل پوهنتون د استادانو او شاگردانو له خوا عرايض وړاندې سول چې په دغه اساس دتقنين د كمسيون په غونډه كې د پوهنتون د استادانو په نمايندگي پوهاند فضل ربي پڙواك ، سعيد افغاني او محمد هاشم صاعد او د شاگردانو په نمايندگي ډاكټر نجيب الله او خليل الله كوهستاني برخه اخستي وه . چې د تقنين كمسيون ددوی سره په جلا غونډو كې اوردې خبرې وكړي .

په دغه ارتباط څو ورځې وروسته د حكومت يو لوی هيات د تقنين د كمسيون په يوې غونډې كې برخه واخسته ، چې په دغه هيات كې صدر اعظم ډاكټر عبدالظاهر ، د پوهني وزير حميدالله عنايت سراج ، د عدليي وزير محمد انور ارغنديوال او د پوهنتون رئيس سيد عبدالقادر بها برخه درلوده . د ولسي جرگې پير وكيلان د مباحثاتو د

اوريدلو له پاره د تقنين په كمسيون كې حاضر وو .

د مجلس آجندا دا وه چې ((حكومت ولي د پوهنتون او عالي تحصيلاتو د پوهنځيو له پاره قانون نه جوړوي ؟))

په دغه مجلس كې صدر اعظم او دده ملگرو د ويلو څه مطالب نه درلودل . ولي د تقنين د كمسيون غړو هر يوه پر حكومت باندي كلك انتقادونه كول . ځينو وكيلاوو به ويل چې نژدې پنځه كاله كيږي چې په پوهنتون او نورو عالي پوهنځيو كې نا آرامي موجودې دي ، شاگردان د زده كړې پر ځاى د اعتصاب په حالت كې دي او حكومت ددغي معضلي د حل په لار كې كوم مؤثر اقدام نه كوي . بل وكيل به ويل چې په دغي اوږدې مودې كې چې كومه مادي او معنوي خساره هيواد ته رسيدلي ده د دغو ټولو خسارو مسؤوليت د حكومت پر غاړې دې . نورو وكيلاوو استدلال كاوه چې هغه لوايح چې د حكومت له خوا د پوهنتون له پاره جوړې سوي دي ، دغه لوايح د ولسي جرگې په نظر قانوني حيثيت نه لري .

د حكومت له خوا يوازي د پوهني وزير څو واره وكيلاوو ته وويل ((د قانون جوړول يو مسلكي كار دې او هر څوك د قانون د جوړولو اهليت نه لري او نه ښايي چې هر څوك دده مقصد وكيلاو وه ، پر قانون باندي نيوكي وكړي)) ده ويل ((د قانون جوړول د متخصصينو كار دې او هغه لوايح چې د پوهنتون له پاره جوړې سوي دي ، د حقوقدانانو په مشوره جوړې سوي دي ، او په دغو لوايحو كې هغه نواقص چې وكيلاو ورته اشاره كوي ، موجود نه دي))

ما د پوهني د وزير د خبرو په هكله ، يوه تاريخي قصه وكړه . ما وويل : يو وخت د تركيي او يونان تر منځ يوه خونړي جگړه وسوه ، چې په دغي جگړې كې د تركيي عسكرو ته پير د سر تاوان ورسيد . د تركيي جنگي مقاماتو فيصله وكړه چې د ډاكټرانو يوه پله دي د جنگ د محاذ مېرې او ټپيان وگوري چې تر معايني وروسته به ډاكټران پر مړو باندي سور بيرغ او پر ټپيانو باندي به سپين بيرغ ودروي . چې تر دوى وروسته به نور خلك دغو ځايو ته ورځي ، دوى به مېرې اوبو ته اچوي او ټپيان به روغتونونو ته انتقالوي .

ډاکټرانو د معاینې په وخت کې یو ټیپي سپرې ولید چې ډیره وینه یې ضایع کړې وه چې د ډاکټرانو په تصور ، تر هغو چې دا بله ډله خلگ راتلل ، دغه سپرې حتما باید مړ سوی وای ، نو دوی پر دغه سپرې باندي سور بیرغ ودراره . کله چې ډاکټران ولاړل دغه سپرې پر دابل اړخ سو او وینه یې ودریده او روغ رمټ کښیناست . کله چې دا بله ډله خلگ ده ته راورسیدل او سره بیرغ ته یې وکتل ، نو دوی اراده وکړه چې دې اوبو ته واچوي ټیپي سپرې دوی ته وویل چې زه مړ نه یم او تاسي ولي ما اوبو ته اچوې دوی په جواب کې ده ته وویل چې ته ښه پوهیږي که ډاکټر ؟ ډاکټر وايي چې ته مړ یې دوی د ډاکټرانو دسره بیرغ په استناد دغه ژوندې سپرې اوبو ته واچوې . ما دا هم وویل چې د پوهنتون دغه لوايح د ډاکټرانو هغه سره بیرغ ته ورته دې چې پر پوهنتون باندي ، درول سوی دې .

د غونډې په پای کې حکومت او وکیلانو موافقه وکړه چې حکومت به ډیر ژر د پوهنتون له پاره د قانون یوه مسوده جوړه او ولسي جرگې ته به یې وړاندي کړي . غونډه پر همدغه ځای پای ته ورسیده .

کله چې صدر اعظم د صدارت ما نې ته ورسید ، حکومت پر خپلي وعدي باندي پښیمانه سو ، او یو ساعت وروسته ډاکټر عبدالظاهر په خپله د تقنین کمیسیون ته په تېلفون کې وویل ((د تقنین په کمیسیون کې د فیصلي په وخت کې یوه غلط فهمي پېښه سوې ده ، او حکومت نه غواړي چې د پوهنتون او عالي تحصیلاتو د پوهنځیو له پاره د قانون مسوده جوړه کړي . او که شورا غواړي چې دغه قانون جوړ سي ، نو په خپله شورا دي ددغه قانون مسوده جوړه کړي))

لکه چې حکومت وروسته متوجه سوې دې چې حکومت نه سي کولای چې د استادانو او شاگردانو ټولي غوښتنې په دغه قانون کې ځای کړي ، نو په اوسنیو شرایطو کې د قانون جوړول یې گټي کار دې .

بله ورځ د تقنین کمیسیون غونډه وکړه او په دغې غونډې کې یې په دې مفهوم یو خبر تصویب کړ ((حکومت د پوهنتون او عالي تحصیلاتو د پوهنځیو له پاره د یوه قانون په جوړولو کې تعلل کوي او د پوهنتون د نا کراریو مسؤلیت د حکومت پر

غارې دی)) دا خبر د کابل راډیو په وسیله خپور سوی دی .

۱۷ - حکومت د وکیلانو په بدنامولو کې لاس درلود

د ۱۹۶۴ کال د اساسي قانون له مخې د افغانستان دولت پر اجرائیه ، مقننه او قضائیه قوو ، ویشل سو او د دیموکراسي دورې حکومتونه د صلاحیتونو په دغه تفکیک نه وو خوشحاله . د حکومت وزیرانو به همیشه دا شکایت کاوه چې وکیلان ټوله ورځ پر وزارتونو گززي او دوی د وکالت د نفوذ څخه ناوړه استفادي کوي . ولي حکومت هیڅ وخت دا اعتراف و نه کړ چې وکیلان مجبور دي چې د خپلو مؤکلینو د کارونو د اجرا له پاره د حکومت اداراتو ته مراجعه وکړي او حکومت ته په کار و چې ددغي معضلي د حل له پاره یوه آبرمنده لاره پیدا کړي وای .

د ۱۹۶۴ کال د اساسي قانون مطابق د افغانستان شورا ته لاندې صلاحیتونه ورکړه سوي وو :

- د شورا غړي د افغانستان د لوي جرگې غړي هم دي
- ولسي جرگه حکومت ته د اعتماد رایه ورکوي
- ولسي جرگه د حکومت څخه د اعتماد سلب کولای سي
- ولسي جرگه د حکومت څخه د استیضاح او استجواب حق لري
- د دولت بودجه د شورا له خوا تصویبېږي .
- د بین الملل معاهداتو تصدیق د ولسي جرگې په واک کې دې .
- د دولت د پورونو منظوري د ولسي جرگې په صلاحیت کې دي .
- د پیسو نشر د ولسي جرگې په صلاحیت کې دې .
- د حکومت د اعمالو تحقیق د ولسي جرگې له خوا کېږي .
- خارج ته د افغاني اردو استول د شورا په واک کې دي .

پورته صلاحیتونه دا په اثبات رسوي چې شورا د دولت یو مهم رکن و او باید د شورا غړو ته په درنه سترگه کتل شوي وای .

د ۱۹۶۴ کال د اساسي قانون د حکم پر اساس د افغانستان دولتي چاري په کابل

کي متمرکزي وي . وکيلان او دکليو نور خلگ مجبور وو چي د خپلو کارونو د اجرا کولو له پاره وزارتونو او ستري محکمي ته مراجعه وکړي .

زه چي د فراه د ولايت اوسيدونکې وم او په کابل کي مي ماموريت درلود ، ما ته هم تر وکالت دمخه د فراه پيرو خلگو د خپلو مشکلاتو د حل له پاره مراجعه کوله ، او زه به مجبور وم چي د حکومت يا ستري محکمي اداراتو ته ورسم او د هر کاتب ميز ته ودريرم .

وکيلانو په کابل کي د اوسيدلو خايونه نه درلودل ، دوی د وکالت په ټولي دوري کي د يوه کوره څخه بل کور ته په کډه کي وو ، چي کله کله به حکومت هم ددوی په پيدا کولو کي به مشکلاتو اخته و .

ولسي جرگي په هر کال کي دوي عادي غونډي درلودي چي لومړي غونډه صرف ددو مياشتو له پاره او دوهمه غونډه د پنځو مياشتو له پاره وه . چي د کابل په ښار کي هيچا وکيلانو ته د دوو مياشتو له پاره کور په کرايه نه ورکاوه . څرنگه چي اکثر وکيلانو په کابل کي مجرد ژوند کاوه ، نو د کابل په پيرو سيمو کي به مجرد وکيلانو ته چا خپل کورونه په کرايه نه ورکول . چي پير وکيلان به د شورا لومړي غونډي ته چي د دوو مياشتو له پاره وو نه حاضریدل ، او په دغه وجه به د ولسي جرگي غونډي نصاب نه پوره کيدی .

د وکيلانو د استوگني د ځای په هکله ما ته د يوه ايراني ځوان د ژوند ماجرا را په ياد سوه ، چي په ۱۹۷۵ کال کي د ايران په مطبوعاتو کي خبره سوي وه ((يو ايراني ځوان تر تحصيلاتو وروسته په يوي اداري کي مامور سو، دی د يوه کرايي کور په لټه کي سو . ده چي به هر کرايي کور ته مراجعه کوله دده څخه به پوښتنه کيده چي متاهل يي که مجرد ؟ ده په په جواب کي ويل چي مجرد يم . نو د کور خاوند به ده ته ويل چي مور مجرد سپري ته کور په کرايه نه ورکوو . وروسته دغه مامور د يوه فاميل څخه ددوی د لور د وصلت غوښتنه وکړه . دغه فاميل دده څخه پوښتنه وکړه چي کور لري او که يه ؟ ده په جواب کي وويل چي کور نه لرم . دغه فاميل ده ته وويل چي مور خپله لور بي کوره سپري ته نه ورکو)) چي د ولسي جرگي وکيلان هم مجبور

سوي وو چي د کورونو د کرایه کولو له پاره په کابل کي ودونه وکړي .

زموږ په همسايه هيواد پاکستان کي د ملي اسامبلي د غړو له پاره په اسلام آباد کي خايونه جوړ سوي وو ، چي هر وکیل ته به يوه ودانې ورکول کيده او دهغي ودانې کرایه به د هغه وکیل د معاش څخه وضع کيدل . په ۱۹۹۸ کال کي د پاکستان د صدر اعظم له خوا ۳۶۲ لوکسي وياگانې په اسلام آباد کي پرانستلي سوي ، چي دغه خايونه د پاکستان د پارلمان د غړو له پاره جوړ سوي وو چي پر دغو وياگانو باندي نژدي ۱۴ مليونه دالرہ مصرف شوي وو (۲۹)

ما په يوه صحبت کي صدر اعظم ډاکټر عبدالظاهر ته وويل چي حکومت د وکيلانو د حيثيت په ساتلو کي خپله وظيفه سر ته نه ده رسولي . او دغه د قوم مشران د خپل مؤکلينو د کارونو د اجرا کولو له پاره مجبور دي چي د هر کاتب ميز ته ودرير ي او حکومت د وکيلانو دغه سپک عمل ته زمينه برابره کړي ده . صدر اعظم زما څخه ددغي معضلي د حل دلاري پوښتنه وکړه ، ما ده ته وويل چي حکومت کولای سي چي خپل پارلماني رياست د شورا څنگ ته انتقال کړي او د وکيلانو څخه غوښتنه وکړي چي خپل عرايض ، پارلماني رياست ته و سپاري . او صدر اعظم بايد خپلو وزيرانو ته امر وکړي چي د وکيلانو قانوني عرايض پير ژر اجرا کړي ، او ټول وکيلان به د حکومت احکام به د پارلماني رياست له لاري څخه لاس ته وروړي . په دغه صورت کي به د وکيلانو حيثيت وساتل سي . ما په ټوکه صدر اعظم ته دا هم وويل چي حکومت ته به هم د هر وکیل د عرايضو شمير معلوم سي او هر وکیل چي حکومت ته پيري عريضي وړاندي کوي ، هغه وکیل به مجبور وي چي په ولسي جرگي کي د حکومت کلک ملاتړ وکړي .

صدر اعظم ډاکټر عبدالظاهر په دغي مشوري پير خوشحاله سو ، دده په هدايت د شورا په څنگ کي د پارلماني رياست له پاره د يوه تعمير نقشه جوړه سوه ، چي متأسفانه د ډاکټر عبدالظاهر حکومت د وچ کالې او د هيواد والو د لوري سره د مقابلي په کار اخته سو او دده د صدارت په وخت کي پارلماني رياست ، شورا ته انتقال نه سو . چي تر ده وروسته صدر اعظم محمد موسي شفيق پارلماني رياست د

شورا څنگ ته د تجارت د وزارت ماڼي ته انتقال کړ او ده شخصا د پارلماني رياست دنده پر غاړې واخسته . که د محمد موسي شفيق د صدارت دوري ادامه پيدا کړي وای ، ددي امکان موجود و چي په څوارلسمي تقنيني دوري کي به د وکيلانو حيثيت خوندي سا تل سوې وای . ولي د ديارلسمي تقنيني دوري په پای کي محمد داود خان کودتا وکړه او د محمد موسي شفيق حکومت له منځه ولاړ .

څه په کار به د چا هغسي شورا وي

چي د ږيري واك يي لاس کي د ملا وي (۲۰)

۱۸ - وکيلانو ته د حج سهمي

افغاني ليکوالانو صباح الدين کشکي او عبدالحميد مبارز په خپلو آثارو کي ليکلي دي ((وکيلانو حتي د حاجيانو سهمي هم په بازار کي خرڅي کړي وي)) ددغه مطلب د روښانه کولو له پاره بايد وليکل سي چي په ۱۹۷۱ کال کي د ډاکټر عبدالظاهر د حکومت په وخت کي ، کله چي زه د خارج د سفر څخه ولسي جرگي ته ورغلم ، د ولسي جرگي په دهليز کي د زابل د ولايت د کلات وکيل عبدالعزيز ما ته وويل چي د يوه حاجي د پاسپورت امر راکړه . څرنگه چي زه دده په غوښتنه پوه نه سوم نو ما ده ته جواب هم ور نه کړ . وروسته يوه وکيل د تقنين په کمسيون کي دغه موضوع ما ته داسي تشریح کړه : ده وويل چي صدر اعظم هر وکيل ته صلاحيت ورکړې دې چي پنځلس حاجيان د مخکي له لاري څخه حج ته وليږي . چي بيله (چي سنگه) څخه نورو ټولو وکيلانو ته دا واك ورکړه سوی دی . ما په هغي لحظي کي د پارلماني رئيس محمد ياسين نسيمي څخه په تيلفون کي پوښتنه وکړه چي ، زما په نامه خويه چا کوم سپړې حج ته نه وي استولي ، ده زما په جواب کي وويل چي تر اوسه دا کار نه دی سوی . وروسته ما په تيلفون کي صدر اعظم ډاکټر عبدالظاهر ته وويل چي تاسي ولي هغو وکيلانو ته چي تاسي ته يي مراجعه نه وي کړي د حج سهميه ورکړي ده ؟ صدراعظم زما په جواب کي وويل چي ډيرو وکيلانو د حج د سفر د امر اخستلو له

پاره حکومت ته مراجعه کوله او حکومت د عدالت د تامین له پاره ټولو وکیلانو ته مساوي حق قایل سو ، چي په دغه اقدام سره حکومت د وکیلانو د نوري مراجعي څخه ځان خلاص کړ .

ما د صدر اعظم څخه غوښتنه وکړه چي که دې شخصا د فراه والي محمد عالم نوابي ته هدايت ورکړي چي زما د سهمي په نامه د بالابلوک د ولسوالي خلگ ور وغواړي او د پچي پر اساس پنځلس کسان د حج د سفر له پاره وټاکي . صدر اعظم زما غوښتنه و منله او سمدلاسه يي د فراه والي ته هدايت ورکړ چي د بالابلوک د اوسيدونکو څخه پنځلس کسان د حج د سفر له پاره وټاکي او د فراه والي پنځلسو کسانو ته د پچي پر اساس د حج د سفر اجازه ورکړه .

د پورته جريان د ليکلو څخه زما هدف دادې چي د حاجيانو د سهمي په برخه کي تر وکیلانو د حکومت مسؤليت پير دی .

حکومت ته به ښايي پيرو هغو وکیلانو مراجعه کړي وي چي د خپلو فاميلونو او دوستانو سره د بيت الله شريف د سفر عزم يي کړی و ، او حکومت بايد دغو وکیلانو ته د حج د سفر زمينه برابره کړي وای . ولي حکومت دمخکي له لاري څخه د دوو زرو حاجيانو د مسافرت اجازه دوه سوه وکیلانو ته ورکړه ، چي که وکیلانو د حج دغه سهميه په بازار کي خرڅه کړي هم نه وي ولي دوی به حج ته حتما خپل دوستان استولي وي . چي زما په نظر دغه هم يوه بي عدالتي ده . په دې چي د حج سهميه د افغانستان د ټولو هغو کسانو حق دي ، چي د حج د تلو اراده يي کړي وي ، او حکومت بايد د حاجيانو د تعيين حق وکیلانو ته نه وای ورکړي .

داو د حج د سهمي جريان چي په پورته تفصل وړاندي سو .

۱۹ - د ژبو موضوع پر ولسي جرگي تحميل سوه

په ۱۹۷۱ کال کي د دولت د ملکي مامورينو قانون د تقنين په کمسيون کي تصويب سو ، او د ولسي جرگي عمومي مجلس ته وړاندي سو . په عمومي مجلس کي ځينو وکیلانو د استخدام د مادي پر شرايطو باندي يو بل شرط په دي مفهوم پيشنهاده

کړ (څوک چې د دولت د مامور په حیث استخدامیږي باید په پښتو او دري ژبو وپوهیږي) څرنگه چې دغه پیشنهاد د پښتنو وکیلانو له خوا وړاندې سوې و نو په هیواد کې یې د پښتو ژبې د پیشنهاد په نامه شهرت پیدا کړی و .

ما اوریدلي دي چې دغه پیشنهاد د حکومت د یوه مهم غړي په لارښوونه د دولسمې او ديارلسمې تقنیني دورو د څلورو وکیلانو له خوا جوړ سوې و او د غزني د ولایت د وازي خوا د وکیل بهأ الحق خان له خوا د ولسي جرگې دارالانشأ ته وړاندې سو . دغه پیشنهاد دوو هدفونو له پاره وړاندې سوې و :

- دوی په دغه پیشنهاد د سره د ولسي جرگې پښتانه وکیلان د ځانه څخه خوشحاله کول .

- دوی په دې ښه پوهیدل چې دري ژبې وکیلان به ددغه پیشنهاد سره کلک مخالفت وکړي او د پاکټر عبدالظاهر کم وا کې حکومت به د هغه علاج نه سوای کولای نو په نتیجه کې به د پاکټر عبدالظاهر حکومت استعفا کولو ته مجبور سي .

دغه پیشنهاد په پیرو ماهرانه او په انعطاف پذیرو کلماتو لیکل سوې و لکه (. . . باید په پښتو او دري ژبو وپوهیږي) چې د پوهیدلو معیار معلوم نه و . او دې پیشنهاد تفسیر ته ضرورت درلود . دا راز یوه جمله د اساسي قانون په ٤٦ مې مادې کې د وکالت د کاندیدانو د سواد په هکله هم درج سوې ده چې د انتخاباتو په وخت کې ، ستري محکمي د یوې استهدا په جواب کې دغه ماده تفسیر کړه او د وکالت د کاندیدانو خصوصي زده کړه یې د وکالت له پاره کافي بللي وه .

د ولسي جرگې دطرز العمل مطابق که د یوه پیشنهاد فوریت د لسو وکیلانو له خوا غوښتل سوې وي ، هغه پیشنهاد د ولسي جرگې د دارالانشأ له خوا فوراً په مجلس کې لوستل کیږي . او که د مجلس اکثر و غړو د پیشنهاد طرحه تایید کړي ، نو هغه پیشنهاد په مجلس کې سمدلاسه تر بحث لاندې راځي .

ددغه پیشنهاد طرحه د ولسي جرگې د اکثر غړو له خوا تایید سوه او دا پیشنهاد تر فوري بحث لاندې ونیول سو . په دغه ورځ د پیشنهاد موافقو او مخالفو وکیلانو د

پیشنهاد پر موضوع باندي پير سالم بحث وکړ . پښتنو وکیلانو به ویل چي دغه پیشنهاد عادلانه دی په دي چي ددغه پیشنهاد پر اساس پښتانه هم مکلف سوي دي چي دري ژبه زده کړي . ولي دري ژبو وکیلانو به ویل چي دري ژبه د پيري پخوا زماني څخه په افغانستان کي ددولت د اداراتو مروجہ ژبه ده او پيرو پښتنو هم دغه ژبه زده کړي ده ، ولي پښتو ژبه په هیواد کي نه ده تعمیم سوي او اوس د افغانستان پيرو خلگو پښتو ژبه نه ده زده چي ددغه پیشنهاد په فوري تطبيق سره د افغانستان پير خلگ ددولت د ماموریت څخه محرومه کيږي ، چي دا یو تبعیضي عمل دی او باید ددغه پیشنهاد د فوري تطبيق مخه ونیوله سي .

د پیشنهاد په دوهمه ورځ دري ژبي وکیلان دولسي جرگي تالار ته را نه غله او د انتظار په خونه کي کښینستل . په دغه ورځ ولسي جرگه عملاً دوه ځایه سوه ، چي نژدي سل وکیلان به د ولسي جرگي په تالار کي ناست وو ، او نژدي اویا وکیلان به د انتظار په خوني کي کښینستل ، چي دغه بلا تکلیفي دخو میاشتو له پاره ادامه در لوده د ولسي جرگي دروو غړو سید ظاهر شاه ، عبدالاحد کرزي او ببرک کارمل د مصلحینو په نامه د دواړو ډلو وکیلانو تر منځ تگ او راتگ پیل کړ . ددوی څخه یو تن چي به هر وار د ولسي جرگي تالار ته راتي ، نو ده به ما او څو نورو وکیلانو ته ویل چي تاسي د ولسي جرگي په ټولو مسایلو کي مداخله کوی او په دغي موضوع کي چي ولسي جرگه یي دوه ځایه کړي ده تاسي ولي بي غرضه ناست یاست ؟ ما ده ته په جواب کي وویل چي په افغانستان کي د ژبو مسأله پیره حساسه ده ، چي په دغي مسألي کي باید هیڅوک بي ځایه گوتي و نه وهي . مور منتظر یو چي گوندي د افغانستان پاچا دغي حساسي مسألي ته پير ژر متوجه سي او په ولسي جرگي کي دغه بل شوې اور ژر مړ کړي .

څو ورځي وروسته د مصلحینو ډلي یوه نیمگړي فیصله وکړه چي ددوی فیصله سید ظاهر شاه د ولسي جرگي په تالار کي ولوسته . چي ددغي فیصلي پر اساس لس وکیلان د تالار څخه او لس وکیلان د انتظار خاني څخه ټاکل سوي وو ، چي دغه شل وکیلان باید سره کښیني او دغي معضلي ته د حل یوه لاره پیدا کړي . چي زه هم د

تالار د وکیلانو څخه ټاکل سوی وم . کله چې ددواړو خواوو نمایندگان سره یو ځای سول او په خبرو یې پیل وکړ . د پیشنهاد مخالفو نمایندگانو چې به هر یوه خبرې کولې دوی پر اصلي پرابلم نه رغیدل او دوی به هر یوه د پښتو پر کورسونو انتقادونه کول دوی به د پښتو معلمان غندل ، او د هر یوه وروستې خبره به داوه چې ، پښتانه وکیلان باید خپل پیشنهاد بیرته واخلي . دوی به دا هم ویل چې تر هغو پورې چې دغه پیشنهاد د ولسي جرگې په آجندا کې موجود وي ، دوی د ولسي جرگې عمومي مجلس ته نه حاضرېږي .

د تالار د وکیلانو نمایندگانو به هر یوه په خپل وار سره دوی ته ویل چې ددغه پیشنهاد موضوع په احتیاج یا په اعتصاب سره نه حل کېږي ، قانوني لاره داده چې ټول وکیلان د ولسي جرگې په تالار کې حاضر سي او پر دغې موضوع باندې جدي بحث وسي تر څو چې دغې معضلي ته د حل یوه لاره پیدا سي . ددوی په جواب کې به مخالفو وکیلانو خپلې پخواني خبرې ، د پښتو پر کورسونو باندې انتقاد ، د پښتو معلمان غندل او دا چې پښتانه دي خپل پیشنهاد بیرته واخلي تکرارول .

په پای کې ما دوی ته وویل چې وروڼو ! دغه لس وکیلان چې د تالار څخه دلته راغلي دي ، دوی ټولو دغه پیشنهاد نه دې امضا کړې . او مور د پښتو ژبې د تعمیم له پاره دغه پیشنهاد یوه سمه لاره هم نه بولو . مور ټوله د تقنین د کمسیون غړي یو . که مور د پښتو ژبې د تعمیم له پاره دغه لاره مفیده بللي وای ، مور به د پیشنهاد موضوع د قانون په متن کې داخله کړي وای چې په هغه صورت کې به دغه پیشنهاد ته ضرورت هم نه وای پیدا سوې . زموږ په نظر د پښتو ژبه باید د پوهني د وزارت له خوا په هیواد کې تعمیم سي ، چې ددغې لارې څخه به ټول هیوادوال په پښتو اودري ژبو وپوهېږي . ما دوی ته دا هم وویل چې ستاسې دا خبره چې پښتانه دي خپل پیشنهاد بیرته واخلي ، زه هیله من یم چې دا خبره بلوار تکرار نه کړې . په دې چې دا دیوه اکثریت پیشنهاد دې او تاسې صرف د هغه د تعدیل غوښتنه کولای سي ، چې زما په عقیده ښه لاره یې دا ده چې تاسې ټول وکیلان د ولسي جرگې تالار ته راسې او هلته دغه پیشنهاد و منې او د پیشنهاد پر دغې فقري باندې داسې یوه تبصره

ولیکې ((دغه فقره لس کاله وروسته د تطبیق وړ ده چې په دغې لس کلني مودې کې به د افغانستان دولت د اساسي قانون د ۳۵ مې مادې د حکم مطابق ، د پښتو ژبې د انکشاف او تقويې له پاره به مؤثر اقدامات کړي وي او پښتو ژبه به په هیواد کې تعمیم سوي وي او ددغې لارې څخه به هیوادوال نورې ستونزې و نه لري))

متأسفانه چې د پیشنهاد مخالفو وکیلانو زموږ خبرې و نه منلي او موږ بیرته د ولسي جرگې تالار ته ورغلو. زموږ د مذاکراتو نتایج عزیزالله واصفي د تالار وکیلانو ته ووايه . د نتایجو په اوریدلو سره د تالار وکیلان پیر هیجاني سول او پیرو وکیلانو غوښتل چې د مخالفو وکیلانو سره تصادم وکړي . د تالار دغو لسو نمایندگانو د ولسي جرگې د تالار د وتلو لارې و تړلي او د وکیلانو د دغه احساساتي عمل مخه یې و نیوله . په پای کې د حصارک وکیل حاجي عبدالوهاب مگروفون ته نژدې سو او د وکیلانو څخه یې د آرامیدلو غوښتنه وکړه . ده د تالار لسو نمایندگانو ته وویل ((که تاسې دي ته حاضر یاست چې د تالار د وکیلانو د رهبرې د کمیټې په حیث ، ددغې معضلي د حل له پاره جدي اقدام کوی ، نو د تالار وکیلان به ستاسې خبره ومني او د معضلي حل به ناسي ته پریردي ، او که تاسې تر دي وروسته خپله وظیفه ختمه بولې او دخیر پر غونډې کښینې ، نو لطفاً زموږ په کارو کې مداخله مه کوې او زموږ د مخه څخه لیرې سې او د تالار وکیلان پریردې چې دغه موضوع په خپله طریقه حل کړي)) لسو نماینده گانو د تالار د وکیلانو دا خبره چې د معضلي حل ته به یوه لاره پیدا کړي ، و منله او غونډه پر دغه ځای پای ته ورسیده .

د تالار د وکیلانو نمایندگان عبدالرؤف بینوا ، عزیزالله واصفي ، محمد اسحق عثمان ، عبدالحمید زهري ، یارمحمد دلیلي ، عبدالکریم عمرخیل ، عبدالغفارفراهي او دري نور وکیلان وو چې نومونه یې اوس زما په یاد نه دي .

په لومړې مرحلې کې لسوو نمایندگانو تصمیم و نیوه چې باید پښتانه غیر حاضر وکیلان ولسي جرگې ته حاضر کړي . ددغه کار د اجرا کولو له پاره شپږ ګروپه وکیلان و ټاکل سول چې د افغانستان ولایتونو ته سفر وکړي . دوی په پیر لږ وخت کې نژدې څلویښت وکیلان ولسي جرگې ته حاضر کړل .

د ولسي جرگي د طرز العمل مطابق د ولسي جرگي تصايم د وکيلانو په دوه نلته آراو نيول کيږي ، د ولسي جرگي د غړو شمير (٢١٦) وکيلان دي ، چي د دغه تعداد وکيلانو څخه د (١٤٤) وکيلانو په حاضریدلو سره د ولسي جرگي د غونډو نصاب پوره کيږي او ولسي جرگه د تصميم نيولو حق پيدا کوي ، څرنگه چي د ديارلسمي تقنيني دوري وکيلان ، د ژبي پر اساس وشميرل سوه ، په دغي دوري کي ولسي جرگي ته تر ١٤٤ پ یر پښتانه وکيلان انتخاب سوي وو . د دغي دوري د ټولو وکيلانو نومونه ددغه کتاب په ضميمه پاڼو کي لوستلای سي .

څو واره د ولسي جرگي په عمومي مجلس کي د وکيلانو شمير ١٣٨ وکيلانو ته ورسيد ، او تر دغه تعداد اضافه وکيلان د ولسي جرگي په تالار کي نه کښيښتل . دولت او حکومت په دغه وخت کي سکوت اختيار کړې وو . دوی د تالار وکيلان هم دي ته نه پريښودل چي خپل نصاب تکميل کړي او دغه موضوع پکجانبه په تصويب ورسوي . په ولسي جرگي کي هغه وکيلان چي دولت مشاورين وو ، دوی به هميشه په تالار کي د وکيلانو شمير ته متوجه وو ، او دوی به د ولسي جرگي مجلس نصاب پوره کولو ته نه پريښودې . د مثال په توگه : هر وخت چي به د ولسي جرگي په تالار کي د وکيلانو شمير نصاب نيولو يعني ١٤٤ ته نژدي کيدې ، په دغه حساس وخت کي به چي هر وکیل د ولسي جرگي تالار ته داخلیدې ، نو په مقابل کي به يو يا دوه وکيلان بيرته د تالار څخه وتل . دولت مشاورينو به د مختلفو نکتیکونو څخه استفاده کوله . دوی به ځيني وکيلان په دي بهانه چي تيلفون ته دي غواړي او يا د باندي د يوه سړي په کار يي ، او داسي نورو چلونو ځيني وکيلان د تالاره څخه ايستل او د مجلس نصاب به نه پوره کيدې .

د تالار وکيلانو به هره پنجنه د يوه ولايت د وکيلانو په ميلستيا کي برخه اخسته او هلته به لس کسيزه هیأت خپل د اجراآتو راپور دوی ته وړاندي کاوه . دغه هیأت د مشوري اخستلو له پاره د ځينو مشرانو سره چي ارواښاد محمد هاشم ميوندوال هم په دغي ډلي کي و ، د پغمان د کشکک په بڼ کي چي د محمد اسحق عثمان ملکيت و ، يوه غونډه وکړه . ددغي غونډي تفصيل د روزگار په جريدي کي خپور شوی دی .

د کابل په ملي جرايدو کي د پښتنو او دري ژبو له خوا نشرات کيدل ، چي وروسته تر دې د ژبو مسأله يوازي په ولسي جرگي پوري منحصره نه وه ، بلکه دا موضوع په ټول هيواد کي خپره سوه او د افغاني جامعي ټول قومونه يي و بنورول ولي د پيشنهاده مخالفينو به د افکار نو په جريدي کي چي د امتياز خاوند يي نورالله نورزاد او مسؤول مدير يي ضياً حيدري و ، د پښتنو پر ضد ډير زهرجن مطالب نشر ته سپارل . دپښتنو له خوا په افغان ، روزگار او کاروان په جرايدو کي ځيني مطالب نشريدل . پښتنو وکيلانو په خپلو نشراتو کي د افغانستان هيڅ قوم ته بد نسبت نه دې کړې ، بلکه دوی يوازي د افغانستان ددولت هغه فرمانونه او احکام چي د پښتو ژبي د تعميم او تقويي په هکله په مختلفو دورو کي مخصوصاً د سردار محمد نعيم خان د پوهني د وزارت په وخت کي صادر سوي وو ، نشر ته سپارل . چي دغه ټول مطالب دارواښاد عبدالرؤف بينوا له خوا تهيه کيدل .

لس کسيسز هيأت د مارشال شاه ولي خان کور ته ددي له پاره ورغلې وو چي دده څخه ددغي معضلي د حل په لاري کي مرسته و غواړي . مارشال صاحب په دغي موضوع کي خپله بي طرفي و ښودله او هيأت ته يي توصيه وکړه چي دده د زوی سردار عبدالولي سره وويني . هيأت د سردار عبدالولي کور ته هم ورغې ، په دغو دواړو مجلسونو کي د پاچا سرياوړ جنرال محمد عمر خان هم حاضر و . وکيلانو سردار عبدالولي ته د ژبو معضله تشریح کړه ولي ده د وکيلانو په جواب کي هيڅ و نه ويل . ما سردار عبدالولي ته د اساسي قانون ۵ ۳ مه ماده ولوسته چي په دغي مادي کي د افغانستان دولت مکلف سوې دې چي د پښتو ژبي د انکشاف او تقويي له پاره لازم اقدامات وکړي . زما په گمان چي سردار عبدالولي په خپل کور يا دفتر کي اساسي قانون نه درلود ، ده په هغه ورځ د پاچا سرياوړ جنرال محمد عمر خان ته وويل چي ده ته يو اساسي قانون پيدا کړي ، چي ما خپل اساسي قانون ده ته ورکړ . څه موده وروسته د پښتنو وکيلانو يوه ليکنه (د وکيلانو قانوني موقف) تر عنوان لاندې و په افغان جريدي کي چاپ سوه . ولي حکومت د اساسي قانون د ۳۱ مادي د حکم پر خلاف د جريدي دغه گڼه په دولتي مطبعي کي قيد کړه . د افغان د جريدي

چلونکي محمد حسن ولسمل د حکومت ددغه اقدام اطلاع ولسي جرگي ته ورکړه. د ولسي جرگي د نالار وکیلان د حکومت په دغه عمل پیر خواږدي سوه او ټول وکیلان صدارت ته ورغله. صدر اعظم خپله کابینه په لږ وخت کي حاضره کړه او یوازي د صدارت مرستیال ډاکټر عدالصمد حامد او دخارجو چارو وزیر محمد موسي شفیق په نامعلوم علت په صدارت کي د وکیلانو لیدلو ته حاضر نه سول .

په سر کي صدر اعظم ډاکټر عبدالظاهر چي په تیري دوری کي د ولسي جرگي رئیس و او د حاضر و پیرو وکیلانو سره یي پیژندل ، ده د وکیلانو د حساسیت د کمولو له پاره د خینو وکیلانو سره ټوکي کولي . په هغي لحظي کي عبدالرؤف بینوا وکیلان مخاطب کړه او وي ویل ((هلته د پښتو جنازه اخسته کیري او دلته تاسي خاندې)) چي د عبدالرؤف بینوا تر دغه اعتراض وروسته وکیلان بیرته پیر جدي سوه . په دغه ورځ د صدارت په ماڼي کي نژدي (۱۱۰) وکیلان حاضر سوي وو او د دوی په نمایندگي عزیزالله واصفي حکومت ته وویل چي حاضر وکیلانو ستاسي حکومت ته د اعتماد رایه درکړي وه او په ولسي جرگي کي یي ستاسي د حکومت سره مرسته کوله ، ولي ستاسي حکومت ددوی یوه قانوني لیکنه په دولتي مطبعي کي قید کړي ده په دغه اساس دوی فیصله کړي ده چي خپل د اعتماد رایه ستاسي د حکومت څخه بیرته واخلي ، په هغي لحظي کي ټولو وکیلانو د نه اعتماد لاسونه پورته کړه .

د وکیلانو تر دغه تصمیم وروسته د اطلاعاتو او کلتور وزیر محمد ابراهم عباسي او خینو وکیلانو پر انجام شوي مسألي باندي خبري پیل کړي . په دغه وخت کي ما وکیلانو ته وویل چي د وکیلانو فیصله د حکومت په اطلاع ورسیده ، پر دغي موضوع باندي نور بحث نه سي کیدلای او وکیلان باید د صدارت د ماڼي څخه ووزي . غونډه پر هغه ځای پای ته ورسیده او وکیلان بیرته ولسي جرگي ته ولاړه .

د وکیلانو ددغه اقدام په نتیجه کي څو میاشتي وروسته د ډاکټر عبدالظاهر حکومت مستعفي سو او دده پر ځای محمد موسي شفیق صدر اعظم سو . او د محمد موسي شفیق د حکومت په وخت کي د ژبو موضوع داسي حل سوه :

د محمد موسي شفيق حكومت اراده كړي وه چې د ايران د حكومت سره د هلمند د اوبو معاهده لاس ليك كړي . او دغه معاهده بايد په ولسي جرگي كې په تصويب ورسيري . د ولسي جرگي د طرزالعمل پر اساس ددې له پاره چې د هلمند د اوبو معاهده د ولسي جرگي د مجلس په آجندا كې داخله كړه سي ، بايد د ولسي جرگي په عمومي مجلس كې دوه واره رايه واخسته سي . چې د اول وار له پاره بايد د ژبو مسأله چې د مجلس په آجندا كې پرته ده ، د وكيانو د اكثريت رايو په وسيله د غونډې د آجندا څخه وه ايستله سي . او په دوهمي رايو اخستلو كې د هلمند د اوبو معاهده د مجلس په آجندا كې ونيول سي . په دغه هكله د تالار د لس كسيز هيات ځينو غړو پاچا ته اطلاع ورکړه چې پښتانه وكيان دي ته حاضر نه دي چې د پښتو ژبي پيشنهاد د هلمند د اوبو د معاهدي له پاره د مجلس د آجندا څخه و باسي . او كه پاچا پر دوی باندي فشار راوړي ، پير پښتانه وكيان به د ولسي جرگي د عضویت څخه استعفا وكړي ، چې په هغه صورت كې به د هلمند د اوبو معاهده هم په ولسي جرگي كې په تصويب و نه رسيري . پاچا او صدراعظم دواړو د ژبو د پيشنهاد مخالفو وكيانو ته سپارښتنه وكړه چې د ولسي جرگي عمومي غونډې ته حاضر سي . دوی تر شپږو مياشتو اعتصاب وروسته عمومي غونډې ته حاضر سوه او د غونډې منشي سيد معين شاه امير د ژبو پيشنهاد د دوهم وار له پاره ولوست او دغه پيشنهاد د رايو په اتفاق په تصويب ورسيدې . مهمه خبره داده ، كه پورته لارښودنه شپږ مياشتي پخوا د پيشنهاد مخالفو وكيانو ته د پاچا او صدر اعظم له خوا سوي وای او دوی د عمومي غونډې څخه نه وای وتلي نو دغه ملي نفاق به په هيواد كې نه وای پيدا سوې . داسي ښكاري چې د ژبو د پيشنهاد د مخالفو وكيانو رهبري د افغانستان د دولت په لاس كې وه چې (دولت په خپله كرل او هم په خپله بي ريبيل) اما په افغاني ټولني كې ولسي جرگه په دغه كار غندل كيدله . پيرو هيواد والو ته به دا سوال پيدا سي چې ولي يوې ډلې وكيانو د ژبي د پيشنهاد سره مخالفت كاوه او بيا ولي دغه پيشنهاد د ولسي جرگي د ټولو غړو له خوا و منل سو ؟ زما په گمان د پورته پوښتني ښه جواب به دا وي چې دغه پيشنهاد يوازي يوه قانوني حيله وه چې د ډاكټر عبدالظاهر د مستعفي

کیدلو له پاره طرحه شوی و ، او کله چې دوی خپل دغه هدف ته ورسیدل نو بیایي شاید د پیشنهاد مخالف وکیلان په دې خبره قانع کړي وي چې ستره محکمه به دغه پیشنهاد تفسیر کړي او د بنسټو او دري ژبو د پوهیدلو معیار به د ۱۲ صنف شهادتنامه کافي و بلل سي ، چې د ۱۲ صنف شهادتنامه د یوه مامور د استخدام د شرایطو څخه هم وه . که پورته گمان حقیقت ولري نو دا به د حکومت د نوي کاندید له پاره مناسب کار نه وي چې په داسي حیلو چې د ملي نفاق په قیمت تمامیدی ، برحاله حکومت استعفا کولو ته مجبور کړي .

د ملکي مامورینو قانون په ولسي جرگي او مشرانو جرگي کي تصویب سو او د افغانستان پاچا هم توشیح کړی دی .

۲۰ - د وچ کالي په وخت کي ولسي جرگي نصاب نه درلود

په ۱۹۷۱ او ۱۹۷۲ کلونو کي چې د پاکټر عبدالظاهر د حکومت دوره وه په افغانستان کي یوه بي ساري تباہ کونکي لوره او وچ کالي راغلي وه چې په دغو کلونو کي واوره او باران لږ اوریدلې و . په نتیجه کي د غنمو او نورو خوراکي موادو د حاصلاتو مقدار په پیره پیماننه لږ سوی و ، او د افغانستان د لویدیز او مرکزي ولایتونو پیر خلگ د لوري څخه مړه سول او د غور ، بادغیس او د هرات ځینو خلگو د افغانستان نورو سیمو ته کډه وکړه او ددغو سیمو ځینو خلگو خپل اولادونه خرڅ کړه ، او په دغو کلونو کي په ټول هیواد کي پیر څاروي تلف سوه . چې دپيرو هیوادوالو په عقیده ، دغه ملي فاجعه د حکومت د نارسایي څخه پېښه سوی وه .

په ولسي جرگي کي د هرات د بنار وکیل ارواښاد محمد شاه رحمتیان ، د ولسي جرگي پیر وکیلان د زرنگار په پارک کي د حکومت پر ضد د یوي مظاهري له پاره وهڅول . چې د وکیلانو دغه مظاهره د ۱۹۷۲ کال د اپریل په میاشتي کي کیده . چې د وکیلانو ددغي مظاهري وخت د کابل په پوهنتون او د حکومت په پيرو اداراتو کي د خلگو په اطلاع رسول سوې و . او پر ټاکلي وخت پیر خلگ د زرنگار په پارک کي را ټول سوې وو . په ورستیو لحظو کي وکیلانو خپل تصمیم وپراوه او د

مظاهري پر ځای ، دوی د حکومت څخه د استیضاح په لټه کې سوه۰ چې په دغه هکله د هرات د ولایت د انجیل د حوزې وکیل عبدالقدوس مومند د فراه ، هرات ، غور او بادغیس وکیلان د باغ بالا په رستوران کې میلانه کړه . په دغې میلستیا کې د حکومت څخه د استیضاح د غونډې پېشنهاد و لیکل سو ، دغه پېشنهاد د ولسي جرگې دارالانشأ ته وسپارل سو ولي د استیضاح دغه مجلس جوړ نه سو ، په دې چې د حکومت په لارښودنه د ولسي جرگې عمومي مجلس د نصاب څخه ولويد . د افغانستان د ستونزو او د هیواد د بي ساري لوري سره د مقابلي په غرض د ولسي جرگې پير وکیلان مجبور سوه چې د ۱۹۷۲ کال د اپریل د میاشتي پر ۱۲ نیټه د یوې تقاضا نامي په ترڅ کې د ولسي جرگې د غیر حاضر وکیلانو څخه غوښتنه وکړي چې په دغه تاریخي حساس وخت کې خپلو وظایفو ته پير ژر حاضر سي . ددغې تقاضا نامي متن څو وکیلانو جوړ کړی او د هرات د لومړي حوزې د وکیل سید رسول فکور په قلم لیکل سوی دی . د وکیلانو دغه تقاضانامه د هیواد په جرایدو کې خپره شوه . صباح الدین کشککي د وکیلانو ددغې تقاضانامي متن په خپل اثر کې لیکلی دی . (۱)

(۳)

ددغه تاریخي سند اصلي پاڼه چې پر هغې باندې تر (۶۰) پیرو وکیلانو لاس لیکونه کړي دي ددغه کتاب په ضما یمو کې لوستلای سی .

د ولسي جرگې په باب څو نوري خبري

څرنگه چې ولسي جرگه د سياسي احزابو پر بنا نه وه جوړه سوی ، نو ځکه ځیني وکیلان مجبور سوه چې د قومي یا اداري واحدونو پر بنا پر مختلفو ډلو وویشل سي ، لکه د مشرقي (ننگرهار ، لغمان ، کنړ) د وکیلانو ډله ، د پکتیا (پکتیا ، خوست ، پکتیکا) د وکیلانو ډله ، د هزاره قوم د وکیلانو ډله او داسي نوري ډلي . په دوولسمي تقنیني دورې کې د نورزو د قوم ډله هم جوړه سوی وه ولي په ديارلسمي تقنیني دورې کې دغه ډله مصلحتاً جوړه نه سوه .

- ډاکټر محمد وردگ د پاچا له خوا شاید په دې دلیل د ولسي جرگې د

رياست له پاره هڅول سوې وي چې دده پلار عبدالاحد خان مايار هم يو وخت د شورا ريس و. پاكټر وردگ د خپل رياست په وخت كې د پيرو مشكلاتو سره مخامخ سو، د مثال په توگه: يوه ورځ په عمومي غونډې كې پر يوې موضوع باندي د بحث په وخت كې ځينو وكيلانو دى په دې متهم كړ چې د رياست دنده په بي طرفۍ پر مخ نه وړي، نو د گډ دريځ د وكيلانو په شمول پير وكيلان د اعتراض په نامه د عمومي غونډې څخه ووتل او د پيرو ورځو له پاره يې په انتظار خاني كې د ولسي جرگې پر نيمگړتياو خبرې كولې، او په دغې مودې كې پاكټر وردگ هم د ناروغۍ په نامه ولسي جرگې ته نه راټى، په هغو ورځو كې آوازې هم خبرې سوي وي چې پاكټر محمد يوسف به د غلام محمد فرهاد پر ځاى وكيل سي چې بيا به د ولسي جرگې په رياست وټاكل سي. د گډ دريځ وكيلانو فيصله وكړه چې پاكټر وردگ چې يو سپېڅلى افغان و بايد خپلې وظيفې ته ادامه وركړې چې ددغې فيصلې پر اساس بله ورځ دى او ټول وكيلان د ولسي جرگې تالار ته ولاړه او دغه معضله پر همدغه ځاى پاى ته ورسيدله.

۲۱ - د محمد داود خان سره كتنه

په ۱۹۷۲ كال كې د پاكټر عبدالظاهر د حكومت په ورسټيو مياشتو كې، ما يوه ورځ په خارجه وزارت كې د خپلو پخوانيو همكارانو سره چې سيد وحيد عبدالله هم هلته حاضر و د ولسي جرگې پر جرياناتو خبرې كولې. د هغې ورځې په ماښام سيد وحيد عبدالله ما ته په تېلفون كې وويل ((ما د ورځې د صحبت جريان محمد داود خان ته بيان كړ، ده آرزومندي و ښووله چې كه ته دده د ليدلو له پاره ورسې.)) زه پر ټاكلي وخت د محمد داود خان كور ته ورغلم او دده ناظر باز محمد خان زه د ناستې خونې ته رهنمايي كړم او محمد داود خان د خپل كور ددوهم پوړ څخه راكښته سو، ده بالاپوش اغوستې و او خولې يې هم پر سر وه، داسې ښكارېده چې په هغې لحظې كې دې د قدم وهلو څخه غبرگ سوې وي. ما د محمد داود خان تر ليدلو دمخه د افغانستان پاچا محمد ظاهر شاه څو واړه ليدلې و، د ليدلو په پيل كې به پاچا په خپله د هيواد پر مسايلو خبرې كولې او مقابل

طرف ته به يې د پيرو خبرو موقع نه ورکوله ، ولي محمد داود خان لومړې زما څخه د ولسي جرگې جريانات او د هيواد پر حالاتو پوښتني وکړي .

ما د هيواد د حالاتو په برخه کې محمد داود خان ته وويل ((لکه چې تاسې خبر ياست دا پيره موده کيږي چې د پوهنتون شاگردان د اعتصاب په حالت کې دي ، په ټول هيواد کې لوږه او وچ کالي ده او د هيواد په ځينو برخو کې خلگ د لوري څخه مري ، ولسي جرگه نصاب نه لري چې د حکومت څخه استيضاح وکړي .)) محمد داود خان زما په جواب کې وويل ((شورا خپله وظيفه نه ده اجرا کړي او د افغانستان منورين خپلو مسؤوليتونو ته متوجه نه دي .))

ما محمد داود خان ته وويل چې د افغانستان منورين پر ډلو ويشل سوي دي او دوی په خپلو منځونو کې په مبارزه اخته دي ، او د افغانستان ولسي جرگه چې د افرادو يوه جرگه ده ، تر هغو چې دغه جرگه نصاب و نه لري ، نو ددغي جرگې مؤثريت پير لږ وي . په هغې لحظې کې چې ما د محمد داود خان سره خبرې کولې ، ما د خپل عادت مطابق په ورين تندي او غيري جدي لهجې د هيواد پر مسايلو بحث کاوه چې زما د صحبت دغه طرز د محمد داود خان خوښ نه سو . ده ما ته وويل ((ته مه خنده زه جدي خبرې کوم)) ده زياته کړه ((د هيواد د ټولو اوسني بدبختيو اصلي عامل په خپله پاچا دی ، تر هغه وخته چې د پاچا چاره و نه سي ، تر هغو به په افغانستان کې ښه ورځ را نه سي .))

ما محمد داود خان ته وويل چې زه اوس د يوه وکیل په حيث ستاسې سره خبرې کوم ، او د افغانستان اساسي قانون يوه وکیل ته اجازه نه ورکوي چې د پاچا سره مخالفت وکړي . ده تر پخوا لا په جدي لهجې ما ته وويل ((تاسې د خپل هيواد د خلگو په مقابل کې مسنوليت لرې ، او په دغو بهانو چې اساسي قانون تاسې ته اجازه نه درکوي تاسې ځانونه غولوي .))

ما تر دې پخوا محمد داود خان نه و ليدلې او د پاچا په هکله دده په عقيدې نه پوهيدم . ما تصور نه کاوه چې دې به د پاچا سره تر دې حده مخالف وي . زما په شمول د افغانستان پيرو خلگو داسې فکر کاوه چې دوی دواړه د افغانستان د سلطنتي

کورني مشران دي او په ملي او بين المللي سويه د دواړو ښه احترام کيږي او خلگ په دي نه پوهيدل چي دوی پر څه شي اختلاف سره لري . ځينو خلگو د پاچا او محمد داود خان مخالفت د سليقي اختلاف باله نه د عقيدې ، نو په دغه لحاظ ددوی پر اختلافاتو باندي هيچا د ښموني او کودتا تر سرحده تبصره نه کوله .

په پای کي ما د محمد داود خان څخه پوښتنه وکړه چي ستاسي په نظر وکيلان بايد څه وکړي ؟ محمد داود خان زما پر دغي پوښتني هيڅ تبصره وه نه کړه او د بحث موضوع يي واپروله . امکان لري چي دی په هغو ورځو کي د کودتا په فکر کي وولي زه دده په کودتا خبر نه وم .

۲۲ - حکومت د وکيلانو په حاضریدلو خوشحاله نه و

پير افغانان په دي عقیده دي چي دديموکراسي دورې وکيلان د وکالت د مقام مستحق نه وو او دوی خپلو ملي وظايفو ته پاملرنه نه درلوده . زما په نظر د ولسي جرگي د نصاب په برخه کي تر وکيلانو د حکومت ملامتي پيره وه . په دي چي په اکثر و حالاتو کي حکومت نه غوښتل چي ولسي جرگه نصاب ولري ، د حکومت پير وزيران په دي عقیده وو چي د نصاب په صورت کي ولسي جرگه د تصميم قدرت پيدا کوي او حکومت ته مشکلات جوړوي .

په ديارلسمي تقنيني دورې کي څو واره حکومت په ولسي جرگي کي لاس وهنه کړي ده چي څو مثالونه يي په همدغه کتاب کي راوړل سوي دي .

زه داخبره نه سم منلای چي څوک ووايي چي وکيلان پر خپل سر ياغيان شوي وو او د ولسي جرگي عمومي مجلس ته نه حاضریدل . ما نه دي اوریدلي چي پاچا ، صدراعظم يا کوم وزير په عادي حالاتو کي د کوم وکیل څخه غوښتنه کړي وي چي ولسي جرگي ته حاضر سي . که پاچا يا صدر اعظم د ولسي جرگي د نصاب د پوره کولو په برخي کي وکيلانو ته توصیه کړي وای ، زه يقين لرم چي يوه ورځ به هم ولسي جرگه بي نصابه نه وای ، که د هر ولايت والي د وکيلانو څخه غوښتنه کړي وای چي کابل ته ولاړ سي . زه باور لرم چي د شورا د اجلاس په ورځو کي به هيڅ وکیل په خپل

کلي کي نه پاته کيدې زما په نظر اراده داسي وه چې دولسي جرگه نصاب پوره نه سي او په دغه حالت کي به حکومت ددوی له شره څخه خلاص وي .

پاچا او حکومت د وکيلانو سره د ارتباط له پاره پير چينلونه درلودل چې د ضرورت په وخت به ددغو لارو څخه وکيلانو ته رهنمايي کيدله . د مثال په توگه :
د ستري محکمي د دارالانشأ آمر پاکټر وليد حقوقي به په فوق العاده حالاتو کي د ولسي جرگي سره د ارتباط وسيله وه . د پارلماني رياست له لاري څخه هم د ځينو وکيلانو سره تماس نيول کيدې . د پاچا د حضور مصاحب محمد رحيم خان پنجشيري او د دربار د تشریفاتو رئيس عثمان شير علمي هم پيرو وکيلانو ته لارښودنه کوله . د تجارتي بانک رئيس جنت خان غروال د پکتيا د ولايت او د هيواد دنورو سيمو د وکيلانو سره په ارتباط کي و . زما په شمول په ولسي جرگي کي د افغانستان د جنوب غرب د حوزو د وکيلانو سره د سلطنت ارتباط د پاچا د سرباور جنرال محمد عمر خان نورزي په وسيله ساتل کيدې . ما اوريدلي دي چې پاچا اراده کړي وه چې جنرال محمد عمر خان په ترکي کي د سفیر په حيث مقرر کړي ، څرنگه چې په ديارلسمي تقينې دورې کي د نورزوو د قوم څوارلس فعال وکيلان ولسي جرگي ته ورغلي وو ، نو پاچا لازمه ويله چې د نورزوو وکيلانو سره د ارتباط له پاره د خپل سرباور سفارت د څه مودې له پاره وځنډوي .

په دې کي شک نه سته چې د نصاب په نه پوره کيدلو سره د ولسي جرگي اعتبار ته لويه صدمه ورسیده ، ولي په يوې غير حزبي شورا کي د نصاب د معضلي حل آسانه کار هم نه دې . څرنگه چې لوستونکي پوهيري د نړې په ديموکراسي نظامونو کي پارلمانونه د احزابو پر بنا جوړيري او هر حزب دنده لري چې د خپل حزب غړې پارلمان ته حاضر کړي ، چې په مهمو حالاتو کي احزاب حتي خپل ناروغه غړې پارلمان ته حاضر وي ، چې د ۱۹۹۸ کال د آگست په مياشت کي په ايتاليا کي دغسي يوه پيښه وسوه چې د حکومت مخالفې ډلې خپل د حزب يو غړې په امبولانس کي پارلمان ته حاضر کړ .

په ديارلسمي تقينې دورې کي دوه پيشنهادونه ولسي جرگي ته وړاندي سول .

لومړې پېشنهاد چې يو مؤثر پېشنهاد و چې په هند او ځينو نورو هيوادونو کې عملي کېږي . هغه داسې و (په افغانستان کې چې د يوه وکیل معاش اته زره افغاني و ، پر دوو برخو ويشل کېدې چې يو وکیل به په هر حالت کې دڅلور زرو افغانیو مستحق کېدې . ولي نوري څلور زره افغاني د حق الحضور په نامه تثبیتېدلي چې يو وکیل به د حاضرېدلو په صورت کې ددغو پیسو مستحق کېدې) دغه پېشنهاد عملي نه سو . دوهم پېشنهاد چې يو بي گڼې پېشنهاد و ، چې د ولسي جرگې د عمومي مجلس په ورځو کې د وکیلانو حاضرې اخستل کېدله او د غیر حاضر وکیلانو نومونه به په کابل راډیو کې خپریدل . متأسفانه چې دغه کار گټه و نه کړه . په دې چې ځني وکیلان په دې خوشحاله کېدل چې ددوی نومونه په راډیو کې یادېږي . ما ته په فراه کې يوه سپرې وویل چې په ولسي جرگې کې ستا رغ نه سته ، لکه چې هلته پیر فعالیت نه کوي . ما دده څخه پوښتنه وکړه چې ته څه پوه سوې چې زه په ولسي جرگې کې فعاله نه یم . ده زما په جواب کې وویل چې زه ددې څخه پوهېږم چې د وکیلانو په پلي کې په راډیو کې ستا نوم نه یادېږي . چې دده مقصد د غیر حاضر وکیلانو پله وه چې ښايي دې سپرې په ټوکه دغه خبره ما ته کړي وي .

هر وخت چې پاچا يا حکومت اراده کړي وي چې د ولسي جرگې مجلس باید نصاب و لري ، نو په هغه وخت کې تر نصاب پیر وکیلان ولسي جرگې ته حاضر شوي دي . د مثال په توگه :

- د ولسي جرگې په افتتاحیه غونډو کې اکثر وکیلان حاضر وو .
- د ولسي جرگې د رئیس د ټاکلو په وخت کې د جرگې پیر وکیلان حاضر وو .
- د نور احمد اعتمادي ، ډاکټر عبدالظاهر او محمد موسي شفيق د حکومتونو د اعتماد د رایو په غونډو کې د مجلس تر نصاب پیر وکیلان حاضر وو .
- د صنعتي بانک د قانون د تصویب په وخت کې د ولسي جرگې نصاب پوره وو .
- کله چې دولت اراده وکړه چې د ژبو مسأله دې په ولسي جرگې کې تصویب سي نو درې ژبي وکیلان چې د شپږو میاشتو له پاره د اعتصاب په حالت کې وو د ولسي جرگې تالار ته حاضر سول ،

- کله چې دولت غوښتل چې د هلمند د اوبو معاهده په ولسي جرگې کې تصویب سي ، نو د ولسي جرگې اکثر وکیلان حاضر وو .
پورته څو مثالونه دا ثابتوي چې هر وخت چې دولت یا حکومت اراده کړي وي چې د ولسي جرگې نصاب باید پوره سي ، نو په هغه وخت کې پیر وکیلان ولسي جرگې ته حاضر سوي دي .

د نصاب په هکله یوه ټوکه

په ولسي جرگې کې یکشنبې ، دو شنبه او سه شنبه د عمومي مجلس ورځې وي چې په دغو ورځو کې به وکیلان د سهار پر نهو بجو د ولسي جرگې په تالار کې حاضریدل . کله چې به مجلس نصاب نه درلود ، حاضر وکیلان به مجبور وو چې د غرمې تر دولسو بجو پوري د ولسي جرگې په تالار کې کښیني ، چې دا درې ساعته انتظار اکثر وکیلان سترې کړي وو او هر یوه به یې اختیاره د بل څخه پوښتنه کوله چې آیا نن به د مجلس نصاب پوره سي او که په ؟ ما به همیشه ادعا کوله چې زه په دې پوهیږم چې د مجلس نصاب پوره کیږي او که په ؟ ما به د وکیلانو د پوښتنو په جواب کې دوی ته ویل چې تر هغه پوري چې د وکیلانو څخه پاچا یا حکومت د نصاب د پوره کیدلو غوښتنه و نه کړي وکیلان ځانونه مکلف نه گڼي چې د مجلس نصاب پوره کړي . او د مجلس د نصاب پوره کیدل د لاندې حالاتو څخه معلومیدلای سي :

- د سهار له خوا چې د وکیلانو مینې بسونه ولسي جرگې ته راځي باید وکتل سي چې دا واره بسونه پکې دي او که خالي . که بسونه خالي وو نو معنا یې دا ده چې وکیلان په لاري کې د بسونو څخه کښته شوي دي او په دغه ورځ د مجلس نصاب نه پوره کیږي .

- که د وکیلانو مینې بسونه پکې راسي ، باید وکتل سي چې وکیلان د ولسي جرگې تالار ته ځي او که دوی په کمسیونونو ننوزي . که وکیلان خپلو کمسیونونو ته ننوتل ، نو دوی د خپلو مؤکلینو سره په ولسي جرگې کې یو ځای کیږي او بیرته د ولسي جرگې څخه وزي او د مجلس نصاب نه پوره کیږي .

- که ولسي جرگې ته مینې بسونه پکې راسي او وکیلان مخامخ د ولسي جرگې تالار

ته ولاړ سي ، بيا هم بايد وکتل سي چي تر حاضري اخستلو وروسته دوی په تالار کي پاته کيږي او که به ؟ که وکيلان تر حاضري ورکولو وروسته بېرته د تالار څخه ووتل به دغه ورځ هم د مجلس نصاب نه پوره کيږي .

- که د ولسي جرگي ميني بسونه پک راسي او وکيلان په پير تلوار سره مخامخ د ولسي جرگي تالار ته ورننوزي او هلته آرام کښيني په دغه صورت کي د مجلس نصاب پوره کيږي .

وروسته پير وکيلان په دي پوهيدل چي د مجلس نصاب پوره کيږي او که به ؟

۲۳ - د سپن ږرو جلبيانو موضوع

په ۱۹۷۰ کال کي حکومت اراده وکړه چي د کار د قواو په چوکاټ کي د شني قوي په نامه د کار يو يونټ جوړ کړي . ددغه کار له پاره د دفاع ، داخله او کرنې د وزارتونو لوړ رتبه مامورين د لوی درستيز جنرال غلام فاروق خان تر مشري لاندې د يوه هيأت په څير و ټاکل سول . دغه هيأت فيصله وکړه چي د هيواد ۲۸ کلن احتياط عسکر د شني قوي له پاره بايد جلب کړه سي . حکومت نژدې څلور زره احتياط عسکر چي پير يي ۵۰ يا ۶۰ کلن سپين ږيري خلگ وو ، چي اکثر دغه خلگ د فراه د ولايت څخه جلب کړه شوي وو .

دهمدغه کال په ژمي کي به هره ورځ ددغو سپين ږرو جلبيانو څخه څو کسانو ما او د فراه نورو وکيلانو ته مراجعه کوله او مور به يي د حکومت په دغه غير عادلانه اقدام خبرولو .

د يوه زاړه جلبي ژړا او تأثر به هيڅکله زما له ياده و نه وزي ، دا سپري پنځوس کلن و او د بالابلوک د ولسوالي د (زير کوه) د کلي اوسيدونکې و ، ده ما ته وويل ((يوه بنځه او دوه کوچني اولادونه مي تر شا پري ايښي دي او هغه وخت چي زه دبخوا ته راتلم ، مور په کور کي صرف دري منه غنم درلوده ، او مور په خپل کور کي يو تلنک درلود چي هغه تلنک ما دخانه سره راوړی دی ، زه اوس نه يم خبر چي زما اولادونه به ژوندي وي او که به ؟))

زما په غوښتنه د ولسي جرگې د دفاع د وزارت کمیسیون فیصله وکړه چې د حکومت څوارلس کسيز هیأت د کمیسیون غونډې ته ور وغواړي چې د زړو جلبیانو پر موضوع باندې ددوی څخه پوښتنې وکړي . هیأت پر ټاکلي وخت د کمیسیون غونډې ته حاضر سو ، زما په شمول د تقنین د کمیسیون څلورو غړو هم د دفاع د کمیسیون په دغې غونډې کې برخه اخستې وه . هر وکیل په خپل وار سره د حکومتي هیأت ددغه غیر عادلانه اقدام غندنه کوله . د وکیلانو څخه عبدالکریم عمرخیل او میرزا فخرالدین خان د عسکري مکلفیت په قانون ښه پوهیدل ، دوی دواړو د حکومت دغه اجراءات د قانون خلاف و بلل چې په آخر کې حکومتي هیأت ادعا وکړه چې د وکیلانو دا خبره چې حکومت سپین ږړي خلگ جلب کړي دي بي اساسه ده . په هغې لحظې کې د فراه د ولایت د بکوا د ولسوالي وکیل محمد زمان خان هغه . ۵ سپین ږړي جلبیان چې د فراه د ولایت وکیلانو د شورا په محوطه کې ځای پر ځای کړي وو ، کمیسیون ته راوستل . دغو جلبیانو خپلې عسکري درېشې اغوستې وې او په کمیسیون کې پر مخکې کښیښتل . ددغو جلبیانو په لیدلو سره وکیلان او د هیأت غړي متأسف او متعجب سول . د هیأت غړو د وکیلانو په مخ کې یوه د بل سره مناقشه پیل کړه چې د کرنې د وزارت معین ډاکټر محمد احسان رفیق په دغې غونډې کې خپل ډیر تأثیر ښکاره کړ . لوی درستیز جنرال غلام فاروق خان د خپل ځایه څخه ولاړ سو او دغو جلبیانو ته یې وویل چې تاسې ټولو ته ترخیصونه درکوم . ما دغه هیأت ته وویل چې دغه سپین ږړي حاضر خلگ د څلورو زرو نورو خلگو یوه نمونه ده چې ستاسې د قانوني تخلف د اثبات له پاره دغه کمیسیون ته راوستل سوي دي . دغه خلگ د ولسي جرگې عمومي مجلس ته هم حاضرېږي ، او عمومي مجلس به ستاسې د قانوني تخلف په برخه کې تصمیم و نیسي . سهارنې غونډه پر دغه ځای پای ته ورسیده . د ماښام په غونډې کې حکومتي هیأت ، کمیسیون ته خپل تأثر او معذرت وړاندې کړ ، دوی تعهد وکړ چې په لسو ورځو کې به ټولو سپین ږړو جلبیانو ته ترخیصونه ورکړي .

حکومتي هیأت په هغه ورځ دفاع په وزارت کې غونډه وکړه او د کار د قواو لوی قوماندان جنرال خواک خان زلمي ته یې دنده ورکړه چې دې په خپله د شني قوي

یونټونو ته ورسې او ټول سپین ږړي جلبیان ددفاع وزارت ته د ترخیص اخستلو له پاره معرفي کړي چې جنرال خوازک خان زلمي دغه وظیفه په پېرې چټکې سره سر ته ورسوله ، او ولسي جرگې دغې موضوع ته رسماً خاتمه ورکړه .

٢٤ - د محمد موسي شفيق سره کتنه

ما د محمد موسي شفيق د حکومت په وخت کې دوه واره دده سره لیدلي دي په لومړي کتنې کې ده زما څخه د اعتماد د رایې غوښتنه وکړه او ما ده ته د اعتماد درايې وعده ورکړه دغه لیدنه پېره لنډه وه . د محمد موسي شفيق سره زما دوهمه لیدنه د هلمند د اوبو د معاهدي په هکله د ١٩٧٣ کال د مارچ په میاشتې کې وسوه ددغې لیدني له پاره د ماپښین دري بجې ټاکلي سوي وي .

په هغه ورځو کې د محمد موسي شفيق په امر د صدارت په قصر کې ځني تڼیني کارونه کیدل ، ده تجویز نیولې و چې د افغانستان د ټولو صدر اعظمانو عکسونه د صدارت د قصر پر دیوالونو نصب کړي ، ده د صدارت د گلخاني د ماڼي په یوي کوچني خوني کې کار کاوه چې له هغه ځایه څخه یې د صدارت ټول مراجعین لیدل . محمد موسي شفيق د خارجه وزارت د ستور ء په تاریخي قصر کې هم یو دفتر دلود ، ده د خارجه چارو د وزارت د مرمر د عمارت ټول دوهم منزل د خپل ملاقاتونو له پاره ټاکلې و . ده ته به د مرمر د عمارت په یوي خوني کې دشورا غږي او خانان او په بلي خوني کې قاضیان او ملایان او په بلي خوني کې لیکوالان او هنرمندان ناست وو ، او دې به ددغو مراجعینو د لیدلو له پاره د یوي خوني څخه بلي خوني ته ورتې او ددوی سره به یې لنډې خبرې کولې .

صدارت ته زما د ورتگ په وخت کې پارلماني رئیس محمد یاسین نسیمی د گلخاني د ماڼي پر تخت ولاړ و ، ده ما ته وویل چې اوس محمد عزیز نعیم د صدراعظم سره ناست دې او پر دري نیمو بجو د ولسي جرگې اداري هیأت د صدر اعظم سره ویني . ما پارلماني رئیس ته وویل چې ما د صدر اعظم د لیدلو غوښتنه نه ده کړې او دغه لیدنه د صدر اعظم په غوښتنه کېږي ، اوس چې دی وخت نه لري

ناسي په بل مناسب وخت کي ما ته خبر راکړي چې زه د صدر اعظم د ليدلو له پاره راسم . خو گامه لا نه وم تللي چې پارلماني رئيس پر ما ږغ وکړ . کله چې ما تر شا وکتل ، محمد موسي شفيق د خپل دفتر په کړکې کي ولاړ و او زه يې هغي خوښي ته وبللم چې دې او محمد عزيز نعيم ناست وو . ده محمد عزيز نعيم ته وويل چې د ولسي جرگي وکيلان ټول نا آشنا چهري دي او کومه آشنا چهري چې سپرې هلته وويني ، د هغه په ليدلو خوشحاله کيږي . صدر اعظم خپلي تشریفاتې خبرې لا نه وي خلاصې کړي چې د ولسي جرگي اداري هیأت صدارت ته ورسيدې او محمد موسي شفيق ما ته وويل چې زه او ته به نن شپه پر ۱۱ بجو سره وگورو .

کله چې زه د شپې پر ۱۱ بجو صدارت ته ورغلم ، محمد موسي شفيق د گلخاني د ماڼۍ پر تخت ولاړ و ، زه او دی يو ځای دده په دفتر ننوتلو . ده په سر کي ما ته وويل ((زه اوس ستا د يوه هم صنفې د عدليې د وزارت معين سمیع الدین ژوند سره په جنجال اخته وم ، په دي چې د عدليې وزارت د سروبي ولسوال چې د يوه معتبره سپري زوم دې پر رشوت نيولې دی . سمیع الدین ژوند په دي نه قانع کيږي چې ددغه ولسوال تر جرم تير سي)) په دغه وخت کي صدر اعظم ته يو تيلفون راغې چې تيلفون کونکې د هغه ولسوال خسر و (۳۲)

محمد موسي شفيق زما څخه پوښتنه وکړه چې ته بلي دوري شورا ته راځي او که به ؟ ما ده ته وويل چې زه بل وار داسي يوي بي نظمي شورا ته نه راځم . ده زما د خبرې په ارتباط وويل ((زه هم داسي بي تحصيلو وکيلانو سره کار نه سم کولای)) ده زياته کړه ((زه به پير تعليم یافته خلگ د شورا د غړيتوب له پاره تشويق کړم او ددوی سره به مرسته هم وکړم چې په نتیجه کي به يوه باسويه شورا منځ ته راسي)) ده داسي خبرې کولي لکه چې دی د پيرو کلونو له پاره د افغانستان صدر اعظم دی .

محمد موسي شفيق د هلمند د اوبو د معاهدې په هکله زما نظر وغوښت . ما ده ته وويل چې د هلمند رود د افغانستان يو داخلي رود دې او ايران ته بايد په هري ثانيي کي ۲۶ متر مکعب اوبه ، ور نه کړه سي ، او په دغي معاهدې کي د ديراوت شاخص

چي ايرانيانو ته په مرکزي افغانستان کي د تفتيش اجازه ورکوي ، دغه شاخص د افغانستان پر ملي حاکميت باندې يو ښکاره تيری دی .

ما د خپلو خبرو په پای کي محمد موسي شفيق ته وويل چي په افغانستان کي پير صدر اعظمان راغلي او تللي دي ، ولي ددوی څخه يوه هم داسي يوي لوي مسألي ته په دغه عجله لاس نه دی اچولي او تاسي ولي اوس غواړې چي دا پيچلي مسأله داسي ژر حل کړی ؟ د اروا ښاد محمد موسي شفيق په سترگو کي اوبښکي راغلي او زما په جواب کي يي وويل ((همدغه علت دی چي افغانستان دومره شاته پاته شوی دی . اوس ما فيصله کړې ده چي د افغانستان ټوله پرابلمو نه به حل کوم او وروسته دي تاريخ پر ما باندې قضاوت وکړي))

ما د محمد موسي شفيق څخه پوښتنه وکړه چي ستاسي حکومت د پيورنو کرښه او د پښتونستان موضوع هم د پاکستان د دولت سره حل کوي ؟ ده زما په جواب کي وويل ((بلي ! زه د پيورنو کرښه او د پښتونستان موضوع او د افغانستان نور ټول پرابلمونه حل کوم))

ما صدر اعظم ته وويل چي زه به دي نه يم خبر چي ستاسي حکومت د افغانستان ددغو لويو پرابلمونو د حل له پاره څومره ملي او بين المللي امکانات په خپل واک کي لري . ولي چي دغه پرابلمونه مختلف پيچلي ابعاد لري چي يوازي ستاسي حکومت د افغانستان دغه پرابلمونه نه سي حل کولای ، او زما هيله داده چي تاسي په دغه کار کي پيره عجله و نه کړې . څو دقيقې وروسته زه د صدر اعظم د دفتر څخه ووتلم د انتظار په خوني کي د تجارتي بانک رئيس جنت خان غروال او د افغان د جريدي چلونکي محمد حسن ولسمل ناست وو چي د صدر اعظم سره د خبرو له پاره صدارت ته ورغلي وو دا وخت د شپي يولس نيمي بجي وي . (۳ ۳)

۲ ۵ - د سيستان د سيمي او د هلمند د اوبو تاريخي سوابق

د تاريخ په اوږدو کي ايرانيانو لومړې پر افغاني سيستان ارضي ادعا وکړه او کله چي دوی د انگریزانو په مرسته په سيستان کي د مخکي خاوندان سول نو بيایي د

هلمند د رود په اوبو کې د حق آبي خبره راپورته کړه . په تيرو کلونو کې ايران خو واره د هلمند د اوبو په هکله د افغاني مقاماتو سره خبرې کړې دي او خو واره يې د افغانستان سره معاهدي لاس ليک کړي دي او هر وار پر عقد سوو معاهدو باندي پښيमानه سوي دي ، او نور امتيازات يې لاس ته وروړي دي .

د سيستان سيمه د خپل لرغوني روښانه تاريخي سوابقو په لحاظ د افغانستان يو مهم ولايت دی ، څرنگه چې دغه سيمه د افغانستان ، ايران او بلوچستان په تقاطع کې پرته ده ، نو په نولسمې پېړي کې دغه سيمه د روسي او انگريزي استعمارگرانو د توجه وړ وگرزیده . په ۱۸۶۶ کال کې ايرانيانو د سيستان ولايت ته لاس اوږد کړ چې د افغانستان او ايران تر منځ خونړي جنگونه پيښ سول .

انگريزانو د هغې معاهدي مطابق چې په ۱۸۵۷ کال کې يې د ايران د دولت سره عقد کړې وه ، دوی د افغانستان او ايران تر منځ د اختلافاتو د حل له پاره خان د حکم په حيث تعين کړ . انگريزانو په ۱۸۷۲ کال کې د گولد سميت په مشري يو حکم هيأت و ټاکې چې د افغانستان له خوا سيد نور محمد شاه خان او د ايران له خوا ميرزا معصوم خان د دواړو هيوادونو نماينده گي کوله . گولد سميت د ۱۸۷۲ کال د اگست د مياشتې پر ۱۷ نېټې خپله فيصله اعلان کړه چې يوه برخه يې داسې وه :

په دې کې شک نه سته چې په تيرو ۱۰۸ کلونو کې سيستان په ټوله معنا د افغانستان د خاورې يوه برخه وه ، البته په پيرو پخوانيو وختونو کې ، سيستان د ايران د خاورې يوه برخه هم وه ، په اوسني عصر کې بايد د دواړو هيوادونو ادعاگانې په نظر کې ونيولي سي ، او د دواړو خواو ملکيت بايد تثبیت کړل سي ، گولد سميت د سيستان هغه آباده سيمه چې دروخواو ته يې د هامون جهيل واقع دی او بلي خوا ته يې د هلمند رود بهيري او د يوې شېبه جزيري شکل لري ، او د سيستان د سيمي پير نفوس هلته ژوند کوي ، ايران ته ورکړه . او د چخاسور لږ نفوسه برخه او د هلمند د پورتي غاړې مخکې او د سيستان دښتونه ، د هلمند د رود دواړې خواوې د کوهک تر بند پوري افغانستان ته پاته سوي . سيد نور محمد شاه د گولد سميت پر دغې فيصلې باندي اعتراض وکړ ولي گټه يې و نه کړه .

د سيستان لانجه پر دغه ځای پای ته و نه رسیده ، په دي چي د هلمند رود چي پخوا د نادعلي تر څنگ تیریدې ، په ۱۸۹۶ کال کي د سختو سيلابونو په وجه ، خپله مجرا بدله کړه او د (پريانو) په نامه په نوي مجرا کي و بهیدي . چي تر دغه وروسته د اوبو ویش د افغانستان او ايران تر منځ د اختلاف ټکي سو .

د ايران د پاچا په غوښتنه او د افغانستان د پاچا په موافقه د انگریزانو يو بل حکم هیأت د (سر هنري مک مهن) په مشري ددغه اختلاف د حل له پاره و ټاکل سو . مک مهن د ۱۹۰۳ کال د جنوري په میاشت کي سيستان ته ورغی او په دوه کاله او دروو میاشتو کي يي د هغه ځای ټولي مخکي مساحت کړي او نتیجه يي داسي اعلان کړه :

د سيستان اوسني مخکه (۷۰۰۰) مربع میله ده او (۲۵۰۰۰) کسان هلته ژوند کوي چي ددغي جملي څخه (۴۱۵۳) مربع میله مخکه د افغانستان په لاس کي ده او نوره پاته (۲۸۴۷) مربع میله مخکه د ايران په واک کي ده . په حاضر وخت کي د هلمند رود پر دروو برخو ویشل شوی دی .

۱ - د سيستان رود چي د کوهک د بند څخه جلا کيږي او د ايران د سيستان مخکي خړوبه کوي .

۲ - د هلمند لوی رود .

۳ - د نادعلي واله چي پخوا د هلمند د رود اصلي مجرا وه .

په ۱۸۷۲ کال کي د گولد سمیت د حکمیت په وخت کي د هلمند د رود په يوي ښاخي کي چي د سيستان د رود په نامه یاديږي ، کافي اوبه موجودي وي او د کوهک بند ته پيري اوبه رسيدلي چي دا اوبه تر نادعلي او سيخ سر تیریدلي او د هامون جهيل ته تویدلي . ولي د ۱۸۹۶ کال سيلابونه ددي باعث سوه چي دغه رود ځان ته يوه بله مجرا جوړه کړي چي د پريان په نامه یادیده چي تر دغي نيټي وروسته د افغانستان او ايران تر منځ د اوبو پر ویش اختلاف پیدا سو چي دغه اختلاف همیشه د پسرلي په موسم کي چي د هلمند په رود کي د اوبو مقدار لږوي را پیدا کيږي .

په ۱۹۰۵ کال کي مک مهن د اوبو د ویش په برخه کي خپله فيصله صادره کړه

چي يوه برخه يي داسي وه :

د هلمند د رود هغه مقدار اوبه چي د كوهك بند ته رسيري ، دريمه برخه يي بايد ايران ته ورکړه سي . يعني كه افغانستان د هلمند د رود په پورته برخي كي د اوبو د گرزولو بندونه جوړوي ، بايد دغه حساب په نظر كي و نيسي چي د هلمند د رود د اوبو دريمه برخه بايد د كوهك بند ته ورسيري . په دغه ترتيب د ۱۸۷۲ كال څخه بياتر ۱۹۰۵ كال پوري يعني د ۳۳ كلونو په موده كي د انگريزانو د حكमित له لاري څخه ، د هلمند د رود د اوبو څخه دريمه برخه او د سيستان د مخكو څخه تر دريمي پيره برخه ايران ته ورکړه سوي ده .

په ۱۹۴۸ كال د جنوري پر ۲۶ نيټي د ايران حكومت د افغانستان سره د هلمند د رود د اوبو پر ویش باندي نوي منازعي پيل كړي . د دواړو هيوادونو تر منځ موافقه و سوه چي يوه نوي معاهده دي لاس ليك كړه سي . د افغانستان له خوا علي محمد خان او دايران له خوا په كابل كي د هغه هيواد سفير باقر كاظمي و ټاكل سول . دوی فيصله وكړه چي هر مقدار اوبه چي د كمال خان بند ته رسيري دغه مقدار اوبه دي دواړه هيوادونه سم نمايي سره وويشي . دغه معاهده دافغانستان شورارد كړه . (۳۴)

په ۱۹۵۱ كال كي امريكا د افغانستان او ايران تر منځ د يوه منځ گړي په وسيله فيصله وكړه چي تر هغو چي د هلمند د اوبو مكمل مقدار معلوميري ، د موقت وخت له پاره دي د هلمند د اوبو څخه ايران ته په عادي كلونو كي په هري ثانيي كي په اوسط ۲۲ متره مكعب اوبه ورکړه سي . ولي د ايران دولت په دغي فيصلي قناعت و نه كړ .

۲۶ - د هلمند د اوبو معاهده په ولسي جرگي كي

محمد موسي شفيق د ۱۹۷۲ كال ددسمبر په مياشت كي د افغانستان صدراعظم سو . ده څلور مياشتي وروسته د ۱۹۷۳ كال د اپريل په مياشت كي د

ایران د صدر اعظم امیر عباس هویدا سره د هلمند د اوبو معاهده لاس لیک کړه ، او د تصویب له پاره یې ولسي جرگې ته وړاندې کړه . دغه معاهده د بین المللي روابطو او د زراعت په کمیسیونونو کې تر غور لاندې و نیوله سوه .

حکومت په شورا کې د هلمند د اوبو د معاهدې د تصویب له پاره پیر ښه وخت انتخاب کړې و ، دا وخت د ۱۹۷۳ کال د مې (جوزا) میاشت وه او درې میاشتي وروسته دیارلسمه تقنیني دوره ختمیدله چې په دغه وخت کې وکیلان د خپل آینده وکالت له پاره د حکومت هره خبره مني او په دغه دلیل د هلمند د اوبو معاهده په ولسي جرگې کې په لوی اکثریت تصویب سوه .

د ولسي جرگې پنځلسو وکیلانو تصمیم ونيوي چې د بین المللي روابطو کمیسیون ته ورسې او هلته دغه معاهده د څو میاشتو له پاره وځنډوي چې په دغه حالت کې به د معاهدې تصویب د شورا بلې دورې ته پاته سي . ددغو وکیلانو نومونه دادي .

عبدالرؤف بینوا ، عزیز الله واصفي ، محمد اسحق عثمان ، یار محمد دليلي ، عبدالکریم عمرخیل ، محمد هاشم تره کې ، حاجي عبدالوهاب ، عبدالحمید زهري ، حاجي عبدالرشید نورزې ، سید رسول فکور ، میر علم مظلومیار ، عبدالغفار فراهي او درې نور وکیلان چې نومونه یې زما په یاد نه دي . د ولسي جرگې د طرز العمل مطابق د یوه کمیسیون غړي باید تر ۲۹ وکیلانو پورې نه وي چې ۱۵ وکیلان په یوه کمیسیون کې اکثریت دي . دغو وکیلانو غوښتل چې په لومړي غونډې کې حاجي عبدالرشید نورزې د کمیسیون د رئیس په حیث و ټاکي چې دده تر ریاست لاندې به دا لاندې فیصلي وکړي :

- د کمیسیون د غړو څخه یو هیأت د هلمند ، نیمروز او اروزگان ولایتونو ته لیږل کیدی چې دغه هیأت به د خپلو مشاهداتو راپور کمیسیون ته وړاندې کاوه .

- د کمیسیون د غړو څخه یو بل هیأت ټاکل کیدی چې دغه هیأت به د خارجه چارو په وزارت کې د هلمند د اوبو سوابق مطالعه کول .

- دغه کمیسیون به د یوې ابلاغيې په وسیله د هیوادوالو څخه غوښتنه کړي وای چې د هلمند د اوبو په برخه کې خپل نظریات د بین المللي روابطو کمیسیون ته ور ولیږي .

کله چي د کمسيون ۲۹ غړو خپله رسمي لومړي غونډه جوړه کړه ، د تصميم نيولو په وخت کي زموږ يوه ملگري خپل موقف ته تغيير ورکړ او د مخالفينو پلي ته ورغی ، چي په دغي يوي رايي سره موږ په اقليت کي سوو چي په کمسيون کي زموږ نور پاته کيدل گټه نه درلوده ، نو ځوارلسو وکيلانو ددغه کمسيون څخه استعفا وکړه او د مستعفي وکيلانو نومونه د ولسي جرگي په عمومي مجلس کي ولوستل سول .

بله ورځ د کاروان جريدي وليکل ((يو وکیل د کندهار بل د لغمان او بل هم د فراه د ولايت څخه ديوه کمسيون د اداري هیأت پر ټاکلو باندي د کمسيون څخه استعفا وکړه)) ما د وکيلانو د استعفا اصلي علت چي د هلمند د اوبو د معاهدي په ارتباط و او د ځوارلسو وکيلانو نومونه وليکل او د کاروان د جريدي مسؤل مدير عبدالحق واله ته مي تسليم کړه او د اطلاعاتو او کلتور د وزير صباح الدين کشککي څخه مي غوښتنه وکړه چي د کاروان جريدي ته امر وکړي چي د وکيلانو ليکل شوې مطلب د سبا ورځي په گڼي کي خپور کړي . ده زما په جواب کي داسي وويل ((دا اوس د کاروان د جريدي مسؤل مدير ستاسي ليک د مطبعي څخه په تيلفون کي ما ته ولوست او دوی به هغه مطلب د جريدي د سبا په گڼي کي خپور کړي)) سبا کابل راډيو اعلان وکړ چي د کاروان جريده د يوي هفتي له پاره معطله شوه ، چي زموږ ليک هم د نشر څخه پاته سو .

هغه وخت چي د هلمند د اوبو معاهده د زراعت په کمسيون کي تر بحث لاندي وه ، د کمسيون په يوي غونډي کي صدر اعظم محمد موسي شفيق هم برخه اخستي وه چي زما په شمول د ولسي جرگي پير وکيلان ددغي غونډي د مباحثاتو د اوريدلو له پاره د کمسيون غونډي ته ورغلي وو . تر غونډي وروسته محمد موسي شفيق د بين المللي روابطو د کمسيون څخه د ځوارلسو مستعفي وکيلانو په برخه کي وويل چي دی حاضر دی چي ددغو وکيلانو سره خبري وکړي ، هلته فيصله وسوه چي سبا به په صدارت کي د ولسي جرگي د اداري هیأت په حضور کي ، څو وکيلان د صدر اعظم سره خبري وکړي .

د صدارت په غونډه کي صدر اعظم محمد موسي شفيق ، پاکټر محمد عمر

وردگ ، عزیزالله واصفي ، عبدالکریم عمرخیل ، لعل گل فریاد او عبدالغفار فراهي برخه اخستي وه . په دغي غونډې کي عزیزالله واصفي ، صدر اعظم ته وویل چي د هلمند د اوبو په معاهدي کي د ایران دولت ته اجازه ورکړه سوي ده چي په مرکزي افغانستان کي د دیراوت سیمه تفتیش کړي . دغه اجازه د افغانستان پر ملي حاکمیت باندي تیری دی . عبدالکریم عمرخیل صدر اعظم ته وویل چي د هلمند د اوبو په معاهدي کي د پسرلي په فصل کي ایران ته پیري اوبه ورکول کیري چي دا غیر عادلانه ده . صدر اعظم د دوی دواړو په جواب کي صرف دومره وویل ((د هلمند د اوبو معاهده په ښه وخت او په ښو شرایطو لاس لیک سوی ده)) وروسته د صدر اعظم د پورته خبري په ارتباط عمرخیل وویل چي د صدر اعظم دغه خبره د بکوا د دوکاندارانو هغسي خبري ته ورته ده چي دوی به ټولو مسافرینو ته چي دپوډی خوړلو له پاره هلته تمیدل دا ویل چي ((هر څه لرو او ء کروت ء لرو))

د صدارت د غونډې پیر وخت د صدر اعظم او زما تر منځ ، حقوقي بحث ونیوی . صدراعظم ادعا کوله چي د هلمند د اوبو معاهده یوه ملي مسأله ده چي باید وکیلان د دغي موضوع په اړه د ولسي جرگي څخه دباندې خبري ونه کړي او دغه مسأله د ولسي جرگي د غړو له خوا د ټولو دروازو تر شا فیصله کړه سي . ولي ما به ویل چي ولسي جرگه دا صلاحیت نه لري چي د خاوري یا اوبو موضوع فیصله کړي . بلکه دا ډول مسایل باید دهیواد وه لویي جرگي ته وړاندې سي . او که ولسي جرگه په دغي برخي کي کومه فیصله کوي نو د ولسي جرگي غړي باید تجدید صلاحیت کړه سي . هلته فیصله وسوه ، چي حاضر وکیلان به د فني اشخاصو لکه انجینر جمعه محمد محمدی او انجینر محمد اکبر رضا سره هم خبري وکړي . که څه چي دغو وکیلانو د فني اشخاصو سره خبري وکړي ، ولي د صدراعظم سره بله لیدنه و نه شوه خو دغه وکیلان تر پایه پر خپل پخواني موقف ثابت پاته سوه .

۲۷ - زما د وینا متن

د ۱۹۷۳ کال د می د میاشتی ۱۵

وکلای محترم! امروز ولسي جرگه بر يك موضوع مهم بحث مي نمايد كه فيصله همچو موضوعات از صلاحيت لويه جرگه افغانستان مي باشد. ولي من به حيث يك وكيل جهت توضيح موقف خود در مورد معاهده آب از رود هلمند كه در مجلس عمومي مطرح است بايد نظر خود را ابراز دارم.

وکلای محترم! رود هلمند دريای داخلي افغانستان است و از آغاز تا انجام در حدود حاکمیت ملي ما جريان دارد و هيچ کشور خارجي حق ندارد كه در ثروت ملي ما اشتراك داشته باشد. ولي متأسفانه در طول يك قرن اخير حكومات افغانستان مطابق به ميل اجانب، گاهي به نظر گولد سميت و و مك مهان و زماني به راپور كمسيون بي طرف، خود را مجبور دانسته است تا در حق طبيعي مردم افغانستان اراده يك کشور اجنبي را دخيل سازد. و حتي طبق همين معاهده از طريق شاخص ديراوت حق كنترول را بر حاکمیت ملي افغانستان را نیز حاصل نمايد.

وکلای محترم! حالا از محتويات اين معاهده معلومات ذيل به اطلاع مجلس محترم رسانيده مي شود:

۱ - مطابق به ماده اول اين معاهده مجموع جريان آب در يك سال نورمال در ديراوت، چهار مليون و پنج صد و نود هزار ايكرفت (۴ ۵ ۹ ۰ ۰ ۰ ۰) كه معادل به يكصد و هشتاد متر مكعب في ثانيه است، مي باشد. و قرار جدول پروتوكول شماره يك اين معاهده، در ماهاي حوت، حمل، ثور و جوزا به طور اوسط يك صد و چهل متر مكعب آب في ثانيه در دريای هلمند جريان دارد. و در هشت ماه باقيمانده سال، طور اوسط صرف چهل متر مكعب آب في ثانيه جريان دارد. كه طبق اين معاهده در چهار ماه آبخيزي، طور اوسط سي و سه متر مكعب آب في ثانيه و در هشت ماه كم آبي طور اوسط بيست و دو متر مكعب آب في ثانيه به ايران تحويل مي گردد. كه به اين حساب در چهار ماه آبخيزي پنجم حصه و در هشت ماه كم آبي بيش از نصف مجموع آب يعني از چهل متر مكعب آب في ثانيه بيست و دو متر مكعب آب في ثانيه به ايران بايد تحويل گردد.

۲ - طبق پروتوکول شماره يك اين معاهده ، در ماه فبروري يعني ماه دلو در يك سال نورمال در شاخص ديراوت دولك و هشت هزار ايكر فت (۲۰۸۰۰۰) يعني يكصد و دو متر مكعب آب في ثانيه معيار تعيين شده است كه قرار شماره ۱۴۴ راپور كمسيون بي طرف ، صرف پنجاه و يك متر مكعب آب ان به كوهك رسیده مي تواند . كه در برج دلو قرار اين معاهده هفتاد و هشت متر مكعب آب في ثانيه به ايران تحويل مي گردد، كه به اين حساب اگر سال واقعا نورمال هم باشد ، بايد بيست و هفت متر مكعب آب في ثانيه از ذخيره كجكي و يا ذخيره ديگريكه به مصرف افغانستان اعمار گردیده باشد ، به ايران تحويل گردد .

۳ - كمسيون بي طرف در شماره ۹۴ راپور خود نوشته است كي در دریای هلمند در سال ۱۸۷۱ بعد از چهار برجك ء برای چهل روز آب عبور نه کرده است . در سال ۱۹۰۲ در یای هلمند پایانتر از (رود بار) كه از بند كمال خان پنجاه ميل بالاتر واقع است ، براي سه ماه خشك بود . در سال ۱۹۰۵ يعني ساليكه سيلابهائى بهاري بسيار كم بود ، در وقت شدت گرما همان سال ، آب دریای هلمند از (نهر نادعلي) و (رود پريان) برای دو ماه نه گذشته است . و همچنان قرار معلومات اهالي نيمروز در سال ۱۹۴۷ (۱۳۲۶) دریای هلمند ، طوري خشك گرديد كه در منطقه (میان كنگي) مردم انجا برای آب نوشيدني در داخل ديابي هلمند چاهها حفر كردند . كه خشك سالي ۱۹۷۱ به همه بي ما وشما معلوم است كه با موجوديت ذخيره كجكي باز هم قلت شديد آب در منطقه سفلي هلمند محسوس بود .

وكلاى محترم ! در سالهائى آينده اگر يكسال تحت نورمال باشد و شاخص ديراوت در برج دلو مقدار آب را پنجاه فيصد پایانتر از نورمال يعني بجاي يكصد و دو متر مكعب ، پنجاه و يك متر مكعب آب في ثانيه نشان دهد ، كه اين مقدار طبق مطالعات كمسيون بي طرف ، اگر افغانستان از ان هيچ استفاده هم نه نمايد ، اين مقدار آب به كوهك نه مي رسد و ضايع مي گردد . ولي مطابق اين معاهده حق آبه ايران هم پنجاه فيصد تقليل مي يابد . يعني از هفتاد و هشت متر مكعب به چهل متر

مکعب في ثانيه تقليل مي يابد . يعني باوجود آنکه در دریای هلمند آب نباشد باید چهل متر مکعب آب به ایران تحویل گردد . که این مقدار آب را افغانستان از کجا و چطور تهیه خواهد کرد ؟

۴ - مطابق به شرایط اقلیمی وادی هلمند ، مخصوصا در جوار منطقه دلتا که کمسیون بي طرف در شماره ۱۴۴ راپور خود ، در امتداد دریا از بندر کمال خان تا کوهک ، مقدار ضایعات آنرا پنجاه فیصد محاسبه کرده است . یعنی اگر از ضایعات طول دریای هلمند و ضایعات داخل انهار ، بعد از منطقه کوهک صرف نظر هم شود ، و سیلابهای ماهای حوت ، حمل ، ثور و جوزا با مصارف کمر شکن قروض با مفاد دول خارجی ذخیره و کنترل هم گردد ، مقدار هفتاد متر مکعب آب باقیمانده که در شماره های ۱۳۸ ، ۱۴۲ ، ۱۴۳ راپور درج گردیده است ، حتی برای پنجصد و پنجاه هزار ایگر زمین پروژه وادی هلمند کفایت نه خواهد کرد . و افغانستان برای آبیاری صدها هزار ایگر زمین موسی قلعه ، نوزاد ، کشک نخود ، دشت ریگستان مارگو ، گودزری ، تراخو ، اراضی خاش ساحه نیمروز و دشت بکوا که قبلا جهت آبیاری آن از رود هلمند سروی هم شده است ، از کجا آب تهیه خواهد کرد ؟

۵ - حال از مواد ۴ ، ۲۸ ، ۳۱ ، ۶۱ ، ۱۳۸ ، ۱۴۲ ، ۱۴۳ و ۱۴۴ راپور کمسیون بي طرف به مجلس محترم معلومات تقدیم مي نمایم . در مواد فوق راپور نوشته شده است که سیستان از لحاظ جغرافیایی جز خاک افغانستان است ، در منطقه دلتا در يك سال صرف چهار انچ باران مي بارد که آن هم فوراً جذب و تبخیر مي گردد . زراعت در آن منطقه منحصر به آبیاری مي باشد . منطقه سیستان جمعا شامل پنج لك ایگر زمین است که یکصد و چهل و نه هزار ایگر آن سالانه کشت مي شود ، و طبق عرف آن منطقه يك قطعه زمین بعد از سه سال يك بار کشت مي گردد و به عوض يك ایگر فت (۷۸ ، ۱) ایگر آب برای يك ایگر زمین سیستان تجویز شده است ، که این مقدار آب جمعا دوصد و شصت و پنج هزار ایگرفت آب (۲۶۵۰۰۰) که معادل (۸ ، ۱۰) متر مکعب آب في ثانيه است ، کافی دانسته شده است . شش هزار ایگر فت آب دیگر برای مصرف اهالی و موآشی بر آن افزود گردیده است . که

این مقدار جمعا به یازده متر مکعب آب فی ثانیه رسیده است .
وکلاى محترم ! بر علاوه بخشش چهار متر مکعب آب به نام (حسن نیت) از طرف پادشاه افغانستان ، یازده متر مکعب آب فی ثانیه ازین جهت دو برابر شده است که از بند کمال خان تا کوهک پنجاه فیصد ضایعات ، و در داخل نهرهای منطقه سیستان نیز پنجاه فیصد ضایعات قبول و محاسبه شده است . که مقدار (۸ ، ۱۰) متر مکعب آب به بیست و شش متر آب فی ثانیه رسیده است . یعنی از بند کمال خان باید پنجاه و دو متر مکعب آب فی ثانیه رها گردد تا (۸ ، ۱۰) متر مکعب آب به اراضی سیستان برسد . و ایران به عوض یک و نیم لک ایگر زمین خود ، حالا تمام اراضی منطقه سیستان را که بالغ بر پنج لک ایگر زمین میگردد ، قرار عرف آن منطقه می تواند به این مقدار آب ، آبیاری نماید .

من این معاهده را به ضرر مردم افغانستان می دانم و آنرا رد می نمایم . بااحترام تبصره : په هند کي د افغاني محصلينو اتحاديي ، د هلمند د اوبو د معاهدي د نیمگړتیاو په اړه یوه تحقیقي لیکنه ما ته رالیرلي وه . په دغې لیکنې کې د برتانوي هند د سکرترجنرال ء سر بنتوم ء د قوله لیکل سوي وو چي ((باران او واوره یو خدایي رحمت دی چي د افغانستان پر خاوري باندي اوري ، او د دغه رحمت څخه باید په خپله افغانان استفاده وکړي)) ما د خپلي پارلماني وینا یو نقل د اتحاديي د مشر ذین العابدین ممتاز په ادرس په هند کي د علیگر پوهنتون د حقوقو پوهنځي ته ولیږی .

د هلمند د اوبو د معاهدي په باب څو نوري خبري

- د هلمند په رود کي د حوت ، حمل ، ثور او جوزا په میاشتو کي پيري اوبه سته ولي د کال په نورو میاشتو کي په دغه رود کي د اوبو مقدار ببخي لږ وي . دو لسي جرگي د ځينو وکیلانو نظر داو چي ایران ته دي د پيرو اوبو څخه پيري او د لږو اوبو څخه لږ اوبه ورکړل سي . او ایران دي په خپله خاوره کي د اوبو د ذخیره کولو بندونه جوړ کړي . ولي ایرانیان د هلمند د رود د آبخيزي د میاشتو پيري اوبه خپلي خاوري ته نه پریردي ، په تأسف چي ددغو اوبو په وسیله د نیمروز دوي ولسوالي او یوه علاقه داري ، هر کال تر اوبو لاندي وي . او بر عکس ایرانیان د مني په میاشتو کي چي هر

مقدار اوبه د کمال خان بند ته رسيدې ، هغه ټولي اوبه به يې د ايران له پاره غوښتي، او د نيمروز خلگو د ايرانيانو د شکايت په وجه اجازه نه درلوده چې د هلمند په رود کي آبگردان بندونه جوړ کړي .

- د هلمند د اوبو د معاهدي مطابق د افغانستان په مصرف يو بند د دواړو هيوادونو پر سرحد په لس مليونو ډالرو جوړيږي . د زراعت په کمسيون کي د حکومت د نماينده څخه يوه وکیل داسي پوښتنه وکړه ((څرنگه چې دغه بند د ايران له پاره جوړيږي ، نو بايد ددغه بند مصرف د ايران د حکومت څخه غوښتل سوې وای)) د حکومت نماينده په جواب کي وويل ((مور ته افغاني غيرت اجازه رانه کړه چې د ايران د حکومت څخه ددغه مصرف غوښتنه وکړو)) د حکومت نماينده دغه خبره هغه وخت وکړه چې په افغانستان کي لوره او وچ کالي وه او د افغانستان پير خلگ د لوري څخه مړه سوي وو ، او د افغانستان حکومت د سوال کچکول غاړي ته اچولې و او د ټولي نړې څخه يې د مرستي غوښتنه کوله . (۳ ۵)

- د هلمند د اوبو معاهده د ۱۹۷۳ کال د مې د مياشتې پر ۲۲ نيټې په لوی اکثريت د ولسي جرگې په عمومي مجلس کي په تصويب ورسیده ، چې د ولسي جرگې د ۲۱۶ غړو څخه ، د حاضر ۱۵۳ وکیلانو څخه ۱۲۷ وکیلانو د معاهدي په تاييد رايه ورکړه او زما په شمول ۲۵ وکیلانو مخالفې رايې او يوه ممتنع رايه ورکړه سوي وه . دغه معاهده په مشرانو جرگې کي هم تصويب شوه او د افغانستان پاچا توشيخ کړي ده - د هلمند د معاهدي مصدقه اسناد د محمد داود خان د جمهوريت په وخت کي د ۱۹۷۷ کال د جون په مياشت کي د افغاني سفير زلمي محمود غازي له خوا په تهران کي تبادلې سوه . دغه معاهده د ايران په غوښتنه په ملگرو ملتونو کي ثبت سوي هم ده .

ددغي معاهدي په هکله د محمد هاشم ميوندوال د وينا يوه برخه ، د

۱۹۷۳ کال د مارچ د مياشتې ۱۳ ، د زرنگار پارک

۰۰۰ معاهده منحوس و مردود ۲۲ حوت هم از نظر سياسي و هم از نظر حقوقي در موقعي امضا ميشود و به شكلي امضا ميشود كه به هيچ صورت با يه اعتبار ساسي و قانوني و ملي ندارد . از نظر سياسي به خاطري كه يك حكومت رو به زوال كه به حكم قانون اساسي يك چند ماهي از عمر ان باقي مانده است و يك شوراي رو به اختتام كه چند ماهي از ان باقي مانده است و همچنان يك كابينه اي كه حتي خودش نصاب ندارد نميتواند در يك موضوع ملي متعلق به مردم افغانستان كه حد اقل بايد به سويه يك لويه جرگه در باره ان فيصله بعمل مي آمد تصميم بگيرند و تصميم نهايي اتخاذ كنند . ما همچنان مي بينيم كه اين معامله گري در فضاي انجام مي يابد كه مكتوم ، مدفون و از اذهان پوشيده است و حتي حكومت اعتراف مي كند كه درين باره اسراري موجود است كه آنرا نميتواند باطلاع مردم افغانستان برساند . ما حتي نميتوانستيم از متن اين معاهده آگاه شويم اگر اين معاهده را اولاً خود منابع ايراني به جرايد و مطبوعات به نشر نمي سپردند . و اين معامله در عقب مردم افغانستان و بدون اطلاع مردم افغانستان و بدون صلاحيت و پشتيباني از مردم افغانستان انجام شده است و خواهد شد ولي ملت افغانستان نخواهد گذاشت كه اين معامله قاطعيت پيدا كند . ۰۰۰۰ بما ميگويند كه ما يك معضله صد ساله را خاتمه داده ايم . آنها ميگويند كه دولت ايران پيشنهاده ما را قبول كرد . پس بياييد ببينيم كه با اين معاهده آيا آنها يك مسأله را كه موجود نه بود خاتمه داده اند و يا هزاران مسائلي را تازه بوجود آورده اند ؟ آيا آنها يك دعواي دروغين را خاتمه داده اند و يا با ايران يك دعواي دائمي را بي ريزي کرده اند ؟ آيا آنها اختلافات را از بين برده اند و يا تازه برای اختلافات ميانجي شده اند؟ آيا آنها بررسي اختلاف صد ساله را كه موجود نه بود برای آنكه هيرمند دریای افغانستان است وكسي با ما در باره آن حق اعتراض ندارد از بين برده اند ويا اينكه راه را برای اين اختلافات باز کرده اند ؟ ۰۰۰ شما دريائي را كه از افغانستان است وحقي را كه از افغانستان است و برمال مردم افغانستان چي حق داريد كه آنرا به ديگران بخشش كنيد و آنرا حسن نيت نام بگذاريد. آخر اين شامپوی فرانسوي يا روغن بناسپني نيست و يا برنج ديره دوني نيست كه آنرا به

همسایه خود بخشش بدهیم . . . . .

د څلورم فصل یادداشتونه

- ۱ - د نامه لیکل یې لازم نه بولم ۲ - د لغمان د یوه اوسیدونکي په قول
- ۳ - د کابل د یوه اوسیدونکي په قول ۴ - د یوه وکیل په قول
- ۵ - د یوه وکیل په قول ۶ - د هغه حزب د یوه غړي په قول
- ۷ - د یوه وکیل په قول ۸ - رشتیا ، ذکر سوی اثر ، مخ ۳۲۱
- ۹ - د یوه وکیل په قول ۱۰ - د مساوات جریده ، کال ۱۹۶۹
- ۱۱ - د محمد شاه رحمتیان په قول ۱۲ - عبدالرسول بره کي
- ۱۳ - شمس الحق پیرزاده ۱۴ - زما مشاهدات
- ۱۵ - زما مشاهدات ۱۶ - زما مشاهدات
- ۱۷ - کبیر سراج ، محمد نذیر ، رویداد های نیمه اخیر سده بیست در افغانستان
صفحه ۷۱
- ۱۸ - زما مشاهدات
- ۱۹ - عظیمي ، محمد نبي ، اردو سیاست در سه دهه اخیر افغانستان ، صفحه ۲۲۴
- ۲۰ - زما مشاهدات ۲۱ - د نامه د لیکلو اجازه یې نه لرم
- ۲۲ - زما مشاهدات ۲۳ - زما مشاهدات
- ۲۴ - زما مشاهدات ۲۵ - رشتیا ذکر سوی اثر ، مخ ۲۹۰
- ۲۶ - مجله خراسان ، شماره ماه اکتوبر ۱۹۸۸ ، صفحه ۲۴
- ۲۷ - رشتیا ، ذکر شوې اثر مخونه ۱۸۸ ، ۱۸۹
- ۲۸ - مبارز ، ذکر شوې اثر مخ ۲۹۶
- ۲۹ - د اکونو میست مجله د ۱۹۹۸ کال د جنوري گڼه ، مخ ۳۳
- ۳۰ - د گل پاچا الفت شعر
- ۳۱ - کشککي ، ذکر شوې اثر ، مخ ۱۰۸
- ۳۲ - د نامه د لیکلو اجازه یې نه لرم ۳۳ - زما مشاهدات
- ۳۴ - غبار ، ذکر شوې اثر ، لومړې ټوک مخ ۷۳۱

۵۳ - د نامه د ليكلو اجازه يي نه لرم

څلورمه برخه

پنځم فصل

۵ : د جمهوريت دوره

۲۳۷

۱ - د محمد داود خان کودتا

د ۱۹۷۳ کال د جولای د میاشتې ۱۷

په دغه کال کې چې محمد داود خان کودتا وکړه په افغانستان کې د یوه تغییر او تحول نسبې لیدل کېدې . د ۱۹۷۳ کال د جون د میاشتې پر ۲۵ نیټې د افغانستان پاچا محمد ظاهر شاه د سترگو د علاج په نامه په یوه اورده سفر اروپا ته تللی و ، صدراعظم محمد موسی شفیق چې تر یوه ساعت په لږ وخت کې د ولسي جرگې څخه د اعتماد رایه واخسته ، داسې ښکاره کیده چې د اګست د میاشتې تر ۱۳ نیټې وروسته چې د دیارلسمې دورې شورا د کارکولو آخري ورځ وه ، ده په افغانستان کې د یوه قوي او باثباته حکومت د راوړلو هڅې پیل کولې . د بلي خوا څخه په هیواد کې د لاندې درو کودتاگانو آوازي هم خپري شوي وي :

د محمد داود خان کودتا ، د سردار عبدالولي کودتا او د محمد هاشم میوندوال کودتا . اما محمد داود خان وار دمخه کړ او د ۱۹۷۳ کال د جولای د میاشتې پر ۱۷ نیټې یې کودتا وکړه ، چې د کودتا دیوه غړي په قول د کودتا کونکوشمیر تر سلو کسانو لږ وو . محمد داود خان د کودتا په لومړي سهار د کابل رادیو له لاري څخه د شاهي نظام د ړنگیدلو او د جمهوریت د تاسیسیدلو مهم ټکي داسې څرګند کړه :

((۰۰۰ خپل وطن ته په خدمت کې ، د بیلو مسؤولیتونو د یوي اوردي مودي په اوردو کې ، همیشه د یوه هدف په لټه کې وم چې د افغانستان د خلگو په تیره بیا د محرومو طبقو او زموږ د هیواد د ځوان نسل له پاره یو مثبت او واقعي محیط ، مادي او معنوي وده منځ ته راسي او په هغه کې زموږ د وطن ټول وګړي یې له توپیر او امتیاز د خپل وطن د آبادي او سر لوړې په لاري کې برخه واخلي او د مسؤولیت احساس وکړي .۰۰۰ ما د خپل وطن د راتلونکي نیکمرغې له پاره د یوي واقعي او معقولي دیموکراسي ټینګیدلو څخه پرته چې اساس یې د افغانستان د ولس اکثریت ته په خدمت ټینګ وې ، بله لاره نه درلوده او نه یې لرم .۰۰۰ په هر صورت نتیجه دا سوه چې نور هغه پخواني امیدونه او ښي هیلې په یوي داسي دیموکراسي بدله سوه چې د لومړي سر څخه د هغه بنسټ په شخصي او طبقاتي عقودو او گټو ، په تقلب او

دسیسو په دروغو او ریا او د خلگو په غولولو باندې ولاړ و . خو د دروغو دغو ټولو تبلیغاتو په همدې لسو کلونو کې و نه سوای کړای ، هغه ترخه حقایق چې د اقتصادي حالت د مطلقې ورشکسگي او د مملکت د اداري ، اجتماعي او سیاسي حالت د انحطاطونو څخه عبارت دي ، د افغانستان د ملت او خارجي نړي له سترگو څخه پټ کړي . لنډه دا چې دیموکراسي یعنی د خلگو حکومت په یو انارشیزم او د مشروطه سلطنت رژیم په یوه مطلق العنان رژیم بدل سو ، او دغو قدرتونو هر یوه د بل په غاړه او د خلگو غاړې ته ورولویدل او تفرقه واچوې او حکمراني وکړې په فورمولونوې په ټول هیواد کې اور بل کړ ، تر څو چې وکړای سي ددغي ملوثي او ناوړې او له بدبختي ، فقر او فلاکت څخه پکې فضا په سیوري کې خپل شوم مقصدونه حاصل کړي . د دولت رژیم او دستگاه دومره فاسده سوه چې نور نو د هغي د اصلاح له پاره امید او انتظار پاته نه سو . همدا وجه وه چې ټول وطن پالونکي په تیره بیا د افغانستان وطن پرسته اردو تصمیم و نیوې چې نور دغه فاسد نظام پای ته ورسیري او وطن له دغي بدبختي څخه خلاص کړي . نوې نظام طبعاً له ځانه سره بنيادي ريفورمونه لري چې تفصیل یې باید په راتلونکي وخت کې په تفصیلي ډول بیان سي . د افغانستان خارجي سیاست به د بي طرفي ، په نظامي ډلو تېلو کې د برخه نه اخستلو ، د افغانستان د خلگو پر آزاد قضاوت ولاړ وي . د افغانستان بين المللي سیاست زموږ د خلگو د مادي او معنوي ژوندانه ، د هیواد د ملي هیلو پر اساس طرحه سوی دی . زموږ د ملي کوشش او هیلو څخه به ډاگه څرگندیري چې زموږ د هیلو تر سره کیدل تر ټولو زیات د نړې سولي ته اړتیا لري . هیڅ یو هیواد د نړي د سولي له رڼا پرته ، نه سي کولای چې په خپلو ملي هیلو بریالی سي . نو همدا وجه وه چې د افغانستان د سیاست لومړې بنسټ د صلحي غوښتنه او د نړي د ټولو خلگو او ملتونو سره دوستي کول دي . په دي هیلو کې زموږ سره د هیڅ یو هیواد یا ولس که کوچنې وي او که لوی ، لیري وي او که نژدي هیڅ ډول توپیر نه سته . دغه نظام د ملگرو ملتونو د منشور اساسات چې مقصد یې د بشري نړي نیکمرغي او آرامي ده محترم گڼي ، د پاکستان سره زموږ په روابطو کې چې یوازني هیواد دی چې د پښتونستان د قضیې په

باب د هغه سره سياسي اختلاف لرو او تر اوسه د هغه په حل نه يو بريالي سوي . د پښتونستان د قضيي د حل د لاري د پيداکولو له پاره به زموږ کوششونه دوام ولري. (۰۰۰)) (۱)

د جولای د ۱۷ په کودتا کي د کودتا د يوه غړي په قول لږ خلگ يعني اووه کسان وژل سوي دي چي دا تر پيره حده د محمد داود خان د ښه شهرت او د کودتا کونکو د همه جانيه سنجش نتیجه وه . د کودتا په هکله ځيې افغانان په دي عقیده وو چي په هيواد کي د حالاتو کنترول د افغانستان د دولت د واکه وتلي و او ددغي وضعي د بدلولو له پاره محمد داود خان د پاچا په خوښه کودتا کړي ده . ځينو افغانانو داسي فکر کاوه چي محمد داود خان د هلمند د اوبو د معاهدي پر ضد کودتا کړي ده .

د جولای د ۱۷ د کودتا په آسانه بريالي کيدلو کي دا موضوع هم د توجه وړ ده چي په شاهي اردو کي دداسي غير مترقبه حوادثو د مخنيوي له پاره قبلي آماده گي نه وه نيوله سوي ، چي حتي د اردو افراد د کودتا د نامه سره آشنا نه وو . يوه جليبي عسکر چي په پل چرخي کي يي وظيفه درلوده ما ته وويل چي د کودتا په شپه کودتا کونکو زموږ د ټولگي سلاح کوټ مات کړ او پير مهمات يي د هغه ځايه څخه وايستل او پير عسکر د عرادجاتو په نقل او انتقال راويښ سول ، په دغه وخت کي يوه عسکر نورو ته وويل چي بيده سې ، دا خپل خلگ دي ! او مور بيرته بيده سو . ما ددغه عسکر څخه پوښتنه وکړه چي تاسي ولي دغه خلگ خپل و بلل ؟ ده زما په جواب کي وويل چي دوی روسي ، پاکستاني يا ايراني نه وو چي مور ددوی سره مقابله کړي وای . (۲) .

لاندې کسان د کودتا په لومړي شپه بنديان سوه او د عبدالقدیر نورستاني په کور کي تر نظارت لاندې و نيول سول : (۳)

د سلطنت د مقام کفيل شاهزاده احمد شاه - مارشال شاه ولي خان - دمرکزي قواوو قوماندان سردار عبدالولي - صدراعظم محمد موسي شفيق - ددفاع وزير ستر جنرال خان محمد خان - دهوايي او مدافع هوايي قوماندان جنرال گلبهار خان - دسلطنتي گارد قوماندان جنرال غلام محمد - د توپچي د لوا قوماندان جنرال قمرالدين -

دکوماندو دقوي قوماندان پگروال رحمت الله خان ساپې - درشخورو دفرقي قوماندان جنرال عبدالحكيم خان کټوازي - دقرغي داتمي فرقي قوماندان جنرال علي نواز خان - دڅلورمي زرهې قوي قوماندان جنرال شير محمد خان - دپنځلسمي زرهې قوي قوماندان جنرال حسين خان - دژاندارم او پوليسو عمومي قوماندان جنرال سيد عبدالغني . د پاچا سرباوري جنرال محمد عمر خان چې د کودتا په سهار د شاهزاده احمد شاه کور ته ورغلې و د هغه ځايه څخه د عبدالقدير نورستاني کور ته يووړل سو داخه وزير پاکټر نعمت الله پټواک په خپل کور کې تر نظارت لاندي ونيول سول چې وروسته دمحمداود خان په کابيني کې دپوهني وزيرسو (٤)

د کابل د امنيني قوماندان دگرمن عبدالحنان او د کابل سرمامور گل نبي خان هم په دغه شپه بنديان سوي دي . يو شمير بنديان پير ژر خوشي سول او يو څه نور يې د دهمزنگ محبس ته انتقال کړه . مارشال شاه ولي خان په خپل کور کې او سردار عبدالولي په ارگ کې تر نظارت لاندي و نيول سو . د کودتا په سهار ، ځيني وزيران چې خپلو وزارتونو ته تله ، د بريکوت په سيمه کې توقيف سول او د لږ وخت له پاره په ژوبنې کې تر نظارت لاندي وو .

د کودتا په لومړي سهار محمد داود خان په خپله کابل راډيو ته ورغلې و . د کابل راډيو نطق وايي ((دې د نبي عظيمي او عبدالستار په وسيله د خپل کور څخه کابل راډيو ته وپل سوی دی)) دی داسې هم وايي ((د انانوس په وخت کې محمد داود خان ماته وويل چې دده د نامه سره د سردار کلمه بايد ياده نه کړم ، ولي پاکټر محمد حسن شرق ، محمد داود خان ته وويل چې ددې له پاره چې د افغانستان خلگ تاسي وپيژني ، د سردار د کلمي يادول ضروري دي)) (٥)

د جولای د ١٧ کودتا دومره بي رغه وه چې د کابل په ښار کې پير خلگ په کودتا نه دي خبر شوي . د سهار پر اوو بجو ، کله چې د کابل راډيو نطق وويل چې دادې اوس سردار محمد داود خپله وينا اوروې ، زما په شمول پيرو افغانانو داسې فکر کاوه لکه چې بيا محمد داود خان د پاچا له خوا د حکومت په جوړولو مامور سوی دی . ولي د محمد داود خان له وينا څخه پوره څرگنده سوه چې ده کودتا کړي ده .

ما دڪتاب په لومړي چاپ کي دمحمد داود خان دکودتا په باب ځيني مطالب چي دمختلفو آثارو څخه مي اخستي وو ، څپاره کړي دي . ولي ددغي کودتا يو مهم غړي پاچا گل خان وفادار دهغو مطالبو سره موافقه نه لري ، ما دده د اظهاراتو پر اساس دهغو مطالبو ځيني ټکي تصحيح کړي دي . پاچا گل خان وفادار دکودتا کونکو دبارزو اشخاصو په ارتباط وايي چي په کودتا کي هوايي ، کوماندو او دټانک قواوو قاطع نقش درلود چي ما ، فيض محمد او حبيب الله زرمتي ددغو قواوو رهبري پر غاړه درلودله دی وايي چي ما دمخبري آله دمحمد داود خان په کور کي فعاله کړه او ده دهغي آلي په وسيله دشپي پر يوي نيمي بجي دکودتا هدايت صادر کړ ، ولي مور تر هغه دمخه دشپي پر ۱۲ بجو دکودتا عمليات پيل کړي وو او پير حساس ځايونه مو تر خپل کنترول لاندي راوړي وو . دی دمحمد هاشم ميوندوال په ارتباط وايي چي زه محبس ته دخپل يوه ملگري دليدلو له پاره چي هغه هم دميووندوال دکودتا په اتهام بندي شوی و ورغلی وم ، زما دغه ملگري دتحقيق دغړو له خوا پير وهل شوی و ، ما هلته ميوندوال هم وليد چي پير ډنگر شوی و او يوه تش کالبد ته ورته و .

۲ - شورا منحلې سوه

دديموکراسي دورې د شورا ختميدلو ته يوازي ۲۶ ورځي پاته وي . چي محمد داود خان کودتا وکړه . د ولسي جرگي وکيلانو د يوه ليک په وسيله محمد داود خان ته د نوي نظام مبارکي وويله او ځينو وکيلانو دده سره وليدل . زما په شمول د ولسي جرگي ټول وکيلان د محمد داود خان په کودتا خبر نه وو ، ولي دکودتا په لومړيو ورځو کي ، څلور وکيلان د حکومت په لاندي مقامونو کي مقرر سول : عزيز الله واصفي د ننگرهار والي ، عبدالکريم عمرخيل د پروان والي ، حاجي محمد آصف پاس يوسف د بغلان والي او عبدالغفار فراهي د خارجه وزارت سياسي مدير . ددغو وکيلانو په مقرريدلو سره ځينو خلگو داسي فکر کاوه چي وکيلانو هم د محمد داود خان په کودتا کي برخه درلوده . د شورا غړو د سرطان د مياشتي معاش ددغي مياشتي پر ۲۵ نيټي اخستي و ، جمهوري نظام ټولو ولايتونو ته امر وکړ چي د سرطان د مياشتي د پنځو ورځو معاش

بیرته د شورا د غړو څخه تحصیل کړي ، او امنیتي مقاماتو په پیر شدت سره دغه زر افغاني د شورا د غړو څخه واخستي چي دشورا غړو د جمهوریت دغه اقدام یو انتقام جویانه عمل و باله او پیر وکیلان د جمهوري نظام څخه خوابدي سول .

۳ - پاچا ژر استعفا وکړه

په هغه ورځ چي محمد داود خان کودتا وکړه ، د افغانستان پاچا په ایتالیا کي و ، دې پیر ژر په روم کي افغاني سفارت ته ورغی چي د افغاني سفیر نور احمد اعتمادي او د سلطنتي کورنې د نورو غړو سره مشوره وکړي .

نور احمد اعتمادي تر دي دمخه هم د پاچا او محمد داود خان تر منځ د اختلافاتو د رفع کولو هڅي کړي وي . د ه د اساسي قانون په مشورتي کمیسیون او لوي جرگي کي د اساسي قانون د ۲۴ مي مادي سره مخالفت کړی و . دی په دي پوهيدي چي ددغي مادي په تصویبیدلو سره محمد داود خان د پاچا سره پیر خوابدی کيږي . ولي هلته هیچا د نور احمد اعتمادي خبرو ته توجه و نه کړه ، او د اساسي قانون ۲۴ مه ماده یي په لوي جرگي کي لا پراخه کړه چي ددغه اقدام په نتیجه کي د محمد داود خان او پاچا خوابدې د دښمني سرحد ته ورسیده

په روم کي پاچا د خپلو مشاورینو سره څو ورځي خبري وکړي چي په نتیجه کي پاچا په دي قانع سو چي د محمد داود خان سره د نور مخالفت څخه لاس واخلي او جمهوري نظام و مني او د سلطنت څخه استعفا وکړي .

د محمد ظاهر شاه استعفا نامه

بسم الله الرحمن الرحيم

ورور جلالتمآب جمهور رئیس !

د هغه وخت څخه چي ما د وروستیو جریاناتو خبر واوریدې ، تر اوسه زما فکر هیواد ته متوجه و ، او د هیواد راتلونکي ته نگران وم . ولي کله چي پوه سوم چي د افغانستان خلگو د خپلو ملي کارونو د راتلونکي اداري له پاره په لوی اکثریت د جمهوریت استقبال کړې دی ، نو د خپلو خلگو د رایي په احترام خان د افغانستان د

سلطنت څخه مستعفي شميرم او په دي وسيله خپل تصميم تاسي ته ابلاغوم . په داسي حال کي چي زما هيله د هيواد سعادت او لوړوالي دی ، خان د يوه افغاني فرد په حيث د افغانستان د بيرغ تر سيوري لاندې راولم . زما دعا داده چي لوی او غښتلې خدای دي د وطن د حامي او وطنوالو مل وي .

محمد ظاهر شاه د افغانستان پخواني پاچا

د ۲۰۰۲ کال د اسد د مياشتي ۲۱ نيټه (۶)

رشتيا ليکي چي (په ۱۹۷۵ کال کي محمد ظاهر شاه په خپل لومړي او يوازي مصاحبي کي چي د يوه امرکايي ليکوال Ralph Magnus سره يي کړي وه ، ده ويلي و چي محمد داود خان تر فشار لاندې د مجبوريته څخه کودتا کړي وه .) (۷)

۴ - آیا سلطنتي کورني د کودتاکونکو په هوويت خبر وو ؟

کبير سراج په خپل اثر کي ليکي چي سردار عبدالولي ده ته ويلي و ((ما د جمهوري ارگ د قوماندان صاحب جان خان او دوو نورو صاحب منصبانو په وسيله چي ما د محمد داود خان په پلي کي د اشتراک له پاره گمارلي وو ، موثق اطلاعات او تاتيپ شوي خبري برابري کړي وي ، او پاچا هغه اورېدلي دي . ولي پاچا ما ته امر وکړ چي په محمد داود خان کار و نه لرم)) (۸)

محمد عزيز نعيم ليکي ((کله چي ما په ۱۹۶۹ کال کي د پوهنتون د معضلي په هکله د پاچا سره وليدل ، ده ماته وويل ، چي څو کمونيستو صاحب منصبانو په اردو کي آشوب جوړ کړی دی او دوی د محمد داود خان د نامه څخه ناوړه استفاده کوي)) (۹) دی په دغه ارتباط بل ځای ليکي ((کله چي په ۱۹۷۵ کال کي ما په روم کي پاچا وليد ، ده ما ته وويل چي زه د محمد داود خان په کودتا يو کال دمخه خبر وم . خو د کودتا د تطبيق وخت د ۱۹۷۳ کال دمني په ورځو کي پېښيني کيدی چي تر هغه دمخه ما غوښتل چي په هيواد کي داضطراري حالت اعلام وکړم)) (۱۰) دې بل ځای ليکي چي ((په ۱۹۷۶ کال کي محمد داود خان زما د يوي پوښتني په جواب کي وويل چي د ۱۹۷۳ د پاڅون په برخه کي د شوروي اتحاد يا

نورو کمونستانو سره کوم تفاهم نه دی سوی)) دی لیکي ((د ۱۹۷۳ کال د کودتا د کمونستي افسرانو ماهیت د محمد داود خان څخه پټ ساتل سوی و)) (۱۱)

ډاکټر محمد حسن شرق په دغه ارتباط لیکي ((مور په ۱۹۶۹ کال کي د کودتا په فکر کي نه و)) دی لیکي ((د سردار عبدالولي د کور ضابط او خورد ضابط هم زمور د کودتا ملگري وو)) (۱۲) دی بل ځای لیکي ((که محمد داود خان د خپلي کودتا د ملگرو په هويت خبر نه و ، نو زمور د دښمنانو دا خبره رشتيا ده چي محمد داود خان په کودتا کي سهم نه درلود ، بلکه دی یو روپوش و)) (۱۳)

اوس افشا سوي ده چي د محمد داود خان تر کودتا څو میاشتي وروسته ، داخله وزیر فیض محمد په پکتیا کي د ذوالفقار علي بوتو د یوه نماینده سره لیدلي و او هغه ته یي ویلي وه چي ((مور د محمد داود خان پر ضد کودتا کوو چي که د پاکستان حکومت مور په رسمیت وه پیژني)) ولي ذوالفقار علي بوتو د خپل نماینده په جواب کي ویلي وو چي ((مور دغه خلگ نه پیژنو او پر دوی باندي اعتماد نه سو کولای ، او محمد داود خان مور پیژنو او دده سره معامله کولای سو)) (۱۵)

دلته دا مطلب د یادولو وړ بولم چي د ۱۹۷۳ کال تر کودتا یو کال وروسته ، د کودتا ځيني غړي د محمد داود خان له نظره ولويدل او په جمهوري دولت کي یي خپلي حساسي چوکي له لاسه ورکړي ، او دغه اشخاصو د جمهوري دولت څخه د انتقام اخستلو په وجه ، په اردو کي د بلي کودتا په لټه کي سول ، لکه ډگروال عبدالقادر ، محمد اسلم وطنجار او اسدالله سروري چي دغو اشخاصو په لاندي ډول د ۱۹۷۸ کال د اپریل د ۲۷ نېټي په کودتا کي فعاله برخه اخستي وه :

- د ټانک لومړي مرمي د محمد اسلم وطنجار له خوا د دفاع پر وزارت فیر سوي وه او ده د ثور د نظامي کودتا خبر په کابل راډیو کي په پښتو ژبي لوستی دی .

- پر شاهي ارگ باندي هوایي حملي د عبدالقادر او دده د ملگرو له خوا شوي دي او ده د نظامي کودتا خبر په کابل راډیو کي په دري ژبي لوستی دی .

- د ثور د کودتا په ورځ اسدالله سروري د ارگ د خولي څخه محمد داود خان ته په لوږ سپیکر کي ویلي و چي زه اسدالله یم خان تسلیم کړه . (۱۴)

۵ - مرکزي کمیٽه

د ۱۹۷۳ کال د کودتا په لومړيو ورځو کي د هیواد په ورځپاڼو کي یو عکس خپور سو چي څوارلس کسان د یوه میز پر څلورو خواوو ناست وو ، فیض محمد چي د کوماندو دریشي اغوستي وه د خبرو په حالت کي لیدل کیدی ، د محمد داود خان پر دواړو اړخونو ډاکټر محمد حسن شرق او سید عبدالاله ناست وو . د مرکزي کمیټي رئیس محمد داود خان او منشي بي ډاکټر محمد حسن شرق و . او د کمیټي غړي دا لاندې کسان وو :

فیض محمد ، سید عبدالاله ، پاچا گل وفادار ، عبدالحمید محتاط ، غلام حیدر رسولي ، عبدالقدیر نورستاني ، غوث الدین فایق ، احمد ضیاً مجید ، محمد سرور نورستاني ، مولاداد او محمد یوسف . په دغه عکس کي خلیل الله بابکرخیل هم لیدل کیدی ولي دی د مرکزي کمیټي غړي نه و .

ما په ۱۹۷۴ کال کي په خارجه وزارت کي د سید وحید عبدالله پر میز باندي د جمهوریت دورې د عکسونو یو ټوک کتاب ولیدې چي په دغه کتاب کي د مرکزي کمیټي عکس نه و چاپ سوی ، ما دده څخه ددغه کار د علت پوښتنه وکړه ، ده زما په جواب کي وویل چي تر دي وروسته به مرکزي کمیټه موجوده نه وي .

کله چي په ۱۹۷۷ کال کي د لوي جرگي له خوا د جمهوریت اساسي قانون تصویب سو ، نو د جمهوري ریاست له خوا د مرکزي کمیټي انحلال اعلان سو . ډاکټر محمد حسن شرق په خپل اثر کي لیکي چي د مرکزي کمیټي غړو ته ددغه انحلال اطلاع نه وه ورکړه شوي (۱۶)

د جمهوریت لومړني کابینه

۱۹۷۸-۱۹۷۳	محمد داود خان	صدر اعظم
۱۹۷۵-۱۹۷۳	ډاکټر محمد حسن شرق	مرستیال
۱۹۷۸-۱۹۷۵	سید عبدالاله	

۱۹۷۷-۱۹۷۳	محمد داود خان	د دفاع وزیر
۱۹۷۸-۱۹۷۷	غلام حیدر رسولي	
۱۹۷۸-۱۹۷۳	محمد داودخان	د خارجه وزیر
۱۹۷۵-۱۹۷۳	فیض محمد	د داخله وزیر
۱۹۷۸-۱۹۷۵	عبدالقدیر نورستاني	
۱۹۷۷-۱۹۷۳	عبدالمجید خان	د عدلیې وزیر
۱۹۷۸-۱۹۷۷	وفي الله سمیعی	
۱۹۷۸-۱۹۷۳	سید عبدالاله	د مالیې وزیر
۱۹۷۴-۱۹۷۳	پاکټر نعمت الله پټواک	د پوهنې وزیر
۱۹۷۷-۱۹۷۴	پوهاند عبدالقیوم وردگ	
۱۹۷۸-۱۹۷۷	پاکټر محمد ابراهم مجید سراج	
۱۹۷۸-۱۹۷۵	پوهاند غلام صدیق محبی	د لوړو تحصیلاتو وزیر
۱۹۷۸-۱۹۷۴	محمد خان جلالر	د تجارت وزیر
۱۹۷۸-۱۹۷۳	عبدالحمید محتاط	د مخابراتو وزیر
۱۹۷۸-۱۹۷۵	عبدالکریم عطایي	
۱۹۷۵-۱۹۷۳	پوهاند عبدالقیوم وردگ	د کانو وزیر
۱۹۷۸-۱۹۷۵	انجینر عبدالنواب آصفي	
۱۹۷۵-۱۹۷۳	غلام جیلاني باختري	د زراعت وزیر
۱۹۷۸-۱۹۷۵	عزیز الله واصفي	
۱۹۷۸-۱۹۷۳	پاکټر عبدالرحیم نوین	د اطلاعاتو او کلتور وزیر
۱۹۷۸-۱۹۷۳	غوث الدین فایق	د فواید عامي وزیر
۱۹۷۶-۱۹۷۳	پاکټر نظر محمد سکندر	د روغتیا وزیر
۱۹۷۸-۱۹۷۶	پاکټر عبدالله عمر	
۱۹۷۷-۱۹۷۴	علي احمد خرم	د پلان وزیر
۱۹۷۴-۱۹۷۳	پاچا گل وفادار	د قبایلو وزیر

۱۹۷۷-۱۹۷۵	فیض محمد
۱۹۷۸-۱۹۷۷	پوهاند عبدالقیوم وردگ
۱۹۷۸-۱۹۷۶	د اوبو او برق وزیر جمعه محمد محمدي
۱۹۷۸-۱۹۷۷	د دولت وزیر ډاکټر عبدالمجید خان

(۱۷)

۶ - د جمهوري نظام مؤثر اشخاص

د جمهوریت په لومړي کال کې د محمد داود خان تر څنگ ډاکټر محمد حسن شریک او فیض محمد هم په دولتي چارو کې د پیرصلاحیت خاوندان وو، خو پیر ژر د دوی ځای سردار محمد نعیم خان او سید وحید عبدالله ونیوي. چې دلته د دوی په برخه کې دا لاندې مطالب لیکل کېږي:

۱ - ډاکټر محمد حسن شریک چې د محمد داود خان ۲۵ کلن دوست او نژدې همکار و، ده د جولای د ۱۷ نېټې په کودتا کې عمده رول درلود. ده د خان د معرفي په هکله په (کریاس پوشهای برهنه پا) کې مفصله لیکنه کړې ده. د ډاکټر شریک سره په دولت کې د سید وحید عبدالله په وسیله مخالفت او کارشکنې پیر ژر پیل سو. د مقال په توگه:

- د جمهوریت په لومړیو میاشتو کې د هند د جمهور رئیس مرستیال سوارن سنگهه کابل ته سفر کړی و، ده د صدارت په ماڼي کې د محمد حسن شریک سره رسمي لیدنه کوله، خو سید وحید عبدالله ددغي لیدني له پاره هیڅوک د ترجمان په حیث نه و استولي چې په پای کې د عدلیې وزیر ډاکټر عبدالمجید خان مجبور سو چې د دوی تر منځ ترجماني وکړي. په هغه شپه د ډاکټر محمد حسن شریک له خوا هندي میلمانه ته په خارجه وزارت کې یوه میلمستیا شوی وه، څرنگه چې میلمه استالف ته تللي و او پر خپل وخت کابل ته نه سو راتلای، نو د میلمستیا وخت د یوه ساعت له پاره شاته ولویدی چې ددغه څنډ اطلاع ټولو میلمنو ته ورکړه سوه، ولي

پاکټر محمد حسن شرق ته ددغه ځنډ اطلاع سید وحید عبدالله نه وه ورکړې .
- یوه ورځ سید وحید عبدالله د محمد هاشم میوندوال د کودتا د اتهام د ملگرو د
خبرو تیبونه په خپل دفتر کې د هغه وزارت مامورینو ته اورول ، ده هلته ویل چې
ددغو تیبونو مطالب نن شپه د کابل راډیو له لارې څخه د خلکو په اطلاع رسول کېږي
کله چې پاکټر محمد حسن شرق په دغې موضوع خبر سو، نو ده د اطلاعاتو او
کلتور وزارت ته امر وکړ چې ددغو تیبونو خپریدل دي د څه مودې له پاره وځنډول
سي .

- پاکټر محمد حسن شرق لیکي چې جمهوري دولت اراده کړې وه چې ((زما پر
ځای نور احمد اعتمادي د افغانستان د دولت د رئیس د مرستیال په حیث مقرر کړي
او ددغه کار د عملي کولو له پاره د سید وحید عبدالله تر رهبري لاندې زموږ د مرکزي
کمیتي ملگري زما پر ضد لمسول کیدل)) (۱۸)

- د نړي او مخصوصا زموږ د منطقي په هیوادونو کې چې نظامي کودتاګانې شوي
دي ، د کودتا لومړې او دوهم مقام همیشه یوه د بل سره مقابله کړې ده ، په دې چې د
کودتا دغه دوه کسان که یو د بل سره د عقیدې اختلاف و نه لري ، دوی حتما د سلیقي
اختلاف سره لري ، چې ددې مثل مطابق چې (دوه سره په یوه ډیګ کې نه ځایږي)
چې حتما یو سر به دمنځه وړل کېږي . په مصر کې جنرال نجیب او جمال عبدالناصر
په عراق کې عبدالسلام عارف او عبدالکریم قاسم او په پاکستان کې جنرال اعظم خان
او جنرال ایوب خان ددې مطلب غټ مثالونه دي .

۲ - فیض محمد په قوم مسعود دی ، او دی د کوماندو د قطعي صاحب منصب و،
ده د جولای د ۱۷ نېټې په کودتا کې پوره فعاله برخه اخستي وه ، دی د محمد داود
خان په لومړي کابینې کې داخله وزیر و . د جمهوریت په لومړیو میاشتو کې د محمد
داود خان سره دولاياتو دخلکو د لیدلو اجازه د فیض محمد له خوا ورکول کیده . ده
د خپل حزبي تمایلاتو په وجه پیر ژر خپل موقف د لاسه ورکړ چې لومړې د سرحداتو
وزیر سو او وروسته په اندونیزیا کې د افغاني سفیر په حیث وټاکل سو .
- د جمهوریت په لومړیو میاشتو کې په جمهوري ارګ کې څه ترمیمات کیدل او د

یوه هفتي له پاره د محمد داود خان دفتر ، خارجه وزارت ته انتقال سو ، یوه ورځ د جمهوریت د دفتر رئیس محمد اکبر ما ته وویل ((محمد نعیم خان ته اطلاع رسیدلي ده چې فیض محمد د پوهني د وزارت څخه دري سوه پرچميان غوښتي دي چې داخله وزارت ته يې ورکړي . چې دغه پرچميان د داخله وزارت له خوا په ولسواليو کې ددي له پاره مقررېږي چې لوي جرگي ته د پرچم غړي راوړي)) ده دا هم وویل ((د خارجه چارو د وزارت ددوهمي سياسي څانگي مدير محمد حکيم اربوبي ما ته وعده راکړي ده چې ددغو اشخاصو نومونه پيدا کوي)) ما د هغه وخت د پوهني د وزير پاکتر نعمت الله پڅواک څخه ددغي موضوع پوښتنه وکړه، ده ما ته وویل چې داخله وزارت د هغه وزارت د دفتر د رئیس په وسيله دري واړه جمعا نژدي اتيا عادي د دولت مامورين د پوهني د وزارت څخه غوښتي وو (۱۹)

- په هغو ورځو کې چې پاچا گل وفادار په بلغاريا کې د افغاني سفير په حيث وټاکل سو ، دی د خپلو کارونو د اجرا کولو له پاره به په خارجه وزارت کې زما په دفتر کې کښيښتي . یوه ورځ د خارجه وزارت اداري مدير عبدالغني کریمي ما ته په تيلفون کې وویل چې د وفادار سره د دولت یوه تفنگچه سته چې هغه تفنگچه باید داخله وزارت ته تسليم کړي . ما دغه مطلب وفادار ته ووايه ، ده زما په جواب کې وویل چې دغه تفنگچه د کودتا په شپه ما د سردار عبدالولي د لاسه څخه اخستي ده او زه دا تفنگچه هېچا ته نه ورکوم ، وروسته پاچا گل وفادار د سردار عبدالولي د نیولو جریان داسي تشریح کړ ، ده وویل ((زه او فیض محمد دواړه د سردار عبدالولي د نیولو له پاره دده کور ته ورغلو)) ده دا هم وویل ((فیض محمد د پرچم غړی دی او زه دده د عقیدې سره مخالف یم ولي دی پير زړه ور سپری دی ، هغه وخت چې دی د سردار عبدالولي کور ته ننوتی ، ده کلشنکوف چې غاړي ته اچولي و او ده پر سردار عبدالولي باندي رغ وکړ چې ټک و نه کړي چې وژل کيږي او سردار عبدالولي هم ټک و نه کړ او ما دده د لاسه څخه تفنگچه واخسته ، ولي اوس عبدالقدیر نورستاني او غلام حیدر رسولي غواړي چې زه دغه تفنگچه دوی ته ورکړم)) ما په هغه ورځ د وفادار څخه پوښتنه و نه کړه چې دی کوم سياسي جریان ته منسوب دی ؟

محمد عزيز نعيم ليکي ((په ۱۹۷۵ کال کي محمد داود خان ماته وويل چي په دولت کي د فيض محمد په حمايه ، يو تعداد کمونستان تخريبي کارونه کوي او پير ژر په په دولت کي تصفيه پيل سي)) (۲۰)

۳- سردار محمد نعيم خان د محمد داود خان ورور دی په ۱۹۱۱ کال کي زيږيدلی دی . ده د حبيبي او استقلال په لیسو کي زده کړه کړي ده . د خارجه وزارت په مختلفو څانگو کي يي کار کړی دی .
په ۱۹۳۷ کال کي د پوهني وزير سو،

په ۱۹۳۹ کال کي د صدارت مرستيال او د پوهني وزير و .

په ۱۹۴۶ کال کي په لندن کي شارژدافير سو .

په ۱۹۵۰ کال کي په واشنگتن کي سفير سو .

د ۱۹۵۳ کال څخه تر ۱۹۶۳ کال پوري د صدر اعظم مرستيال او خارجه وزير و . دې د عدم انسلاک د نهضت طرفدارا و ، ده په ۱۹۵۵ کال کي د باندونگ په کنفرانس کي د افغاني هیأت مشري پر غاړه درلوده . دی د شوروي اتحاد سره د افغانستان د بنو اړیکو غوښتونکی و (۲۱)

رشتيا ليکي ، ده ته محمد نعيم خان ويلي دي چي دې د کودتا په شپه نه دمخه د محمد داود خان په کودتا خبر سوی دی (۲۲)

سردار محمد نعيم خان د جمهوريت په وخت کي تر محمد داود خان وروسته تر ټولو لوړ مقام درلود .

د مقال په توگه :

د جمهوريت په لومړيو مياشتو کي د هند ديوه نظامي هیأت په وياړ په خارجه وزارت کي يوه ميلمستيا شوي وه چي زه هم هلته حاضر و ، په دغي ميلمستيا کي محمد داود خان هم برخه اخستي وه . کله چي سردار محمد نعيم خان دغي ميلمستيا ته راغي ، نو د محمد داود خان او د ټولو دولتي اشخاصو له خوا د ميلمستون په مدخل کي دده پيره توده پذيرايي و سوه (۲۳)

سردار محمد نعيم خان به هره چهار شنبه ددولت څخه شاکی اشخاص په خپل

کور کي لیدل او ده به ددغو اشخاصو دوسیې د جمهوري ریاست ددفتر د رئیس محمد اکبر په وسیله غوښتلې او لازم هدایتونه به یې ورکول. ده په خارجه وزارت کي د خارجي سفیرانو سره هم ملاقاتونه کول. سردار محمد نعیم خان د جمهور رئیس د خاص نماینده په حیث ایران، هند، شوروي اتحاد، امریکا او ځینو عربي هیوادونو ته سفرونه کړي وو. (٢٤)

٤ - سید وحید عبدالله د خارجه وزارت مامور و، دې د محمد داود خان د کودتا په وخت کي په لندن کي د افغاني سفارت سرکاتب و. سید وحید عبدالله د کودتا په لومړي هفتي کي راوغوښتل سو، څرنگه چي د کابل بین المللي هوایي میدان تړلې و، نو دی د اسلام کلا له لاري کابل ته راغی. په سر کي دی د خارجه وزارت معین سو او وروسته د هغه وزارت د مرستیال په توگه و ټاکل سو. دی د وزیرانو د مجلس منشي هم و. سید وحید عبدالله د محمد داود خان او سردار محمد نعیم خان دواړو د اعتماد وړ سپری و، دی په جمهوري دولت کي د پیر قدرت خاوند و، ده په دولت کي د وزارت تر مقام پوري پیر اشخاص عزل او نصب کړي دي. (٢٥)

سید وحید عبدالله په خارجي سیاست کي پيري اشتباه گاني هم کړي دي. د مثال په توگه. د ١٩٧٥ کال د اپریل په میاشت کي جمهور رئیس محمد داود خان تهران ته رسمي سفر وکړ. زه ددغه سفر په وخت کي په تهران کي وم. سید وحید عبدالله د پښتونستان د موضوع په هکله د اطلاعاتو د اخبار د مدیر سره د یوي مرکي په ترڅ کي وویل (دافغانستان دولت د پښتونستان د موضوع د حل له پاره د پاکستان ددولت څخه یوازي د هغه هیواد د اساسي قانون د تطبیق غوښتونکي دی) کله چي دغه مطلب د اطلاعاتو په اخبار کي خپور سو، محمد داود خان او دده د سفر ملگري په اصفهان کي وو. د افغاني سفارت یوه غړي د اطلاعاتو د اخبار نشر سوی مطلب د تیلفون په وسیله د سید وحید عبدالله په اطلاع ورساوه. ولي سید وحید عبدالله پر خپلي خبري منکر سو او د اطلاعاتو د اخبار د بلي ورځي په گڼي کي د سید وحید عبدالله له خوا د پورته مطلب رد ولیکل سو. سید وحید عبدالله د خپل شخصي تمایلاتو پر بنا په جمهوري دولت کي تصفیه کوله. ده د خارجه وزارت یو

شمير مامورين په دي وجه د هغه وزارت څخه وايستل ، چي پخوا يي ده ته اعتنا نه وه کړي . کله چي محمد داود خان د ملي انقلاب د حزب په مرکزي کميټي کي د سيد وحيد عبدالله پلي ته ځای ور نه کړ ، نو ده د اعتراض په توگه خپل او پنځو نورو وزيرانو استعفي ليک محمد داود خان ته وړاندي کړ چي د سردار محمد نعيم خان د ميانځگړيتوب په وجه ، دغه استعفي عملي نه سوه (٢٦)

په وران کارو چي کارونه جوړوي

حقيقت کي جوړ کارونه وړانوي (٢٧)

٧ - د محمد هاشم ميوندوال د کودتا اتهام

دوې مياشتي او اووه ورځي وروسته تر هغه چي محمد داود خان کودتا وکړه ، يعني د ١٩٧٣ کال د سېتمبر د مياشتي پر ٢٢ نيټي کابل راډيو اعلان وکړ چي پخواني صدراعظم محمد هاشم ميوندوال او دده ملگرو د يوه خارجي هيواد په مرسته کودتا کوله او ونيول سول . لاندې اشخاص د کودتا کونکو په نامه بنديان سول .

محمد هاشم ميوندوال ، د ننگرهار پخواني والي خان محمد خان ، د هوايي قواوو پخواني قوماندان جنرال عبدالرزاق خان ، د هوايي قواوو قوماندان سيد امير ، جنرال عبدالجبار ملکيار ، جنرال عبدالسلام ملکيار ، پگروال زرغون شاه ، پگروال کوهانټ خان ، پگروال شير افضل افريدي ، پگروال شير افضل مومند ، محمد عارف شينواري ، د ولسي جرگي ځيني غړي او څو نور کسان چي شمير يي پنځه څلوېښتو تنو ته رسيدې .

محمد هاشم ميوندوال چي د محمد داود خان د کودتا په وخت کي په فرانسې کي و ده د پاریس څخه د يوه تلگرام په وسيله محمد داود خان ته د جمهوري نظام مبارکي ويلي وه او کله چي محمد هاشم ميوندوال د بغداد د لاري څخه کابل ته ورسيد نو يي د محمد داود خان او سردار محمد نعيم خان سره وليدل ، او په هغو ورځو کي په کابل کي ويل کيدل چي محمد هاشم ميوندوال د کانتیننټل په هوټل کي دفتر لري او د

جمهوري نظام له پاره اساسي قانون جوړوي . (۲۸)

عبدالصمد غوث په خپل اثر کي د سردار محمد نعيم خان د قوله ليکي چي جمهوري دولت اراده درلودله چي محمد هاشم ميوندوال په واشنگتن کي د افغاني سفير په حيث مقرر کړي . (۲۹)

محمد هاشم ميوندوال د خپل تحقيق په وخت کي ليکلي و چي زه منتظر وم چي جمهوري دولت به زما له پاره کومه وظيفه وټاکي (۳۰)

د جنرال عبدالرزاق خان په هکله ما اوريدلي و چي د جمهوريت په لومړيو ورځو کي پير هوايي صاحب منصبان په دي تصور چي ښايي دی به بيرته د هوايي قواو قوماندان سي نو ځکه دده کور ته ور تلل .

د محمد هاشم ميوندوال د کودتا په اتهام د ولسي جرگي ځيني غړي لکه د ننگرهار د کوچيانو وکيل حاجي الله نظر ، د جلال آباد د ښار وکيل حاجي فقير محمد ، د مومند دري وکيل سعدالله کمايي ، د نازيانو وکيل مولوي سيف الرحمن او داسي نور وکيلان بنديان سوي وو . دغه وکيلان د خان محمد خان د دفاع د وزارت د مبارکي له پاره دده کور ته ورغلي وو . څرنگه چي په هغه لحظي کي خان محمد خان په خپل کور کي نه و ، نو وکيلانو دده په کور کي خپل کاردونه پري ايښي وو ، چي د خان محمد خان د کور د تلاشي په وخت کي د وکيلانو کاردونه پيدا سوه او دغه کاردونه ددغو وکيلانو د کودتا د اثبات دليل و بلل سوه . (۳۱)

کبير سراج په خپل اثر کي ليکي ((خان محمد خان ماته وويل چي زه د محمد داود خان په امر ددفاع وزارت ته ورغلي وم)) (۳۲)

غوث الدين فايق چي د محمد داود خان په کودتا کي يي فعاله برخه اخستي وه او تر کودتا وروسته د مرکزي کميټي غړي او د فوايد عامي وزير سو ، په خپل اثر رازي را که نمي خواستم افشا گردد ، چي مفهوم يي داسي دې ليکي (د کودتا په دوهمه ورځ جنرال مستغني ، جنرال سيد حسن خان او مرستيال خان محمد خان ، محمد داود خان ته ورغلي وو ، محمد داود خان ددوی څخه غوښتنه وکړه چي ستاسي څخه يو کس بايد ددفاع وزارت د کارونو دسمبالولو له پاره ، هغه وزارت ته ولاړ سي

، خان محمد خان تلوار وکړ او سمدلاسه د دفاع وزارت ته ولاړ ، زه ء فایق ء محمد داود خان د خان محمد خان د مراقبت له پاره دده سره ولیرلم . خان محمد خان د دفاع د وزارت چوکي اشغال کړه . دوه ساعته وروسته چا ما ته خبر راکړ چې جنرال مستغني د لوې درستیز په حیث ټاکل شوی او خپله چوکي یې اشغال کړي ده . وروسته محمد داود خان ، خان محمد خان وروغوبست او دده خځه یې غوښتنه وکړه چې خپل کور ته ولاړشي (۱۰۵ مخ)

د اطلاعاتو او کلتور وزیر ډاکټر عبدالرحیم نوین ما (فراهي) ته وویل ((د علي آباد روغتون ته د خان محمد خان په لاس لیک هدایت ورسیدې چې د وینو د نڅیري خځه د دفاع د وزارت له اجازي پرته باید استفاده و نه سي))

دلته دا مطلب د لیکلو وړ بولم چې د ۱۹۷۳ کال د اکتوبر په میاشت کې په پېښور کې د ملي عوامي حزب پر مشر خان عبدالولي خان باندي فیرونه و سوه چې په دغې پېښې کې دده موټروان ووژل سو او خان عبدالولي خان ته کومه صدمه و نه رسیده . ما ددغې پېښې له کبله عبدالولي خان ته د دولت د رئیس محمد داود خان د همدردې پیغام چار سدي ته یووړ ، د عبدالولي خان تر لیدلو وروسته زه د اسلام آباد په افغاني سفارت کې وم ، چې د ۱۹۷۳ کال د اکتوبر د میاشتي پر ۲۰ نیټې کابل راډیو اعلام وکړ چې پخواني صدر اعظم محمد هاشم میوندوال په محبس کې خان وژلې دی . یوه ورځ وروسته چې زه بیرته کابل ته راغلم ، ما د خارجه وزارت د معین سید وحید عبدالله پر میز باندي د محمد هاشم میوندوال د مړي هغه عکس ولیدې چې نیکټایي یې په غاړې کې اچول شوی وه ، دا عکس د خارجي سفیرانو د لیدلو له پاره د سید وحید عبدالله پر میز ایښوول سوی و .

په افغانستان کې هیچا دا نه منله چې محمد هاشم میوندوال په خپله خان وژلې وي غوث الدین فایق په خپل اثر،کې لیکي ((زه د محمد هاشم میوندوال تر وژل کیدلو یوه ورځ دمخه د محمد داود خان په هدایت د محمد هاشم میوندوال د لیدلو له پاره دده د تحقیق ځای ، داخله وزارت ته ورغلم . محمد هاشم میوندوال په دغه ورځ کمیس او پرتوگ لغوستی و ، یوه ورځ وروسته اعلان و سو چې میوندوال په خپلي

نکټایي خان وژلی دی . ولي وروسته معلومه سوه چي محمد هاشم ميوندوال په وهلو او ټکولو وژل سوی دی)) غوث الدين فايق په خپل اثر کي عبدالصمد ازهر د محمد هاشم ميوندوال قاتل بللی دی (۹۵ تر ۱۰۰ مخونه) ((ازهر وايي ، ددي امکان سنه چي ميوندوال په محبس کي د امنيتي مقاماتو له خوا وژل سوی وي ، هلته يو مقتدر دولت موجود و او ما دومره صلاحيت نه درلود چي پر خپل سر يو پخواني صدر اعظم ووژنم)) د محمد هاشم ميوندوال د حکومت يوه وزير ما ته وويل چي ((د تحقيق يوه غږي محمد هاشم ميوندوال پر خوله او په نس کي په لغتو وهلي و او دده څخه يي پوښتنه کړي وه چي د شوروي اتحاد طبابت ښه دی او که د امريکا ؟)) محمد هاشم ميوندوال غا ښونه په مسکو کي ايښي وو او د کولمو عمليات يي په امريکا کي کړی وو (۳۳)

محمد ابراهم خواخوري د محمد هاشم ميوندوال د ميرمنې د قوله ما ته وويل ((هغه وخت چي د محمد هاشم ميوندوال مړی يي د کابل په ولايت کي په موټر کي دننه ما ته ښکاره کړ ، ما د محمد هاشم ميوندوال د بدن پر کين اړخ يو لوی ټپ وليد او زه ددولت د مؤظفو کسانو له خوا د محمد هاشم ميوندوال د نور بدن د ليدلو څخه منع کړه سوم))

د محمد هاشم ميوندوال مړی دده فاميل ته نه دی سپارل سوی . ما اوريدلي دي چي په سر کي د محمد هاشم ميوندوال مړی يي په بريکوټ کي د ژاندارم او پوليسو د قوماندانې د سکرو د نخيري په ځای کي تر خاورو لاندي کړی و چي وروسته د شهدياي صالحينو په نامعلوم ځای کي د دوو زرو قبرونو تر منځ ښخ کړ سوی و . د محمد داود خان د کابيني يوه غږي ما ته وويل چي د محمد هاشم ميوندوال د مړيني په سبا د وزيرانو په مجلس کي محمد داود خان په خپله د محمد هاشم ميوندوال د مړيني خبر په هغه کلماتو چي په مطبوعاتو کي خپور شوې و د وزيرانو مجلس ته ووايه .

عبدالستار شاليزي چي د محمد هاشم ميوندوال په حکومت کي د صدر اعظم مرستيال او داخله وزير و ، دی د داخله وزير فيض محمد په امر د شير افضل

افريدي سره يو ځای د محمد هاشم ميوندوال د کودتا په اتهام د غزني څخه بنديان راوړل سول په داخله وزارت کي عبدالستار شاليزي ته د کور د ننگ اجازه ورکړه سوه ، عبدالستار شاليزي پير ژر د هيواد څخه ووت او د جمهوريت په ټولي دورې کي يې بيرته کابل ته سفر نه دی کړی .

د محمد هاشم ميوندوال په باب څو نورې خبرې

۱ - د خارجه چارو په وزارت کي د محمد هاشم ميوندوال يوه همکار سيد تاج الدين خان ما ته وويل ((کله چي صلاح الدين خان سلجوقي د اول وار له پاره محمد هاشم ميوندوال ، صدر اعظم محمد هاشم خان ته معرفي کاوه ده د محمد هاشم ميوندوال په هکله داسي ويلي و چي : دا هغه سيد جمال الدين افغاني دی چي ريره نه لري)) په هغه وخت کي محمد هاشم ميوندوال پرديس تخلص کاوه .

۲ - په ۱۹۶۳ کال کي چي محمد هاشم ميوندوال په کراچي کي افغاني سفير و ، ده د پښتني سيمو د ليدلو له پاره پيښور ته سفر وکړ او د قونسلگري په اقامتگاه کي اوسيدی او زه دده سره د پاره چنار، ايت آباد ، سوات ، مردان ، چارسدي او د ورځک د بند د سفر ملگرې وم . ما پخوا د ميوندوال سياسي نظريات نه وه اوريدلي او ما فکر کاوه چي محمد هاشم ميوندوال په خاصو ملحوظاتو په دولت کي جگو مقامونو ته رسيدلی دی . ولي په دغه سفر کي ما د افغانستان د پيرو مغلغو پرابلمونو د حل له پاره د محمد هاشم ميوندوال نظريات واوريدل او هلته زه پوه سوم چي دی د افغانستان يو عادي مامور نه دی ، بلکه دی د يوه خارق العاده استعداد خاوند دی . په دغه سفر کي محمد هاشم ميوندوال دديموکراسي دورې پر اساسي قانون باندي د تبصرې په ترڅ کي وويل چي د نوي اساسي قانون په تدوين کي پير شخصي ملحوظات په نظر کي نيول سوي دي . ده د پاچا د فصل د ځينو ټکو سره موافقه نه درلوده ، ده د شورا او حکومت په فصلونو کي بيل نظريات درلودل . دی د سياسي اجزابو د ژر جوړولو جدي طرفدار و . محمد هاشم ميوندوال وويل چي ده د اساسي قانون په هکله خپل نظريات پاچا ته وړاندي کړي دي .

۳ - محمد هاشم ميوندوال د صدارت تر دورې وروسته په سياسي او حزبي چارو

مصروف سو ۰ ده د مساوات په جريدې کې ډيرې تحليلي مقالې ليکلي ، ده د زرنگار د پارک په مظاهراتو کې فعاله برخه اخسته . د زرنگار په پارک کې محمد هاشم ميوندوال يوه مهمه وينا وکړه چې محمد هاشم ميوندوال دغه وينا په پښتو او کله په دري ژبو کوله ، په دغه وخت کې د ټولو سياسي ډلو مظاهره کونکي ، عامه کتابخاي ته نژدې د پارک په هغې برخې کې چې محمد هاشم ميوندوال وينا کوله راټول سوي وو . گل پاچا الفت ، حشمت خليل غبار او زه د محمد هاشم ميوندوال ددغي وينا د اوريدلو له پاره د پارک په يوې برخې کې يو ځای ولاړ و . محمد هاشم ميوندوال په خپلې وينا کې څو واره په لاس ارگ ته اشاره وکړه او دا شعر يې ووايه :

به کار مملکت قفلي نهادند   کلیدش را به دست ما نه دادند

په ۱۹۶۴ کال کې چې په پاکستان کې د جنرال محمد ايوب خان په مقابل کې د پاکستان د ټولو مخالفو احزابو له خوا د محمد علي جناح خور ، فاطمه جناح کانديده سوي وه ، په دغه کال کې ما په پيښور کې د پاکستان د مشهورو سياست پوهانو لکه د شرقي پاکستان مولينا بها شاني ، مولينا ابوالاعلا مودودي ، خان عبدالولي خان ، جنرال محمد ايوب خان ، جنرال اعظم خان ، ذوالفقار علي بوتو ، عثماني ، قصوري او داسې نورو خبرې اوريدلي دي . خو دوی يوه هم د محمد هاشم ميوندوال په شان جامع وينا نه ده کړې . زما په عقیده د محمد هاشم ميوندوال دغه وينا د افغانستان ټولو سياسي احزابو ته د خطر يو زنگ و چې د ډيرو سياسي احزابو حسادت يې راوپاراوه ، او زه فکر کوم چې د محمد هاشم ميوندوال دغه وينا دده د وژلو سبب سوي ده (۳۴)

د مترقي ديموکرات د حزب له خوا د محمد هاشم ميوندوال دغه وينا په فيتې کې ثبت سوي ده او يوه برخه يې د مساوات د جريدې په څو گڼو کې چاپ سوه ولي د مساوات د جريدې د مصادره کيدلو په وجه ددغي وينا ډيره برخه نه ده چاپ سوي .
۴ - محمد هاشم ميوندوال په ۱۹۶۵ کال کې د خپل حکومت د کړنلارې د وړاندي کولو په وخت کې د ولسي جرگې په عمومي مجلس کې د رحمن بابا دا شعر ولوست :

لکه ونه مستقيم پر خپل مقام يم

که خزان راباندي راسي که بهار

محمد هاشم ميوندوال د خپل ژوند په وروستيو ورځو کي پورته خبره په اثبات ورسوله او د خپل ملي موقف څخه يي هيڅ راز عدول و نه کړ او د شهادت تر مرحلي پوري پر خپل ځای ثابت پاته سو . روح دي بنسټ وي .

دلته دا مطلب د ليکلو وړ بولم چي پير هغه اشخاص چي د محمد هاشم ميوندوال د کودتا په اتهام بنديان سوي وو ، دوی د محمد داود خان پخواني اخلاصمندان هم وو او د محمد هاشم ميوندوال سره يي ښه روابط نه درلوده . او د محمد هاشم ميوندوال د سياسي مبارزو او ويناگانو څخه ښکاره کيده چي دې په آخر کي د پاچا سره مخالف سوې و او ددي امکان موجود و چي ده به د سلطنت پر ضد کودتا کړي وای خو دی د جمهوري نظام سره مخالف نه و .

۸ - د جمهوري دولت اصلاحي پروگرام

د ۱۹۷۳ کال تر کودتا څو ورځي وروسته ، مرکزي کمیټي محمد داود خان د دولت د رئیس ، صدراعظم ، خارجه وزير او ددفاع د وزير په حيث وټاکي او د کودتاچيانو امتيازات او کابينه يي په تصويب ورسولي . د محمد داود خان په فرمان د ۱۹۶۴ کال اساسي قانون لغوه سو . ددولت رئيس محمد داود خان د ۱۹۷۳ کال د اگست د مياشتي پر ۲۳ نيټي خلگو ته د خطاب په وينا کي په اقتصادي او اجتماعي چارو کي د يو لړ بدلونونو وعده ورکړه . په دغه اساس د مخکو اصلاحاتو ته توجه و سوه . په دغه ساحه کي جمهوري دولت دوه قانونه تصويب کړل . ددغو قوانينو پر اساس د شخصي مالکيت اندازه په اوبه لرونکو مخکو کي سل جريبه او په للمي مخکو کي دوه سوه جريبه وټاکل سوه او دا هم پيشبيني سوي وه چي د خلگو اضافي مخکي به د ۲۵ کلونو په قسط پر بي مخکو خلگو باندي خرڅيري . د جمهوري دولت له خوا د مدني او جزايي قوانين تدوين سول . ددغو قوانينو په وسيله د افغاني جامعي دوي مهمني ساحي په قانوني شکل تنظيمي کړه سوي ، چي ددغو قوانينو تدوين د جمهوري دولت د ښو کارونو څخه شميرل کيري (۳ ۴)

د افغانستان د جمهوري دولت يو مهم اقدام د دولت اوه کلن اقتصادي پلان جوړول و . دغه پلان په ۱۹۷۶ کال کي پيل سو او په ۱۹۸۳ کال کي پای ته رسيدې . په دغه پلان کي (۴۶۰۰) مليونه دالره سرمايه گذاري په نظر کي نيول سوي وه چي د پلان په پای کي يي (۲۵۰۰) مليونه دالره عايد هيواد ته عرضه کولای سو . لاندي هيوادونو په دغه پلان کي د افغانستان سره مرسته کوله .

- ايران (۱۱۴۱) مليونه دالره .

- شوروي اتحاد (۵۷۰) مليونه دالره .

- سعودي عربستان (۶۳) مليونه دالره .

خينو نورو هيوادونو هم د افغانستان سره د مرستو ژمنه کړي وه (۳۵)

د جمهوريت په وخت کي د کار د قواو يونټونه بيرته فعال سول او د سپړکونو ترميم او مراقبت په ټول هيواد کي پيل سو . د هيواد په مختلفو سيمو کي د سپړکونو اسفالت ته اقدام و سو ، د مزار شريف ، شبرغان ، ميمني او هرات د سپړکونو د جوړولو کار پيل سو . يو بل سپړک چي د لښکرگاه څخه دوشي ، چاربرجکي او د ايران سرحد ته رسيدې کار يي پيل سو . د وسپني د پټلي سروبي چي د هرات څخه تر کندهار او کابل پوري او د لښکرگاه څخه د ايران تر سرحد پوري او د کندهار څخه تر سپين بولدک پوري او د کابل څخه د لوگر د عينک د ميسو تر کانه پوري او د کابل څخه د حاجي گک د وسپني تر کان پوري غزول کيدی او دا ټول (۱۸۱۰) کيلو متر کيدی ، تکميله سوي وه او هغه سپړک چي کابل يي د هزاره جات له لاري څخه د هرات سره وصل کاوه ، کار يي پيل سوی و . او د اوه کلن اقتصادي پلان په پای کي ۸۳ زره هکتاره نوي مخکه د زراعت له پاره آماده کيده . د هيواد د هوايي ترانسپورت په برخه کي د لوگر پر بين المللي هوايي ميدان علاوه لس نور واره هوايي ميدانونه جوړيدل . د تعليم او تربیي ، عامه روغتيا او د ژوند په نورو برخو کي د توجه وړ بدلونونه راتلل . (۳۶)

په ۱۹۷۴ کال کي سردار محمد نعيم خان شوروي اتحاد ته سفر وکړ چي ددغه

سفر په نتيجه کي ، شوروي اتحاد د افغانستان سره د نورو مرستو وعده وکړه .

د ۱۹۷۴ کال د نومبر په میاشت کې د امریکا خارجه وزیر هنري کسنجر کابل ته سفر وکړ او امریکا هم د محمد داود خان د جمهوري دولت سره د دیموکراسي تر دوري پیره مرسته وکړه . (۳۷)

د ۱۹۷۶ کال د جون په میاشت کې د پاکستان صدراعظم ذوالفقار علي بوتو کابل ته سفر وکړ او دري میاشتي وروسته محمد داود خان د پاکستان د جمهور رئیس په بلنه هغه هیواد ته رسمي سفر وکړ چې د دواړو سفرونو نتایج د توجه وړ وو او داسي تصور کیدی چې په نژدي راتلونکي کې به د دواړو هیوادونو مناسبات پیر ښه سي ، خو د ۱۹۷۷ کال د جون د میاشتي پر پنځمه نیټه د جنرال ضیا الحق له خوا په پاکستان کې نظامي کودتا وسوه او د دواړو هیوادونو تماسونه یو څه وخنډیدل .

د ۱۹۷۷ کال د اپریل په میاشت کې محمد داود خان شوروي اتحاد ته سفر وکړ ددغه سفر تفصیل د کتاب په بلي برخي کې لیکل سوی دی .

د ۱۹۷۸ کال په سر کې جمهور رئیس محمد داود خان د لیبیا ، یوگوسلاویا ، هند ، پاکستان ، کویت ، سعودي عربستان او مصر هیوادونو ته سفرونه وکړل چې په هر هیواد کې یې د مرستو غوښتنه منله کیده .

۹ - اساسي قانون

په ۱۹۷۶ کال کې د اساسي قانون د تسوید له پاره دا لاندې یو څلویښت

کسان وټاکل سول .

ډاکټر محمد حسن شریق ، سید عبدالاله ، عبدالقدیر نورستاني ، ډاکټر عبدالمجید خان ، انجینر عبدالقواب آصفي ، غوث الدین فایق ، محمد خان جلالر ، ډاکټر عبدالله عمر ، عبدالکریم عطایي ، پوهاند عبدالقیوم وردگ ، ډاکټر عبدالرحیم نوین ، عزیز الله واصفي ، فیض محمد ، انجینر جمعه محمد محمدي ، علي احمد خرم ، سید وحید عبدالله ، غلام حیدر رسولي ، محمد سرور ، مولاداد ، محمد یوسف ، مولانا عنایت الله ابلاغ ، ډاکټر سعید افغاني ، عبدالهادي هدایت ، ډاکټر محمد آصف سهیل ، پوهاند وفي الله سمیعی ، خلیل الله خلیلي ، مولوي عبدالبصیر ، غلام علي

کريمي ، ډاکټر غلام صديق محبي ، جنرال شاه پور خان ، جنرال محمد يحيي نورو ، محمد اکبر عبقری ، محمد اسمعيل قاسمييار ، ډاکټر ضامن علي ، بار محمد دليلي ، سيد مخدوم رهين ، ډاکټر محمد بشير وهابزاده ، عاليه حفيظ ، فاطمه کيفي ، محمد اعظم وهابزاده او محمد ناصر .

د ۱۹۷۷ کال د جنوري د مياشتي پر ۲۶ نېټي د اساسي قانون مسوده د عامو خلگو د خبرتيا له پاره د هيواد په جرايدو کي نشر سوه . د جمهوري دولت اساسي قانون ۱۳۶ مادي درلودي . ددغه قانون پير مواد مخصوصا د شخصي مصونيت احکام د ديموکراسي دورې د اساسي قانون موادو ته ورته دي ، چي ځيني ليکوالان دغه ورته والي داسي تعبيروي چي د جمهوريت د وخت د اساسي قانون دغه احکام د ديموکراسي دورې د اساسي قانون څخه اخستل سوي دي . اما واقعيت دا دې چي محمد داود خان د ديموکراسي دورې د اساسي قانون د څو مادو سره مخالف و او ده د ديموکراسي دورې د اساسي قانون نور متن لا پخوا منلی و .

د افغانستان د جمهوري دولت اساسي قانون ، د سياسي احزابو په برخه کي د افغاني جامعي عيني شرايط په نظر کي نه وو نيولي . ددغه اساسي قانون څلويښتمه ماده داسي حکم کوي چي ((د افغانستان د خلگو د سياسي روزني او اجتماعي غوښتنو د څرگندولو په منظور ، تر هغه وخته چي دا آرزو تر سره کيږي او طبيعي ودي ته رسيږي ، په هيواد کي د ملي انقلاب د گوند په لارښوونه کوم چي د افغانستان د خلگو د ۱۳۵۲ کال د چنگاښ د ۲۶ نېټي د مترقي او ولسي انقلاب بنسټ ايښودونکی او مخکښی گوند دی ، يوازي يو گونديز سيستم ټينگ دی)) (۳۸)
څرنگه چي په دغه کتاب کي به بي وروسته ولولي د اساسي قانون دغي مادي په هيواد کي پيري ستونزي را پيدا کړي .

۱۰ - لويه جرگه

د اساسي قانون د تصويب له پاره د ۱۹۷۷ کال د فبروري د مياشتي پر ۱۹ نېټي په کابل کي يوه لويه جرگه جوړه سوه . ددغي جرگي ټول غړي (۳۴۹) تنه وو

د ديموکراسي دورې پر خلاف ددغي جرگې (۲۱۹) غړي د افغانستان د لويو جرگو په عنعنوي طريقي د خلگوله خوا په جرگو کې وټاکل سول او (۱۳۰) تنه د دولت د رئيس محمد داود خان له خوا لوي جرگې ته معرفي سول . دغه لويه جرگه د پنځلسو ورځو له پاره په کابل کې دایره وه . ددغي جرگې د ۱۹۷۷ کال د مارچ د مياشتې پر څلورمې نېټې اساسي قانون تصويب کړ او محمد داود خان يې د شپږو کلونو له پاره د جمهور رئيس په حيث وټاکې . نوې اساسي قانون د ۱۹۷۷ کال د مارچ د مياشتې پر ۱۴ نېټې د محمد داود خان له خوا توشیح او نافذ سو . ددغي لوي جرگې رئيس عزيزالله واصفي و .

۱۱ - د ملي انقلاب گوند

جمهوري دولت اراده وکړه چې د څه مودې له پاره به يوازي دولتي حزب په افغانستان کې د سياسي فعاليت اجازه ولري او دغه موضوع يې د ۱۹۷۷ کال په اساسي قانون کې تسجيل کړه . د جمهوري دولت دغه اقدام د هيواد د ځوان نسل د شديد عکس العمل سره مخامخ سو .

په ۱۹۶۳ کال کې محمد داود خان پاچا ته د دوه حزبي سيستم ديموکراسي پيشنهاده کړي و چې دغه پيشنهاده د افغانستان د هغه وخت د شرايطو سره برابر يو پيشنهاده و او د افغانستان پيرو منورينو به په دغو احزابو کې برخه اخستي وای . ولي د ديموکراسي په لسو کلونو کې چې په افغانستان کې مختلفو ايدولوژيگانو لاره پيدا کړه او په هيواد کې بڼې او کين اړخ لوي سياسي ډلې جوړې سوي او د افغانستان اکثر منورين په دغو ډلو کې جذب سول ، نو د جمهوريت په وخت کې ددې امکان موجود نه و چې ددغو ډلو غړي په آسانه د خپلې عقيدې څخه انحراف وکړي او يا د سياسي فعاليت څخه لاس واخلي .

د ملي انقلاب حزب په افغانستان کې پير تعميم نه سو ، يوازي په داخله ، خارجه او سرحداتو په وزارتونو کې ددغه گوند له پاره څو غونډې و شوي او پيرو محدودو اشخاصو ددغه حزب له پاره فعاليت کاوه . په جمهوري دولت کې دملي انقلاب حزب

عملاً دري اړخونه درلودل چې حکومت هم پر دغو دروو اړخونو ویشل سوې و .

- د سيد عبدالاله ، عبدالقدیر نورستاني او غلام حیدر رسولي پله .
- د پوهاند عبدالقیوم وردگ او پاکتر عبدالمجید خان پله .
- د سيد وحید عبدالله او عزیزالله واصفي پله .

د یوې پلي مشر عزیزالله واصفي د حزبي جلب او جذب له پاره د افغانستان شمالي او غربي ولایتونو ته یو سفر وکړ . کله چې واصفي د ارزگان په ولایت کي و کابل رادیو د ملي انقلاب د حزب د مرکزي کمیټې د پنځه غړو لکه پاکتر عبدالمجید خان ، پوهاند عبدالقیوم وردگ ، سيد عبدالاله ، غلام حیدر رسولي او عبدالقدیر نورستاني نومونه اعلام کړل ، چې د واصفي او سيد وحید عبدالله پلي ته یې په مرکزي کمیټې کي ځای ور نه کړ . سيد وحید عبدالله او پنځو وزیرانو ، عزیزالله واصفي ، وفي الله سمیعي ، عبدالکریم عطایي ، توأب آصفي او عبدالله عمرد محمد داود خان ددغه اقدام په مقابل کي استعفا وکړه ، بله ورځ سردار محمد نعیم خان د جمهور رئیس او مستعفي وزیرانو تر منځ وساطت وکړ او وزیران بیرته خپلو وظایفو ته ولاړل (۳۹)

څرنگه چې د ملي انقلاب حزب د ایران د رستاخیز د حزب لاره تعقیبوله ، نو ښه داده چې دلته د ایران د رستاخیز حزب په یو څه تفصیل سره ولیکل سي .

د ۱۹۷۵ کال د مارچ په میاشت کي د ایران پاچا د خپل هیواد د ملکي او نظامي لویو اشخاصو په یوې غونډې کي د (ایران نوین) او (مردم) په شمول د ایران ټول سیاسي احزاب منحل کړه او ددغو احزابو پر ځایي دامیر عباس هویدا په مشري د رستاخیز په نامه د یوه نوي حزب جوړول اعلان کړه . ده په دغې غونډېکي وویل چې د ایران پیشرفت پیر سریع دی چې پر دغو انکشافاتو باندي د انتقاد گنجایش نه سته نو د مخالف حزب جوړول یې لزومه دې . ده ټولو ایرانیانو ته امر وکړ چې په دغه نوي حزب کي شامل سي . ده وویل چې ، که کوم ایراني ادعا وکړي چې د سیاست سره علاقه نه لري ، دغه ایراني باید خپله دغه ادعا په اثبات ورسوي او د ایران دولت څخه دي هم څه شپې و نه غواړي . د ایران پاچا د تودي د حزب په ارتباط وویل چې دغه خلگ یې وطنه دي چې تر دي وروسته په ایران کي ددوی ځای زندان دی او یا

پاسپورتونه به اخلي او د ايران څخه به وزي (٤٠)

د رستاخيز د حزب د (جناح سازنده) د اړخ مشر امير عباس هويدا او د (جناح پيشرو) د اړخ مشر آموزگار و .

ايراني ليكوال ابراهيميان په خپل اثر كې ليكي (د رستاخيز حزب د دوو متفاوتو ډلو په مشوره طرحه او جوړ سوې و . يوه ډله هغه ايرانيان وو چې د امريكا په يونورستيو كې يې تحصيل كړې وو . دغه ډله د امريكا د هاروډ د پوهنتون د سياسي علومو د استاد Huntington د فلسفي پيروان وو . دغه امريكايي استاد عقیده لري چې ، په مخ پر انكشافو هيوادونو كې د ثبات او استحکام يوازني لاره داده چې په دغو هيوادونو كې يو قوي او بانضباطه حكومتي حزب جوړ سي او دغه قوي حزب كولاى سي چې په هغه هيواد كې د دولت او جامعي تر منځ عملي رابطه ټينگه كړي . او ددغه حزب په وسيله دولت كولاى سي چې عام ولس متحد او بسيج كړي . او هم ددغه حزب په وسيله دولت كولاى سي چې د مخالفينو د تخريب مخه و نيسي . ولي دغو ايرانيانو د هنتنگتون د افكارو دغه برخه د نظره غورځولي وه چې ، په نني عصر كې سلطنتي نظام بي لزومه دى ، او په يوه هيواد كې يو حزب بايد د حكومت د لاس آله نه وي چې د هغه په وسيله خلك تر خپل كنترول لاندې راولي ، بلكه دولت او جامعه بايد يو پر بل باندي متقابل تاثيرات ولري .

د مشاورينو دوهمه ډله د شيراز د ولايت پخواني كمونستان وو چې د ١٩٥٠ كال په لسيزي كې د تودي د حزب څخه جلا سوي وو او اوس د اسدالله علم له لاري څخه دغي وظيفي ته گمارل سوي وو . دغي ډلې ادعا كوله چې په ايران كې يوازي دليينستي ډلې په شكل يو حزب كولاى سي چې د ايران ولس متحد او بسيج كړي . او د ايران دولت بايد خپله عنعنوي لاره پريردي او د يوي عصري جامعي د جوړولو له پاره نوي لاره غوره كړي) دغه ليكوال دا هم ليكي (د رستاخيز د حزب هدف داو چې د زړي طريقي نظامي دكتاتورې په يوي حزبي دكتاتورې بدله كړي . دوى به ويل چې مور د سوسياليزم او سرمايه داري نظامونو څخه ټول بنه شيان اخلو ، او مور يوه منطقي رابطه ددولت او خلكو تر منځ جوړوو ، او دغه كار به د لوى ليدر يعني د ايران د پاچا

سره مرسته وکړي چې خپل سپين انقلاب سر ته ورسوي او ايران لوی تمدن ته ورسوي . د رستاخيز حزب مرکزي کمیته او سياسي بيورو درلوده . دغه حزب د مې د مياشتني لومړي ورځ د کارگرانو د ورځي په نامه نمانځله . په دغه حزب کي د ايران ۱۶ ملیونه خلگ شامل سول ، او د ايران هغه ناراضي خلگ چې پير کلونه ددي له پاره منتظر وو چې يو وخت به د ايران د مسلط نظام سره خپله مبارزه پيل کړي ، دغه خلگ مجبور سول چې د رستاخيز په حزب کي شامل سي او حتي د ايران په بازارونو او کوڅوکي د (۲۵۰۰) کالونو د شهنشاهيت سندرې ووايي .

د رستاخيز حزب د مذهب په شمول د ايراني جامعي په ټولو امورو کي مداخله وکړه چې حتي اسلامي تقويم يي واراوه او د هغه پر ځای يي د شهنشاهيت جنټري جوړه کړه ، چې ددوی په عقیده ايران په يوه ورځ د ۱۳۵۵ کال څخه ۲۵۳۵ کلونو ته ورسيدې . چې په نتیجه کي د رستاخيز حزب د ايران ټول رژيم کمزوره کړ او د ايران پاچا يي د ايراني جامعي څخه تجريد کړ .

پخوا به د ايران دولت داسي ويل چې، هغه کسان چې زموږ پر ضد نه دي هغه کسان زموږ ملگري دي . ولي د رستاخيز حزب داسي خطرناکه شعارونه ورکول چې ، هغه کسان چې زموږ له پاره فعاليت نه کوي ، دوی زموږ پر ضد دي .

وروسته آيت الله خميني د خپل تبعيدگاه يعني عراق څخه داسي فتوا صادره کړه چې ، د رستاخيز حزب غير ملي او غير اسلامي دی . ده د خپلو پيروانو څخه وغوښتل چې په دغه حزب کي شامل نه سي . چې په آخر کي په ۱۹۷۷ کال کي په ايران کي اسلامي انقلاب پيل سو او تر ۱۶ مياشتو مبارزو وروسته د ۱۹۷۹ کال د فبروري په مياشت کي دغه انقلاب ثمر ته ورسيدې . (۴۱)

څرگه چې دمخه اشاره ورته وسوه د افغانستان په ديموکراسي دوري کي گڼ شمير حزبونه په افغانستان کي جوړ سوي وو ، چې جمهوري دولت ته گرانه وه چې پر دغو ټولو احزابو باندي د بطلان ليکه کش کړي او يوازي يو دولتي حزب چې د پاسه څخه راغلې وي پر افغاني جامعي باندي مسلط کړي . جمهوري دولت مجبور و چې د نورو احزابو په مقابل کي د ايران د پاچا روش انتخاب کړي او بيرته په افغاني جامعي کي

سياسي اختناق راولي چي په دغه صورت کي نورو احزابو ته پرته تر مخکي لاندې فعاليت او نظامي کودتا څخه بله لاره نه پاته کيده . د بلي خوا څخه جمهوري دولت فيصله وکړه چي د ملي انقلاب حزب د رستاخيز د حزب په شان دوه اړخونه او مرکزي کمیته ولري ، او ددو اړو اړخونو مشران يي د مرکزي کمیټې د غړو په حيث و ټاکل . د محمد داود خان د اعتماد وړ سپري سيد وحيد عبدالله د جمهور رئيس پر دغې فيصلې باندې اعتراض وکړ . دغه حادثه دا ثابتوي چي محمد داود خان په دغه وخت کي د خپل حکومت پر غړو باندې هم کنترول د لاسه ورکړې و . تر څو چي په افغانستان کي د ثور کودتا و سوه .

۱۲ - په ايران کي افغاني کارگران

د ۱۹۷۰ په لسيزه کي چي په بين المللي بازارونو کي د تيلو بيه لوړه سوه او دتيلو د هر بيرل بيه د ۱۲ دالرو څخه ۳۶ دالرو ته ورسیده ، نو د خليج ټول هيوادونه د باد راوړو بي حساب دالرو نو خاوندان سوه . په ايران ، سعودي عربستان ، کویت او متحده اماراتو کي پيري صنعتي او عمراني پروژي تر کار لاندې ونيولي سوي ، چي د پاکستان ، بنگله ديش او هند پيرو ماهرو او غير ماهرو کارگرانو دغو هيوادونو ته د کار له پاره ورتلل .

ما په مشهد کي د يوه پاکستاني متقاعد جگړن څخه چي په کویت کي بي کار کاوه پوښتنه وکړه چي څه تعداد نظامي پاکستانيان د کویت ددفاع په وزارت کي کار کوي ؟ ده زما په جواب کي وويل ((هلته زمونږ تعداد دومره پير دی چي که مور وغواړو په هغه هيواد کي کودتا کولای سو)) د ۱۹۷۰ په لسيزي کي د پاکستاني کارگرانو دلاس مزد په هر کال کي دیرش مليونو دالرو ته رسيدې ، او په دغو دالرو به په پاکستان کي کارخاني جوړيدلي .

افغاني کارگرانو هم د خليج هيوادونو ته د کار پيدا کولو هڅي پيل کړي څرنگه چي پيرو افغانانو ته د پاسپورت اخستل مشکل کار و ، نو ځکه دوی غير مجاز د افغاني

سرحد څخه تيريدل او د ايران په کارخانو او زراعتي پروژو کې يې په لږ اجرت کار کاوه . ايرانيانو چې د خپلو عمراڼي پروژو له پاره د کوريا او فلپين څخه عادي کارگران استخدامول ، دوی ته افغاني ارزانه بشري قوه چې نه يې د خوب ځای غوښت او نه يې ددوی سره د کار د ساعتونو حساب کاوه او په صحي بيمې هم نه پوهيدل ، يو لوي نعمت و . څرنگه چې افغاني کارگران د غير قانوني لارو څخه د ايران خاوري ته ننوتل او د ايران په کليو کې به يې په پټه کار کاوه ، دوی د خپل اجرت د خوندي ساتلو له پاره مطمئن ځای هم نه درلود . دوی مجبور وو چې د کارخانو د مالکانو څخه غوښتنه وکړي چې ددوی اجرت په کارخانو کې وساتي او کله چې دوی افغانستان ته ځي خپلي پيسې به د کارخانو څخه واخلي . د ايران د پيرو کارخانو مالکان به د افغاني کارگرانو پر اجرت باندي منکر کيدل او افغاني پير کارگران به يې تر څو مياشتو کارکولو وروسته تش لاسونه د خپلي کارخاني څخه شپړل . هره ورځ به پيرو افغاني کارگرانو افغاني جنرال قونسلگري ته مراجعه کوله ، چې په لکونو ايراني ريال د جنرال قونسلگري په مرسته د ايران د کارخانو د مالکانو څخه تحصيل شوي دي .

پيرو افغاني کارگرانو به صرف څو مياشتي په ايران کې کار کاوه او بيا به بيرته افغانستان ته تلل . په دغو کلونو کې نژدې اته لکه افغانان په ايران کې په کار بوخت وو چې ددوی پير وخت به د افغانستان او ايران تر منځ په تگ او راتگ کې تيريدې ، پير خطر و نه به هم دغو کارگرانو ته متوجه وو . په سرحدې سيمو کې به غلو د افغاني کارگرانو مخه نيوله او ددوی پيسې به يې ددوی څخه اخستي او کله کله به د سر تاوانونه هم دوی ته رسیده . په دغو کلونو کې پير خارجي اسعار افغانستان ته راوړل سول چې د يوه امريکايي ډالر بيه ۳۶ افغانيو ته را پيټه سوه . دغه پير شمير کارگران چې په ايران کې په کار بوخت وو ، په افغانستان کې يې صنعت او زراعت ته پير تاوان ورسوی . د افغانستان په غربي سيمو کې د بزگرانو د کمبود په وجه د زراعتي محصولاتو مقدار پير لږ سو .

په ۱۹۷۵ کال کې د ايران دولت د افغانستان څخه د ۳۰ زرو عادي کارگرانو د استخدام غوښتنه وکړه ، د ايراني مقاماتو پيشنهاد دا و چې د افغانستان دولت دي دغو

کارگران ته د هويت يوه مخصوصه پاڼه ورکړي او دغه کارگران به د اسلام قلعه او تايياد د لاري څخه به ايران ته ورځي او د ايران لويو ښارونو ته انتقاليري او، هلته به ددغو کارگرانو له پاره د اوسيدلو ځايونه او بانکي حسابونه آماده کيږي . ولي افغاني مقاماتو په دغي برخي کي کوم اقدام و نه کړ . چي په پای کي ايراني سرحدي مقاماتو به خصوصي توگه يو زر افغاني کارگرانو ته اجازه ورکړه چي د اسلام قلعه او تايياد له لاري څخه د ايران خاوري ته داخل سي . د تهران د کارخانو له خوا ددغو کارگرانو د انتقال له پاره تايياد ته سرويسونه راستول سوي وو ، دوی يو تعداد افغاني کارگران په سرويسونو کي سباره کړل ، ولي ددغو کارگرانو څخه حتي يو سپرې هم د تهران ښار ته و نه رسيد ، په دي چي افغاني کارگران په لاري کي د سرويسونو څخه پلي سول او د ايران په کليوکي په کارونو بوخت سول (٤٢)

١٣ - پر جمهوري نظام ولي کودتا وسوه ؟

محمد داودخان تر خپل صدارت لس کاله وروسته کودتا وکړه چي په دغو کلونو کي زمور په سيمي او نوري نړي کي لوی بدلونونه راغلي وو . په افغانستان کي د لسو کلونو له پاره ديموکراسي وه ، نوې اساسي قانون نافذسوي و ، په هيواد کي د دو تقينني دورو د شورا د غړو د ټاکلو له پاره آزاد انتخابات سوي وو . قضائيه قوه د حکومت څخه جلا سوي وه ، د کابل په ښار کي آزادي جريدې خپريدي ، او په هيواد کي پير احزاب جوړ سوي وو ، او د نړي متضادو ايدلوژيگانو په هيواد کي نفوذ کړي و او د نړي پير هيوادونه په افغانستان کي دخپلو مفکوروي تسلط په لټه کي وو .

د محمد موسي شفيق حکومت د ايران او ځينو عربي هيوادونو سره اقتصادي او کلتوري اړيکي ټنگي کړي ، د ايران سره بي د هلمند د اوبو معاهده لاس ليک کړه ، د تهران د راديو څخه د پښتوژبي خپروني پيل سوي . او د پاکستان د هيواد سره هم د افغانستان عادي مناسباتو ادامه درلوده .

د ١٩٧٠ په لسيزي کي چي د تيلو بيه پيره لوړه سوه ، د خليج بډايو هيوادونو مخصوصا ايران زمور په سيمي کي د امريکا په گټه او د شوروي اتحاد پر ضد څه

اقدامات پیل کړه .

پاکستان چې د خپلي شرقي برخي (اوسني بنگله ديش) دروند پيټي د خپلو اورو څخه غورځولې و ، نو په پير اطمینان سره يي د اوسني پاکستان په آبادولو پيل وکړ څرنگه چې مرکزي او د آسيا د جنوب ختيز نظامي اتحاديي چې پاکستان په هغوي کي غړيتوب درلود ، د منځه تللي وي ، نو پاکستان د هغه سياسي او اقتصادي فشاره څخه خلاص سو چې د شوروي اتحاد له خوا دغه هيواد ته متوجه و .

امريکا او نورو غربي هيوادونو د ۱۹۵۰ او ۱۹۶۰ په لسيزه کي د شوروي اتحاد د نفوذ د مخنيوي په غرض په منځني ختيز او د آسيا په جنوب کي نظامي اتحاديي جوړي کړي . دغي اتحاديي په عمل کي ناکامي سوي ، او د ۱۹۷۰ په لسيزي کي ددغو اتحاديو پر ځای د امريکا په لارښونه د ايران او د خليج د بړايو هيوادونو په وسيله په منځني ختيز او د آسيا په جنوب کي جاسوسي فعاليتونه پيل سول چې د ايران جاسوسي دستگه ساواک او سي آی ای او د سعودي عربستان د جاسوسي دستگه په افغانستان او د منطقي په نورو هيوادونو کي د شوروي اتحاد د نفوذ د کمولو له پاره اقدامات پيل کړه ، چې په افغانستان کي ددغو تخريبي عملياتو مقدماتي مراحل د افغانستان دديموکراسي په دوري کي شروع شوي وو (۴۳)

د عدم انسلاک په نهضت کي هم څه بدلونونه راغلي وو . دغه نهضت چې د باندونگ په کنفرانس کي يي ۲۷ غړي درلودل ، د ۱۹۷۰ په لسيزي کي يي د غړو شمير دري برابره سو ، او ځينو انقلابي هيوادونو لکه کيوبا ، زمبابوي ، د فلسطين د آزادي نهضت او داسي نور هيوادونه ددغه جنبش په غړيتوب و منل سول ، چې ددغو انقلابي غړو په ورتگ سره دغه جنبش خپله عنعنوي د منځ ليکه پريښووله او د شوروي اتحاد سياست ته يي ميلان پيدا کړ . د مثال په توگه . په ۱۹۷۹ کال کي ددغه نهضت د کنفرانس په پريکړه ليک کي چې په هاوانا کي يي صادر کړی و ، تر شل واړه پير يي د امريکا امپرياليزم غندلې و ، ولي په دغه پريکړه ليک کي حتي يوواري هم د شوروي اتحاد سياست نه و غندل سوی . (۴۴)

محمد داود خان په دغو کلونو کي کودتا وکړه او په دغي پيچلي او ماین گذاري

شوي سياسي مرحلي کي بي د افغانستان دولت واگي په لاس کي واخستي .

٤١ - کورني ستونزي

ډاکټر محمد حسن شرق ليکي چي ((مور په ١٩٧٠ کال کي تصميم ونيو چي په افغانستان کي به د کودتا د لاري څخه سلطنتي نظام ته خاتمه ورکوي ، او دري کاله وروسته مور کاميابه کودتا وکړه . ولي ډير ژر د کودتا ملگري او مخصوصا د مرکزي کميټي اوه غړي د محمد داود خان د نظره ولويدل او د حساسو مقامونو څخه ليري کړل سول ، او محمد داود خان پر هغو اشخاصو تکیه پاته سو چي مور د هغو پر ضد کودتا کړي وه)) (٤٥)

Selig Harison ليکي ((تر کودتا يو کال وروسته محمد داود خان په دولت کي تصفيه پيل کړه ، ده د ١٩٧٤ کال د جولای په مياشت کي دوه سوه د اردو هغه نظامي افسران ليري کړل چي په شوروي اتحاد کي بي تحصيل کړي و . ده د ١٩٧٥ کال د اکتوبر په مياشت کي څلوېښت نور همدغه ډول صاحب منصبان د اردو څخه وايستل . ده شوروي اتحاد ته د نظامي افسرانو ليرل محدود کړل او ځيني عسکري صاحب منصبان بي هند ، مصر ، ترکيي او امريکا ته و ليرل)) دی ليکي ((د محمد داود خان بل مهم اقدام د ملي انقلاب د حزب جوړول وو چي په اساسي قانون کي بي د نورو سياسي ډلو فعاليت منع کړ ، نورو سياسي گوندونو د محمد داود خان ددغه تصميم سره مخالفت وکړ او دجمهوري نظام پر ضد بي وسيع تبليغات کول)) دی ليکي ((ډيره مهمه حادثه د ١٩٧٥ کال د نومبر په مياشت کي پېښه سوه چي په دغي مياشت کي جمهوري نظام پر دو مهمو او حساسو مسايلو باندي لکه د هلمند د اوبو معاهده او د پښتونستان پر موضوع باندي عقب نشيني وکړه . يعني محمد داود خان تر کودتا دوه کاله وروسته حاضر سو چي د هلمند د اوبو معاهده د ايران سره ومني کله چي محمد داود خان د ١٩٧٨ کال د مارچ د مياشتي پر پنځمي نيټي د پاکستان د سفر څخه بيرته کابل ته راغې ، هغه وخت د کابل په سياسي حلقو کي ويل کيدل چي محمد داود خان د ډيورنډ کرښه په رسميت پيژندلي ده . دغي آوازي هغه

وخت لا پيري تودي سوي چي جمهور رنيس محمد داود خان د پښتنو او بلوڅو مشرانو او اته زره مهاجرو بلوڅو ته وويل چي د ۱۹۷۸ کال د اپريل د مياشتي تر ۳۰ نيټي پوري بايد د افغانستان د خاوري څخه ووزي (((۴۶)

- دی د اجمل خټک د قوله ليکي چي ((محمد داود خان مور ته وويل چي جنرال ضياء الحق هغه پښتانه او بلوڅ چي د ذوالفقار علي بوتو په وخت کي بنديان شوي وو آزاد کړي دي او تاسي د ضياء الحق تر رهبري لاندي خپل حقوق تر لاسه کولای سي ، او ما د محمد داود خان ددغه تصميم سره مخالفت وکړ)) (۴۷)

- نبي عظمي په خپل اثر کي ليکي چي ((کله چي محمد داود خان ، جمهوري اردو د اسلامي تندروانو ، ماويستانو او د محمد هاشم ميوندوال د پلويانو څخه پاک کړ ، نو بيا وار د پرچميانو تصفيي ته ورسيد چي دوی د اردو څخه و باسي . محمد داود خان زما ء عظيمي ء په شمول پير پرچميان د دولت د حساسو ځايونو څخه ليري کړل . او ده په واضح ډول پر ټولو چپو جرياناتو باندي د بطلان ليکه کش کړه . د خارجه وزارت د معين سيد وحيد عبدالله په تحريک ، په مرکزي کميټي کي انشعاب راغي او مرکزي کميټه پر دوو برخو ويشله سوه چي يوي خوا ته محمد داود خان ، عبدالاله ، عبدالقدير نورستاني ، غلام حيدر رسولي ، سرور نورستاني او غوث الدين فايق وو او بلي خوا ته ډاکټر محمد حسن شرق ، فيض محمد ، جگړن ضياء مجيد ، ډگرمن محمد يوسف او جگړن مولاداد واقع سوي وو . کله چي ډاکټر محمد حسن شرق په جاپان کي او فيض محمد په اندونيزيا کي دسفيرانو په حيث و ټاکل سول او جگړن ضياء مجيد هند ته د نظامي آتشه په حيث وليږل سو ، نو د جمهوريت مرکزي کميټه د منځه ولاړه او محمد داود خان او دده ډلي ددولت ټول واک په لاس کي واخست)) (۴۸)

- د جولای د مياشتي د ۱۷ نيټي تر کودتا وروسته د جمهوري دولت په مرکزي کميټي او کابيني کي پير ژر کشمکش او اختلافات پيل سوه چي ډيرو دغو اختلافاتو ته سيد وحيد عبدالله لمنه وهله . په سر کي پاچا گل وفادار او عبدالحميد محتاط خپل مقامونه د لاسه ورکړه او بيا ډاکټر محمد حسن شرق ، فيض محمد او احمد ضياء مجيد په ترتيب جاپان ، اندونيزيا او هند ته وليږل سوه . تر دغو تغييراتو وروسته د سيد وحيد

عبدالله او عزيزالله واصفي د پلي او سيد عبدالله ، عبدالقدير نورستاني او غلام حيدر رسولي د پلي تر منځ اختلافاتو بروز وکړ چې د ثور تر کوتا پوري يې ادامه درلودله .

- د جمهوريت په وروستي کال کي سردار محمد نعيم خان او محمد عمر داود د محمد داود خان د اداري روش سره موافق نه وو ، څرنگه چې پاچا گل وفادار وايي چې محمد نعيم خان د نظام د تغيير په برخه کي دده سره اوردې خبرې کړي وي او غوث الدين فايق هم په خپل اثر (رازي را که نمي خواستم افشا گردد - ۱۴۲ مخ) کي د سردار محمد نعيم خان د قوله دغي موضوع ته په تفصيل اشاره کړي ده .

- پيرو افغانانو د جمهوري دولت سره مخالفت پيل کړ . په پای کي خبره دې ځای ته ورسیده چې د جمهوري نظام د پلان وزير علي احمد خرم په سپينه ورځ د جاپاني يوه هیأت سره د ليدلو په وخت کي د خپل دفتر څخه و ایستل سو او د پلان د وزارت په مخ کي ووژل سو او قاتل هم وتبښيدې .

۱۵ - د ایران سره د افغانستان مناسبات

د ۱۹۷۰ په لسيزي کي ایران د خپلو سرشارو دارو په وسيله د منځني آسيا او ليري ختيز په هيوادونو کي بيل بيل فعاليتونه پيل کړل . د ایران دولت د افغانستان سره خپل پخواني ساړه مناسبات تاوده کړه ، او د محمد موسي شفيق د حکومت په وخت کي ددواړو هيوادونو تر منځ د هلمند د اوبو معاهده لاس ليک سوه ، ددغي معاهدي مصدقه اسناد لا نه وه تبادله سوي چې محمد داود خان کودتا وکړه . دوه کاله وروسته جمهوري دولت هم حاضر سو چې د هلمند د اوبو معاهده ومني او د محمد داود خان خاص نماينده سردار نحمد نعيم خان په تهران کي وويل ((د هلمند د اوبو معاهده د افغانستان او ایران د دوستي په بحر کي يو څاڅکې دی)) چې وروسته ددغي معاهدي مصدقه اسناد د زلمي محمود غازي له خوا په تهران کي تبادله سوه . او هم د ۱۹۷۰ په لسيزي کي د ایران پاچا د امريکا او پاکستان په مرسته غوښتل چې په افغانستان کي د شوروي اتحاد نفوذ ته خاتمه ورکړي .

مروت په خپل اثر کي ليکي چي ((په ۱۹۷۶ کال کي د امريکا د ملي امنيت رنيس Brezezinski د امريکا په خارجي سياست کي د د منطقوي نفوذ د مفهوم طرح او اختراع کړ . ده ددغي مفکوري د عملي کولو له پاره د ايران پاچا دي ته و هڅاوه چي په آسيابي هيوادونو کي خپل رول و لوبوي ، او په دغه وخت کي د ايران پاچا په خپله هم علاقه درلوده چي د خليج او جنوبي آسيا په هيوادونو کي لاس وهنه وکړي . امريکايانو د ايران پاچا دي ته هم تشويق کړ چي د خپلو همسايه هيوادونو سره مالي مرستي وکړي . د امريکا ددغي توصيبي پر اساس د ايران دولت د پاکستان سره ۷۵۰مليونه دالره مرسته وکړه . او د ۱۹۷۳ کال څخه بيا تر ۱۹۷۵ کال پوري د ايران دولت د افغانستان سره ۵۰ مليونه دالره مرسته کړي ده . واشنگتن د سعودي عربستان ، کويت او جاپان هيوادونه هم تشويق کړل چي د افغانستان سره مالي مرستي وکړي . په کابل کي د امريکا سفير Theodore Elliot محمد داود خان دي ته تشويق کړ چي د واقعي بي طرفي بيروي وکړي . او ده د افغانستان جمهوري دولت دي ته و هڅاوه چي د بښتونستان موضوع چي پير يي افغانستان پر شوروي اتحاد باندې تکيه کړی دی ، پريردي)) (۴۹)

سلک هريسن ليکي ((په ۱۹۷۴ کال کي د ايران دولت په آسانه شرايطو څلويښت مليونه دالره پور د افغانستان دولت ته ورکړ چي دا د هغه دوه مليارديو دالرو پيش پرداخت و چي د لسو کلونو په موده کي د ايران دولت له خوا افغانستان ته ورکول کيدل . ايرانيانو غوښتل چي د مرستو په برخي کي په افغانستان کي د شوروي اتحاد ځای و نيسي ، او په افغانستان کي د اورگاډي او لويو لارو پروژي په کار واچوي ، چي په دغه طريقه به افغانستان د شوروي اتحاد څخه بي نيازه کړي . افغاني کارگران په آزاد ډول د دواړو هيوادونو تر منځ تگ او راتگ کاوه ، چي دغه افغاني کارگران د ايران په اقتصادي او عمراني پروژو کي په کار بوخت وو .

په افغانستان کي د ايران د جاسوسي دستگاه ساواک د پخوا څخه ځای پر ځای سوي K.G.B. پر ضد اقدامات پيل کړل . د سعودي عربستان ، پاکستان ، هند او چين جاسوس فعاليتونه هم په افغانستان کي پيل سوي وو . ساواک او سي .آی .ای په

افغانستان کي په گډه فعالیت کاوه ، دواړو شبکو په افغانستان کي د بنیادگرا گروپونو سره هم یوه اندازه همکاري درلوده . دغو ټولو جاسوسي دستگاوو په افغانستان کي داسي با معلوماته خلگ استخدام کړل چي دوی ته یي د افغانستان په اردو او دولت کي هغه کسان معرفي کول چي د کمونستانو سره همدري لرل .

د ایران دولت امریکایي اسلحه ، د مخابري آلات او ځني نوري مرستي د محمد داود خان هغو مخالفینو ته ورکړي چي د افغانستان په غربي سیمو کي یي ژوند کاوه . د ایران ځیني مرستي د پاکستان حکومت ته ورکړه سوي چي افغاني بنیادگرا گروپونو ته یي ورکړي ، چي د ایران دغي مرستي دصوبه سرحد د گورنر نصیرالله بابر په وسیله افغاني بنیادگرا گروپونو ته ورکړه سوي چي ددغو مرستو په نتیجه کي د پنجشیر پر امنیتي پوستي باندي یو څه عملیات و سول)) (۵۰)

په ۱۹۷۴ کال کي چي د افغانستان او ایران تر منځ د تیلو د قرار داد نیټه پای ته رسیدلې وه ، د ایران دولت افغانستان ته پیشنهاد وکړ چي که افغانستان د شوروي اتحاد سره د تیلو تر خپل قرار داد تیر سي ، نو د ایران دولت به د پخواني قرار داد مطابق افغانستان ته هر یو تن تیل په شل دالره ورکړي . او که افغانستان د شوروي اتحاد څخه د تیلو رانیولو ته ادامه ورکوي ، نو بیا د افغانستان سره د تیلو نوې قرار داد د خلیج د بیبي مطابق هر یو تن به په ۱۲۰ دالره لاس لیک سي . ولي د افغانستان دولت د ایران دغه پیشنهاد و نه مانه او نوې قرار داد د خلیج د بیبي مطابق د دواړو هیوادونو تر منځ لاس لیک سو . (۵۱)

د ۱۹۷۵ کال د اپریل په میاشت کي جمهور رئیس محمد داود خان تهران ته رسمي سفر وکړ . زه ددغه سفر په وخت کي په تهران کي وم . په بین المللي روابطو کي ددي اصل ټینگ رعایت کیري ، چي کله چي د یوه هیواد مشر بل هیواد ته په رسمي سفر بلل سوې وي ، نو د کوربه هیواد مشر د خپل میلمه د اقامت په ورځو کي د خپل هیواد څخه د باندي سفر نه کوي . ولي د ایران پاچا د افغانستان د جمهور رئیس محمد داود خان د مسافرت په وخت کي ددغه اصل مراعات و نه کړ ، او کله چي محمد داود خان په اصفهان کي و ، د ایران پاچا د خپل هیواد څخه ووت او د

سلطان قابوس د لیدلو له پاره بی عمان ته سفر وکړ . (۵۲)

محمد داود خان د خپل حیثیت او ملي گټو د ساتلو په خاطر د خپل صدارت په وخت کي د غربي نړې او په سر کي د امریکا غوښتنو ته سر پټ نه کړ ، او ،محمد داود خان د جمهوریت په وخت کي د شوروي اتحاد مشر برژینف ته مخامخ کلک جواب ورکړ . ولي ده د ایران د پاچا پر دغه نامناسب عمل باندي اعتراض و نه کړ ، که دغه نه اعتراض د ایران د څو دارو مرستي له پاره وي ، نو د شاعر په قول :

احتیاج د زماني هسي بلا ده

و دلاک ته پاچا کښینوي سر تور (۵۳)

د ایران دولت افغانستان ته اقتصادي مرستي ددي له پاره ور کړي دي چي جمهور رئیس محمد داود خان به په خپل دولت کي کمونستي عناصر تصفيه کړي ، سلك هریسن لیکي ((په تهران کي ء جعفر ندیم ء چي د ایران په خارجه وزارت کي دریم سپری دی ما ته په پیر اطمینان سره وویل چي د ایران جاسوسي دستگاہ ساواک د محمد داود خان په جمهوري رژیم کي کار کوي او افغانستان ته د ایران اقتصادي مرستي مشروطي دي او شرطونه یي دادي چي د محمد داود خان جمهوري دولت باید د خلق او پرچم حزبونه د منځه یوسي ، افغانستان باید د پاکستان سره د دوستي تړون لاس لیک کړي ، افغانستان خپلو ټولو تخریبي عملیاتو ته چي د پښتنو او بلوڅو په قبایلو کي یي لري خاتمه ورکړي)) دی زیاتوي ((د پورتنی مسایلو په هکله په کابل کي د انگریزانو سفیر Roy Crook چي د افغانستان د مسایلو متخصص دی ده ما ته وویل چي که د ایران دغه دیپلوماسي په افغانستان کي په بیره لا نوره پر مخ ولاړه سي ، نو د شوروي اتحاد د عکس العمل سره به مخا مخ سي)) دی لیکي ((په راتلونکو کلونو کي د محمد داود خان جمهوري دولت خپله داخلي او خارجي پالسي بڼې خوا ته واړوله او د ۱۹۷۷ کال د فبروري په میاشت کي یي نوې اساسي قانون نافذ کړ او په دغه اساسي قانون کي یي یوازي خپل ملي انقلاب حزب ته د فعالیت اجازه ورکړي وه او په اساسي قانون کي یي داخله وزارت ته واک ورکړې و چي د جمهوري دولت ټول مخالفین وزبې)) دی زیاتوي ((د شوروي اتحاد پخواني سفیر Pozanov اوس

افشا کړې ده چې په افغانستان کې د محمد داود خان اقداماتو حفيظ الله امين خوابدې کړې و او ده غوښتل چې د ۱۹۷۷ کال په سر کې د محمد داود خان دولت ته خاتمه ورکړي ، ولي د شوروي اتحاد دولت په هغه وخت کې حفيظ الله امين ددغه اقدام څخه منع کړی و)) دی ليکي ((د افغانستان سره د شوروي اتحاد مناسبات په ظاهره عادي وو ولي د دواړو هيوادونو مناسبات هغه وخت خراب سول چې محمد داود خان د بریښنې سره مستقيم برخورد وکړ)) (۵۴)

سلک هريسن د واشنگتن پست د ۱۹۷۹ کال د مې د مياشتې د ۱۴ نېټې په گڼې کې داسې ليکلي دي ((دا د ايران پاچا و نه بریښنې ، چې په افغانستان کې يې د حوادثو ځنځير تر پايه کش کړ او د محمد داود خان نظام ته يې سقوط ورکړ)) (۵۵)

۱۶ - د محمد داود خان او برژنيف لفظي ټکر

عبدالصمد غوث چې د محمد داود خان او برژنيف د لفظي تصادم د پيښې شاهد و په خپل اثر کې ليکي چې ((د ۱۹۷۷ کال په سر کې شوروي اتحاد په پټه د خلق او پرچم ډلې بيرته سره متحدې کړې . د شوروي اتحاد رسمي مقاماتو د افغانستان په خارجي او داخلي سياست کې د نويو تحولاتو په برخه کې خاموشي اختيار کړې وه ، او په معمولي طور به يې د افغانستان او شوروي اتحاد د دوستانه علايقو يادونه کوله. هرڅومره ورځې چې به تيريدلې محمد داود خان د شوروي اتحاد د پټو لاس وهنو څخه چې مخ پر زياتيدو وي ، ناراحته کيدې . يوه ورځ وروسته تر هغه چې محمد داود خان د لوي جرگې له خوا د جمهور رئيس په حيث وټاکل سو ، د ۱۹۷۷ کال د فبروري د مياشتې ۱۶ نېټه ، نو يې وويل چې اوس ددې وخت رارسيدلې دې چې دې شخصاً د لينويد برژنيف څخه د هغو تخريبي عملياتو په برخه کې چې په افغانستان کې کيږي پوښتنه وکړي .

محمد داود خان د شوروي اتحاد په بلنه د اپريل د مياشتې د ۱۲ څخه تر ۱۵ نېټې پورې هغه هيواد ته رسمي سفر وکړ . او د جمهور رئيس محمد داود خان او برژنيف ترمنځ د يوه خصوصي ملاقات غوښتنه هم د شوروي اتحاد د مقاماتو

څخه سوي وه . د لومړې ورځې مذاکرات د کرمليڼ په ماڼي کي د اپريل د مياشتي پر ۱۲ نيټي د ماښيڼ له خوا وسوه . په دغه ورځ محمد داود خان د افغانستان د گازو د بيي د لوړيدلو غوښتنه وکړه ، ده د غير منسلکو هيوادونو د نهضت په برخي کي وويل چي افغانستان ددي غوښتونکي دی چي ددغه نهضت غړي هيوادونه بايد ددغه نهضت د اصولو کليک مراعات وکړي ، دوی بايد په جهاني مشاجراتو کي برخه وانه خلي)) دی ليکي ((شورويان په دي يوه سول چي ددغو خبرو څخه د محمد داود خان هدف د کيوبا هيواد دی . ددوهمي ورځي په مذاکراتو کي د شوروي اتحاد د هيأت مشر برژنيف د خپلو خبرو په ترڅ کي ، مخامخ محمد داود خان ته وکتل او وي ويل چي د ناتو د پکت د هيوادونو پير متخصصين د افغانستان د شمالي سيمو په پروژو کي کار کوي او دوی هلته په جاسوسي اخته دي ، چي بايد دوی د افغانستان ددغو سيمو څخه و ايستل سي . جمهور رئيس محمد داود خان ده ته په جواب کي وويل چي د شوروي اتحاد د رهبر دغي خبري د افغانستان په کورنيو چارو کي صريح مداخله ده او مور تاسي ته هيڅکله اجازه نه درکوي چي مور ته لارښوونه وکړي چي مور خپل هيواد ځنگه اداره کړو . تر دغو خبرو وروسته محمد داود خان د مجلس څخه ولاړ سو چي فوراً برژنيف ده ته ويل چي تاسي د يوه خصوصي ملاقات غوښتنه کړي وه ، محمد داود خان ده ته په جواب کي وويل چي اوس هغه خصوصي ملاقات ته هم ضرورت نه سته)) (۵۶)

د محمد داود خان د سفر يوه بل ملگري وويل چي (د پروگرام مطابق د جمهور رئيس محمد داود خان ددغه سفر وروستې شپه په تاشکند کي وه ، چي د محمد داود خان الوتکه په تاشکند کي کښته نه سوه او مخامخ کابل ته راغله) (۵۷)

سليک هريسن ليکي ((د محمد داود خان تر دغه سفرڅو مياشتي وروسته د خارجه وزارت مرستيال سيد وحيد عبدالله ما ته د عبدالصمد غوث د ليکني مشابه معلومات راکړه او سيد وحيد عبدالله دا هم وويل چي برژنيف په خپلو خبرو کي په افغانستان کي د امريکا د ستلايت او زلزله سنج ددستگاؤ د متخصصينو پر موجوديت باندي اعتراض وکړ او دوی يي د امريکا جاسوسان وبلل . او برژنيف په خپلو

خبرو کي دا هم وويل چي د افغانستان د جمهوريت د کابيني ځني غړي د امريکا
ايجنټان دي)) (۵۸)

هندي ليکوال Nayar Kuldip ليکي ((په ۱۹۷۷ کال کي افغانستان د
اقتصادي او نظامي مرستو له پلوه پر شوروي اتحاد باندي پير منکي و ، او افغانستان
داسي ښکاره کيدې چي د شوروي اتحاد د نفوذ په ساحه کي واقع وې . محمد داود
خان يوازي غوښتل چي د افغانستان مناسبات د شوروي اتحاد سره تر يوه حده
محدود کړي په دي چي محمد داود خان يو وطن پالونکې و او ده غوښتل چي
افغانستان خپله عنعنوي بي طرفي وساتي . کوم شي چي شوروي اتحاد يي نا آرامه
کړې و ، هغه د محمد داود خان هغه تلاشونه وو چي د ځينو سرمايه دارو هيوادونو
څخه يي د مرستو غوښتنه کوله . د محمد داود خان خاص نماينده سردار محمد نعيم
خان ايران او امريکا ته سفرونه وکړل ، او کله چي ده د واشنگتن څخه د متخصصينو
او مشاورينو غوښتنه وکړه ، په دغه وخت کي د شوروي اتحاد بدگماني پر
افغانستان باندي لا پيره سوه .

کله چي په ۱۹۷۷ کال کي محمد داود خان مسکو ته سفر وکړ ، په يوي غونډي
کي برژنيف د محمد داود خان څخه پوښتنه وکړه چي آيا دا حقيقت لري چي تاسي د
امريکا څخه مشاورين غوښتي دي ؟)) دی د محمد داود خان د ورسره هيات د يوه
غړي د قوله ليکي ((محمد داود خان د غونډي څخه ولاړ سو او په متأثر او لوړ آواز
بي برژنيف ته وويل چي زه د يوه آزاد هيواد جمهور رئيس يم او هيڅوک دا حق نه لري
چي زما څخه داسي يوه پوښتنه وکړي . محمد داود خان خپل سفر لنډ کړ او برژنيف
د محمد داود خان د مخه ښه له پاره هوايي ميدان ته ورغلې و او ده غوښتل چي خپله
خبره بيرته ترميم کړي ، ولي دغه ليدنه يوازي د پنځو دقيقو له پاره وه او هلته مهمي
خبري ونه سوي .

تر دغي حادثي وروسته ددواړو هيوادونو په مناسباتو کي سوږوالي راغی ، کله چي
محمد داود خان کابل ته ورسيد ، ده هدايت ورکړ چي تر دي وروسته دي افغاني
نظامي افسران په هند يا مصر کي تحصيل وکړي . دی د اقتصادي مرستو له پاره د

نورو منابعو په لټه کې سو . مسکو خلق او پرچم ته هدايت ورکړ چې بيرته سره متحد سي ، چې دغه اتحاد ددي له پاره و چې که محمد داود خان د مسکو سره مخالفت پيل کړ ، نو دغه حزب به د يوه مخالف قوت په حيث د محمد داود خان د رژيم په مقابل کې مقاومت وکړي .

محمد داود خان مسايل سپړيدلو ته پرې نه ښوول ، ده سعودي عربستان او مصر ته سفرونه وکړل . سعودي عربستان افغانستان ته د پيرو مرستو وعده ورکړه ، او شوروي اتحاد په دغه موضوع پير ژر خبر سو ، په دې چې رحيم رفعت چې د محمد داود خان ترجمان و ، ده د محمد داود خان د مذاکراتو متن چې ۱۶ پاڼې کيدلي د بېرک کارمل په وسيله شورويانو ته ورسوي .

په ۱۹۷۶ کال کې محمد داود خان د ايران سره د اقتصادي همکاريو څو معاهدي لاس ليک کړي ، چې يوه يې د اورگاډي د پټلې وه چې کابل يې د بندر عباس سره وصل کاوه . چې دا ، په وچه کې د محصور افغانستان له پاره دوهمه لاره کيدله)) دی زياتوي ((ما په ۱۹۷۴ کال د جون په مياشت کې په نهران کې د ايران د پاچا سره وليدل ، ده ما ته وويل چې بايد افغانستان بحر ته لاره ولري او زه په دغې برخې کې د افغانستان سره مرسته کوم . د ايران پاچا افغانستان ته د دوو مليارډو ډالرو مرستو وعده ورکړه ، چې په دغو مرستو سره د افغانستان اتکا پر شوروي اتحاد باندي کميدله . کويټ هم محمد داود خان ته پيغام وليږي چې د کويټ دولت حاضر دی چې د افغانستان دولت ته يو سپين چک ورکړي ، په هغه صورت کې چې محمد داود خان په ښکاره ډول د شوروي اتحاد سره مخالفت وکړي . ولي محمد داود خان نه غوښتل چې د شوروي اتحاد پر ضد په کوم بلاک کې شامل سي ، ده يوازې غوښتل چې افغانستان پر شوروي اتحاد باندي د پيري اتکا څخه خلاص کړي . ولي مسکو تر دې وروسته پر ده باندي اعتماد نه کاوه او شورويانو داسې تصور کاوه چې محمد داود خان ددوی مخالف سوې دی)) (۵۹)

سعودي عربستان ۵۰۰ مليونه ډالره د اوبو لگولو په ساحه کې د افغانستان سره مرسته وکړه ، افغانستان د چين او کويټ سره هم اقتصادي قراردادونه لاس ليک کړل

OPEC او اسلامي بانک هم د افغانستان سره د اقتصادي مرستو وعده وکړه . محمد داود خان په واضح ډول د عدم انسلاک په نهضت کې د افراطي اړخ څخه چې کيوبا يې رهبري کوله ، خان ليري کړ . محمد داود خان څو واره کيوبا وغندله او ده وويل چې افغانستان د هغې معتدلي واقعي بي طرفي پلوي کوي چې رهبري يې د هند او يوگوسلاويا په لاس کې ده ، وروسته تر هغه چې محمد داود خان بلگراد او نوي پهلې ته سفرونه وکړل ، نو بيا فيصله وسوه چې د ۱۹۷۸ کال د مې په مياشت کې به د عدم انسلاک د خارجه وزيرانو غونډه په کابل کې کيږي . (۶۰)

د محمد داود خان او برژنيف د لفظي تصادم په هکله ، مروت د سردار محمد نعيم خان د قوله په خپل اثر کې داسې ليکلي دي (د برژنيف دغه غير مترقبه پيشنهاد چې محمد داود خان بايد ټول امپريالستي مشاورين د خپل هيواد څخه و باسي ، صرف يو تېپيک د شوروي د شطرنج د لوبي Gambit ته ورته دی چې برژنيف غوښتل چې محمد داود خان په دغه طريقه په دفاعي حالت کې واقع کړي)) (۶۱)

۱۷ - د عدم انسلاک د نهضت څخه د کيوبا د ايستلو پيشنهاد

د جمهور رئيس محمد داود خان مناسبات د شوروي اتحاد سره هغه وخت لا پير خراب سول چې د افغانستان جمهوري دولت اراده وکړه چې د عدم انسلاک د خارجه وزيرانو غونډې ته ددغه نهضت څخه د کيوبا د ايستلو پيشنهاد وړاندي کړي . د خارجه وزارت يوه مامور ما ته وويل چې جمهور رئيس محمد داود خان په هغه ملاقات کې چې په بلگراد کې يې د مارشال تيتو سره کړې و ، ده ته يې ويلي وه چې د کيوبا هيواد د شوروي اتحاد د اقمارو څخه دی او د شوروي اتحاد په غوښتنه يې انگولا ته نظامي قطعات استولي دي ، اوس بايد د کيوبا هيواد د عدم انسلاک د نهضت څخه و ايستل سي . مارشال تيتو د محمد داود خان څخه پوښتنه کړې وه چې دغه کار به څرنگه عملي سي ؟ سيد وحيد عبدالله چې په دغه ملاقات کې حاضر و د مارشال تيتو په جواب کې وويل چې د عدم انسلاک د خارجه وزيرانو غونډه چې په کابل کې جوړيږي او زه ددغې غونډې رئيس يم ، زه به ددغه نهضت څخه د کيوبا د ايستلو

پیشنهاد دغي غونډې ته وړاندي کړم . (۶۲)

سید وحید عبدالله په دغه ارتباط مصر اندونیزیا او هند ته هم سفرونه وکړه . د خارجه وزارت یوه بل مامور ما ته وویل چې په دهلي کي سید وحید عبدالله د عدم انسلاک د نهضت څخه د کیوبا د ایستلو موضوع د هند صدر اعظم موراجي دیساي ته یاده کړه ، هغه په جواب کي سید وحید عبدالله ته وویل چې افغانستان دا حق نه لري چې ددغه نهضت د خارجه وزیرانو غونډې ته د کیوبا د ایستلو پیشنهاد وړاندي کړي . په دي چې د عدم انسلاک نهضت یوه نظامي اتحادیه نه ده چې یو غړې هیواد په داسي بهانو ددغه نهضت څخه و ایستل سي . بلکه دا د آزادو هیوادونو یو جنبش دی چې د گډ ژوند پنځه اصلونه لري چې د کیوبا هیواد د دغه اصلونو رعایت کړی دی .

سید وحید عبدالله د هند د صدر اعظم توصیې ته توجه و نه کړه او په یوي لیدني کي یې د کیوبا سفیر ته چې په عین حال کي په کابل کي هم د هغه هیواد سفیر و په تنده لهجه وویل چې د عدم انسلاک د خارجه وزیرانو غونډې ته چې په کابل کي جوړیږي ، دی باید رانه سي . او که دی په دغه وخت کي کابل ته راسي نو دده استقبال به و نه سي . (۶۳)

د مخه تر هغه چې د عدم انسلاک غونډه په کابل کي جوړه سي ، د ثور کودتا وسوه . او د دغه غونډه د کابل پر ځای په بلگراد کي وسوه چې د بلگراد په غونډې کي پاکستان ددغه نهضت په غړیتوب و منل سو . او دغه نهضت د مشرانو غونډه په هوانا کي جوړه سوه .

سلک هریسن لیکي چې ((د محمد داود خان هغه سفر شورویان لا وار خطا کړل چې محمد داود خان مصر ته د سفر په لاري کي په ترکیي کي هم توقف وکړ او په دغه سفر کي محمد داود خان د سعودي عربستان او کویت څخه هم لیدنه وکړه)) (۶۴)
دی لیکي ((مصر ته د محمد داود خان دغه سفر هغه وخت وشو چې د مصر جمهور رئیس انورالسادات تازه د اسراییلو د سفر څخه راغلی و . انورالسادات په هغي میلمستیا کي چې د محمد داود خان په ویاړ جوړه کړي وه ، د شوروي اتحاد د

سفیر په مخ کي محمد داود خان ته وویل چي ستاسي معقوله او ملي پالسي چي پر آزاد قضاوت او ملي گټو ولاړه ده او د پلو ټپلو او د دنباله روي د سياست څخه کرکه کوی زموږ د تاييد وړ ده)) (۶۵)

مصر ته د محمد داود خان د سفر په هکله ما اوریدلي دي چي په هغه ورځ چي جمهور رئیس محمد داود خان مصر ته سفر کاوه په هغه ورځ انورالسادات ته بل مصرفیت پیدا سوې و ، محمد داود خان دوي ورځي په استامبول کي توقف وکړ . د انورالسادات سره د محمد داود د لیدلو یو هدف داو چي دی د مصر څخه د شوروي اتحاد د متخصصینو د ایستلو داستان د انورالسادات د خولي څخه واورې .

عبدالمصمذ غوث لیکي چي محمد داود خان د انورالسادات څخه د شوروي اتحاد د ماهرانو د ایستلو موضوع چي په ۱۹۷۲ کال کي پېښه سوه ، و پوښتله . (۶۶)
د ۱۹۷۸ کال د جون په میاشت کي د ایران پاچا محمد رضا شاه پهلوي کابل ته سفر درلود . د ۱۹۷۸ کال د آگست په میاشت کي د پاکستان جمهور رئیس جنرال ضیاً الحق کابل ته مسافرت کاوه . د ۲۰۰۰ کال د اکتوبر د میاشتي پر شل نیټي د صوبه سرحد پخواني گورنر نصیرالله بابر د پیام افغان د رادیو سره په یوي مرکي کي وویل ، په ۱۹۷۶ کال کي محمد داود خان او ذوالفقار علي بوتو دپيورنډ د کرښي په باب یوي موافقي ته رسیدلي وو ، په دغه ارتباط ددواړو رهبرانو تر منځ د یوي موافقتنامي متن هم په نښه سوې و ، ولي د جنرال ضیاًالحق د کودتا په وجه دغه موافقتنامه و خنډیده . د ۱۹۷۸ کال دسپتمبر په میاشت کي جمهور رئیس محمد داود خان د امریکا د جمهور رئیس (جمي کارتر) په بلنه امریکا ته مسافرت درلود . ولي د ۱۹۷۸ کال د اپریل په میاشت کي په افغانستان کي کودتا وسوه او د محمد داود خان جمهوري نظام د منځه ولاړ .

۱۸ - د پاکستان سره د افغانستان مناسبات

په ۱۹۷۴ کال کي د پاکستان صدر اعظم ذوالفقار علي بوتو د بلوڅو مشران بندیان کړل او په بلوچستان کي یي نظامي عملیات پیل کړل . په دغه وخت کي د ایران

دولت پاکستان ته پر ۳۰۰ ملیونو دالرو علاوه دیرش امریکایي کبرا هلیکوپترونه ددي له پاره ورکړي وو چي د بلوڅو پر ضد يي استعمال کړي. ایرنيان په دي عقیده وو چي د بلوڅو سره کمونستان مرسته کوي او دمخه تر دي چي دا جنگونه د ایران خاوري ته وغزيري باید د هغو مخه ونیوله سي.

د ایران پاچا د افغانانو څخه همیشه غوښتنه کوله چي د پاکستان سره خپلو اختلافاتو ته ژر دحل یوه لاره پیدا کړي، په دي چي شوروي اتحاد ددغو اختلافاتو څخه گټه اخلي. د ۱۹۷۴ کال د آگست په میاشت کي د ایران خارجه وزیر عباس علي خلعتبري کابل ته سفر وکړ، ده د افغاني مقاماتو څخه غوښتنه وکړه چي د پاکستان سره په کښته سويه خبري پیل کړي. افغانستان د ایران دغه پیشنهاد ومانه (۶۷) په ۱۹۷۵ کال د مارچ په میاشت کي د افغانستان د خارجه وزارت د معین سید وحید عبدالله او د پاکستان د خارجه وزارت د معین عزیز احمد تر منځ په کابل کي لومړي مذاکرات پیل سول. په دغه کال کي دامریکا د سناتور Charles Percy په وساطت په کتمندو کي د سردار محمد نعیم خان او عزیز احمد تر منځ چي دواړه د نیپال د پاچا د جنازي په مراسمو کي د گډون له پاره هغه هیواد ته تللي وو، دوستانه خبري وسوي، دوی فیصله وکړه چي دواړه هیوادونه باید یو د بل پر ضد رادیويي تبلیغات بند کړي. ولي د ۱۹۷۵ کال د فبروري پر ۸ نیټي حیات محمد شیرپاو د اتلسو نورو کسانو سره د یوه بم په چاودلو کي د پیښور په یونورستي کي ووژل سوه او د ذوالفقار علي بوتو په امر خان عبدالغفار خان، خان عبدالولي خان او د ملي عوامي حزب پیر نور غړي بندیان سول. ددغو حوادثو په نتیجه کي د افغانستان او پاکستان مناسبات تر پخوا لا پیر خراب سوه.

د ۱۹۷۶ کال د اپریل په میاشت کي ذوالفقار علي بوتو د افغانستان د زلزله خپلو خلگو سره د مرستو یو پیشنهاد وړاندي کړ چي دغه مرستي د افغانستان له خوا ومنلي سوي. او د محمد داود خان له خوا بوتو ته د کابل د سفر بلنه ورکړه سوه، چي ده د ۱۹۷۶ کال د جون د میاشتي د ۷ څخه تر ۱۰ نیټي پوري کابل ته سفر وکړ او بوتو تر خپل سفر دمخه خان عبدالغفار خان د حبس څخه آزاد کړ. (۶۸)

عبدالصمد غوث چې د محمد داود خان او ذوالفقار علي بوتو په مذاکراتو کې حاضر و ليکي ((محمد داود خان بوتو ته وويل چې ځيني هيوادونه د افغانستان او پاکستان په دوستي خوشحاله نه دي)) که څه چې محمد داود خان د کوم هيواد نوم وانه خيست ولي دده هدف شوروي اتحاد و . محمد داود خان دا هم وويل چې ((ځيني پاکستانيان په دې عقیده دي چې مور د پاکستان وړانول غواړو ، چې دا حقيقت نه لري ولي چې مور په خپل څنگ کې يو قوي پاکستان غواړو)) محمد داود خان وويل ((د خان عبدالولي خان په شمول د صوبه سرحد ټول پښتانه نه غواړي چې ددوی سيمي دې د پاکستان څخه بېلي سي . دوی د پاکستان اساسي قانون ومانه او د پاکستان په انتخاباتو کې يې برخه واخسته او مور ددوی دغه عمل تاييدوو))

د پاکستان صدر اعظم ذوالفقار علي بوتو محمد داود خان ته وويل چې ((زه په دې خوشحاله يم چې د افغانستان مشر په خپلو خبرو کې پر پاکستان باندي د ارضي ادعا خبره ياده نه کړه))

د ذوالفقار علي بوتو د سفر په پای کې د دواړو هيوادونو تر منځ يوه گډه اعلاميه لاس ليک سوه . په دغې اعلاميې کې د دواړو هيوادونو د اختلافونو حل د باندونگ د کنفرانس د گډ ژوند د پنځه اصلونو پر بنا غوښت سوي و .

محمد داود خان د ۱۹۷۶ کال د اگست د مياشتې د ۲۰ تر ۲۴ نېټې پوري پاکستان ته سفر وکړ . په هغو مذاکراتو کې چې د سيد وحيد عبدالله او عزيز احمد تر منځ وسوي ، عزيز احمد داسې پيشنهاد کړې و چې که پاکستان د پښتنو او بلوڅو مشران د حبس څخه آزاد کړي آيا د هغه په مقابل کې افغانستان دپورنې کرښه په رسميت پيژني او د پښتونستان تر موضوع تير يري ؟ په پای کې داسې فيصله وسوه چې په اوسنې گډې اعلاميې کې دي د کابل د اعلاميې تاييد و سي . (۶۹)

د ۱۹۷۷ کال د جولای د مياشتې پر پنځمې نېټې جنرال ضياء الحق په پاکستان کې کودتا وکړه او ده د افغانستان په بلنه ددغه کال د اکتوبر په مياشت کې کابل ته سفر وکړ . ده محمد داود خان ته د پاکستان د سفر بلنه ورکړه . په دغه وخت کې د بلوچستان جنگونه پای ته رسيدلي وو او ضياء الحق پښتانه او بلوڅ ټول بنديان آزاد

کړي وو جمهور رئیس محمد داود خان د ۱۹۷۸ کال د مارچ د میاشتي پر پنځمي نيتي پاکستان ته سفر وکړ . محمد داود خان د پښتنو او بلوڅو د مشرانو لکه خان عبدالولي خان ، غوث بخش بيزنجو ، عطا الله منگل او خير بخش مري سره د ضیاءالحق په مخ کي لیدنه وکړه . د محمد داود خان د سفر په وروستي ورځ د پاکستان خارجه وزیر آغا شاهي ، افغاني هیأت ته یو لیکلي متن د امضا له پاره وړاندي کړ چې په هغه کي لیکل سوي و چې افغانستان دپورنډ کرښه په رسمیت پیژني ، افغانستان د پښتونستان تر ادعا تیریري ، دواړه هیوادونه یو د بل پر ضد پروپاگند نه کوي ، دواړه هیوادونه یو د بل سره اقتصادي مرستي کوي . سید وحید عبدالله د دغو مطالبو په هکله آغا شاهي ته وویل چې ((افغانستان ددغه لیک نور مطالب مني ولي ددغه لیک لومړي دوه ټکي باید د افغانستان د لوي جرگي له خوا تصویب سي)) په پای کي د محمد داود خان او جنرال ضیاء الحق تر منځ داسي موافقه وسوه چې د اعلامیو پر ځای باید دواړه هیوادونه یو پر بل باندي اعتماد وکړي .

د مارچ د میاشتي پر اتمې نيتي محمد داود خان په یوه مطبوعاتي کنفرانس کي برخه واخسته ، ده د یوه خبريال ددي پوښتني په جواب کي چې آیا دده او جنرال ضیاءالحق تر منځ دپورنډ کرښي په هکله خبري سوي دي او که یه ؟ ده داسي وویل چې ((ما او جنرال ضیاء الحق پر ذیعلاقه ټولو موضوعاتو باندي خبري کړي دي چې هره موضوع به په خپل وخت کي ددواړو هیوادونو تر منځ حل سي)) (۷۰)

ښه سپړې چې د بدانو سره مل سي

دده فکر د هغو فکر کي حل سي (۷۱)

د پای خبري

د ۱۹۶۰ په لسيزي کي ځيني افغاني سياست پوهان په دي عقیده وو چې د وروسته پاته هیوادونو پر مختگ ، یوازي د خارچي هیوادونو د مرستو په وسیله

تامینیدلای سې . څرنگه چې په دغه وخت کې امریکا د پاکستان سره د دوستي په وجه ، د افغانستان سره مرستي نه کولې . نو دغه سیاست پوهان دي نتیجې ته سیدلي وو چې افغانستان باید شوروي اتحاد ته ددې له پاره پیر نژدې سې او ددغه هیواد څخه مرستي واخلي چې د امریکا خوف او حسادت راوپاروي ، او بیا هر کله چې امریکا دي ته حاضر سو چې د افغانستان سره لازمي مرستي وکړي ، په هغه وخت کې به افغانستان بیرته پر خپل خارجي سیاست تجدید نظر وکړي او خپل سیاست به د منځ لیکي ته راوړي او ددواړو جهاني لویو قدرتونو څخه به د بې قید او شرطونو مرستو غوښتنه وکړي (۷۲)

د پورته سیاسي ستراتیژي پر اساس د محمد داود خان د صدارت په لسو کلونو کې د افغانستان حکومت ، شوروي اتحاد ته پیر ور نژدې سو او د هغه هیواد څخه یې پیري اقتصادي او تخنیکي مرستي واخستي ولي امریکایانو د افغانستان سره خپلي مرستي پیل نه کړې . د محمد داود خان تر استعفا وروسته د دیموکراسي په لسو کلونو کې د افغانستان سره د شوروي اتحاد اقتصادي او نظامي مرستي تر پخوا لا پیري پراخي سوي ، ولي د امریکا خوف او حسادت یې راونه پاراوه .

داسې ښکاري چې د ۱۹۷۰ په لسيزي کې امریکا او د هغه هیواد متحدینو د افغانستان سره د مرستو له پاره دري عمده شرطونه وړاندې کړي وو :

- د ایران سره د هلمند د اوبو د معاهدي لاس لیک

- د پښتونستان د قضیې خاتمه او د پېورنډ د کرښې په رسمیت پېژندل

- د شوروي اتحاد سره د اقتصادي او نظامي اړیکو پیر کمول

څرنگه چې د کتاب په نورو برخو کې به مو لوستي وي د محمد موسي شفیق حکومت د افغانستان ددغو معضلو دحل په لاري کې مؤثر اقدامات پیل کړل . دده حکومت د ایران د حکومت سره د هلمند د اوبو معاهده لاس لیک کړه ، په دغه وخت کې محمد داود خان کودتا وکړه . جمهوریت دولت تر یوه کال وقفي وروسته بیرته د سلطنت د وخت خارجي سیاست چې د محمد موسي شفیق له خوا عملي کیدی ، تعقیب کړ . د جمهوریت په وخت کې د افغانستان خارجي سیاست د سردار محمد

نعيم خان له خوا رهبري كيدى جمهوري دولت د پښتونستان د موضوع او دپورنډ د كړنيزي په برخي كې د ذوالفقار علي بوتو او جنرال ضيا الحق سره پراخي خبري پيل كړي ولي د شوروي اتحاد سره د افغانستان د اړيكو پير سريع تغيير چي د جمهوريت په وخت كې عملي كيدى ، ددواړو هيوادونو په مناسباتو كې يې پير مشكلات ايجاد كړه هغه خارق العاده اقدام چي په مصر كې جمهور رنيس انورالسادات كړې و ، دده د موفقيت يو مهم دليل داو چي د مصر هيواد د شوروي اتحاد سره گډ سرحد نه درلود په داسي حال كې چي افغانستان د هغه هيواد سره ۱۴۸۱ ميله اوږد سرحد لري او افغانستان ته آسانه نه وه چي د شوروي اتحاد سره خپلي اړيكې داسي ژر پريكړي . د جمهوريت په وروستيو كلونو كې د افغانستان په خارجي سياست كې پير سريع بدلونونه را منځ ته سول . د مثال په توگه ، په ۱۹۷۷ كال كې افغانستان د جنوبي افريقا د نژاد پرست رژيم سره د ښو اړيكو اساس كښيښود ، په دغه كال كې په تهران كې د جنوبي افريقا جنرال قونسل د مخكې له لاري ، افغانستان ته سفر وكړ . په تهران كې افغاني سفير زلمي محمود غازي ، په مشهد كې افغاني جنرال قونسلگري ته چي زه هلته جنرال قونسل وم ، لار ښوونه وكړه چي د جنوبي افريقا د جنرال قونسل سره چي افغانستان ته د سفر په لاري يې په مشهد كې توقف درلود ليدنه وكړي . افغاني جنرال قونسلگري د افغاني سفارت دغه لار ښوونه پر ځاى كړه . د جنوبي افريقا جنرال قونسل د اسلام كلا له لاري افغانستان ته سفر وكړ چي د كابل په شمول د افغانستان په نورو ښارونو كې به ده ته هركلې ويل سوى وي . دغه خبر په مطبوعاتو كې نه دې خپور سوى .

په پاى كې د موضوع د روښانه كولو له پاره د لاندي مطالبو ليكل ضروري دي :

- اوس چي څوك د جولای د مياشتي د ۱۷ نيټي د كودتا د برخه والو لکه (ډاکټر محمد حسن شرق ، غوث الدين فايق ، پاچا گل وفادار او نبي عظيمي او نورو) آثار لولي ، ددوى تفصيلات يو د بل سره پير توپير لري ، داسي ښكاري چي د كودتا هر غړي د خپل گروپ فعاليت ليكلې دى او د بل گروپ په اجراءتو خپر نه دى .

- د محمد داود خان د كودتا په لومړي كال كې په جمهوري دولت كې پير واك د هغو

کودتا کونکو په لاس کې و چې د شوروي اتحاد پلوي يې کوله ، ولي کله چې د کودتا په دوهم کال کې دوی د جمهوري دولت د حساسو ځايونوڅخه ليري کړل سول نو ددوی ځايونه د دوی مخالفينو يعني د امريکا او د هغه هيواد د متحدينو د پلويانو له خوا اشغال کړ سول . چې ددغه تحول په نتيجه کې افغانستان د نړي د متضادو قوتونو د مبارزي ميدان وگرځيدې .

- جمهور رئيس محمد داود خان د جمهوريت په ورستي کال کې د خپلو همکارانو له خوا د افغاني جامعي او حتي ددولت د مامورينو څخه ليري ساتل کيدی .
د مثال په توگه :

۱ - په ۱۹۷۷ کال کې په کراچي کې افغاني جنرال قونسل محمد حکيم اريوبي کابل ته سفر کړې و ، ده ته سيد وحيد عبدالله ويلي و ، هر وخت چې دی د جمهور رئيس محمد داود خان سره ويني بايد دغه ليدنه دده په حضور کې وسي .

۲ - په ۱۹۷۷ کال کې چې جمهور رئيس محمد داود خان تهران ته سفر کړې و ما ته هم سيد وحيد عبدالله وويل (کله چې د جمهور رئيس محمد داود خان سره خصوصي ليدنه کوي په دغې ليدني کې بايد زه هم حاضر وسم) چې زه د محمد داود خان سره د خصوصي ليدني څخه منصرف سوم .

- د خارجه وزارت يوه مامور ما ته وويل چې د ثور د کودتا په ورځ چې جمهوري ارگ د کودتا کونکو له خوا محاصره سوې و ، سيد وحيد عبدالله د ارگ د شا د لاري څخه په دي قصد وتلې و چې خارجه وزارت ته ځان ورسوي او د هغه وزارت د مخابراتي په وسيله د ايران د پاچا څخه د مرستي غوښتنه وکړي ، کله چې دی خارجه وزارت ته ورسيدې ، هغه وزارت هم د کودتا کونکو له خوا محاصره و . دی د خپل عزم څخه منصرف سو ، او خپله لور يې په کلوله پشته کې د سيد قاسم رشتيا کور ته ورسوله او ده په خپله د نوي بنا د انصاري په څلور لاري کې د خپل يوه همکار په کور کې شپه تيره کړه . (۷۴)

- دديموکراسي دورې په لسو کلونو کې په هيواد کې د بنسې او کينې اړخ ايدولوژيگانو پيره وده کړې وه ، چې د هغو په څنگ کې د ملي مفکوري ، وده او

برياليتوب پير مشكل كار و . ددغه حالت په نتيجه كي به حتما په افغانستان كي د امريكا يا شوروي اتحاد په گټه يو نظام راتي ، چي د شوروي اتحاد پلويانو وار د مخه كړ او په افغانستان كي يي د ثور کودتا وكړه .

د ثور کودتا داسي پيل سوه - د ۱۹۷۸ كال د اپريل د مياشتي پر ۱۷ نيټي د پرچم د پلي يو مشر مير اكبر خيبر په كابل كي ووژل سو . د خلق او پرچم پلي چي د ۱۹۷۷ كال د جولای په مياشت كي بيرته سره يو خای سوي وي ، دوی د خيبر جنازه د يوه مارش په شكل تجليل كړه او د خيبر پر قبر باندي يسي تندي خبري وكړي او جمهوري دولت يي ددغي پيښي مسؤول وباله . نو جمهوري دولت د خلق او پرچم دغه مارش او د قدرت نمايش د اساسي قانون مخالف وباله او لس ورځي وروسته يي د نور محمد تره كي او ببرك كارمل په شمول د خلق او پرچم اوه مشران بنديان كړه . حفيظ الله امين چي په نامعلوم علت په دغه ورځ نه و بندي سوې ، يوه ورځ وروسته دده په قوماندده په اردو كي د خلق او پرچم غړو کودتا وكړه او جمهوري نظام د منځه ولاړ . د محمد داود خان د جمهوريت دوره چي څلور كاله او نه مياشتي او نولس ورځي وو پای ته ورسیده ، اروا بناد محمد داود خان او دده ورور سردار محمد نعيم خان د خپل فاميل د شپاړسو غړو سره په شهادت ورسيد او د ۱۹۷۸ كال د اپريل د مياشتي پر ۲۷ نيټي د خلق ديموكراتيك گوند قدرت ته ورسيد .

حقيقت په دنيا هومره سو نايابه چي سند نه سي بيژندلی له سرايه
سياست او ریا دواړه سوه ملگري حقيقت ته يي پيدا كړه خو حجابه
دكتاب پای (۷۴)

د پنځم فصل يادداشتونه

۱ - څلمي ، ذكر شوې اثر ، مخ ۶۶

- ۲ - د نور محمد په قول
- ۳ - عظيمي ، ذکر شوې اثر ، مخ ۸۹
- ۴ - د نعمت الله پژواک په قول
- ۵ - د پاکټر محمد حسن شیرزي په قول
- ۶ - عظيمي ، ذکر شوې اثر ، مخ ۹۶
- ۷ - رشتيا ، ذکر شوې اثر ، مخ
- ۸ - کبير سراج ، ذکر شوې اثر ، مخ ۷۵
- ۹ - د محمد عزيز نعيم په قول
- ۱۰ - همدغه مرجع
- ۱۱ - نعيم ، مجاهد ولس ، د ۱۹۹۸ کال د سبتمبر د مياشتي گڼه
- ۱۲ - شرق ، مجاهد ولس ، د ۱۹۹۸ کال د آگست د مياشتي گڼه
- ۱۳ - همدا اثر
- ۱۴ - د جمعه بارگزي په قول
- ۱۵ - محمد حکيم اريوبي ، د پاکستان د آی . اس . آی د يوه مقام د قوله
- ۱۶ - شرق ، داکتر محمد حسن ، کرباس پوشهای برهنه پا ، صفحه ۱۴۳
- ۱۷ - فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، مخ ۷
- ۱۸ - شرق ، مجاهد ولس ، د ۱۹۹۸ کال د آگست د مياشتي گڼه
- ۱۹ - زما مشاهدات
- ۲۰ - د محمد عزيز نعيم په قول
- ۲۱ - ادمک ، ليدويگ ، په افغانستان کي څوک څوک دې ، مخ ۵۲
- ۲۲ - رشتيا ، ذکر شوې اثر ، مخ ۳۸۰
- ۲۳ - زما مشاهدات
- ۲۴ - زما مشاهدات
- ۲۵ - زما مشاهدات
- ۲۶ - زما مشاهدات

- ۲۷ - د گل پاچا الفت شعر
- ۲۸ - زما مشاهدات
- ۲۹ - غوث ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۰۸
- ۳۰ - همدا اثر ، مخ ۱۸۸
- ۳۱ - د سعدالله کمالی په قول
- ۳۲ - کبیر سراج ، ذکر سوې اثر ، مخ ۷۵
- ۳۳ - د نامه د لیکلو اجازه یې نه لرم
- ۳۴ - فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، مخ ۱۲
- ۳۵ - فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، مخ ۱۳
- ۳۶ - شرق ، ذکر شوې اثر ، مخونه ۱۲۱ تر ۱۲۷
- ۳۷ - فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، مخ ۳۸
- ۳۸ - د جمهوریت د وخت اساسي قانون
- ۳۹ - د عزیز الله واصفي په قول
- ۴۰ - زما مشاهدات
- ۴۱ - ایراهمیان ، ذکر سوې اثر ، مخ ۴۴۱
- ۴۲ - زما مشاهدات
- ۴۳ - هریسن ، سلک ، د افغانستان څخه د باندي ، مخ ۱۵
- ۴۴ - زما مشاهدات
- ۴۵ - شرق ، مجاهد ولس ، د ۱۹۹۸ کال د اگست د میاشتي گڼه
- ۴۶ - هریسن ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۲
- ۴۷ - همدا اثر ، مخ ۲۲
- ۴۸ - عظیمي ، ذکر شوې اثر ، مخونه ۱۱۷ ، ۱۱۸
- ۴۹ - مروت ، ذکر شوې اثر ، مخونه ۳۴۸ ، ۳۴۹
- ۵۰ - هریسن ، ذکر شوې اثر ، مخ ۱۶
- ۵۱ - زما مشاهدات

- ۵۲ - زما مشاهدات
- ۵۳ - د ميرزا حنان شعر
- ۵۴ - هريسن ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۰
- ۵۵ - مروت ، ذکر شوې اثر ، مخ ۳۶
- ۵۶ - غوث ، ذکر شوې اثر ، مخونه ۱۷ تر ۱۸
- ۵۷ - د محمد خان جلالر په قول
- ۵۸ - هريسن ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۱
- ۵۹ - کلديب ، نيار ، پر افغانستان باندي يو راپور ، مخونه ۱۳ تر ۱۵
- ۶۰ - هريسن ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۱
- ۶۱ - مروت ، ذکر شوې اثر ، مخ ۳۶
- ۶۲ - د نامه د ليکلو اجازه يي نه لرم
- ۶۳ - د نامه د ليکلو اجازه يي نه لرم
- ۶۴ - هريسن ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۱
- ۶۵ - همدا اثر ، مخ ۲۱
- ۶۶ - غوث ، ذکر شوې اثر ، مخونه ۱۵۱ ، ۱۵۲
- ۶۷ - همدا اثر ، مخ ۱۲۱
- ۶۸ - همدا اثر ، مخ ۲۷!
- ۶۹ - همدا اثر ، مخ ۱۴۶
- ۷۰ - همدا اثر ، مخ ۱۴۶
- ۷۱ - د گل پاچا الفت شعر
- ۷۲ - فرهنگ ، ذکر شوې اثر ، مخ ۲۲
- ۷۳ - د نامه د ليکلو اجازه يي نه لرم
- ۷۴ - د گل پاچا الفت شعر

ضميمي

مهمي نيتي

- د ميرويس نيڪه پا ځون په ۱۷۰۹ کال
- د احمد شاه بابا پا چهي ۱۷۴۷ - ۱۷۷۳
- د زمان شاه پاچهي ۱۷۹۳ - ۱۸۰۱
- په ۱۷۹۹ کال کي رنجت سنگه د زمان شاه له خوا د پنجاب د والي په حيث و ټاکل سو
- په ۱۸۱۲ کال کي د اټک کلا د پنجاب سيکانو ونيوی
- په ۱۸۱۸ کال کي د ملتان ولايت د پنجاب سيکانو ونيوی
- په ۱۸۱۸ کال کي د کشمير ولايت د پنجاب سيکانو ونيوی
- په ۱۸۲۱ کال کي ديره اسماعيل خان او ديره غازي خان سيکانو ونيوی
- په ۱۸۳۳ کال کي پيښور د پنجاب سيکانو ونيوی
- د شاه شجاع او رنجت سنگ تر منځ د شکارپور معاهده په ۱۸۳۲ کال کي
- د افغان او انگليس لومړي جنگ د ۱۸۳۸ کال څخه تر ۱۸۴۲ کال پوري
- د ۱۸۳۸ کال د جون د مياشتي پر ۲۶ نيتي د لاهور معاهده د شاه شجاع ، رنجت سنگ او انگريزانو تر منځ لاس ليک سوه

- په ۳ ۱۸۴۳ کال کې د سند ولایت انگریزانو اشغال کړ.
- د بلوچستان ولایت د ۱۸۵۴ کال څخه تر ۱۸۷۶ کال پورې په تدریجي ډول د افغانستان څخه بیل کړ سو.
- په ۱۸۷۲ کال کې انگریزي حکم د سیستان یوه برخه ایران ته ورکړه.
- د گندمک د هعاهدي لاس لیک ، د ۱۸۷۸ کال د مې د مياشتې په ۲۶
- د افغان او انگلیس دوهم جنگ د ۱۸۷۸ کال د نومبر د مياشتې په ۲۰
- د امیر عبدالرحمن خان سلطنت د ۱۸۸۰ کال د جولای د مياشتې د ۲۲ نیټې څخه تر ۱۹۰۱ کال د اکتوبر د مياشتې تر لمړي ورځې پورې
- د میوند جنگ د ۱۸۸۰ کال د جولای د مياشتې پر ۲۷
- په ۱۸۸۴ کال کې د (مرو) ولایت تزاری روس ونيوی
- په ۱۸۸۵ کال کې د پنجهه علاقه تزاری روسیې ونيوی
- د ډیورنډ د معاهدي لاس لیک د ۱۸۹۳ کال دنومبر د مياشتې پر ۲
- د امیر حبیب الله خان پاچهې د ۱۹۰۱ کال د اکتوبر د مياشتې د دریمې نیټې څخه تر ۱۹۱۹ کال د جنوري د مياشتې تر ۲۰ نیټې پورې
- د افغان او انگلیس دریم جنگ ، د ۱۹۱۹ کال د مې د مياشتې پر ۴
- د امان الله خان پاچهې د ۱۹۱۹ کال د فبروري د مياشتې د ۲۱ څخه د ۱۹۲۹ کال د جنوري د مياشتې تر ۱۴ نیټې پورې
- د افغانستان استقلال ، د ۱۹۱۹ کال د اپریل د مياشتې پر ۱۳
- د افغانستان او انگریزانو تر منځ په راولپنډي کې د سولي معاهده د ۱۹۱۹ کال د اگست د مياشتې پر ۱۸
- د افغانستان او انگریزانو تر منځ د میسوري کنفرانې د ۱۹۲۰ کال د اپریل د مياشتې د ۱۷ نیټې څخه د جولای د مياشتې تر ۲۴ نیټې پورې
- د افغانستان د لومړي اساسي قانون تسوید د ۱۹۲۳ کال د اپریل د مياشتې لسمه
- د امان الله خان د وخت د کابل لویه جرگه په ۱۹۲۴ کال کې
- د پغمان لویه جرگه د ۱۹۲۸ کال د اگست د مياشتې پر ۲۹

- د اساسي قانون تصويب ، د ۱۹۲۸ کال د سېتمبر د مياشتې پر دوهمه
- د امان الله خان استعفا ، د ۱۹۲۹ کال د جنوري د مياشتې پر ۱۴
- داميرحبيب الله کلکاني پاچهي د ۱۹۲۹ کال د جنوري د مياشتې د ۲۰ څخه د اکتوبر د مياشتې تر ۱۵ نېټې پوري
- افغانستان ته د محمد نادر خان راتگ ، د ۱۹۲۹ کال د مارچ د مياشتې پر ۸
- محمد نادر خان پاچهي د ۱۹۲۹ کال د اکتوبر د مياشتې د ۱۵ څخه د ۱۹۳۳ کال د نومبر د مياشتې تر ۸ نېټې پوري
- د سردار محمد هاشم خان حکومت د ۱۹۳۱ کال د اکتوبر څخه د ۱۹۴۶ کال د مې د مياشتې تر ۹ نېټې پوري
- د محمد نادر خان د وخت د اساسي قانون تصويب د ۱۹۳۱ کال د اکتوبر مياشت
- د ملي شورا پرانستل د ۱۹۳۲ کال د جولای د مياشتې پر ۱۶
- د محمد نادر خان مړينه د ۱۹۳۳ کال د نومبر د مياشتې پر ۸
- د محمد ظاهر شاه پاچهي د ۱۹۳۳ کال د نومبر د مياشتې د ۸ څخه د ۱۹۷۳ کال د جولای د مياشتې تر ۱۷ نېټې پوري
- د مللو په جامعي کي د افغانستان غړيتوب د ۱۹۳۴ کال د سېتمبر پر ۲۶
- د امريکا سره د دوستي معاهده ، د ۱۹۳۶ کال د مارچ د مياشتې پر ۲۶
- د پښتو ژبي د تعميم له پاره شاهي فرمان ، د ۱۹۳۷ کال د مارچ دريمه
- د هلمند د اوبو له پاره کابل ته د ايران د خارجه وزير باقر معين سفر د ۱۹۳۸ کال د جنوري د مياشتې پر ۲۶
- په دوهم جهاني جنگ کي د افغانستان د بي طرفي اعلان د ۱۹۳۹ کال د سېتمبر د مياشتې پر شپږمه نېټه
- کابل ته د امريکا د لومړي مختار وزير راتگ د ۱۹۴۲ کال د اپريل پر ۲۷
- د پورنې د کرنې پوري خوا پښتنو په باب انگريزانو ته د افغانستان رسمي يادونه د ۱۹۴۴ کال د نومبر په مياشت کي سوي ده
- د شاه محمود خان حکومت د ۱۹۴۶ کال د مې د مياشتې د ۹ څخه د ۱۹۵۳ کال د

سبتمبر د میاشتی تر ۶ نیټې پوري

- په ملگرو ملتو کي د افغانستان غړیتوب د ۱۹۴۶ کال د نومبر د میاشتی پر ۹
- د اومي دورې د شورا انتخابات د ۱۹۴۹ کال د مارچ او اپریل په میاشتی کي
- د انگار ، ولس ، ندای خلق او وطن د جرایدو خپریدل په ۱۹۵۱ کال کي وو
- د محمد داود خان د صدارت د وخت حکومت د ۱۹۵۳ کال د سبتمبر د میاشتی
- د ۶ نیټې څخه د ۱۹۶۳ کال د مارچ د میاشتی تر ۱۰ نیټې پوري
- د باندونگ کنفرانس د ۱۹۵۵ کال د اپریل د میاشتی د ۱۸ څخه تر ۲۴
- د بغداد نظامي اتحادیه په ۱۹۵۵ کال کي جوړه سوه
- د بغداد د اتحادیې نوم په ۱۹۵۹ کال کي په سینتو واپول شو
- د سینتو نوم په ۱۹۶۱ کال کي په آر . سي . پی . واپول شو
- د سینتو نظامي اتحادیه په ۱۹۵۴ کال کي جوړه شوه
- د محمد داود خان د صدارت د وخت لویه جرگه د ۱۹۵۵ کال د نومبر د میاشتی
- د شلمې نیټې څخه تر ۲۵ نیټې پوري
- د بنځو د مخ لوڅي نهضت د ۱۹۵۹ کال د آگست د میاشتی پر ۳۱
- کابل ته د ایزن هاور سفر د ۱۹۵۹ کال د نومبر په میاشت کي
- د کندهار دخلگو پاڅون د ۱۹۵۹ کال د سبتمبر د میاشتی پر ۲۱
- د عدم انسلاک د قاهرې کنفرانس د ۱۹۶۴ کال د نومبر په میاشت کي
- د عدم انسلاک د بلگراد کنفرانس د ۱۹۶۱ کال د سبتمبر پر دوهمه
- د ۱۹۶۱ کال د سبتمبر د میاشتی پر ۶ د پاکستان سره د افغانستان سیاسي
- اړیکي پرې کړې سوي
- دیموکراسي دوره د ۱۹۶۳ کال د مارچ د میاشتی د ۱۳ نیټې څخه د ۱۹۷۳ کال د
- جولای د میاشتی تر ۱۷
- د پاکټر محمد یوسف خان حکومت د ۱۹۶۳ کال د مارچ د میاشتی د ۱۳ نیټې
- څخه د ۱۹۶۵ کال د اکتوبر د میاشتی تر ۲۹
- د ۱۹۶۳ کال د مې د میاشتی پر ۲۹ نیټې د افغانستان سیاسي مناسبات د

پاکستان سره بیرته اعاده سول

- دیموکراسی دوری لویه جرگه د ۱۹۶۴ کال د ستمبر د میاشتی د ۹ نیټې څخه د

لسو ورځو له پاره جوړه سوي وه

- د اساسی قانون توشیح د ۱۹۶۴ کال د اکتوبر د میاشتی پر اوله

- دولسمی تقنینی دوری د انتخاباتو پیل د ۱۹۶۵ کال د اگست د میاشتی پر ۲۶

- د شورا دولسمه تقنینی دوره د ۱۹۶۵ کال د اکتوبر د میاشتی د ۱۴ نیټې څخه

د ۱۹۶۹ کال

- د شورا دولسمه تقنینی دوره د ۱۹۶۵ کال د اکتوبر د میاشتی پر ۱۴ نیټې چي د

پاچا د تولد ورځ ده پرابیسته سوه

- د عقرب ددریمی حادثه د ۱۹۶۵ کال د اکتوبر د میاشتی پر ۲۵

- د محمد هاشم میوندوال حکومت د ۱۹۶۵ کال د نومبر د میاشتی د ۲۰ نیټې څخه

د ۱۹۶۷ کال د اکتوبر د میاشتی تر ۱۱

- د نوراحمد اعتمادي حکومت د ۱۹۶۷ کال د اکتوبر د ۱۵ نیټې څخه د ۱۹۷۱ کال

د میاشتی تر ۱۶

- دیارلسمی دوری د انتخاباتو پیل د ۱۹۶۹ کال د اگست د میاشتی پر ۲۶

- د شورا دیارلسمه تقنینی دوره د ۱۹۶۹ کال د اکتوبر د میاشتی د ۱۴ نیټې څخه د

۱۹۷۳ کال د جولای د میاشتی تر ۱۷

- دیارلسمی تقنینی دوری پراستل د ۱۹۶۹ کال د اکتوبر د میاشتی پر ۱۴

- د پل خشتی په مسجد کي ددینی علماو غونډي د ۱۹۷۰ کال د اپریل او می په

میاشتی کي کیدی

- په شورا کي د احزابو د قانون تصویبیدل په ۱۹۷۰ کال کي و سو

- پاکتر عبدالظاهر حکومت د ۱۹۷۱ کال د جولای د میاشتی د ۶ څخه د ۱۹۷۲ کال

د سمبر د میاشتی تر ۲

- وچ کالی ۱۹۷۱ او ۱۹۷۲ کلونه

- د محمد موسی شفیق حکومت د ۱۹۷۲ کال د سمبر د میاشتی د ۲۴ نیټې څخه

- بیا د ۱۹۷۳ کال د جولای د میاشتي تر ۱۷
- د هلمند د اوبو د معاهدي لاس ليک د ۱۹۷۳ کال د مارچ د میاشتي پر ۱۳
  - په ولسي جرگي کي د هلمند د اوبو د معاهدي تصویب د ۱۹۷۳ کال د مې د میاشتي پر ۲۲
  - د محمد داود خان کودتا د ۱۹۷۳ کال د جولای د میاشتي پر ۱۷
  - د محمد داود خان د جمهوریت دوره د ۱۹۷۳ کال د جولای د میاشتي د ۱۷ نیټي څخه د ۱۹۷۸ کال د اپریل د میاشتي تر ۲۷
  - د ۱۹۷۳ کال د جولای د میاشتي پر ۱۸ نیټي محمد داود خان د مرکزي کمیټي له خوا د افغانستان د دولت د رئیس په حیث و ټاکل سو
  - د سلطنت څخه د پاچا استعفا د ۱۹۷۳ کال د اگست د میاشتي پر ۱۱
  - (خلگو ته خطاب) د محمد داود خان وینا د ۱۹۷۳ کال د اگست پر ۲۳
  - د میوندوال د کودتا اتهام د ۱۹۷۳ کال د سپتمبر د میاشتي پر ۲۲
  - د محمد هاشم میوندوال شهادت د ۱۹۷۳ کال د اکتوبر د میاشتي پر ۲۰
  - په لاهور کي اسلامي کنفرانس د ۱۹۷۴ کال د فبروري د میاشتي پر ۲۱
  - مسکو ته د محمد داود خان لومړي سفر د ۱۹۷۴ کال د جون میاشت
  - کابل ته د هنري کسنجر سفر د ۱۹۷۴ کال د نومبر میاشت
  - تهران ته د محمد داود خان سفر د ۱۹۷۵ کال د اپریل په میاشت کي
  - کابل ته د بودگورني سفر د ۱۹۷۵ کال د سپتمبر د میاشتي پر ۹
  - د اوه کلن اقتصادي پلان پیل د ۱۹۷۶ کال د مارچ د میاشتي پر ۲۱
  - کابل ته د ذوالفقار علي بوتو سفر د ۱۹۷۶ کال د جون د میاشتي پر ۲۹
  - پاکستان ته د محمد داود خان سفر د ۱۹۷۶ کال د اگست د میاشتي پر ۲۰
  - د جمهوریت د اساسي قانون جوړیدل د ۱۹۷۷ کال د جنوري د میاشتي پر ۲۶
  - د جمهوریت د وخت لویه جرگه د ۱۹۷۷ کال د فبروري د میاشتي د ۱۹ نیټي څخه د مارچ د میاشتي تر ۴
  - د ۱۹۷۷ کال د مارچ د میاشتي پر ۴ نیټي محمد داود خان د لوي جرگي له خوا د

جمهور رئیس په حیث وټاکل سو

- مسکو ته د محمد داود خان دوهم سفر د ۱۹۷۷ کال د اپریل د میاشتي د ۱۲ نیټي

څخه تر ۱۵

- د محمد داود خان او برژنیف پرخاش د ۱۹۷۷ کال د اپریل د میاشتي پر ۱۳

- کابل ته د ذوالفقار علي بوتو بل سفر د ۱۹۷۷ کال د جون د میاشتي پر دوهمه

- په پاکستان کي د ضیاء الحق کودتا د ۱۹۷۷ کال د جون د میاشتي پر پنځمه

- د خلق او پرچم یوځای کیدل د ۱۹۷۷ کال د جولای د میاشتي پر ۱۶

- کابل ته د ضیاء الحق سفر د ۱۹۷۷ کال د اکتوبر د میاشتي پر ۱۰

- د علي احمد خرم وژل کیدل د ۱۹۷۷ کال د نومبر د میاشتي پر ۱۶

- پاکستان ته د محمد داود خان سفر د ۱۹۷۸ کال د مارچ د میاشتي پر ۵

- د میر اکبر خیبر وژل کیدل د ۱۹۷۸ کال د اپریل د میاشتي پر ۱۷

- د خلق او پرچم د مشرانو بندي کیدل د ۱۹۷۸ کال د اپریل د میاشتي پر ۲۶

- د ثور کودتا د ۱۹۷۸ کال د اپریل د میاشتي پر ۲۷

- د محمد داود خان شهادت د ۱۹۷۸ کال د اپریل د میاشتي پر ۲۸

د محمد داود خان سره دده دکورنی لاندي غړي په شهادت رسيدلي دي :

۱- د محمد داود خان ورور ، سردار محمد نعیم خان

۲- د محمد داود خان میرمن ، زینب داود

۳- د محمد داود خان زوی ، محمد عمر

۴- د محمد داود خان زوی ، ویس

۵- د محمد داود خان زوی ، خالد

۶- د محمد داود خان لور ، شنکي

۷- د محمد داود خان لور ، زربلبنته

۸- د ویس میرمن ، شیمما

۹- د محمد عمر لور ، هيلي

۱۰- د محمد عمر لور ، غزال

- ۱۱ - د ویس زوی ، حارث
- ۱۲ - د ویس زوی ، وایگل
- ۱۳ - د سردار محمد نعیم خان لور ، زرمینه
- ۱۴ - د سردار محمد نعیم خان لمسي ، صفورا
- ۱۵ - د محمد ظاهر شاه خور ، بلقیس
- ۱۶ - د محمد داود خان خور ، عایشه
- ۱۷ - د سپه سالار شاه محمود خان زوی ، نظام الدین غازي

د دیار لسمي تقنیني دورې منتخب وکیلان

د کابل د ولایت څخه

- ۱ - د لومړي او دوهمي ناحیې وکیل محمد اسحق عثمان
- ۲ - د دریمي او اوڅلورمې ناحیې وکیل ببرک کارمل
- ۳ - د پنځمې او شپږمې ناحیې وکیل محمد یوسف بینش
- ۴ - د اوومې او اتمې ناحیې وکیل غلام محمد فرهاد
- ۵ - د نهمې او لسمې ناحیې وکیل جی سنگ
- ۶ - د چهار ده د حوزې وکیل محمد آصف
- ۷ - د کوهدامن د حوزې وکیل میر علی احمد
- ۸ - د پغمان د حوزې وکیل حفیظ الله امین
- ۹ - د ده سبز د حوزې وکیل میر احسان
- ۱۰ - د بگرامیو د حوزې وکیل عبدالرسول بره کي
- ۱۱ - د سروبي د حوزې وکیل مولوي حفیظ الله
- ۱۲ - د قره باغ د حوزې وکیل غلام سرور
- ۱۳ - د شکر دري د حوزې وکیل سید ظاهر شاه

د لوگر د ولایت څخه

- ۱ - د لوگر د مرکز وکیل مولوي محمد نبي محمدي

۲ - د پل علم د حوزي وکیل مولوي سيد اکبر

۳ - د محمد آغي د حوزي وکیل عبدالله

۴ - د ازرو د حوزي وکیل لعل گل فریاد

د وردگو د ولایت څخه

۱ - د وردگو د مرکز وکیل نور علم مظلومیار

۲ - د سيد آباد د حوزي وکیل عبدالله

۳ - د چک د حوزي وکیل داکتر محمد عمر وردگ

۴ - د بهسودو د حوزي وکیل محمد اسلم

۵ - د بهسودو د لومړي برخي وکیل محمد سليمان

د پروان د ولایت څخه

۱ - د پروان د مرکز وکیل مير عثمان

۲ - د پروان د حوزي وکیل عبدالمهيمن

۳ - د جبل السراج د حوزي وکیل عبدالحميد

۴ - د بگرام د حوزي وکیل عنایت الله ابلاغ

۵ - د غوربند د حوزي وکیل محمد کبير غوربندي

۶ - د سرخپارسا د حوزي وکیل نادر علي الله داد

۷ - د کوهستان د حوزي وکیل عبدالله

۸ - د نجراب د حوزي وکیل خواجه آقا

۹ - د تگاب د حوزي وکیل اسدالله

۱۰ - د پنجشير د حوزي وکیل عبدالقيوم

د باميان د ولایت څخه

۱ - د باميان د مرکز وکیل مير غلام حسين

۲ - د پنجاب د حوزي وکیل محمد اکبر

۳ - د يکاولنگ د حوزي وکیل سيد محمد حسن

۴ - د سيغان او کامرد د حوزي وکیل احمد خان

- ۵ - د ورس د حوزي وکیل محمد سرور
- د غزني د ولايت څخه
- ۱ - د غزني د مرکز وکیل محمد عوض
- ۲ - د جغتو د حوزي وکیل محمد اسلم
- ۳ - د اندرو د حوزي وکیل یار محمد دایلي
- ۴ - د قره باغ د حوزي وکیل نقشبند خان
- ۵ - د ناهور د حوزي وکیل عبدالحسين مقصودي
- ۶ - د مقر د حوزي وکیل محمد اکرم
- ۷ - د جاغوري د حوزي وکیل محمد ایوب
- ۸ - د بڼرني د حوزي وکیل وزیر محمد
- ۹ - د مالستان د حوزي وکیل شاه موسي
- ۱۰ - د ناوي د حوزي وکیل محمد هاشم تره کي
- ۱۱ - د کټواز د مرکز وکیل عبدالحيب کټوازي
- ۱۲ - د وازي خوا د حوزي وکیل بهأالحق
- ۱۳ - د کټواز د کوچيانو وکیل عبدالرزاق
- ۱۴ - د غزني د کوچيانو وکیل شهنواز
- د لغمان د ولايت څخه
- ۱ - د لغمان د مرکز وکیل عبدالکريم عمرخيل
- ۲ - د قرغيي د حوزي وکیل شمس الحق پيرزاده
- ۳ - د عليشنگ د حوزي وکیل عبدالرزاق
- ۴ - د علينگار د حوزي وکیل عبدالله
- ۵ - د نورستان د حوزي وکیل محمد اسمعيل
- د ننګرهار د ولايت څخه
- ۱ - د جلال آباد وکیل حاجي فقير محمد
- ۲ - د سرخړود د حوزي وکیل امير محمد بهسودوال

- ۳ - د خوگياڼيو د حوزي وکیل خيرالله منور
- ۴ - د روداتو د حوزي وکیل روح الله حبيب
- ۵ - د مومندري د حوزي وکیل سعدالله کمالي
- ۶ - د کامي د حوزي وکیل فضل الله فياض
- ۷ - د نسيوي د حوزي وکیل محمد آصف پوپل
- ۸ - د حصارک د حوزي وکیل حاجي عبدالوهاب
- ۹ - د شينوارو د مرکز وکیل محمد اعظم
- ۱۰ - د نازيانو د حوزي وکیل سيف الرحمن
- ۱۱ - د اچين د حوزي وکیل علي محمد
- ۱۲ - د ننگرهار د کوچيانو وکیل حاجي الله نظر
- ۱۳ - د هسکي ميني د حوزي وکیل عبدالوهاب

د کنړ د ولايت څخه

- ۱ - د کنړ د مرکز وکیل محمد اکرم
- ۲ - د څوکي د حوزي وکیل غلام محمد
- ۳ - د اسمارو د حوزي وکیل محمد هاشم مشواڼي
- ۴ - د سرکانو د حوزي وکیل عبدالغني
- ۵ - د خاص کنړ د حوزي وکیل عبدالجليل
- ۶ - د پيچ د حوزي وکیل سمیع الله ساپي
- ۷ - د کامديش د حوزي وکیل شمس الدين

د بغلان د ولايت څخه

- ۱ - د بغلان د مرکز وکیل غلام دستگیر
- ۲ - د پلخمرې د حوزي وکیل سردار عبدالرشید
- ۳ - د نهرين د حوزي وکیل عبدالحفيظ
- ۴ - د اندراب د حوزي وکیل عبدالقيوم
- ۵ - د دوشي د حوزي وکیل سيد ناصرشاه نادري

د کندز د ولایت څخه

- ۱ - د کندز د مرکز وکیل سید امیر
- ۲ - د چار دري د حوزي وکیل محمد هیکل
- ۳ - د قلعه زال د حوزي وکیل خواجه مراد
- ۴ - د ارچي د حوزي وکیل ننگ یوسفزې
- ۵ - د خان آباد د حوزي وکیل سید امیر
- ۶ - د حضرت امام د حوزي وکیل عبدالرحمن

د سمنگان د ولایت څخه

- ۱ - د سمنگان د مرکز وکیل عبدالهاشم دولتزې
- ۲ - د خلم د حوزي وکیل شجاع الدین شریفی
- ۳ - د دره صوف د حوزي وکیل نظام الدین
- ۴ - د لویی او دوآب د حوزي وکیل نور محمد

د جوزجان د ولایت څخه

- ۱ - د جوزجان د مرکز وکیل عبدالکریم
- ۲ - د آقچي د حوزي وکیل عبدالرشید ساپي
- ۳ - د سرپل د حوزي وکیل کمال الدین اسحقزې
- ۴ - د سنگ چارک د حوزي وکیل سید اسحق
- ۵ - د قرقین د حوزي وکیل محمد احمد
- ۶ - د منگجک د حوزي وکیل محمد امین

د تخار د ولایت څخه

- ۱ - د تخار د مرکز وکیل محمد نظر
- ۲ - د رستاق د حوزي وکیل محمد انور
- ۳ - د ینگې قلعه د حوزي وکیل محمد حکیم
- ۴ - د اشکمش د حوزي وکیل عبدالقیوم
- ۵ - د خوست و فرنگ د حوزي وکیل میر محمد حسن

- ۶- د چاه آب د حوزي وکیل محمد علم فیض زاد
- ۷- د فرخار د حوزي وکیل محمد توره قل
- ۸- د خواجه غار د حوزي وکیل محمد طاهر
- د بد خُشان د ولایت خُخه
- ۱- د بدخشان د مرکز وکیل عبدالعزیز
- ۲- د درواز د حوزي وکیل عبدالرحمن
- ۳- د جرم د حوزي وکیل محمد هاشم واسوخت
- ۴- د اشکاشم د حوزي وکیل عبدالجبار
- ۵- د کشم د حوزي وکیل سید محي الدین
- ۶- د واخان د حوزي وکیل محمد اسمعیل
- د بلخ د ولایت خُخه
- ۱- د مزار شریف وکیل محمد سرور اکبری
- ۲- د بلخ د حوزي وکیل عبدالقدوس ساپی
- ۳- د چاربولک د حوزي وکیل ولي محمد رحيمي
- ۴- د نهري شاهي د حوزي وکیل شاه محمد
- ۵- د چمتال د حوزي وکیل عبدالوهاب
- ۶- د دولت آباد د حوزي وکیل سید يحيي
- ۷- د شور تیبی د حوزي وکیل عبدالله
- ۸- د شولگری د حوزي وکیل محمود
- د فاریاب د ولایت خُخه
- ۱- د میمنی د ښار وکیل محمد رحیم شیدا
- ۲- د اندخوی د حوزي وکیل محمد عمر اندخویی
- ۳- د بلچراغ د حوزي وکیل عبدالغفور
- ۴- د شیرین تگاب د حوزي وکیل محمد عثمان
- ۵- د قیصار د حوزي وکیل محمد یوسف

- ۶- د پښتون کوټ د حوزي وکیل بخار خان
- ۷- د درز آب د حوزي وکیل عبدالله .
- ۸- د دولت آباد د حوزي وکیل ملا حبیب الله اسحق زې

د بادغیس د ولایت څخه

- ۱- د بادغیس د مرکز وکیل عبدالمجید
- ۲- د بالا مرغاب د حوزي وکیل غلام رباني شملزې
- ۳- د قادس د حوزي وکیل سید محمد غوث
- ۴- د چونډ د حوزي وکیل امیر محمد
- ۵- د غورماچ د حوزي وکیل محمدالدین

د غور د ولایت څخه

- ۱- د غور د مرکز وکیل عبدالجبار
- ۲- د شهرک د حوزي وکیل تاج الملوك
- ۳- د تولک د حوزي وکیل محمد رفیق
- ۴- د لعل و سرچنگل د حوزي وکیل خادم بیگ
- ۵- د پسابند د حوزي وکیل احمد خان
- ۶- د تیوري د حوزي وکیل فخرالدین خان

د هرات د ولایت څخه

- ۱- د هرات دلومړې حوزي وکیل سید رسول فکور
- ۲- د هرات د دوهمې حوزي وکیل محمد شاه رحمتیان
- ۳- د غوریان د حوزي وکیل شاهپور علیزې
- ۴- د انجیل د حوزي وکیل عبدالقدوس مومند
- ۵- د کرخ د حوزي وکیل شاه علم طاهري
- ۶- د پښتون زرغون د حوزي وکیل محمد علي قاضي زاده
- ۷- د گذرې د حوزي وکیل غلام حیدر
- ۸- د اوبې د حوزي وکیل عبدالعلي

- ۹ - د كښك د حوزي وکیل عبدالرحمن جمشیدي
- ۱۰ - د گلران د حوزي وکیل محمد هاشم نورزایي
- ۱۱ - د زنده جان د حوزي وکیل فدا محمد
- ۱۲ - د كهسان د حوزي وکیل محمد جونید علیزي
- ۱۳ - د ادرسكن د حوزي وکیل عبدالصیر نورزایي

د نیمروز د ولایت څخه

- ۱ - د نیمروز د مرکز وکیل حاجي دوست محمد گرگیچ
- ۲ - د اصل چخانسور د حوزي وکیل امان الله شیرزاد
- ۳ - د چاربرجك د حوزي وکیل عبدالرحمن سنجراني
- ۴ - د لاش او جوین د حوزي وکیل محمد غوث اسحاق زی

د فراه د ولایت څخه

- ۱ - د فراه د مرکز وکیل حاجي عبدالوهاب نورزي
- ۲ - د بالابلوك د حوزي وکیل عبدالغفار فراهي
- ۳ - د گلستان د حوزي وکیل میرزا محمد دقیق
- ۴ - د شین پند د حوزي وکیل امان الله شینپنډي
- ۵ - د انار دري د حوزي وکیل محمد جمعه عینك
- ۶ - د قلعه كاه د حوزي وکیل سید انبیأ آغا
- ۷ - د بكوا د حوزي وکیل محمد زمان خان
- ۸ - د پرچمن د حوزي وکیل عبدالوهاب

د هلمند د ولایت څخه

- ۱ - د لښکرگاه وکیل سید مبین شاه امیر
- ۲ - د نوزاد د حوزي وکیل آقا محمد
- ۳ - د موسي كلا د حوزي وکیل عبدالرؤف بینوا
- ۴ - د گرم سیر د حوزي وکیل حاجي محمد
- ۵ - د نادعلي د حوزي وکیل صفر محمد خروتي

- ۶- د نهری سراج د حوزی وکیل امان الله
- ۷- د باغران د حوزی وکیل جمال خان
- ۸- د بارگزو د ناوی د حوزی وکیل محمد منیر خان
- ۹- د دیشو د حوزی وکیل نذرالله خان
- ۱۰- د گرمسیر د بلوخوا د حوزی وکیل عبدالحمید زهری
- ۱۱- د پشت رود د کوچیانو د حوزی وکیل حاجی عبدالرشید نورزې

د کندهار د ولایت څخه

- ۱- د کندهار د اولی حوزی وکیل نور محمد اکبری
- ۲- د کندهار د دوهمی حوزی وکیل حاجی محمد آصف پاس یوسفی
- ۳- د ارغنداب د حوزی وکیل عزیزالله واصفی
- ۴- د پڼپ د حوزی وکیل عبدالاحد کرزې
- ۵- د ښوراوک د حوزی وکیل حاجی دوست محمد
- ۶- د خاکریز د حوزی وکیل خدای داد خان تاج
- ۷- د میوند د حوزی وکیل میر احمد خان
- ۸- د پنجواپی د حوزی وکیل شیرین خان نورزې
- ۹- د شاه ولی کوپ د حوزی وکیل لعل محمد خان
- ۱۰- د ارغسان د حوزی وکیل محمد اسحق علومی
- ۱۱- د معروف د حوزی وکیل محمد علی

د زابل د ولایت څخه

- ۱- د زابل د مرکز د حوزی وکیل عبدالعزیز
- ۲- د شنکې د حوزی وکیل بسم الله خان
- ۳- د دای چوپان د حوزی وکیل منگل خان
- ۴- د جلدک د حوزی وکیل عبدالله خان
- ۵- د ارغنداو د حوزی وکیل غلام نقشبند خان
- ۶- د شاه جوی د حوزی وکیل غلام دستگیر

۷- د کلات د کوچیانو د حوزي وکیل محمد انور

د اروزگان د ولایت څخه

- ۱- د اروزگان د مرکز وکیل غلام جیلانی
- ۲- د دیراود د حوزي وکیل عبدالکریم صحرايي
- ۳- د دای کندي د حوزي وکیل لعل محمد
- ۴- د گزاب د حوزي وکیل محمد اکبر
- ۵- د شهرستان د حوزي وکیل غلام حسین
- ۶- د اجرستان د حوزي وکیل عبدالستار ملاخیل
- ۷- د اصل اروزگان د حوزي وکیل عبدالقیوم
- ۸- د چوري د حوزي وکیل عبدالخالق
- ۹- د کجران د حوزي وکیل غلام رسول

د پکتیا د ولایت څخه

- ۱- د پکتیا د مرکز وکیل حاجي امان الله
- ۲- د زرملي د حوزي وکیل با ز محمد
- ۳- د خا خیو د حوزي وکیل محمد اقبال
- ۴- د جاني خیلو د حوزي وکیل جنت گل
- ۵- د سید کرم د حوزي وکیل شهباز احمد زی
- ۶- د اورگون د حوزي وکیل وزیر محمد
- ۷- د گوملي د حوزي وکیل رمضان خان
- ۸- د خوست د حوزي وکیل شیر احمد خوستي
- ۹- د تپیو د حوزي وکیل شیر محمد
- ۱۰- د خا خی میدان د حوزي وکیل میرا جان
- ۱۱- د ځمکنیو د حوزي وکیل سراج الدین منگل
- ۱۲- د موسي خیلو د حوزي وکیل بختیارگل
- ۱۳- د وزي ځدران د حوزي وکیل یار محمد

د محلي ستونزو له کبله د کندهار د سپين بولدک دحوزی انتخابات و ځنډيدل

د گډ دريځ وکيلان

لاندي وکيلانو په ځينو مواردو کي يو د بل سره تفاهم درلود .

د فراه د ولايت څخه : حاجي عبدالوهاب نورزې ، امان الله شينډنډې ، ميرزا محمد دقيق ، محمد جمعه عينک ، سيد انبيا آغا ، محمد زمان خان ، حاجي عبدالوهاب او عبدالغفار فراهي

د هرات د ولايت څخه : محمد شاه رحمتيان ، سيد رسول فکور ، محمد جونيد عبدالقدوس مومند ، محمد هاشم نورزايي او شاهپور عليزی

د غزني د ولايت څخه : يار محمد دليلي ، محمد هاشم تره کي ، بهأالحق خان ، عبدالرزاق او عبدالحسين مقصودي

د هلمند د ولايت څخه : عبدالرؤف بينوا ، سيد مبین شاه امير ، عبدالحميد زهري ، حاجي عبدالرشيد نورزې

د کابل د ولايت څخه : محمد اسحق عثمان ، محمد يوسف بينش ، جي سنگ

د کندهار د ولايت څخه : عزيزالله واصفي ، شيرين خان نورزې

د ننگرهار د ولايت څخه : حاجي عبدالوهاب ، روح الله حبيب

د لغمان د ولايت څخه : عبدالکريم عمرخيل ، شمس الحق پيرزاده

د لوگر د ولايت څخه : لعل گل فرياد ، مولوي سيد اکبر

د کټر د ولايت څخه : محمد آصف پوپل

د اروزگان د ولايت څخه : عبدالکريم صحرايي

د بلخ د ولايت څخه : عبدالوهاب

د بدخشان د ولايت څخه : محمد هاشم واسوخت

د فارياب د ولايت څخه : ملا حبيب الله اسحقزې

د وردگو د ولايت څخه : نورعلم مظلوميار

د بادغيس د ولايت څخه : عبدالمجيد

د پکتيا د ولايت څخه : شير احمد خوستي

د نیمروز د لایت څخه : محمد غوث خان (۲)

د دیار لسمې تقنیني دورې د مشرانو جرگې غړي

اول - انتخابي سناتوران :

د کابل د ولایت سناتور عبدالهادي داوی

د لوگر د ولایت سناتور غلام سخي خان

د وردگو د ولایت سناتور محمد اسمعیل مایار

د پروان د ولایت سناتور علي احمد بایاني

د کاپیسا د ولایت سناتور عبدالاحد

د بامیانو د ولایت سناتور محمد علي

د غزني د ولایت سناتور گل احمد ملکيار

د لغمان د ولایت سناتور عبدالواحد خان

د ننگرهار د ولایت سناتور سلطان محمد مجددي

د کنړ د ولایت سناتور عبدالخالق

د بغلان د ولایت سناتور عبدالحفیظ

د سمنگانو د ولایت سناتور باز محمد

د کندز د ولایت سناتور غلام نبي ناشر

د جوزجان د ولایت سناتور محمد شریف

د تخار د ولایت سناتور حبیب الرحمن ناصري

د بدخشان د ولایت سناتور سید عبدالغیاث

د بلخ د ولایت سناتور محمد ابراهم

د فاریاب د ولایت سناتور محمد کریم

د باد غیس د ولایت سناتور غلام حضرت

د غور د ولایت سناتور محمد حسین

د هرات د ولایت سناتور عبدالباقي مجددي

د نیمروز د ولایت سناتور شیر محمد خان

د فراه د ولايت سناتور آقا محمد خان نورزې
د هلمند د ولايت سناتور حبيب الله هلمندي
د کندهار د ولايت سناتور عبدالرزاق بالاكرزې
د زابل د ولايت سناتور باز محمد خان
د اروزگان د ولايت سناتور محمد رفيق خان
د پكتيا د ولايت سناتور بهرام خان
دوهم - انتصابي سناتوران :
سناتوره ميرمن حميرا سلجوقي
سناتور عبدالحميد عزيز
سناتور عبدالخالق واسعي
سناتور مولوي عبدالوهاب
سناتور ډاکټر عبدالشکور ولي
سناتور عبدالصمد خان
سناتور ډاکټر عبدالوکيل خان
سناتوره ميرمن عزيزه گرديزي
سناتور مولوي غلام نبي کاموي
سناتور ډاکټر فقير محمد شفا
سناتور قيام الدين خان خادم
سناتور محمد امين خورياني
سناتور محمد جعفر عسکري
سناتور سيد محمد داود الحسيني
سناتور محمد امين يونسي
سناتور محمد زمان تره کي
سناتور مير محمد شاه صديقيان
سناتور محمد علي

سناتور محمد هاشم مجددي

سناتور مير احمد مولايي

سناتور ناظر علي جا غوري

سناتور حاجي محمد خمکني

سناتور ڀاکٽر محمد انس خان

سناتور سيد شمس الدين مجروح

(۲)

The Durand Agreement or the

Kabul Convention of 1893

Whereas certain questions have arisen regarding the frontier of Afghanistan on the side of India and whereas both His Highness the Ameer and the Government of India are desirous of settling these questions by friendly understanding, and of fixing the limit of their respective sphere of influence, so that for the future there may be no difference of opinion on the subject between the allied Governments, it is hereby agreed as follows:

1 - The eastern and southern frontier of His Highness's domains, from Wakhan to the Persian border, shall follow the line shown on the map attached to this agreement .

2 - The Government of India will at no time exercise interference in the territories lying beyond this line on the side of Afghanistan, and His Highness the Ameer will at no time exercise interference in the territories lying beyond this line on the side of India .

The British Government thus agrees to His Highness the Ameer retaining Asmar and the valley above it, as far as Chanak. His Highness agrees, on the other hand, that he will at no time exercise interference in Swat, Bajaur, or Chitral, including the Areaway or Bashgal valley. The British Government also agrees to leave to His Highness the Birmal tract as shown in the detailed map already given to His Highness, who relinquishes his claim to the rest of the Wazir country and Dawar. His Highness also relinquishes his claim

to Chageh .

4 - The frontier line will hereafter be laid down in detail and demarcated, whenever this may be practicable and desirable, by joint British and Afghan commissioners, whose object will be to arrive by mutual understanding at a boundary which shall adhere with the greatest possible exactness to the line shown in the map attached to this agreement, having due respect to the existing local rights of villages adjoining the frontier.

5 - With reference to the question of Chaman, the Ameer withdraws his objection to the new British cantonment and concedes to the British Government the rights purchased by him in the Sirkai Tileraj water. At this part of the frontier the line will be drawn as follows:

From the crest of the Khwaja Amran range the Psha Kotal, which remains in British territory, the line will run in such a direction as to leave Murgha Chaman and the Shrobo spring to Afghanistan, and to pass half-way between the New Chaman Fort and the Afghan outpost known locally as Lashkar Dand. The line will then pass halfway between the railway station and the hill known as the Mian Buldak, and, turning southwards, will rejoin the Khwaja Amran range, leaving the Gwasha post in British territory and the road to Shorawak to the west and south of Gwasha in Afghanistan. The British Government will not exercise any interference within half a mile of the road.

6 - The above articles of agreement are regarded by the Government of India and His Highness the Ameer of Afghanistan as a full and satisfactory settlement of all the principal differences of opinion which have risen between them in regard to the frontier, and the Government of India and His Highness the Ameer undertake that any difference of detail, such as those which will have to be considered hereafter by the officers appointed to demarcate the boundary line, shall be settled in a friendly spirit, so as to remove for the future as far as possible all causes of doubt and misunderstanding between the two Governments.

7 - Being fully satisfied of His Highness's goodwill to the British Government, and wishing to see Afghanistan strong, the Government of India will raise no objection to the purchase and import by His Highness of munitions of war, and they will themselves grant him some help in this respect. Further, in order to mark their sense of the friendly spirit in which His Highness the Ameer has entered into these negotiations, the Government of India undertake to increase by the sum of six lakhs of rupees a year the subsidy of

twelve lakhs now granted to His Highness.

Kabul, November 12, 1893

H. M. Durand

Ameer Abdur Rahman Khan

د پورنې د توافق ليك پښتومتن

په داسې حال کې چې د هندوستان په خوا کې د افغانستان د سرحدې سيمې په هکله ځينې مسألي رامنځ ته شوي ، او په داسې حال کې چې دواړه والاحضرت امير او د هندوستان حکومت هيله من دي چې دغه مسألي د دوستي په فهم او دواړو دنفوذ د ساحو دحد په ټاکلو سره حل کړي ، ترڅو په آينده کې ددغو متحدو حکومتونو تر منځ ددغې موضوع په سر د نظر اختلاف نه وي په دې وسيله په لاندې ډول سره موافقه وشوه .

۱ - دوالاحضرت دتوابعو ختيځه او سهيلي سيمه دي له واخان نه دپارس تر ټولي پوري دي هغه ليکه تعقيب کړي چې په هغې نقشي باندې ښودل شوي چې له دغه توافق ليک سره مله ده .

۲ - دهندوستان حکومت به هيڅ وخت په هغو سيمو کې چې له دغې ليکي نه آخوا د افغانستان په لور پرته دي ، مداخله ونه کړي ، او والاحضرت امير به هيڅ وخت په هغو سيمو کې چې له ليکي نه آخوا دهندوستان په لور پرته دي ، مداخله ونه کړي .

۳ - دبرتانيې حکومت په دې ډول موافقه کوي چې والاحضرت امير دي اسمار او تر چاناک پوري پورته دره وساتي . له بلې خوا والاحضرت موافقه کوي چې دې به هيڅ وخت په سوات ، باجوړ يا په چترال کې دباشگل يا ارنوايي درې په شمول مداخله نه

کوي . د برتانيې حکومت داسې هم موافقه کوي چې والاحضرت دي دبرمل سيمه ولري کومه چې په هغې مفصلي نقشي کې ښودل شوي چې والاحضرت ته لا دمخه سپارل شوي ده ، او والاحضرت د پاتي وزيرستان او ددور په هکله له خپلې ادعا نه تيريري په همدې ډول والاحضرت دچاغي په باب له خپلې ادعا نه اوږي .

٤ - دسرحدې سيمي ليکه به دافغان او برتانوي گډو کمشنرانو له خوا له دي وروسته په تفصيل سره وکارله شي او حد بندي به شي په کوم ځای کې چې د تطبيق وړ او مطلوب وي . ددغو کمشنرانو مقصد به داوي چې د سرحد په ټاکلو کې متقابل فهم ته سره ورسيري داسې چې دغه ليکه دي تر نهايي امکان پوري د هغې نقشي له مخه وي چې له دغه توافق ليک سره مله ده ، په داسې حال کې چې ددغي سرحدې سيمي د گاونډيو کليو د موجودو محلي حقوقو رعايت پوره وشي .

٥ - دچمن د موضوع په ارتباط والاحضرت د برتانوي نوې قشلي په هکله له خپل اعتراض نه تيريري او برتانوي حکومت ته هغه حقوق پريردي چې د سرکې تايلري په اوبوکي يې په خپله په بيه اخستې و . دسرحد سيمي له دغه ټکي نه به ليکه په لاندي ډول وکارله شي .

دغه ليکه به پشاکوتل ته نژدې دخوجه امران غرو له لوري نه چې د برتانيې په سيمي کې به پاته کيري ، په هغه لور کښله کيري چې مرغه چمن او دشربو چينه به افغانستان ته پاتي کيري او د نوي چمن چاوبي او دافغان پوستي چې خلگ يې لښکر ډنډ بولي تر منځ نمايي پوري رسيري . دغه ليکه به بيا دريل وي ستیشن او دهغي پښتي تر منځ چې د ميان بلاک په نامه ياديري ، تر نيمايي پوري رسيري او په داسې حال کې چې د جنوب په لور به روانه وي له خوجه امران غرو سره به بيا يو ځای کيري . په دي ډول غوښه پوسته به د برتانيې په علاقه کې او دغوښي په جنوب او لويديځ کې دشوراوک سرک به افغانستان ته پريردي . د برتانيې حکومت به ددغه سرک تر نيم ميلي پوري مداخله نه کوي .

٦ - ددغه توافق ليک دغه پورته فقري د هندوستان د حکومت او دافغانستان د والاحضرت له خوا دنظر ټول عمده اختلافات چې دسرحدې سيمي په باب ددوی تر

منځ پيدا شوي وو ، دپوره او قناعت بښوونکي فيصلې په ډول گڼل کيږي او دواړه د هندوستان حکومت او والاحضرت په ذمه اخلي چې د جزقياتو په باب ټول اختلافات لکه هغه چې له دي وروسته به دهغو منصبدارانو له خوا پرې غور کيږي چې دسرحدي خط دحد بندې دپاره ټاکل کيږي ، ددوستي په روحيي سره به فيصله کيږي . ددي دپاره چې تر هغو چې ممکنه وي ددواړو حکومتونو تر منځ دشکونو او غلط فهميو سببونه له منځه ولاړ شي .

۷- د هندوستان حکومت چې دبرتانيي حکومت په نسبت دوالاحضرت له روغ نيټي نه په پوره ډول ډاډ من شوې او غواړي افغانستان پياوړې او خپلواک وويني دوالاحضرت له خوا دجنگي لوازمو په رانيولو او واردولو باندي به اعتراض ونه کړي ، او دوي به په خپله په دغه هکله څه مرسته ورسره وکړي . برسیره پردي ددي دپاره چې دوالاحضرت دهغي دوستانه روحيي نښه وساتله شي چې په دغو مذاکراتو کي يي بښودلي د هندوستان حکومت ژمنه کوي چې په هغو دولسو لکو کي شپږ لکه روپې زياتي راوستل شي چې والاحضرت ته هر کال دمالي مرستي په ډول ورکول کيږي .

هنري ماتمر پيورنډ د هندوستان دحکومت دباندنيو چارو وزير

امير عبدالرحمن خان دافغانستان او دهغه دتوايعو امير

کابل دنومبر ۱۲ ، ۱۸۹۳

پښتو کونکي - پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ

د ضميمو يادداشتونه

- ۱- افغانستان کالني ، گڼه ۳۶ ، مخونه ۸ ۴ تر ۲ ۵ ۲
- ۲- زما مشاهدات
- ۳- افغانستان کالني ، گڼه ۳۶ ، مخونه ۶ ۹ تر ۲ ۷ ۷
- ۴- کاکړ ، ذکر شوي اثر ، مخونه ۰ ۱ تر ۱ ۶ ۱
- ۵- ساپکس ، ذکر شوي اثر (شماره نه لري)
- ۶- زما مشاهدات

۷- رامپارتس مجله ، مخ ۱۵

مأخذونه په پښتو او دري

- ۱- غبار ، مير غلام محمد ، افغانستان در مسير تاريخ ، جلد اول ، چاپ ايران در سال ۱۹۸۰
- ۲- غبار ، پورته اثر ، دوهم ټوك ، د امريكا چاپ ، كال ۱۹۹۹
- ۳- مبارز ، عبدالحميد ، تحليل واقعات سياسي افغانستان ، از سال ۱۹۱۹ تا سال ۱۹۹۴ چاپ پشاور در سال ۱۹۹۴
- ۴- ځلمې ، محمد ولي ، د افغانستان او روسيې د سياسي روابطو لنډه تاريخچه ، د كراچي چاپ ۱۹۹۵
- ۵- فرهنگ ، مير محمد صديق ، افغانستان در پنج قرن اخير ، چاپ امريكا ۱۹۸۸
- ۶- شرق ، ډاكټر محمد حسن ، كرباس پوشهاي برهنه پا ، چاپ هند ۱۳۷۱ ه ش
- ۷- كشككي ، صباح الدين ، دهه قانون اساسي ، چاپ اسلام آباد ۱۹۸۶
- ۸- حبيبي ، عبدالحې ، جنبش مشرطيت در افغانستان ، كابل ۱۳۶۷ ه ش
- ۹- الفت ، گل پاچا ، د الفت مرغلري ، د پيښور چاپ ۱۳۷۵ ه ش
- ۱۰- حق شناس ، ډاكټر شير احمد نصري ، دساييس و جنايات روس در افغانستان چاپ پشاور ۱۹۸۴
- ۱۱- رشتيا ، سيد قاسم ، خاطرات سياسي سيد قاسم رشتيا ، از سال ۱۹۳۲ تا سال ۱۹۹۲ ، چاپ امريكا ۱۹۹۸
- ۱۲- فيض زاد ، محمد علم ، جرگه هاي بزرگ افغانستان ، پشاور ۱۹۸۹
- ۱۳- كبير سراج ، محمد نذير ، رويداد هاي نيمه اخير سده بيست در افغانستان ، جلد اول ، چاپ المان ۱۹۹۷

- ۱۴ - عظیمي ، محمد نبي ، اردو و سياست در سه ده اخير افغانستان ، چاپ پشاور در سال ۱۳۷۶ ه ش
- ۱۵ - نورزايي ، ډاکټر عطا ، افغانستان در بازي اير قدرت ها ، چاپ المان ۱۹۸۵
- ۱۶ - زور مدنييت او نوې ژوند ، د پلان د وزارت له خوا چاپ شوې کتاب
- ۱۷ - د افغانستان کالني ، د کابل چاپ ، کال ۱۳۴۸ ه ش گڼه ۳۶
- ۱۸ - د افغانستان کالني ، د کابل چاپ ، کال ۱۳۴۹ ه ش گڼه ۳۷
- ۱۹ - د افغانستان کالني ، د کابل چاپ ، کال ۱۳۴۱ ه ش گڼه ۳۰
- ۲۰ - د افغانستان کالني ، د کابل چاپ ، کال ۱۳۴۴ ه ش ، گڼه ۳۲
- ۲۱ - د افغانستان کالني ، د کابل چاپ ، کال ۱۳۴۶ ه ش گڼه ۳۴
- ۲۲ - د مساوات جريده ، د ۱۹۶۹ کال ځيني گڼي
- ۲۳ - زما يادداشتونه
- ۲۴ - مجله خراسان ، چاپ کلفورنيا امريکا ، شماره ماه اکتوبر ۱۹۸۸
- ۲۵ - محمد عزيز نعيم ، د مجاهد ولس د ۱۹۹۶ کال د جولای د مياشتي گڼه
- ۲۶ - محمد عزيز نعيم ، د مجاهد ولس د ۱۹۹۶ کال د جون د مياشتي گڼه
- ۲۷ - د ډاکټر محمد حسن شرق مقاله ، د مجاهد ولس د ۱۹۹۸ کال د آگست د مياشتي گڼه
- ۲۸ - محمد عزيز نعيم ، د مجاهد ولس د ۱۹۹۷ کال د سيپتمبر د مياشتي گڼه
- ۲۹ - هيکل ، محمد حسنين ، ابوالهول او کميسا ر د محمد آصف اکرام ژباړه چي په ۱۹۶۷ کال کي په پيښور کي چاپ سوې دې
- ۳۰ - خالص ، مولوي محمد يونس ، د افغانستان د مسلمان ملت په سرنوشت لوبي نه دي په کار ، پيښور ، د ۱۳۷۱ ه ش کال د ميزان مياشت
- ۳۱ - فايق ، غوث الدين ، رازي را که نمي خواستم افشا گردد ، پشاور ۱۳۷۹
- ۳۲ - اکرم ، ډاکټر عاصم ، سردار محمد داود ، انتشارات ميزان ، امريکا ۱۳۸۰
- ۳۳ - رسولي ، ډاکټر مصطفي ، شهادت محمد هاشم ميوندوال سر آغاز فاجعه

افغانستان ، چاپ پشاور ، ماه حوت سال ۱۳۷۹

۳۴ - اخبار بيك پارسيان ، ۱۷ مي سال ۲۰۰۲ چاپ سدني استراليا

۳۵ - شنسب ، اميرالدين ، خاطرات هشتاد سال ۰۰۰ پشاور سال ۱۳۸۰ ه ش

۳۶ - بخرکي ، محمد علم ، وينب خلميان ، کال ۲۰۰۰ - هاليند

د عکسونو او نورو اسنادو پيژندنه

۱ - محمد ظاهر شاه او محمد داود خان د (زور مدنيت او نوې ژوند) د کتاب څخه چي د پلان د وزارت له خوا خپور شوې و .

۲ - د ۱۹۵۵ کال د لويي جرگي غړي په پغمان کي

۳ - د ۱۹۵۵ کال په لويي جرگي کي د فراه وکيلان

۴ - کابل ته د امريکا د جمهور رئيس ايزن هاور سفر (زور مدنيت او نوې ژوند) پورته ذکر شوې اثر .

۵ - محمد داود خان داکتر محمد يوسف ته مبارکي وايي ، د افغانستان د کالني څخه کال ۱۳۴۱ ه ش گڼه ۳۰

۶ - محمد هاشم ميوندوال د عقرب دريمي تر پيښي وروسته په کابل پوهنتون کي ، افغانستان کالني ، گڼه ۳۲

۷ - دديارلسمي تقنيني دوري د ولسي جرگي لومړي غونډه ، د افغانستان کالني څخه ، گڼه ۳۷

۸ - محمد داود خان د جمهوري دولت اساسي قانون لاسليک کوي . (رازي را که نمي خواستم افشا گردد) . د غوث الدين فايق د اثر څخه .

۹ - د رامپارت د مجلي مقاله

۱۰ - د پنجه د پيښي (کورکي)

۱۱ - د وکيلانو د يوه پيشنهاده متن

لومړي تبصره : د افغانستان کالني ټولي گڼي چي په کتاب کي يي يادوني شوي دي ، د امريکا د کانگرس په کتابخاني کي سته او د هغو څخه استفاده شوي ده .

دوهمه تبصره : دوهمه او دريمه گڼه عكسونه د لوي جرگي له خوا د هغي جرگي غړي
او د ليكوال پلار ارواښاد دين محمد خان ته ورکړه شوي و

REFERENCES

- 1 - Abrahamian, Ervand, (Iran between two Revolution)
Princeton University Press, USA 1982
- 2 - Adamac, Ludwing W. , Who is Who of Afghanistan, Graz Austria
1975
- 3 - Dupree, Louis, Afghanistan- USA, Princeton University Press,
New Jersey, 1980
- 4 - Ghaws, A. Samad, The fall of Afghanistan, USA 1988
- 5 - Kakar, M. Hassan (A political history and the external relation
of Afghanistan the reign of Ameer Abdo-al Rahman)
- 6 - Kakar, Afghanistan, The Soviet Invasion and the Afghan respon
(1979 - 1982) Clifornia University press, USA. 1995
- 7 - Cordovez, Diego, and Harison, Selig, S. Out of Afghanistan,
University press, New York, 1995
- 8 - Marwat, Fazel-ur-Rahim, The Evolution and growth of
communism in Afghanistan, (1917-1979)Pakistan,1995
- 9 - Nayar, Kuldip, Report on Afghanistan, India, 1981
- 10 - Bredsher, Henry, S. Afghanistan and Soviet Union, Duke press,
Durham, N. C. 1983
- 11 - Sykes, Sir Percy, A Biography of Sir Mortimer Dorand, London,
1926
- 12 - Poulada, Leo, B. and D. J. Poulada, Afghanistan and USA.
Omaha, Nebraska, 1995
- 13 - Yousaf, Mohammad, Brigadier and Major Mark Adkin, The
Bear Trap, Afghanistan untold story, Pakistan, 1992
- 14 - Encyclopedia, America, volums 6
- 15 - Encyclopedia, America, volums 25
- 16 - Edited by Marlin, Lourence, W. Neutralism and Nonalinment,
Johns Hopkins University, 1962
- 17 - Lectur by Nana Sufresna, 14 october 1996 Indonesia, The
Movement of Nonalignment countries
- 18 - Churchil, Iron curtain speach, Westminster college, Missouri,
USA.March 5th 1946
- 19 - Shansab, Nasir, Soviet Expansion in the third Worid, Batleby

press, Silverspring, MD, 1986
20 - Ramparts, volums 5, Number, 1976, USA
21 - The Economist, Janauary, 1998, London

THE ERA OF DEMOCRACY AND
REPUBLIC IN AFGHANISTAN
1963 - 1978

BY

ABDUL GHAFAR FARAHİ

2003 - - 1382

تر لومړی چاپ وروسته ځینې څرگندونې

د ارواښاد کانديد اکاډميسن محمد ابراهم عطايي
د ليک يوه برخه ، د ۱۳۸۰ کال دحمل ۲ - کابل - افغانستان

ځولنډې خبرې

(دغه مطالب ليکوال ته هغه وخت رسيدلي وو چې کتاب چاپ سوی و)

زما محترم دوست عبدالغفار فراهي په يوه ليک کې را څخه غوښتي چې ددوی پر ليکل شوي کتاب چې د چاپ په معرض کې دی يو څو کرښې ورو ليکم . دا کار سخت مشکل و ځکه متن راسره نه و حتي فهرست قدر هم ما نه دی ليدلی . زه د کتاب د محتوا څخه د هغو دوو پاڼو له مخي خبريرم چې د کتاب د لنډيز په نامه ددغه ليک سره راليرل سوي دي او په هغو کې دا څرگنده شوېده چې کتاب څه دپاسه په درو سوو مخونو کې ليکل شوی او د افغانستان د تاريخ دوي دورې (نه پوهيرم چې ددورو پر ځای بله کومه کلمه استعمال کړم) دديموکراسي لس کلنه دوره چې پنځه صدراعظمان پکښې تير سوي او د سردار محمد داود دجمهوريت دوره شامله ده . غالباً چې دا به په پوره صلاحيت ليکل سوی وي ځکه هم پخپله فراهي صاحب يو دقيق ديپلومات دې چې عمر يې دسفارتونو په ماموريت کې تير سوی او پارلماني مطالعه يې هم له نظره نه غورځوله کيرې ځکه په پارلمان کې هم دسالمي لاري پيرو شخصيت و . ښه دا خو ددوی په باب زما دشناخت مسأله ده راغلو کتاب ته :

په دي باب لاره را ته تياره ده ، ځکه اصل متن او حتي فهرست يې هم په لاس کې

نه لرم نو صرف يو څو لنډې خبرې به وکړم چې د کتاب له دغو دورو سره اړه لري دا چې څومره به د کتاب له محتوا سره وفق ولري نه پوهيږم ؟

لومړی ددغو دورو په باب ټول نظريات پر دا يوه محور راڅرخي چې پاچا او صدراعظم په آزادو موقوفونو کې ويني ، خو زما په عقیده دا صرف د سردارانو رقابتونه وه چې هر يوه ځان ته آزادي زميني برابرولي . داود خان يو ځان طلبه سپرې و خو پاچا راحت طلبه .

د پښتونستان مسأله يو دروند بار و چې د ټولو ملا بي ورماته کړه ، پاکستان په سادگي منځ ته نه و راغلی بلکه دا يوه د غرب پایگاه وه خو داود خان غوښتل چې په دې وسيله غرب قانع کړي چې دده مخالفت به دهغو گټې وروپرزوي ولي ناکامه سو ، دلته يې زموږ د تاريخ هغه ناکامه ملنډې ته (شوروي ته نژدېوالي) لاس ور واچاوه چې د امير شير علي خان غبرگ غاښونه پکښې وتلي وه ... په مسکو کې دبرژنيف سره د داودخان پرخاش هم ددې له پاره و چې غرب په دې قانع کړي چې دشوروي څخه رابيل سوی دې ، خو روسانو دا موقع ور نه کړه او د ثور د ۷ په کودتا يې دکورني سره بېرې ورغرقه کړه .

د دا لنډو خبرو نتيجه داده چې شوروي په پلان شوي طريقه افغانستان ته لاس ور اچولې و خو معروف روسي غباوت نه يوازي زموږ هېونه میده کړه بلکه خپله بېرې يې هم غرقه کړه . زه د خپلو مطالعاتو په نتيجه کې و دې عقيدې ته رسيدلې يم چې شوروي پر افغانستان دا بده ورځ راوستله او ورپسې هر چا په خپل وار د امريکا څخه تر پاکستانه ، ايران ، سعودي عربستان او حتي چين پوري هر يوه دخپل خنجر يو گزار پر وکړ .

... ما د ليونتوب تر سرحده څو کرښې و ليکلي او خپله عقیده مي بيان کړه ، دا هم د ناروغې د وخت ليکنه ده ملامتوې به مي نه . ما صرف دا کار ددې په خاطر وکړ چې ستاسي غوښتنه بي جوابه پاته نه سي که نه زه اوس هره لحظه د مرگ په فکر کې يم

ددې لنډې ليکنې په پای کې چې گمان کوم ددغسې يوه درانه کتاب سره به لياقت و

نه لري خپل دانشمند دوست فراهي صاحب ته صحت او عزت غواړم .
په درناوي

د محترم ذبيح الله زيارمل د ليك يوه برخه
د ۲۰۰۱ کال د آگست اوله - برن - سويس
وروره فراهي !

... کتاب مي تر لاسه کړ بيا ورته کښينا ستم او د ورزشکارانو په اصطلاح مي په يوه ساه ولوست ... دا چي ماغوندي ستومانه څوک بي په يوه ورځ تماموي ددي په معني ده چي کتاب د خپلي بکري محتوا ، متين او ښکلي او قريب به ذهن نثر او مهمو مطالبو له امله د لوستونکي شا او خوا د نورو ټولو مسائلو اهميت له منځه وړي او پر لوستونکي دا تحميلوي چي څو وروستي پاڼه هم نه وي لوستل شوي تر هغو بي له لاسه نه پريردي ... زه ويلای سم چي تاسو د خپل ولس د هغه باور په وړاندي چي په وکالت بي انتخاب کړی وی په دي مهم اقدام سره خپل بشپړ صداقت ښوولی دی او دغه د دربرې او سرگرداني کلونه مو ځانته په ثمربخش زمان بدل کړې دي او محصول يي دادې د يوه نفيس او با ارزسته کتاب په شان د هيوادوالو په مخ کي پروت دی . زه ددغه برياليتوب په خاطر تاسو ته مبارکي وایم او هيله لرم چي په هماغه ښه نيت چي د حقيقت انعکاس دې ، دښي ارادي او ښه نيت خاوندان هم د هغه د محتوا په هکله غبرگون وښيي نقد بي کړي او دحقايقو لابرسته کيدو ته لاره اواره سي . په درناوي (د ليک په وروستي برخي کي بي ليکوال ته پيري مفيدي مشوري ورکړي دي)

د محترم داود موسي د ليك وروستي برخه

د ۲۰۰۱ کال د اکتوبر ۳ - کلفورنيا - امريکا

گرانه غفار جانه!

(د ليک په لومړي برخي کي بي ليکوال ته خني ښي مشوري ورکړي دي)

... لويان وايي چه ء عيب شمع جمله چو بگفتي ، هنرش نيز بگو ء نو ددي کتاب د هنرونو په لړ کي داشيان عرض کوم :

۱ - د کتاب په سر کي د افغانستان د لنډ تاريخ معرفي دراتلونکو واقعاتو د پوهي دپاره پير پر خای ده .

۲ - کتاب د پښتو په پيره شيوا سبک ليکل سوې دې او زما په نظر لوستل يي پير آسانه دي .

۳ - دا کتاب کيدای سي چه دديموکراسي او ء جمهوريت ء د دورې د پاره يو پير ښه درسي کتاب سي .

۴ - زما د پاره چه په دغه دورې کي مي په افغانستان کي ژوند کړې دی ، د هغو واقعاتو د جزئیاتو ويل کم چه تا ته معلوم وو ، پير دلچسپ او په زړه پوري وو . برسیره پردې د واقعاتو د پوهي د پاره يو چټک رفرنس هم دې . الله ياور

د محترم محمد حسن سهاک د ليک يوه برخه

د ۲۰۰۱ کال د اکتوبر ۱۰ - پورتهو - کاناډا

وروره فراهي!

کتاب مي تر لاسه کړ . د کتاب په هکله بايد ووايم چه تر هغه څه چه ما فکر کاوه کتاب د متن او محتوا په لحاظ پير لوړ و ، په دي مفهوم چه ما فکر کاوه چه د ... د کتاب په شان به داهم په هماغه متعارفه توگه چه مور لوستونکو اوس عادت ورسره کړې دې ليکل شوی وي ، ولي ما وليدې چه کتاب په خانگړي او ايتکاري توگه ليکل شوې دې او دا ډول ليکني زمون په افغانانو کښي سابقه نه لري او زيادتره ددي کتاب د ليکلو طرز د جواهر لعل نهرو ليکنو ته ورته دی .

... د معمول په توگه زموږ ځيني افغانان چه په هر موقف كې وه ، كله چه خپل خاطرات يې ليكلي دي ، ځانونه يې د حوادثو او پېښو په متن كې درولي دي او كوشش يې كړې دي چه د قضايو هغه اړخونه رابرسيره كړي چه ددوی د فکر او عقيدې سره اړخ لگوي . د نيکه مرغه ستاسي په كتاب كې موضوع په دي ډول نه ده ، دلته داسي پېښي رابرسيره شوي چه په قوي احتمال به هيري شوي واي ، او دتاريخي شخصيتونو د رول په هكله لوستونكو ته پير شواهد او پېښي په گوته شويدي تر څو هغوي وشي كولاى خپل قضاوت وكړي. ... ديوه مطلب يادول ضروري گڼم ، هغه دا چه مور اكثر افغاني ء منورين ء په بيروكراسي كښي روزل شوي يو مور اكثر دولتي كارونه درلودل ، چه هلته معموله او مسلطه ژبه پارسي وه ، او مور ته دافرصت نه وو تر لاسه شوى چه په خپله مورنې ژبه څه وليكو ، په دي لحاظ پير پښتانه چه په دي موقف كښي دي د دوى په ليكونو كښي نيمگړتياوي ليدل كيږي . ولي ستاسي دا ليكنه دومره سليسه او روانه ده چه كله كله سړي ته داسي فكر پيدا كيږي چه فراهي صاحب حتما په پښتو ټولني كښي د كار سابقه لري ... په درناوي

د محترم محمد حسن ولس مل د ليك يوه برخه

د ۲۰۰۱ كال د نومبر ۱۶ - اسلو - ناروى

(افغانستان دديموكراسي او جمهوريت په كلونو كې) دكتاب كتنه

د ښاغلي فراهي دغه كتاب دحقايقو او محتوا په لحاظ دانارو دداني غوندي ډك دى چي دده څخه د همدغسي يوه كتاب د ليكلو توقع كيدله . زه له نوموړي سره له هغه وخته آشنايي لرم چي دې دحقوقو دپوهنځي محصل و او زه په ۱۲ ټولگي كې وم . فراهي صاحب په هغه وخت كې پيري خبري نه كولي خو ځيني اشخاص دخپلو ټولنو ژوندي تاريخونه وي اما له بده مرغه چي يو زيات شمير يې د خپل مضر احتياط په وجه خپل دسترگو ليدلي حالات دخپلو سينو په صندوقونو كې داسي بند وساتي چي هغي بلي دنيا ته يې له ځانه سره يوسي ... ښاغلي فراهي ديو عيني شاهد په صفت دژوندانه ديوي برخي سترگو ليدلي حالات په دغي مجموعي كې راټول كړي او په روانه

خوره پښتو ژبه يې خپلو هيوادوالو ته وړاندي كړي دي . ددغه كتاب په لوستلو سره دديموكراسي دورې ټول هغه لاس وهني په څرگند ډول سړي ته معلوميري چې دنوي اساسي قانون ، ولسي جرگې ، آزادو مطبوعاتو او ديموكراسي پر خلاف شوي دي .

زه دفراهي صاحب دڅرگندونو په تاييد هغه وخت چې زه د افغانستان ملي جريدي چلوونكي وم نو دډاكټر عبدالظاهر او محمد موسي شفيق د حكومتونو له خوا پر نورو موضوعاتو سربيره د پښتو ملي ژبې ، هلمند داوېو او په اخبار كې دشهيد محمد داود خان دصدارت ددوري دښو كارونو دپاڼو په وجه دسخت فشار لاندې وم او اعليحضرت محمد ظاهرشاه هم په دغه ارتباط خپل حضور ته څلور كرتو غوښتې وم ...

زه دافغانانو ديوه خدمتگار په صفت دفراهي صاحب دغه اثر ته دقدر په سترگه گورم او لوستل يې دهر وطن خوا په تيره بيا ځوان نسل لپاره لازم گڼم . په

د رناوي

د محترم محمد معصوم هوتك د ليك يوه برخه

د ۲۰۰۱ كال د نومبر ۱۸ - ټورنټو - كاناډا

(افغانستان ديموكراسي او جمهوريت په كلونو كې) دكتاب په هكله زما نظر

... په افغانستان كې ددوهمې ديموكراسي او جمهوريت حوادث زمونږ په مخ كې تيري سوي پيښې او دسترگو ليدلې حال دئ . له همدې امله ما ددغه كتاب تر لوستلو وړاندې داسې فكر كاوه چې مطالب به يې راته دومره نوي نه وي . خو كله چې مي كتاب ولوست ، راته څرگنده سوه چې مور ددغو پيښو ظواهر ليدلي وه او په عمق يې خبر نه وو . په دې كتاب كې مي دډيرو مسايلو په باب هغه راز بيانونه ولوستل چې په نورو مشابه ليكنو كې مي لوستي نه وو . ښاغلي فراهي دهيواد دهمدغي دورې دپيښو په ليكلو كې دښير صلاحيت څښتن دئ ، ځكه په هيواد كې دننه او بهر يې په ډيپلوماټيكو پوستونو كې كار كړی او په ولسي جرگه كې يې دوکالت دنده ديوه مسول شخص په توگه پرمخ بيولي ده . دې كار ورته دهيواد دبهري سياست او دمقننه قوې ، حكومت او پاچا په اړيكو كې ډير داسې حقايق روښانه كړي دي چې نورو ته يې دليدلو امكانات لږ ميسر وو . دكتاب ليكوال په ولسي جرگه كې يوازي دحوادثو ناظر نه دئ ،

بلکي په ډيرو مهمو فيصلو او دهغو په باب په مباحثو کي يې فعاله برخه اخستي ده .
دهيواد دبنسټي مسايلو په وړاندي يې دملي گټو له نظره برخورد کړی او دسترگو
ليدلی حال يې په پوره امانتداري او رښتينولي سره بيان کړی دی . دليکني ژبه يې
سپيڅلي او مهذبه ده . نه يې دچا اهانتي کړی او نه يې بيخايه قدرداني . همدې
مشخصاتو يې کتاب داوسني عصر له نورو ورته کتابو څخه رابيل کړی او ممتاز کړی
دی . ځکه نو زه دغه مهم اثر دهيواد دملي تاريخ دليکلو له پاره يوه موثقه منبع گڼم او
بناغلي ليکوال ته يې دزړه له کومي مبارکي وایم . په درناوي

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**